

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

«ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

που εκπονήθηκε για τη χορήγηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
κατεύθυνση «ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ»

από την Τόλιου Ειρήνη (Α.Μ.: 4232017027)

ΘΕΜΑ: «Η φιλιαναγνωσία ως εργαλείο προπαγάνδας μέσω της εφημερίδας il
Messaggero di Rodi, την περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα, 1923-1943»

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΝΟΜΑ	ΒΑΘΜΙΔΑ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ/ΟΥΣΑ
Αναστάσιος Κοντάκος	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Επιβλέπων
Αναγνωστοπούλου Διαμάντη	Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος εξεταστικής επιτροπής
Παπαδάτος Ιωάννης	Αναπληρωτής Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος εξεταστικής επιτροπής

ΡΟΔΟΣ, 2019

Η έγκριση της παρούσης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

Πρόλογος

Στη παρούσα διπλωματική εργασία διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι Ιταλοί μετέτρεψαν τη φιλιαναγνωσία σε εργαλείο προπαγάνδας κατά τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Στόχος της εργασίας είναι η ανάδειξη προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα από τα άρθρα της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» κατά τη δεύτερη περίοδο της Ιταλοκρατίας, η οποία ξεκίνησε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (23 Ιουλίου 1923) και μετέτρεψε το καθεστώς κατοχής σε καθεστώς κτήσης (1923-1943).

Για την επιτυχή ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, οφείλω πολλές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αναστάσιο Κοντάκο για την εμπιστοσύνη, τις συμβουλές του, για το πραγματικό του ενδιαφέρον, την υπομονή και τη καθοδήγησή του στο δύσκολο ερευνητικό και συγγραφικό ταξίδι μέχρι να ολοκληρωθεί. Ακόμη, ευχαριστώ την καθηγήτρια Διαμάντη Αναγνωστοπούλου και τον αναπληρωτή καθηγητή Ιωάννη Παπαδάτο, μέλη της τριμελούς επιτροπής της παρούσας εργασίας για την εμπιστοσύνη.

Πάνω από όλα, είμαι ευγνώμων στον σύζυγό μου δρ Στέφανο Τόλιο και την κορούλα μας για την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόηση, στον κ. Μιλτιάδη Λογοθέτη για τις συμβουλές του, τον κ. Μανώλη Βρατσάλη για το δανεισμό του διδακτικού βιβλίου επί ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Τέλος, ευχαριστώ θερμά την Σοφία Ηρακλείδου, τον Luca Castiglioni, τον Andrea Guidi, τον Γιάννη Κοντάκο, την Lisa Netsioni, τον Σταύρο Παπαδόπουλο που με αγάπη και πραγματικό ενδιαφέρον με στήριξαν καθόλη τη διάρκεια της εργασίας μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	9
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ (1912 - 1923)	21
1.1 Η επικρατούσα κατάσταση και η πρώτη περίοδος της πολεμικής κατοχής (5.5.1912 - 18.10.1912)	21
1.2 Η δεύτερη περίοδος της «υπό τύπον ενεχύρου» κατοχής (18.10.1912 – 20.8.1915)	22
1.3 Η De Facto Πολεμική κατοχή (20.8.1915 – 24.7.1923).....	23
1.4 Η κατάσταση στην παιδεία κατά την πρώτη περίοδο της ιταλικής κατοχής (1912 - 1923).....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΛΗΡΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ - ΕΞΙΤΑΛΙΣΜΟΣ (1923 - 1943)	30
2.1 Η πλήρης ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα (1923-1943).....	30
2.2 Η παιδεία κατά την εποχή του Mario Lago.....	31
2.3 Η παιδεία κατά την εποχή του De Vecchi.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΙΤΑΛΟΚΡΑΤΙΑΣ	44
3.1 Ο Δωδεκανησιακός τύπος.....	44
3.2 Bollettino Ufficiale	47

3.3 Η Messaggero di Rodi (Ο Αγγελιοφόρος της Ρόδου).....	48
3.4 Clara Rhodos (Ενδοξος Ρόδος).....	51
3.5 El Boletin (Το Δελτίο).....	52
3.6 Ροδιακόν Ημερολόγιον	53
3.7 Sacra Rhodus (Αγία Ρόδος).....	53
3.8 Memorie (Μνήμες).....	55
3.9 L' Elmetto (Το Κράνος).....	55
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΥΜΑΝ	57
1.1 Η Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων	57
1.2 Θεωρία κοινωνικών συστημάτων του N. Luhmann και επικοινωνία	59
1.3 Σύστημα και συστημική προσέγγιση	61
1.4 Συστημική προσέγγιση του εκπαιδευτικού συστήματος.....	63
1.5 Το οιονεί σύστημα και η μετάβασή του στο σύστημα	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΣΩΝ	70
2.1 Ο όρος φιλαναγνωσία	70
2.2 Ο σκοπός και το εκπαιδευτικό ενδιαφέρον της φιλαναγνωσίας.....	70
2.3 Παράγοντες ενίσχυσης της φιλαναγνωσίας.....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΣΩΝ	74

3.1 Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας	74
3.2 Η παιδαγωγική των Μέσων	75
3.3 Κριτική στάση απέναντι στην Παιδαγωγική των Μέσων	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ	80
4.1 Ο ορισμός και τα βασικά χαρακτηριστικά της προπαγάνδας	80
4.2 Τα διάφορα είδη προπαγάνδας.....	82
4.3 Τεχνικές προπαγάνδας.....	87
4.4 Μέσα διακίνησης προπαγάνδας	92
4.4.1 Προπαγάνδα και μέσα μαζικής ενημέρωσης.....	93
4.6 Η προπαγάνδα στην Ιταλία και το εξωτερικό.....	97
4.7 Τα μέσα διακίνησης της προπαγάνδας των Ιταλών.....	100
4.7.1 Η προπαγάνδα δια του τύπου	102
4.8 Η προπαγάνδα στα Δωδεκάνησα.....	104
4.8.1 Η προπαγάνδα στα σχολεία των Δωδεκανήσων.....	105
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	109
5.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	109
5.3 Μεθοδολογία.....	109
5.2 Το υλικό της έρευνας	111
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.113	
1.1 Ποσοτική ανάλυση ευρημάτων.....	113
1.2 Ποιοτική ανάλυση ευρημάτων.....	121

1.2.1 Η <i>Messaggero di Rodi</i> και Προπαγάνδα	122
1.2.2 Μελέτη Περίπτωσης – <i>La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d'Italia</i>	123
1.2.3 Μελέτη Περίπτωσης – « <i>Il Libro D' Italiano</i> »	127
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	130
Ξενογλώσση Βιβλιογραφία	141
Ιστότοποι	144
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	147
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1923	147
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1925	147
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1926	151
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1927	155
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1928	162
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1929	165
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>I Il Messaggero di Rodi</i>» του 1930	172
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1931	184
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1932	198
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1933	215
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «<i>Il Messaggero di Rodi</i>» του 1934	233

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1935.....	246
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1936.....	254
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1937.....	260
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1938.....	275
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1939.....	284
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1940.....	294
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1941.....	300
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1942.....	300
Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1943.....	301

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στην ανάδειξη προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα από τα άρθρα της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» κατά τη δεύτερη περίοδο της Ιταλοκρατίας, η οποία ξεκίνησε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (23 Ιουλίου 1923) και μετέτρεψε το καθεστώς κατοχής σε καθεστώς κτήσης (1923-1943).

Πιο αναλυτικά, ερευνήθηκαν όλα τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» από τις 23/7/1923 μέχρι και τις 29/7/1943. Από την πληθώρα των στοιχείων που αναφέρονται στην εφημερίδα «Il Messagero di Rodi», επιλέχθηκαν συγγράμματα που αποτυπώνουν που σχετίζονται με λογοτεχνία για παιδιά, λογοτεχνία για ενήλικες, δοκίμια αφιερώμα σε συγγραφέα, με κύριο σκοπό τον εξιταλισμό των Ελλήνων. Σε δεύτερη φάση, επιλέχθηκαν ένα σχολικό εγχειρίδιο και ένα παιδικό λογοτέχνημα, στα οποία πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα μελέτης περίπτωσης με απώτερο σκοπό να διαπιστωθεί ή όχι αυτή η προπαγανδιστική πολιτική των Ιταλών.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» κατά τη διάρκεια των 21 χρόνων της Ιταλική κτήσης (1923-1943) στα Δωδεκάνησα, καταγράφονται συνολικά 2.163 προπαγανδιστικά συγγράμματα. Όσον αφορά τα τεύχη της εφημερίδας που περιλάμβαναν προπαγανδιστικά συγγράμματα, παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος αυτών κυμαίνεται στα 65 τεύχη το χρόνο, ενώ ο μέσος όρος των προπαγανδιστικών συγγραμμάτων που προωθούσε η εφημερίδα «Il Messagero di Rodi» κυμαίνεται στα 106 προπαγανδιστικά συγγράμματα το χρόνο.

Από τη μελέτη περίπτωσης που πραγματοποιήθηκε στα δύο συγγράμματα, διαπιστώθηκε η άσκηση προπαγανδιστικής πολιτικής εκ μέρους των Ιταλών. Όσον αφορά το χαρακτήρα των προπαγανδιστικών αυτών στοιχείων, στην πρωτοκαθεδρία της φασιστικής προπαγάνδας εμφανίζεται το ανδροπρεπές ιδεώδες του Mussolini ως το μόνο μέσο για την ενδυνάμωση της ιταλικής οικονομίας και του ιταλικού γοήτρου με απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Παρατηρούμε, επίσης, ένα επιλεκτικό λαϊκισμό ο οποίος συνδεεται με το φασισμό.

Λέξεις κλειδιά: Ιταλοκρατία, Δωδεκάνησα, Il Messagero di Rodi, προπαγάνδα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1: Τεύχη εφημερίδας, τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα και πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων	112
Πίνακας 1.2: Τεύχη και ποσοστό με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος	113
Πίνακας 1.3: Προπαγανδιστικά συγγράμματα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1923	115
Πίνακας 1.4: Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων ανά έτος	118
Πίνακας 1.5: Σχολικά εγχειρίδια	119
Πίνακας 1.6: Προπαγανδιστικά στοιχεία «La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d’Italia»	126
Πίνακας 1.7: Προπαγανδιστικά στοιχεία - «Il Libro D’ Italiano»	129

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1: Εξώφυλλο βιβλίου La Vita di Benito Mussolini	122
Εικόνα 1.2: Rodi. La Casa del Balilla	126
Εικόνα 1.3: Rodi. – Palestra coperta nella Casa del Balilla.....	127
Εικόνα 1.4: Rodi Balilla o cavallo	128

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1.1: Τεύχη εφημερίδας Il Messagero di Rodi ανά έτος	113
Διάγραμμα 1.2: Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος.....	114
Διάγραμμα 1.3: Ποσοστό των τευχών με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος ...	116
Διάγραμμα 1.4: Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων ανά έτος	117
Διάγραμμα 1.5: Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα - Πλήθος προπαγανδιστικών	

συγγραμμάτων ανά έτος 118

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την περίοδο 1912-1943 η διοίκηση των νησιών της Δωδεκανήσου περιήλθε στην Ιταλία. Η Ιταλοκρατία κράτησε 31 χρόνια, από τις 5 Μαΐου 1912 μέχρι τις 11 Σεπτεμβρίου 1943, όπου άρχισε η γερμανική κατοχή. Κατά τη διάρκεια της κατοχικής αυτής περιόδου, επιχειρήθηκε ο εξιταλισμός του πληθυσμού, εκτός των άλλων, με την άσκηση συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής. Η Ιταλική εκπαιδευτική πολιτική στα Δωδεκάνησα, εφαρμόστηκε με την έκδοση «μεταρρυθμιστικών» Κυβερνητικών Διαταγμάτων και την εισαγωγή ιταλικών σχολικών εγχειριδίων (Μηνατσής, 2009:7). Παράλληλα, απαγορεύθηκε η χρησιμοποίηση βιβλίων έκδοσης του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας και τελικώς η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Όμως πως να αλλοιώσει κανείς τη γλώσσα, τις ιδέες, την παιδεία ενός λαού που επί αιώνες είχε σαφώς διαμορφωμένη γλωσσική, φυλετική και θρησκευτική ταυτότητα;

Η κατάληψη των νησιών δημιούργησε ένα ιδιόμορφο νομικό καθεστώς που πέρασε από διάφορες φάσεις. Στην αρχή είχαμε την περίοδο της πολεμικής κατοχής (1912 – 1922) (*accupazione bellica*) κατά τη διάρκεια της οποίας τα Δωδεκάνησα ήταν υπό τον έλεγχο διοικητών, οι οποίοι ως διοικητές στρατού κατοχής εχθρικού εδάφους περιβάλλονταν με ευρύτερες δικαιοδοσίες σύμφωνα με το ιταλικό σύνταγμα και τον στρατιωτικό ποινικό κώδικα (Τσιρπανλής, 1998:54). Ενώ την πρώτη αυτή περίοδο ο στρατηγός διοικητής J. Ameglio και οι διάδοχοί του διακήρυσσαν ότι ήρθαν ως απελευθερωτές χριστιανικού λαού, ότι η παραμονή τους ήταν προσωρινή και ότι σύντομα θα δινόταν στον πληθυσμό το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, η πολιτική που σταδιακά εφαρμοζόταν οδηγούσε σε μόνιμη κυριαρχία και χρησιμοποίηση των νησιών ως εφαλτηρίου για τις επεκτατικές βλέψεις της Ιταλίας στην Μέση Ανατολή.

Μέσα στο δυσμενές και ασφυκτικό αυτό περιβάλλον η Ελληνική Κοινότητα αγωνίστηκε για να διατηρήσει ο λαός το εθνικό του φρόνημα και να κρατήσει άσβηστο τον πόθο για την εθνική του αποκατάσταση. Ο τότε μητροπολίτης Ρόδου, Απόστολος Τρύφωνος (1913-1946), διαβλέποντας τον επερχόμενο κίνδυνο στον ευαίσθητο τομέα της παιδείας από την εντεινόμενη ιταλική προπαγάνδα, επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην εύρεση λύσης τόσο στο χρονίζον πρόβλημα της εξασφάλισης πόρων για την συντήρηση και μισθοδοσία των δασκάλων και καθηγητών, όσο και της αναβάθμισης γενικά της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Παράλληλα, την περίοδο μεταξύ Απριλίου – Μαΐου 1915 ψηφιστήκαν ο Κανονισμός Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής και ο Κανονισμός των Σχολών, που χαρακτηριστικό τους γνώρισμα ήταν η ενιαία αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων του νησιού. Στο νέο εκπαιδευτικό σύστημα αντέδρασε ο στρατιωτικός διοικητής υποστράτηγος G. Croce με διάταγμα του της 16ης Ιουνίου 1916, με το οποίο νομοθετήθηκε ο θεσμός του Επόπτη Δημόσιας Εκπαίδευσης, με αρμοδιότητα την εποπτεία όλων των δημόσιων σχολείων, ελληνικών, τουρκικών και ισραηλίτικων, τόσο της στοιχειώδους όσο και της μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης της Δωδεκανήσου.

Η δεύτερη περίοδος της Ιταλοκρατίας άρχισε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (23 Ιουλίου 1923), που μετέτρεψε την κατοχή σε καθεστώς κτήσης (1923-1943), με ότι αυτό συνεπαγόταν για τους κοινοτικούς θεσμούς και την Ελληνική Κοινότητα της Ρόδου και των άλλων νησιών του δωδεκανησιακού συμπλέγματος. Οι Δωδεκανήσιοι θεωρούνταν πια Ιταλοί πολίτες με την ιδιότυπη «μικρή υπηκοότητα» (*cittadinanza piccolo*) και καλούνταν πολίτες του Βασιλείου (*cittadini di regno*) σε αντίθεση με τους Ιταλούς που καλούνταν Ιταλοί υπήκοοι (*sudditi Italiani*). Το νέο καθεστώς, με πλήρη πια κυριαρχία του κατακτητή, εξασφάλιζε και τυπικά τη «δυνατότητα» εφαρμογής του μακρόπνοου στόχου της Ιταλίας για αφελληνισμό των Δωδεκανήσιων. Την νέα πολιτική κλήθηκε να εφαρμόσει ο διορισθείς ως Κυβερνήτης των Ιταλικών Νησιών του Αιγαίου γερουσιαστής και πληρεξούσιος υπουργός Mario Lago στις 19 Φεβρουαρίου 1923. Για την επιδίωξη των στόχων του αφελληνιστικού προγράμματος των κατακτητών ήταν επόμενο ο νέος Κυβερνήτης να επικεντρώσει τα βέλη του στην εκκλησία και την παιδεία. Το έδαφος ήταν πρόσφορο για τον εξιταλισμό του ελληνικού πληθυσμού μετά την επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία και την ανάληψη της εξουσίας από τον Benito Mussolini το Νοέμβριο του 1922 (Λογοθέτης, 2017:93).

Η κατάσταση στην εκπαίδευση επιδεινώθηκε την περίοδο που ανέλαβε ως πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής των νησιών, ο ισχυρός άνδρας του φασισμού Cesare Maria De Vecchi Di Val Cismon. Είχε εντυπωσιαστεί από τα έργα του προκατόχου του M. Lago, όμως εξοργίστηκε όταν διαπίστωσε ότι οι κάτοικοι εξακολουθούσαν να μιλούν Ελληνικά και απέδωσε σ' αυτόν ευθύνες για την αποτυχία του προγράμματος εξιταλισμού (Τσιρπανλής, 1998:254–255). Θεώρησε απαράδεκτη την κατάσταση ύστερα από 24 χρόνια ιταλικής και στη συνέχεια φασιστικής κατοχής να μην έχει συντελεστεί η προσδοκώμενη αφομοίωση του γηγενούς πληθυσμού. Αυτή την

αφομοιωτική πολιτική άρχισε αμέσως με μια σειρά μέτρων να εφαρμόζει και όπως ήταν επόμενο η παιδεία αποτέλεσε βασικό του στόχο.

Με το διάταγμα αρ. 149 της 21ης Ιουλίου 1937, που είχε τίτλο «Κανονισμός των Σχολείων στα Ιταλικά Νησιά του Αιγαίου», θεσπίστηκε νέο εκπαιδευτικό καθεστώς με κανονισμό που ουσιαστικά ιταλοποιεί πλήρως τα ελληνικά νησιά (Λογοθέτης, 2017:178). Με τα εκπαιδευτικά μέτρα του De Vecchi ουσιαστικά καταργήθηκαν τα ελληνικά σχολεία, αφού επήλθε εξομοίωση τους με τα ιταλικά. Τα μαθήματα διδάσκονταν στην ιταλική, η νεοελληνική έγινε δευτερεύουσα γλώσσα με ελάχιστες ώρες διδασκαλίας, τα προγράμματα και τα βιβλία ήταν όμοια με εκείνα των ιταλικών σχολείων, οι διευθυντές των σχολείων έπρεπε να είναι Ιταλοί εκπαιδευτικοί και οι διορισμένοι δάσκαλοι κατά απόλυτη προτεραιότητα πτυχιούχοι ιταλικών σχολών ή του Διδασκαλείου και το σχολείο και το διδακτικό προσωπικό τελούσε «υπό την δαμόκλειον σπάθην» του Ιταλού Επόπτη Εκπαίδευσης, που είχε την απόλυτη εξουσία να διορίσει, να εποπτεύει, να ελέγχει, να τιμωρεί και ακόμα να παύει εκπαιδευτικούς (Τσιρπανλής, 2007:30).

Ο De Vecchi δεν περιορίστηκε στο κλείσιμο των ελληνικών σχολείων, αλλά προχώρησε στην κατάργηση ή με εξαναγκασμό σε «αυτοκατάργηση» κάθε οργανωμένη δραστηριότητας που συνδεόταν με την παιδεία, τον πολιτισμό και την ελληνική παράδοση. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, κύριος σκοπός της Ιταλικής διοίκησης ήταν ο βαθμιαίος εξιταλισμός των σχολείων, ο οποίος δεν μπορούσε να γίνει μόνο από τη διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας των τεσσάρων ωρών την εβδομάδα. Γι' αυτό υπό την Ιταλική εποπτεία πραγματοποιήθηκε ανατύπωση των Ελληνικών Αναγνωστικών του Κράτους, από τα οποία αφαιρέθηκε από χέρι Έλληνα δασκάλου, αλλά όχι Δωδεκανήσιου, κάθε ποίημα εθνικού περιεχομένου και γενικά η λέξη Ελλάς (Σταματίου, 1958, σ. 38). Επίσης, από τον τίτλο «Ελληνικόν Αναγνωστήριον» η λέξη «Ελληνικόν» αφαιρέθηκε. Δεν παραδίδονταν στα σχολεία χάρτες και γεωγραφίες της Ελλάδας, αλλά ούτε ιστορίες της Ελληνικής Επανάστασης.

Η ανάγκη, λοιπόν, μιας ενιαίας εκπαίδευσης για όλους, είχε ως αποτέλεσμα τα σχολικά εγχειρίδια να εκδίδονται σύμφωνα με πολιτικές επιλογές, ιδεολογικές αξίες και γλώσσα τις οποίες η εξουσία επεδίωκε να προωθήσει. Η κεντρική ηγεσία επιδίωκε τον έλεγχο της παραγωγής τους, του πολιτικού, ιδεολογικού, ηθικού και θρησκευτικού τους περιεχομένου, καθώς και της οικονομικής τους χρηματοδότησης. Κατά συνέπεια, τα

σχολικά εγχειρίδια δεν είναι μόνο παιδαγωγικό εργαλείο, είναι επίσης και δημιουργήματα των εθνικών και κοινωνικών ομάδων, οι οποίες μέσω αυτών προσπαθούν να διαιωνίσουν την ταυτότητά τους, τις αξίες τους, τις παραδόσεις και τον πολιτισμό τους (Τσιρπανλής, 2007:21).

Τη μεγαλύτερη απόδειξη για τον πολιτικό ρόλο που αναλαμβάνει το εκπαιδευτικό σύστημα ως θεσμός από τη στιγμή της δημιουργίας του, μας τη δίνει πέραν πάσης αμφιβολίας ο γνωστός Γάλλος Παιδαγωγός και Κοινωνιολόγος Emile Durkheim, ο πατέρας της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, όταν ορίζει την εκπαίδευση ως οργανωμένη και μεθοδευμένη άσκηση αγωγής των ενηλίκων επί των ανηλίκων με στόχο να ηθικοποιηθούν και να κοινωνικοποιηθούν συστηματικά, ώστε να αναπτύξουν εκείνες τις αξίες και τις ικανότητες - πνευματικές και σωματικές - που απαιτούνται τόσο από την πολιτική κοινωνία όσο και από το συγκεκριμένο περιβάλλον για το οποίο ειδικά προορίζονται. Η μεγαλύτερη απόδειξη για το ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν στα ελληνικά εκπαιδευτικά δρώμενα τα εγχειρίδια ως πολιτικά εργαλεία φαίνεται και από τη θεσμοθέτηση το 1937, επί δικτατορίας Μεταξά, όταν δηλαδή καθιερώθηκε η πολιτική του κρατικού μονοπωλίου, των σχολικών βιβλίων μέσω της ίδρυσης του Ο.Ε.Σ.Β.

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των Ιταλών δεν περιορίστηκαν στα σχολικά εγχειρίδια αλλά στόχο είχαν να εισχωρήσουν στο σύστημα του σχολείου και με τις κατάλληλες ενέργειες να επιφέρουν την απαραίτητη «εκπαιδευτική αλλαγή» και να επηρεάσουν καθοριστικά τις αξίες, τις στάσεις και τις προκαταλήψεις των Ελλήνων μαθητών. Αδιαμφισβήτητα, η εκπαιδευτική αλλαγή αποτελεί μια εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία με ποικίλους παράγοντες να εμπλέκονται και να παρεισφρεύουν στην πορεία της υλοποίησης της. Για το λόγο αυτό, η δυνατότητα κατανόησης και διαχείρισης του φαινομένου της εκπαιδευτικής αλλαγής προϋποθέτει την εστίαση τόσο στο μικρό-επίπεδο της καθημερινής αλληλόδρασης μεταξύ των ατόμων που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική πράξη, όσο και στο μάρκο-επίπεδο του εκπαιδευτικού, αλλά και του κοινωνικού και του πολιτικού συστήματος, των οποίων αποτελεί υποσύστημα. Με βάση τα παραπάνω για να κατανοήσουμε την διαδικασία της εκπαιδευτικής αλλαγής και τους τρόπους με τους οποίους αυτή συντελέστηκε θα πρέπει να επικεντρωθούμε στον προπαγανδιστικό μηχανισμό με τον οποίο ο Ιταλικός φασισμός προσπάθησε να εδραιώσει την κυριαρχία του.

Αναντίρρητα, η άσκηση προπαγάνδας ήταν συνεκτικό στοιχείο του ιταλικού

φασισμού, αφού λόγω της έλλειψης καθαρών μηνυμάτων πολιτικού περιεχομένου η προπαγάνδα ήταν από μόνη της το ίδιο το μήνυμα (Hoffman, 1996:89). Χωρίς να υποβαθμίζουμε εντελώς το ιδεολογικό χαρακτήρα του φασισμού, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο φασισμός του Mussolini έδινε ιδιαίτερη σημασία στον προπαγανδιστικό μηχανισμό, γεγονός που αποδεικνύεται από την ίδρυση Υπουργείου Προπαγάνδας στη φασιστική κυβέρνηση του Mussolini. Ως προπαγανδιστικές μεθόδους μπορούμε να θεωρήσουμε τα ακόλουθα: τις μεγάλες, καλά σκηνοθετημένες τελετές που διοργάνωναν οι φασίστες σε διάφορες πόλεις και χωριά της Δωδεκανήσου, από την καθιέρωση φασιστικών εορτών και φασιστικών συνηθειών, το ενδιαφέρον για πολιτιστικές εκδηλώσεις (παραστάσεις, συναυλίες, κινηματογραφικές ταινίες), την έκδοση φασιστικών εντύπων (και απαγόρευσης κυκλοφορίας οποιουδήποτε άλλου), το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη φασιστική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας τόσο μέσω της σχολικής όσο και της εξωσχολικής ζωής των παιδιών (π.χ. παιδικές εξοχές, παιδικά συσσίτια), την οικοδόμηση έργων κοινής ωφελείας στα νησιά, αλλά και δημόσιων κτηρίων, πάντα με τη φασιστική αρχιτεκτονική τεχνοτροπία. Κύρια προπαγανδιστικά όργανα είναι και οι φασιστικές εφημερίδες που κυκλοφορούσαν ανελλιπώς.

Η «Εφημερίδα» αποτελεί το αρχικό μαζικό μέσο ενημέρωσης και με στόχο την ενημέρωση της κοινής γνώμης ο κυβερνήτης G. Croce προχώρησε σε καινοφανή ενέργεια για τα εκδοτικά χρονικά της Ρόδου. Ίδρυσε ημερήσια εφημερίδα, τετρασέλιδη, στα ιταλικά η πρώτη και οι δύο μεσαίες σελίδες, στα ελληνικά η τελευταία. Ο τίτλος της ήταν “Il Messaggero di Rodi” και πρωτοκυκλοφόρησε την 23η Απριλίου του 1916 σε 1800 φύλλα, που ελαττώθηκαν σε 1200, εξαιτίας του πολέμου και της έλλειψης χαρτιού. Το τεχνικό προσωπικό και οι δημοσιογράφοι προέρχονταν από τον στρατό κατοχής. Αυτός διέθεσε τον χώρο, τα μηχανήματα, τα τυπογραφικά στοιχεία και φυσικά κάλυπτε όλα τα έξοδα (Λογοθέτης, 2010:98). Επρόκειτο για έντυπο εξ ολοκλήρου ελεγχόμενο από τους κρατούντες, των οποίων μετέδιδε τη βούληση και τις επιλογές. Ήταν ένα δυναμικό προπαγανδιστικό όργανο που διατηρήθηκε στη ζωή ως το τέλος της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Το ειδησεογραφικό υλικό της εφημερίδας αυτής πολύ λίγο έχει χρησιμοποιηθεί από τη νεότερη έρευνα, ενώ αποτελεί αξιόλογη - ίσως όχι πάντα αξιόπιστη - ιστορική πηγή (Τσιρπανλής, 1998:111). Κατά τη διάρκεια της καθημερινής έκδοσης της υφίσταται βαθιές μεταμορφώσεις στην παραγωγή της, π.χ η έκδοσή της δεν ήταν σταθερή όσον αφορά τη δομή της, σελίδες, γλώσσα γραφής. Οι διευθυντές και οι διαχειριστές της έκδοσης ήταν κατά εναλλακτική διαδοχή οι Raffaello Romano, Attilio

Romano, Marco Marchini, Giorgio Cleantis αλλά κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα διετέλεσε διευθυντής της εφημερίδας ο Alfredo Chiorando (Λογοθέτης, 2010:98-99).

Αναντίρρητα, τα μέσα παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εκπαίδευση του ανθρώπου, τόσο στη βασική του κατάρτιση όσο και την επιμόρφωση του. Προσφέρουν πλούσια διδακτική ύλη, συνήθως ανεπεξέργαστη διδακτικά και όχι δομημένη σε λειτουργικές ενότητες, όπως γίνεται στο σχολείο. Αποτελούν συστατικό μέρος μιας λειτουργικής Παιδαγωγικής, που σημαίνει ότι ακόμη και αν δεν έχουν την πρόθεση να επιδρούν παιδαγωγικά, όπως το μάθημα στη σχολική τάξη, η επίδραση είναι εμφανής και προκύπτει από την παρουσία τους και μόνο. Ο γραπτός, λοιπόν, λόγος χρησιμοποιήθηκε από τους Ιταλούς κατακτητές έτσι ώστε να ακουστούν μηνύματα και να μεταμορφωθούν συνειδήσεις. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφερθεί πόσο σημαντικός υπήρξε ο ρόλος της φιλιαναγνωσίας ως εργαλείο προπαγάνδας την περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Η φιλιαναγνωσία προωθήθηκε από τα μέσα ενημέρωσης αλλά και από τα εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής με απώτερο σκοπό τη χαλιναγώγηση των μαζών και τον κατευθυντήριο έλεγχο του πνεύματος. Ειδικότερα, παρά το γεγονός ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν φαίνεται αυταπόδεικτα να προάγουν τη φιλιαναγνωσία, είναι δυνατόν μέσα από κατάλληλες δράσεις να φτάσουν στο σημείο να δημιουργήσουν θετικές στάσεις απέναντι στο βιβλίο. Οι εφημερίδες μπορούν να αφιερώνουν μια ή δυο φορές την εβδομάδα μερικές από τις σελίδες τους στη λογοτεχνία και στις νέες εκδόσεις βιβλίων που κυκλοφορούν (Σακελλαρίου, 2003).

Προσπαθώντας να προσδιορίσουμε τον όρο «φιλιαναγνωσία», οδηγούμαστε στα λόγια του Ανδρέα Καρακίτσιου, ο οποίος αναφέρει πως «η φιλιαναγνωσία αποτελεί μια ιδιαίτερη και εύστοχη γλωσσική επιλογή που προσδιορίζει ένα ευρύ πεδίο σημασιών, δράσεων και αξιών που συνδέονται με τις πολύ-επίπεδες σχέσεις παιδιού και βιβλίου. Ο όρος «φιλιαναγνωσία» παραπέμπει στη θετικά προσδιορισμένη σχέση του αναγνώστη με το βιβλίο ως το κατεξοχήν είδος και έκφραση της γραπτής ύλης και εμπεριέχει ταυτόχρονα τις εξειδικευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες στοχεύουν στην διαμόρφωση αυτής της σχέσης μέσα από την ανάπτυξη αναγκαίων γνωστικών δεξιοτήτων κυρίως αλλά και κοινωνικών δεξιοτήτων και αισθητικών κριτηρίων» (Καρακίτσιος, 2012). Οι παράγοντες που βοηθούν στην προσέγγιση του παιδιού με το λογοτεχνικό βιβλίο είναι το σχολείο, ο δάσκαλος, οι παιδικές και σχολικές βιβλιοθήκες, οι εκθέσεις λογοτεχνικών βιβλίων, οι εφημερίδες και τα περιοδικά, οι λογοτεχνικές ημερίδες, οι επισκέψεις λογοτεχνών στο σχολείο, οι ετήσιες εορταστικές εκδηλώσεις για

το παιδικό βιβλίο, οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις-παραστάσεις, οι δημιουργικές εργασίες των μαθητών.

Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στην δεύτερη περίοδος της Ιταλοκρατίας που άρχισε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (23 Ιουλίου 1923) και μετέτρεψε την κατοχή σε καθεστώς κτήσης (1923-1943). Η παρούσα εργασία έχει ως κύριο στόχο να ερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο οι Ιταλοί, μετέτρεψαν τη φιλιαναγνωσία σε εργαλείο προπαγάνδας μέσα σε αυτό το σύστημα.

Στην παρούσα μελέτη γίνεται προσπάθεια να δοθεί απάντηση στα εξής βασικά ερωτήματα:

- Υπήρχαν σχολικά εγχειρίδια ή παιδικά λογοτεχνήματα που περνούσαν προπαγανδιστικά μηνύματα στον πληθυσμό της Δωδεκανήσου;
- Ποιος ήταν ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας στην διάδοση αυτών των βιβλίων (εφημερίδες, περιοδικά);
- Με ποιον τρόπο η φιλιαναγνωσία των Ελλήνων χρησιμοποιήθηκε μέσα στο «σύστημα» του ιταλικού σχολείου με απώτερο σκοπό την άσκηση προπαγάνδας;

Για την απάντηση αυτών των ερωτημάτων, θεωρήσαμε σκόπιμο να ερευνήσουμε και να γνωρίσουμε κάθε τι σχετικό (έγγραφα, δημοσιεύματα, εφημερίδες, βιβλία, απομνημονεύματα, μελέτες, σχόλια ή αναλύσεις) το οποίο θα μας χρησίμευε στο εγχείρημά μας. Συγκεκριμένα, θα μελετηθεί η εφημερίδα «Il Messagero di Rodi» και θα αναζητηθούν προπαγανδιστικά στοιχεία (άρθρα, διαφημίσεις, συγγράμματα, αφιερώματα) που προωθούσαν τον εξιταλισμό των Ελλήνων.

Τα Γ.Α.Κ. Αρχεία Ν. Δωδεκανήσου σε συνεργασία με τον καθηγητή Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Πάδοβας κ. Massimo Peri ψηφιοποίησαν την ιταλόφωνη εφημερίδα «Il Messaggero di Rodi». Το αρχειακό αυτό υλικό έχει ενταχθεί σε τράπεζα δεδομένων, η οποία είναι προσβάσιμη στην διεθνή ερευνητική κοινότητα. Χάρη σε μία ειδική φόρμα αναζήτησης ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια, να τονίσει διαφορετικά κριτήρια για να εκτελέσει μια αναζήτηση ή έρευνα, με βάση τα ενδιαφέροντά του. Το Αρχείο της εφημερίδας καλύπτει ένα χρονικό διάστημα 26 ετών δημοσιογραφίας (από τις 24

Απριλίου 1916 έως τις 29 Δεκεμβρίου 1945).

Θα δημιουργηθεί κατάλογος των βιβλίων που βρέθηκαν στα τεύχη της εφημερίδας από 17 Αυγούστου 1921 έως 18 Σεπτεμβρίου 1943 και θα χωριστούν σε τρεις διακριτές κατηγορίες:

1. Λογοτεχνία για παιδιά
2. Λογοτεχνία για ενήλικες
3. Δοκίμια
4. Αφιέρωμα σε συγγραφέα

Τέλος, θα επιλεγεί ένα σχολικό εγχειρίδιο και ένα παιδικό λογοτέχνημα, στα οποία θα πραγματοποιηθεί μελέτη περίπτωσης με απώτερο σκοπό να διαπιστωθεί ή όχι αυτή η προπαγανδιστική εκπαιδευτική πολιτική των Ιταλών μέσα από τα σχολικά και παιδικά εγχειρίδια και να μελετηθεί ο τρόπος με τον οποίο περνούσαν τα μηνύματα αυτά μέσα στο σύστημα του σχολείου.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Αρχικά, στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η έρευνα. Στη συνέχεια ακολουθήσει το δεύτερο μέρος με τη θεωρητική επισκόπηση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας. Καθώς σκοπός του φασιστικού κινήματος ήταν η αλλοίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, κρίθηκε απαραίτητο να προσεγγίσουμε το σχολείο από την οπτική της συστημικής θεωρίας του Λούμαν και του οιονεί συστήματος, όπου και παρουσιάζονται στο πρώτο κεφάλαιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα γίνει μια ανάλυση του όρου της φιλαναγνωσίας και του ρόλου που παίζει η χρήση των μέσων στην ανάπτυξη της. Στο τρίτο κεφάλαιο, θα αναλυθεί λεπτομερώς ο όρος προπαγάνδα και ο τρόπος με τον οποίο, μέσα από την προπαγάνδα, ενισχύθηκε ο φασισμός στα Δωδεκάνησα.

Το τέταρτο κεφάλαιο της διπλωματικής συνιστά μία λεπτομερή περιγραφή της ερευνητικής προσπάθειας της συγκεκριμένης εργασίας. Αρχικά, διατυπώνεται ο σκοπός της έρευνας και παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία αποτελούν τον πυλώνα της μελέτης. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται επίσης η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας. Ειδικότερα, περιγράφεται η μέθοδος προσέγγισης και παρουσιάζεται το υλικό της έρευνας.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας μας, γίνεται μια αναλυτική περιγραφή των ερευνητικών ευρημάτων, όπως αυτά προέκυψαν από τη μεθοδολογία της παρούσας έρευνας. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ (1912 - 1923)

1.1 Η επικρατούσα κατάσταση και η πρώτη περίοδος της πολεμικής κατοχής (5.5.1912 - 18.10.1912)

Στα πλαίσια του ιταλοτουρκικού πολέμου του 1911 στη Λιβύη, η Ιταλία κατέλαβε, από τα τέλη Απριλίου ως τα τέλη Μαΐου του 1912, κατά χρονολογική σειρά, την Αστυπάλεια, τη Ρόδο, τη Χάλκη, την Κάλυμνο, τη Λέρο, τους Λειψούς, τη Νίσυρο, την Πάτμο, την Τήλο, την Κάσο, την Κάρπαθο, τη Σύμη και τελευταία την Κω (Τσιρπανλής, 1998:24). Το Καστελόριζο¹ προστέθηκε το Μάρτιο του 1921 μετά από την παραχώρηση του από τους Γάλλους. Από το 1912 και μετά οι Ιταλοί κατακτητές ονομάζουν το νησιωτικό αυτό σύμπλεγμα "Δεκατρείς Σποράδες" (Tredici Sporadi) κι ύστερα το προκλητικό "Ιταλικά νησιά του Αιγαίου" (Isole italiane del Egeo), χωρίς όμως να καταφέρουν να το επιβάλουν διεθνώς (Μηνατσής, 2009:20). Ο όρος «Δωδεκάνησα» ή «Δωδεκάνησος», μετά την ιταλική κατοχή υιοθετείται ταχύτατα από τους νησιώτες, περνά στην ελληνική και ιταλική ειδησιογραφία και χρησιμοποιείται στα επίσημα διπλωματικά έγγραφα. Ο αριθμός τους, βέβαια, ξεπερνά τα 12, με τους Λειψούς και το Καστελόριζο, από το 1921, με πλήθος ακόμη άλλα μικρότερα νησιά.

Στις 6 Μαΐου του 1912, μια μέρα μετά την κατάληψη της Ρόδου από τους Ιταλούς, τοιχοκολλήθηκε διάταγμα του στρατηγού Ameglio ο οποίος δήλωνε ότι η Ιταλία «*θεωρεί ως φίλον τον ειρηνικόν και φιλήσυχον πληθυσμόν της Ρόδου και προτίθεται να δώσει εις αυτόν την όσον το δυνατόν μεγαλυτέραν απόδειξιν της καλής της θελήσεως, διαβεβαιούσα δια τον ύψιστον σεβασμόν προς την θρησκείαν, τα έθιμα και τας παραδόσεις*» και ότι αναλάμβανε την ανώτατη πολιτική και στρατιωτική εξουσία (Παπαχριστοδούλου, 1972:529 – 530).

Η μέχρι τότε οθωμανική διοίκηση είχε προκαλέσει, με τα φορολογικά μέτρα και την επιδίωξη της να καταργήσει τα προνόμια των νησιωτών, την αγανάκτηση και την

---

¹ Το Καστελόριζο αποτέλεσε ανεπίσημα τμήμα του Ελληνικού Κράτους μέχρι τις 2 Ιανουαρίου 1916, που μοίρα του Γαλλικού στόλου, κι ενώ είχε ήδη ξεσπάσει ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, κατέλαβε κι οχύρωσε το νησί. Οι Γάλλοι παραχώρησαν το νησί στη Ιταλία, μετά το τέλος του πολέμου, κι από τότε το Καστελόριζο ακολουθεί την τύχη των λοιπών Δωδεκανήσων (Μηνατσής, 2009:48)

απόγνωση του πληθυσμού. Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το καθεστώς της ανασφάλειας, του κρατικού φόβου και της φυγής, οι Δωδεκανήσιοι δέχτηκαν τους Ιταλούς σαν «απροσδόκητους ελευθερωτές» και έτρεφαν ελπίδες ότι οι Ιταλοί θα τους απαλλάξουν από τον μισητό τουρκικό ζυγό και θα τους οδηγήσουν στην πολυπόθητη ένωση με την Ελλάδα. Ωστόσο, ενώ την πρώτη αυτή περίοδο της Ιταλικής κατοχής (occupatio bellica) ο στρατηγός διοικητής Ameglio και οι διάδοχοί του διακήρυσσαν ότι ήρθαν ως απελευθερωτές χριστιανικού λαού, ότι η παραμονή τους ήταν προσωρινή και ότι σύντομα θα δινόταν στον πληθυσμό το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, η πολιτική που σταδιακά εφαρμοζόταν οδηγούσε σε μόνιμη κυριαρχία και χρησιμοποίηση των νησιών ως εφελθηρίου για τις επεκτατικές βλέψεις της Ιταλίας στην Μέση Ανατολή.

Πιο συγκεκριμένα, οι κάτοικοι των Δωδεκανήσων εμπιστεύτηκαν τις ιταλικές διαβεβαιώσεις και οργάνωσαν Πανδωδεκανησιακό Συνέδριο στην Πάτμο στις 4 Ιουνίου 1912, το οποίο είχε σκοπό να εκφράσει την απόφαση των νησιών να ενωθούν με την Ελλάδα (Παπαχριστοδούλου, 1972:534-536). Οι Ιταλοί έσπευσαν να συλλάβουν και διώξουν τους συνέδρους και τότε οι Δωδεκανήσιοι συνειδητοποίησαν ότι είχαν να κάνουν με ένα νέο κατακτητή.

Η πρώτη περίοδος της πολεμικής κατοχής (occupazione bellica) κράτησε μόλις πεντέμισι μήνες, όπου τα νησιά παρέμεναν υπό την κυριαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, με καμία αλλαγή στο φορολογικό σύστημα, τα προνόμια, τη νομοθεσία ή τις μορφές διοίκησης. Η πρώτη αυτή περίοδος θα λήξει, τυπικά, με την υπογραφή της ιταλο-τουρκικής συνθήκης ειρήνης στο Ouchy της Λοζάνης την 18 Οκτωβρίου 1912, όπου η Τουρκία αναγνώριζε την ιταλική κυριαρχία στη Λιβύη κι η Ιταλία αναλάμβανε την υποχρέωση να επιστρέψει στην Τουρκία τα κατεχόμενα απ' αυτήν νησιά του Αιγαίου.

1.2 Η δεύτερη περίοδος της «υπό τύπον ενεχύρου» κατοχής (18.10.1912 – 20.8.1915)

Μετά τη συνθήκη του Ouchy οι Τούρκοι αποχώρησαν από τη Λιβύη. Όμως στο εσωτερικό της χώρας συνεχιζόταν ένας ανταρτοπόλεμος κατά των Ιταλών, γεγονός που έδωσε το πρόσχημα στην Ιταλία να παρατείνει την κατοχή της Δωδεκανήσου, μέχρι

πλήρους εφαρμογής της συνθήκης της Λοζάνης. Περνάμε, λοιπόν, σε μια δεύτερη, περίοδο πολεμικής κατοχής των Δωδεκανήσων, που κράτησε τρία περίπου χρόνια (από 18-09-1912 ως 20-08-1915), με τη διαφορά ότι τα εδάφη κρατούνται ως ενέχυρο μέχρι τον χρόνο εκπλήρωσης των συμφωνηθέντων όρων. Σ' αυτό το διάστημα η Ιταλική Διοίκηση προσπάθησε να ισχυροποιήσει την κυριαρχία της στα νησιά. Στις 26 Απριλίου 1915 υπογράφηκε η μυστική συμφωνία του Λονδίνου ανάμεσα στην Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία, σύμφωνα με την οποία τα Δωδεκάνησα θα περνούσαν οριστικά στην Ιταλία. Ύστερα από την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου η Ιταλική Στρατιωτική Διοίκηση της Δωδεκανήσου άρχισε να συμπεριφέρεται στους κατοίκους των νησιών σαν σε αλλοεθνείς κατοίκους των εδαφών της Ιταλίας.

1.3 Η De Facto Πολεμική κατοχή (20.8.1915 – 24.7.1923)

Στις 20 Αυγούστου του 1915 η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Τουρκίας. Με βασιλικό διάταγμα δυο μέρες μετά, στις 22 Αυγούστου 1915, ανακοίνωσε ότι δεν δεσμεύεται πια από τις υποχρεώσεις της συνθήκης του Οuchy και έτσι τερματίζετε η προσωρινή «*υπό τύπον ενεχύρου*» κατοχή. Την θέση της πήρε μια νέα πολεμική κατοχή, που κράτησε μέχρι το 1923.

Τον στρατηγό Ameglio διαδέχεται ο Francesco Marchi για λίγους μόνο μήνες (Νοέμβριος 1913 – Απρίλιος 1914), ενώ περισσότερο χρόνο στην εξουσία θα μείνει ο στρατηγός Giovanni Croce (Απρίλιος 1914 – Μάιος 1917), ο οποίος θα πάρει σκληρά μέτρα εις βάρος των Ελλήνων (Τσιρπανλής, 1998:102). Με αλληπάλληλα διατάγματα καταργεί το παλιό κοινοτικό καθεστώς των νησιών, θεσπίζοντας εποπτεία των ιταλικών αρχών στα δικαστήρια των Δημογεροντιών. Επέβαλε τη χρήση ιταλικής σφραγίδας στις Δημογεροντίες και ο επίσημος τίτλος κάθε Δημογεροντίας ήταν ή μόνο στα ιταλικά ή και στις δυο γλώσσες, αλλά πάνω από τα ελληνικά ήταν το ιταλικό κείμενο. Επίσης, οι δικαστικές αποφάσεις έπρεπε να εκδίδονται στο όνομα του βασιλιά.

Επανήλθαν σε ισχύ οι απαγορεύσεις για πολιτικές συγκεντρώσεις, για την ανάρτηση σημαιών (πλην ιταλικών) σε δημόσιους χώρους και κανένας άλλος εθνικός ύμνος δεν έπρεπε να ακούγεται εκτός του ιταλικού. Ακόμα, οι Ιταλοί δεν επιτρεπόταν σε ελληνικά πλοία να πλησιάσουν στα νησιά και απέκλειαν τους Έλληνες από την ανάληψη δημόσιων έργων, ενώ διευκόλυναν Τούρκους και Εβραίους. Στα 1917-18 οι

Δωδεκανήσιοι είχαν φτάσει σε οριακό σημείο επιβίωσης. Τα δεινά του πολέμου και του αποκλεισμού, η κακή διαχείριση της γεωργικής ή κτηνοτροφικής παραγωγής των νησιών εκ μέρους των Ιταλών, η ανικανότητα των αρχών στην ορθολογική οργάνωση ενός επισιτιστικού προγράμματος προκάλεσε οικονομική κρίση με αποτέλεσμα οι Δωδεκανήσιοι να υποφέρουν από την πείνα. Κατά τις εκτιμήσεις του Συλλόγου Δωδεκανησίων της Αθήνας, τον Αύγουστο του 1918 τα δυο τρίτα του νησιωτικού πληθυσμού ή πέθαναν από την πείνα ή μετανάστευσαν (Τσιρπανλής, 1998:105).

Στις 30 Δεκεμβρίου του 1918 ο τότε Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος υπέβαλε στο συνέδριο της ειρήνης στο Παρίσι υπόμνημα για την τύχη των Δωδεκανήσων, που το ανέπτυξε και προφορικά στις 21 Ιανουαρίου 1919. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός ζήτησε επίσημα την απόδοση των νησιών στην Ελλάδα, αφού αυτά είναι ελληνικά από χιλιετίες κι οι κάτοικοί τους απέδειξαν επανειλημμένα ότι επιθυμούν την ένωσή τους με την Ελλάδα. Οι Ιταλοί ισχυρίστηκαν ότι οι ίδιοι οι Δωδεκανήσιοι επιθυμούσαν την ιταλική κατοχή. Αυτή η δήλωση αποτελούσε κατάφωρη πρόκληση στα πατριωτικά αισθήματα των Δωδεκανησίων και σε απάντηση και διάψευσή της ήλθαν οι διαμαρτυρίες και κινητοποιήσεις του γνωστού ως «αιματηρού Πάσχα» του 1919 σ' όλα τα νησιά, με ιδιαίτερη ένταση στη Ρόδο, όπου υπήρξαν και δύο νεκροί (Παπαχριστοδούλου, 1972:541). Το 1921, ο μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος εξορίζεται στην Κωνσταντινούπολη, λόγω του πρωταγωνιστικού του ρόλου στα δραματικά εκείνα επεισόδια του «αιματηρού Πάσχα» του 1919.

Τα αιματηρά εκείνα γεγονότα είχαν ευρύτατη απήχηση σ' όλο τον κόσμο και στις 29 Ιουλίου 1919 υπογράφηκε στο Παρίσι συμφωνία ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ιταλία, η γνωστή ως "συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου". Σύμφωνα με το άρθρο 5 της συμφωνίας εκείνης η Ιταλία παραχωρούσε τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Στις 22 Ιουλίου 1920 με διακοίνωση που επεδόθη στον Έλληνα πρεσβευτή στη Ρώμη η Ιταλική Κυβέρνηση κατήγγειλε τη συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου (Τσιρπανλής, 1998:120). Ο Βενιζέλος αντέδρασε άμεσα δηλώνοντας ότι η Ελλάδα δεν ήταν διατεθειμένη ούτε τη συνθήκη ειρήνης να υπογράψει, ούτε την ισχύ της τριμερούς συμφωνίας να αναγνωρίσει, αν πρωτύτερα δεν υποχρεώνετε η παράσπονδη Ιταλία να αναγνωρίσει τη συμφωνία της με την Ελλάδα του 1919 και να της αποδώσει τα Δωδεκάνησα. Η Ιταλία αναγκάστηκε να υπογράψει στις 10 Αυγούστου 1920 τη συνθήκη των Σεβρών, σύμφωνα με την οποία εκχωρούσε στην Ελλάδα τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα. Την ίδια μέρα και στην ίδια αίθουσα υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στους Συμμάχους και τις

Συνασπισμένες Δυνάμεις από τη μια μεριά, και στη Τουρκία από την άλλη.

Το άρθρο 122, που αναφερόταν στα Δωδεκάνησα, έλεγε: "Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των νήσων του Αιγαίου, τουτέστι της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας, και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Μεγίστης (Καστελόριζου)".

Ακολούθησε η Μικρασιατική καταστροφή, η οποία είχε ολέθριες συνέπειες και για τα Δωδεκάνησα. Η Ιταλία έσπευσε να καταγγείλει την ειδική ελληνοϊταλική συνθήκη των Σεβρών για τα Δωδεκάνησα με δήλωση του Ιταλού Υπουργού των Εξωτερικών προς τον Έλληνα πρεσβευτή στη Ρώμη στις 8 Σεπτεμβρίου 1922, λίγες μέρες μετά τη σφαγή της Σμύρνης.

Στις 28 Οκτωβρίου 1922 το φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσσολίνι επικρατεί στην Ιταλία και στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε η συνθήκη της Λοζάνης. Η Τουρκία εκχωρούσε στην Ιταλία τα κυριαρχικά της δικαιώματα στα Δωδεκάνησα. Η μέχρι τότε de facto ιταλική στρατιωτική κατοχή αποκτούσε τώρα νομική επίφαση.

1.4 Η κατάσταση στην παιδεία κατά την πρώτη περίοδο της ιταλικής κατοχής (1912 - 1923)

Το τέλος της τουρκικής κυριαρχίας βρήκε εξαιρετικά αναπτυγμένη την παιδεία στα Δωδεκάνησα. Στα νησιά, λειτουργούσαν συνολικά 128 σχολεία και των δύο φύλων, με 179 δασκάλους, 65 δασκάλες, 6.728 μαθητές και 3.557 μαθήτριες (Μηνατσής, 2009:54). Τα σχολεία της Δωδεκανήσου τα διοικούσε η Εκκλησία, με τις Εκπαιδευτικές Επιτροπές. Εμπνευστής και εφαρμοστής του μέτρου ήταν ο Μητροπολίτης Ρόδου, Ιωακείμ Βαλασιάδης (1900 – 1910). Οι Εκπαιδευτικές Επιτροπές συνετέλεσαν στην ανάπτυξη της παιδείας και στην ομοιόμορφη εκπαίδευση των μαθητών. Είχαν την ευθύνη του διορισμού των διδασκάλων, οι οποίοι κατατάσσονταν, ανάλογα με τα προσόντα τους, σε πρωτοβάθμιους, δευτεροβάθμιους και τριτοβάθμιους. Καθόριζαν ενιαίο κατάλογο διδακτικών βιβλίων και καθιέρωναν δωρεάν παιδεία για τους αριστεύοντες μαθητές των σχολείων της υπαίθρου, που επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στα σχολεία της πρωτεύουσας.

Ο διάδοχος του Βαλασιάδη, μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος Τρύφωνος (1913-

1946), διαβλέποντας τον επερχόμενο κίνδυνο στον ευαίσθητο τομέα της παιδείας από την εντεινόμενη ιταλική προπαγάνδα, επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην εύρεση λύσης τόσο στο χρονίζον πρόβλημα της εξασφάλισης πόρων για την συντήρηση και μισθοδοσία των δασκάλων και καθηγητών, όσο και της αναβάθμισης γενικά της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Την περίοδο μεταξύ Απριλίου – Μαΐου 1915 ψηφιστήκαν ο *Κανονισμός Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής και ο Κανονισμός των Σχολών* (Λογοθέτης, 2017:153), που χαρακτηριστικό τους γνώρισμα ήταν η ενιαία αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων του νησιού. Στα χωριά ήταν συνηθισμένο φαινόμενο το ταμείο των Εκκλησιαστικών Επιτροπών να είναι γεμάτο και των Σχολικών Εφορειών άδειο. Ο Μητροπολίτης, συγχώνευσε τα δύο αυτά σωματεία σε ένα, την Εφοροεπιτροπή, και αντιμετώπισε το οικονομικό πρόβλημα των σχολείων της υπαίθρου. Με εράνους μπορούμε να πληρώσει τους οφειλόμενους μισθούς των καθηγητών και των δασκάλων της πόλης της Ρόδου.

Σημαντικές ήταν οι ρυθμίσεις των νέων κανονισμών, που απέβλεπαν στον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος και στην αναβάθμιση του διδακτικού προσωπικού. Οι κυριότερες από αυτές αναφέρονται στα αναλυτικά προγράμματα, που κατά κανόνα ακολουθούσαν το πρόγραμμα του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας, στη διαβάθμιση των δασκάλων κατά κατηγορίες ανάλογα με τα προσόντα τους και στην καθιέρωση του θεσμού του *Επόπτη Σχολείων*. Τη θέση του Επόπτη Σχολείων κατέβαλε ο δάσκαλος της Αστικής Σχολής Αυγερινός Πανηγύρης και αργότερα ο γυμνασιάρχης Δημήτρης Αναστασιάδης ορίστηκε ως *Επιθεωρητής των Σχολών* της Πρωτεύουσας. Τέλος, διαχωρίστηκαν οι αρμοδιότητες της *Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής* από τις *Εφορείες των Σχολών*. Σχετικά με τις αρμοδιότητες των επιτροπών αυτών, διατυπώθηκε η άποψη ότι με τη σύσταση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής δεν έχουν πια λόγο ύπαρξης οι Εφορείες. Η θέση του Μητροπολίτη, η οποία και επικράτησε, ήταν ότι τα μέλη της Εκπαιδευτικής Επιτροπής αποτελούνται από επιστήμονες που διακρίνονται για τη μόρφωση τους στα εκπαιδευτικά θέματα, ενώ τα μέλη της Εφορείας, να μην αποτελούνται από τίμια και ευυπόληπτα άτομα της αγοράς και του εμπορίου, όμως αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τις πνευματικές ανάγκες της παιδείας. Επομένως, ο ρόλος της μιας επιτροπής είναι επιστημονικός και της άλλης διαχειριστικός (Βεργωτής, 1997:82-88). Αξίζει να μνημονευθεί η σημαντική δράση στη Ρόδο του επόπτη παιδείας Ανδρ. Ραφτόπουλου, που καθιέρωσε υποδειγματικές διδασκαλίες, παιδαγωγικά συνέδρια, επιμορφωτικές διαλέξεις κλπ.

Ειδικά για τα εκπαιδευτήρια της πόλης της Ρόδου, ο μητροπολίτης Απόστολός κατάρτισε ξεχωριστό *Κανονισμό των Σχολών*, ο οποίος ρύθμιζε κυρίως τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των διδασκόντων και των διδασκομένων. Ο κανονισμός επικυρώθηκε από το Μητροπολίτη στις 6 Αυγούστου 1915 και τέθηκε σε εφαρμογή για μια τριετία, μετά τη λήξη της οποίας μπορούσε να αναθεωρηθεί. Ο κανονισμός περιλάμβανε 110 άρθρα, τα οποία ανήκαν σε 4 ενότητες: Στο εισαγωγικό – προλογικό μέρος, αναφερόταν τα εκπαιδευτήρια της Κοινότητας, ο σκοπός τους, η υπαγωγή τους στην εποπτεία της ιεράς Μητροπόλεως και στη διοίκηση 4μελούς Εφορείας εκλεγμένης από την Κοινότητα και προεδρευομένης από τον Μητροπολίτη. Στο πρώτο μέρος περιείχονταν ρυθμίσεις για το διδακτικό προσωπικό του Γυμνασίου, τα προσόντα του Γυμνασιάρχη, τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του, όπως και τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των καθηγητών. Το δεύτερο μέρος αφορούσε το διδασκόμενο προσωπικό, τους μαθητές, τις εγγραφές, τη διδασκαλία, τη βαθμολογία, τις επιβαλλόμενες πειθαρχικές ποινές, τα καθήκοντα των μαθητών και τις εξωσχολικές υποχρεώσεις τους. Στην τελευταία ενότητα με τις γενικές διατάξεις, υπαγόταν οι ρυθμίσεις που αφορούσαν τα ζητήματα της καθαριότητας και της ευπρέπειας των δασκάλων και μαθητών εντός και εκτός του σχολείου, η απαγόρευση στο διδακτικό προσωπικό να ασχολείται με τα κοινοτικά και κομματικά ζητήματα, η οργάνωση και λειτουργία της βιβλιοθήκης, τα τηρούμενα από το εκπαιδευτήριο βιβλία, το εορτολόγιο των σχολείων, οι εμβολιασμοί και περίπατοι.

Στο νέο εκπαιδευτικό σύστημα αντέδρασε ο στρατιωτικός διοικητής υποστράτηγος G. Croce με διάταγμα του της 16ης Ιουνίου 1916, με το οποίο νομοθετήθηκε ο θεσμός του *Επόπτη Δημόσιας Εκπαίδευσης*, με αρμοδιότητα την εποπτεία όλων των δημόσιων σχολείων, ελληνικών, τουρκικών και ισραηλίτικων, τόσο της στοιχειώδους όσο και της μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης της Δωδεκανήσου. Στη θέση του επόπτη διορίζει τον Ιταλό αρχαιολόγο Amedeo Maiuri (Τσιρπανλής, 1998:92-93), ο οποίος δημιούργησε προβλήματα με επεμβάσεις στη μετάκληση δασκάλων και καθηγητών από την ελεύθερη Ελλάδα, στους διορισμούς, στα προγράμματα και γενικά στη λειτουργία των σχολείων, ενέργειες που ανάγκασαν τον Μητροπολίτη να κάνει παραστάσεις στον στρατιωτικό διοικητή (Βεργωτής, 1997:139-141).

Στα 1920 ανασυστήθηκε στη Ρόδο ο διδασκαλικός σύλλογος «Κλεόβουλος» και λειτούργησε με βάση ειδικό κανονισμό. Με συνεννόηση του προεδρείου του με την Εκπαιδευτική Επιτροπή ορίστηκε βασικό μισθός για κάθε κατηγορία δασκάλων, θεσπίστηκαν επιδόματα οικογενειακά και πολυετίας καθώς και η μονιμότητα των

δασκάλων στις θέσεις τους. Ο διδασκαλικός αυτός σύλλογος εξέδιδε για τρία χρόνια και το παιδαγωγικό περιοδικό «Κλεόβουλος» (Παπαχριστοδούλου, 1979:496).

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα μέτρα των Ιταλικών Αρχών κατά της ελληνικής παιδείας στα Δωδεκάνησα είναι περιορισμένα κατά την πρώτη περίοδο της κατοχής. Το σημαντικότερο από τα ιταλικά μέτρα, με τα οποία επενέβαιναν στην εκπαίδευση στα Δωδεκάνησα, κατά την πρώτη εκείνη περίοδο της στρατιωτικής κατοχής (1912-1923) είναι η θέσπιση νέων αξιολογικών κριτηρίων για τους δασκάλους, που καθιερώθηκαν στα 1916, κι είχαν ως συνέπεια την ελαφρά μείωση του αριθμού τους στη Ρόδο.

Από το 1915 άρχισαν τα βραδινά μαθήματα της ιταλικής γλώσσας. Σιγά σιγά επεκτάθηκε η διδασκαλία της ιταλικής σε όλα τα δημοτικά σχολεία της Δωδεκανήσου. Διπλωματούχοι δάσκαλοι που είχαν έλθει από την Ιταλία, αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του στρατού κατοχής, ανέλαβαν το διδακτικό έργο. Η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας στα σχολεία είχε εισαχθεί ως προαιρετικό μάθημα, σταμάτησε όμως, μετά τα συλλαλητήρια του 1919, όταν οι μαθητές δήλωσαν στους Ιταλούς καθηγητές ότι δεν επιθυμούσαν να διδαχθούν την ιταλική γλώσσα κι επέστρεψαν τα βιβλία, που τους είχε χαρίσει η Διοίκηση.

Κατά το σχολικό έτος 1916-1917 τα ιταλικά παρακολούθησαν συνολικά 2.353 μαθητές, που αυξήθηκαν σε 2.832 το 1917-1918 και σε 3.104 το επόμενο έτος. Στα δύο ημερήσια ιταλικά σχολεία της Ρόδου, το αρρένων και το θηλέων, φοιτούσαν το 1918 60 μαθητές και 64 μαθήτριες αντίστοιχα, που προέρχονταν κυρίως από την ιταλική παροικία της Ρόδου (Τσιρπανλής, 1998:110).

Ο κυβερνήτης Vittorio Elia (1917-1919) επέβαλε δια της βίας την ιταλική στα σχολεία. Οι μαθητές που δεν έπαιρναν βαθμό τουλάχιστον έξη (6) στα ιταλικά θεωρούνταν στάσιμοι, άσχετα αν είχαν προβιβάσιμους βαθμούς σε όλα τα άλλα μαθήματα. Σε κάθε νησί διορίστηκε Ιταλός αξιωματικός ως γενικός διευθυντής των σχολείων, για να προβαίνει στους σχετικούς ελέγχους. Υποχρεωτική, επίσης, ορίστηκε η χρήση της Ιταλικής στα Δικαστήρια (Τσιρπανλής, 1998:143).

Στα 1922 λειτουργούσαν 4 ιταλικά εκπαιδευτήρια στην πόλη της Ρόδου: ένα δημοτικό αρρένων, ένα θηλέων, μία εμπορική τεχνική σχολή και ένα δημοτικό νυκτερινό σχολείο. Το ίδιο έτος, στην ίδια πόλη, τα ελληνορθόδοξα ιδρύματα που λειτουργούσαν

ήταν το Βενετόκλειο γυμνάσιο, το Καζούλειο παρθεναγωγείο, το κεντρικό δημοτικό και το μικτό δημοτικό (Αμαράντειος) με συνολικό μαθητικό πληθυσμό 796 παιδιά. Τα τουρκομουσουλμανικά ήταν 2 με 684 μαθητές – μαθήτριες. Τα ισραηλιτικά 3 με 672 εγγεγραμμένους (Μηνατσής, 2009:66).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΛΗΡΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ - ΕΞΙΤΑΛΙΣΜΟΣ (1923 - 1943)

2.1 Η πλήρης ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα (1923-1943)

Η τέταρτη και τελευταία περίοδος της Ιταλοκρατίας περιλαμβάνει, τυπικά, τα χρόνια από την 24/7/1923 ως την 11/9/1943 (Τσιρπανλής, 1998:129). Πιο συγκεκριμένα, στις 6 Αυγούστου 1924 η Ιταλία προσάρτησε επίσημα τα Δωδεκάνησα και από την ημερομηνία αυτή αρχίζει και η πλήρης ιταλική κυριαρχία.

Με το νομοθετικό διάταγμα 1854 της 15 Οκτωβρίου 1925 δινόταν στους κατοίκους των νησιών Ιταλική υπηκοότητα και οι κάτοικοι θεωρήθηκαν *de facto* Ιταλοί. Όμως, αυτή η υπηκοότητα που αποκτούσαν οι Δωδεκανήσιοι, δεν είχε καμία σχέση με την υπηκοότητα των Ιταλών. Οι Δωδεκανήσιοι θεωρούνται «*sudditi*» (υπήκοοι) και όχι «*cittadini*» (πολίτες) κι η υπηκοότητά τους είναι «*sudditanza*» (υποταγή) και όχι «*cittadinanza*» (ιθαγένεια). Οι Δωδεκανήσιοι δεν έχουν τα πλήρη δικαιώματα του Ιταλού πολίτη, δεν στρατεύονται και δεν εκλέγουν αντιπροσώπους για το Ιταλικό Κοινοβούλιο.

Κυβερνήτης της Δωδεκανήσου διορίστηκε, στις 18 Αυγούστου 1924, ο Mario Lago. Πρόκειται για ένα διακεκριμένο πολιτικό και γεωρυσιαστή, ο οποίος ανέλαβε την ανώτατη νομοθετική και διοικητική εξουσία. Υπήρξε ο μακροβιότερος Κυβερνήτης, αφού διατήρησε τη θέση αυτή μέχρι το 1936. Διάδοχος του Lago ορίστηκε, ο διοικητής De Vecchi, στις 22/11/1936. Το πρόσωπο του κυβερνήτη, με τις απόλυτες δικαιοδοσίες που συγκέντρωνε, ρύθμιζε αποκλειστικά τη ζωή των κατοίκων, ενώ τα διατάγματα που ψηφίστηκα από τους Lago και De Vecchi αποκαλύπτουν την ευρύτερη νομοθετική, διοικητική και δικαστική εξουσία που κατείχαν.

Ο κυβερνήτης ρύθμιζε το φορολογικό καθεστώς, τις διοικητικές και δικαστικές υπηρεσίες. Είχε το δικαίωμα να διατάζει τον αφοπλισμό των υπηκόων, να απαγορεύει τις διαδηλώσεις και τις δημόσιες συγκεντρώσεις. Επίσης, μπορούσε να διορίζει ή να απολύει κάθε υπάλληλο. Μπορούσε να προβεί σε απαλλοτριώσεις ακινήτων για την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Επίσης, είχε τη δικαιοδοσία να ονομάζει τα μέλη των σχολικών επιτροπών και να παρουσιάζει τον τρόπο και την ύλη διδασκαλίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο κυβερνήτης για τη λήψη των αποφάσεων του δεν είχε κανένα συμβουλευτικό σώμα από ντόπιους και παρατηρείται

πλήρης απουσία οποιουδήποτε μηχανισμού συνεργασίας των κατοίκων με τους κατέχοντες την εξουσία.

Πρόκειται αδιαμφισβήτητα για τη σκληρότερη περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα με τη μετατροπή της διοίκησης από στρατιωτική σε πολιτική. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τον πλήρη εξιταλισμό της δημόσιας ζωής και από τις προσπάθειες εθνολογικής αλλοίωσης των νησιών με τον διωγμό της γλώσσας, της θρησκείας, της ελληνικής ιστορίας και της ελληνικής παιδείας. Παρατηρείται φορολογική καταπίεση και οικονομική αποστράγγιση και εξαθλίωση του ελληνικού στοιχείου, που οδήγησε σε μαζικές μεταναστεύσεις του πληθυσμού. Επίσης καταργήθηκαν ολοκληρωτικά τα παλαιά προνόμια της Τουρκοκρατίας και μάλιστα της κοινοτικής αυτοδιοίκησης και δημιουργήθηκαν γεωργικά κέντρα με Ιταλούς εποίκους. Η περίοδος, λοιπόν, αυτών των είκοσι χρόνων (1923 -1943) υπήρξε η πιο κρίσιμη για την εθνική, τη θρησκευτική, τη γλωσσική και τη πολιτιστική ταυτότητα των Δωδεκανήσιων.

Η Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα τελείωσε ουσιαστικά με την παράδοση των ιταλικών φρουρών της Ρόδου στους Γερμανούς την 11 Σεπτεμβρίου 1943 όπου άρχισε η γερμανική κατοχή. Θα διατηρηθεί, βέβαια, η ιταλική νομοθεσία, αλλά χωρίς αυστηρότητα.

2.2 Η παιδεία κατά την εποχή του Mario Lago

Για την επιδίωξη των στόχων του αφελληνιστικού προγράμματος των κατακτητών ο νέος Κυβερνήτης Mario Lago επικέντρωσε τα βέλη του στην εκκλησία και την παιδεία, που τα χρόνια της μακρόχρονης δουλείας διατηρούσαν τους νησιώτες σε εθνική εγρήγορση. Το έδαφος ήταν πρόσφορο για τον εξιταλισμό του ελληνικού πληθυσμού μετά την επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία και την ανάληψη της εξουσίας από τον Benito Mussolini το Νοέμβριο του 1922 (Λογοθέτης, 2017:93).

Από τη πρώτη στιγμή που ο M. Lago αποβιβάστηκε στη Ρόδο, στις αρχές του 1923, αντιλήφθηκε ότι ο μεγαλύτερος του αντίπαλος βρισκόταν μέσα στα ελληνικά σχολεία. Έμπιστοι του άνθρωποι (καταδότες), τον πληροφόρησαν για τα μεγάλα χρηματικά ποσά που το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών έστελνε μέσω του Ελληνικού Προξενείου στον Μητροπολίτη Ρόδου για να καλύψει τα έξοδα των σχολείων. Έτσι, από το 1924, ο Κυβερνήτης ετοιμάζε νέο Σχολικό Κανονισμό, σύμφωνα με τον οποίο τα ιδιωτικά σχολεία (scuole private), όπως χαρακτηρίζονται όλα τα μη ιταλικά (βασιλικά), δεν θα

είχαν την παραμικρή εξάρτηση από τις θρησκευτικές αρχές. Οι σχολικές επιτροπές θα ήταν υποχρεωμένες να δημοσιοποιούν τον οικονομικό ισολογισμό τους κι έτσι θα τους ήταν δύσκολο να αποκρύψουν τις χορηγίες από το εξωτερικό (Τσιρπανλής, 1998: 144).

Στόχος του ήταν να πλήξει την Εκκλησία και τον ηγέτη Μητροπολίτη Απόστολο, που στο μεταξύ είχε επιστρέψει από την εξορία του μετά τα δραματικά επεισόδια του «αιματηρού Πάσχα» του 1919 (Παπαχριστοδούλου, 1972:541-542). Ο Κυβερνήτης γνώριζε ότι αποσπώντας τα σχολεία από την εκκλησία, οι κοινότητες δεν θα είχαν τις οικονομικές δυνατότητες να τα συντηρήσουν, γεγονός που θα οδηγούσε γρήγορα στην ιταλοποίησή τους. Ήθελε να υποχρεώσει τις κοινότητες να ζητήσουν την κρατική βοήθεια κι έτσι τα σχολεία να περνούσαν υπό κρατικό έλεγχο. Έπρεπε επομένως να αποκοπεί η εξάρτηση της τοπικής Εκκλησίας από το Πατριαρχείο, στο οποίο υπαγόταν και από το οποίο αντλούσε τα εκκλησιαστικά, διοικητικά και δικαστικά της προνόμια.

Η θέση της Ιταλίας ήταν ότι μετά από τη συνθήκη της Λοζάνης με την οποία απέκτησε πλήρη κυριαρχία στα νησιά, η διατήρηση προνομίων τα οποία παραχωρήθηκαν από το προηγούμενο κυρίαρχο κράτος – το οθωμανικό – έπρεπε να τύχει της αποδοχής και του νέου κράτους και την αποδοχή αυτή συνέδεσε άμεσα με την απεξάρτηση της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου από το Πατριαρχείο. Έτσι προτάθηκε το της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου αυτοκέφαλο (δηλ. μιας Εκκλησίας της Δωδεκανήσου αποκομμένης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και κάτω από τον έλεγχο της Κυβέρνησης), που δίχασε την Ελληνική Κοινότητα στα νησιά και στο εξωτερικό. Ο μητροπολίτης Απόστολος και οι λοιποί ιεράρχες της Δωδεκανήσου, με συναίνεση του Πατριαρχείου, υποστήριζαν το Αυτοκέφαλο, προκειμένου να διατηρήσουν τα προνόμια (Τσιρπάνλης, 1998:170), ενώ η πλειονότητα της τοπικής κοινωνίας (Καλαμπίχης, 1968:59), οι Δωδεκανήσιοι της διασποράς (Καστρονής, 1978:222), και το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας (Τσαλαχούρης, 1992:11-13) τάχτηκαν κατά του αυτοκέφαλου. Για το αυτοκέφαλο άρχισαν διαπραγματεύσεις μεταξύ εκπροσώπου της Ιταλικής Κυβέρνησης, του Πατριαρχείου και των Μητροπολιτών της Δωδεκανήσου, οι οποίες κράτησαν από το Νοέμβριο του 1924 έως τον Οκτώβριο του 1929.

Εν τω μεταξύ, την 1η Ιανουαρίου 1926 δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της «Κυβέρνησης των Isole Egee», στο Bollettino Ufficiale, (τεύχος 1, σελ. 1-18), το διάταγμα με τίτλο «Ordinamento delle Scuole Elementari e Medie» (Κανονισμός των Σχολείων στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης), με το οποίο ο M. Lago έθετε υπό τον

έλεγχό του τα ελληνικά σχολεία. Το 1926 θεωρήθηκε ως έτος έναρξης των δεινών των Δωδεκανήσιων, μαθητών και δασκάλων (Τσιρπανλής, 1998:145).

Στο διάταγμα γίνεται διάκριση των υφιστάμενων στην περιφέρεια των νησιών του Αιγαίου σχολείων σε *Βασιλικά*, δηλαδή τα κρατικά, που συντηρούσε η Ιταλική Διοίκηση κι εφάρμοζαν το πρόγραμμα του Ιταλικού Υπουργείου Παιδείας, στα *επιχορηγούμενα κοινοτικά*, που στη συντήρησή τους συνέβαλλε η Ιταλική Διοίκηση, μετά από πρόταση του Κυβερνήτη, κι ήταν υποχρεωμένα να ακολουθούν το πρόγραμμα των Βασιλικών, και τέλος στα *Κοινοτικά*, τα οποία επιχορηγούσαν οι Κοινότητες κι εφάρμοζαν το πρόγραμμα του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας. Το Ιταλικό Κράτος αναγνώριζε τα διπλώματα μόνο των Βασιλικών Σχολείων, ενώ οι απόφοιτοι των επιχορηγούμενων όφειλαν να υποβληθούν σε εξετάσεις για να θεωρηθούν έγκυρα τα διπλώματά τους. Τα διπλώματα των Κοινοτικών σε καμιά περίπτωση δεν αναγνωρίζονταν (Παπαχριστοδούλου, 551-552).

Ο Σχολικός Κανονισμός περιλάμβανε 9 κεφάλαια που περιείχαν 75 άρθρα (Λογοθέτης, 2017:94), στα οποία καταργούσε όσα ίσχυαν μέχρι τότε και οργάνωνε μ' ένα νέο τρόπο την εκπαίδευση στα ιταλοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου. Οι κυριότερες ρυθμίσεις του παραπάνω διατάγματος, που προκάλεσαν καίριο πλήγμα στα ελληνικά σχολεία, ήταν: α) Η καθιέρωση του υποχρεωτικού μαθήματος της ιταλικής γλώσσας, τέσσερις ώρες την εβδομάδα β) Η σύσταση θέσης επόπτη Δημόσιας Εκπαίδευσης με πλήρη εξουσία σε ότι αφορά την έγκριση των προγραμμάτων και των βιβλίων, το διορισμό των δασκάλων, την παρακολούθηση του έργου τους και την άσκηση της πειθαρχικής δικαιοδοσίας, που έφθανε μέχρι και την παύση εκπαιδευτικών με το ανεξέλεγκτο αιτιολογικό της ανεπάρκειας ή της άσκησης προπαγάνδας. γ) Η υποχρεωτική απόκτηση απ' όλους τους εκπαιδευτικούς αποδεικτικού πιστοποιήσης από το Διδασκαλείο για επάρκεια της γνώσης της ιταλικής γλώσσας. δ) Ο διορισμός μόνο δασκάλων πτυχιούχων του Διδασκαλείου ή άλλων σχολών εφόσον τα χορηγούμενα από αυτές πτυχία γίνονταν αποδεκτά από τον Επόπτη. ε) Η υποχρέωση των επιχορηγούμενων κοινοτικών σχολείων να ακολουθούν τα προγράμματα των βασιλικών σχολείων και να διοικούνται από συμβούλια με συμμετοχή και κυβερνητικού επιτρόπου και ακόμα οι αποφοιτούντες να εξετάζονται ενώπιον κρατικού εκπροσώπου για την εγκυρότητα των διπλωμάτων, ενώ τα αντίστοιχα διπλώματα των κοινοτικών σχολείων δεν αναγνωρίζονταν. στ) Ο περιορισμός της θρησκευτικής αρχής μόνο στον έλεγχο της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών απομάκρυνε ουσιαστικά τον

μητροπολίτη από την προεδρία της Εκπαιδευτικής Επιτροπής και των Σχολικών Εφόρων (Λογοθέτης, 2017:96). Η αντίδραση στην εφαρμογή των νέων μέτρων στην εκπαίδευση είχε ως αποτέλεσμα να απελαθούν έφοροι των σχολείων, να διωχθούν και να φυλακισθούν πολλοί εκπαιδευτικοί που αρνούνταν να διδάξουν την ιταλική γλώσσα ή να κατηγορηθούν και να απολυθούν επειδή μιλούσαν για την Ελλάδα στην τάξη.

Η ανατροπή του υφιστάμενου εκπαιδευτικού συστήματος προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Δημογεροντίας, η οποία σε αλλεπάλληλες συνεδριάσεις υπό την προεδρία του μητροπολίτη Απόστολου προσπαθούσε να συγκεράσει τις δισταύουσες απόψεις αναζητώντας κοινή γραμμή αντιμετώπισης του κινδύνου διακοπής της λειτουργίας των σχολείων. Οι εξελίξεις, πάντως, έδειξαν να δικαιώνονται οι προβλέψεις του Μ. Lago, όσον αφορά την αδυναμία των Κοινοτήτων της Ρόδου και Κω, να συντηρήσουν τις υπάρχουσες ελληνικές σχολές. Από το 1926 και στα αμέσως επόμενα χρόνια, 28 ελληνικά κοινοτικά σχολεία της Ρόδου επί συνολικού αριθμού 49 πέρασαν υπό κρατικό έλεγχο. Στην Κω τα 4 από τα 7 βρίσκονται υπό ιταλικό έλεγχο. Οι αριθμοί αυτοί θα μεγαλώσουν στα επόμενα χρόνια εξαιτίας της φοβερής οικονομικής κρίσης (Τσιρπανλής, 1998:151).

Από το 1923 ως το 1933 ο πολλαπλασιασμός και η ακμή των ιταλικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα νησιά έφτασαν σε πρωτόγνωρα μεγέθη. Έτσι, από τη μια τα ελληνικά σχολεία υποβιβάζονταν και οδηγούνταν σε αναπόφευκτο μαρασμό ή ριζικό μετασχηματισμό και από την άλλη τα ιταλικά απογειώνονταν με αισιόδοξες προοπτικές (Τσιρπανλής, 1998:152).

Αλλά τα πιο ριζικά μέτρα του Μ. Lago αναφέρονται στις πανεπιστημιακές σπουδές των Δωδεκανήσιων, σε συνδυασμό με την άσκηση του επαγγέλματός τους. Τα Κυβερνητικά διατάγματα του Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου 1929 επέβαλαν σε όσους ήθελαν να σπουδάσουν υποχρεωτική φοίτηση και απόκτηση διπλώματος από ιταλικό πανεπιστήμιο, ειδικά από το πανεπιστήμιο της Πίζας (Τσιρπανλής, 2007:29-30). Όσοι επαγγελματίες ήταν ήδη διπλωματούχοι ξένων πανεπιστημίων έπρεπε να μετεκπαιδευτούν στην Πίζα κάτω από ευνοϊκές συνθήκες ως προς τη χρονική διάρκεια, τις εξετάσεις κ.ά., διαφορετικά δεν μπορούσαν να συνεχίσουν να εργάζονται. Έτσι, οι Δωδεκανήσιοι απόφοιτοι του πανεπιστημίου της Αθήνας υποβιβάζονταν. Έπειτα, δεν επιτρεπόταν πια, στην ουσία, η φοίτηση σε ελληνικό ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Ο ομφάλιος λώρος με την Ελλάδα κοβόταν οριστικά.

Όμως, για να επιτευχθεί ο βαθμιαίος εξιταλισμός του πληθυσμού, έπρεπε η επέμβαση στα σχολεία να προχωρήσει και πέρα από την εφαρμογή του Σχολικού Κανονισμού. Η οργάνωση της ροδιακής και γενικότερα της δωδεκανησιακής κοινωνίας έπρεπε να βαδίσει στα πρότυπα της μητροπόλεως (Ιταλίας). Στοχεύοντας προς αυτή τη κατεύθυνση οργανώθηκε το *Fascio*², τα Μετεργατικά Κέντρα *Dopolavoro*³ κ.ά. με πρόθεση να αποκτήσουν οπαδούς μεταξύ των μικρών μαθητών. Παράλληλα προς το σχολείο θεσμοθετήθηκε το *Balilla*⁴ και το *Patronato Scolastico*⁵ που προσπαθούσε να προσελκύσει τους μαθητές με την κολακεία, τα δώρα, τα γλυκίσματα, τις ομοιόμορφες στολές, τις εκδρομές κλπ. με ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό που το ενίσχυε η κρατική μηχανή (Βεργωτής, 1997:220)

Σε εφαρμογή της παραπάνω λογικής, οι Ιταλοί προχώρησαν στον έλεγχο της προμήθειας και διάθεσης των σχολικών βιβλίων για να προχωρήσουν στη συνέχεια στον έλεγχο της ουσίας του περιεχομένου τους. Η Ιταλική Διοίκηση, στην προσπάθειά της να δυσχεράνει, αν όχι να καταστήσει αδύνατη την εισαγωγή διδακτικών βιβλίων από την Ελλάδα, ειδικά για τη στοιχειώδη εκπαίδευση, επέβαλε λογοκρισία στα εισαγόμενα βιβλία. Η Εποπτεία Δημόσιας Εκπαίδευσης, με έγγραφό της στις 9 Ιουνίου 1928, υπογραφόμενο από τον ίδιο τον Κυβερνήτη M. Lago, που αποστέλλεται στους κυβερνητικούς εκπροσώπους της Κω, του Καστελλορίζου, της Καρπάθου, της Σύμης, της Λέρου, της Καλύμνου και προς τη Γενική Διεύθυνση Τελωνείων Ρόδου, εφιστούσε την προσοχή τους, επειδή στα Ιδιωτικά Σχολεία των νησιών χρησιμοποιούνταν Αναγνωστικά που δεν είχαν εγκριθεί από τα Γραφεία της Εποπτείας Δημόσιας Εκπαίδευσης και τα οποία περιείχαν κείμενα που δεν είχαν περάσει από λογοκρισία. Τους συνιστούσε στη συνέχεια να επιβλέπουν στα βιβλιοπωλεία με διακριτικό τρόπο, ώστε να μην προμηθεύονται βιβλία που δεν είχαν λογοκριθεί, ενώ όφειλαν να κάνουν γνωστό

---

² Η οργάνωση Ιταλικές Φάσι Μάχης (ιταλικά Fasci Italiani di Combattimento, FIC), ήταν ένα ιταλικό Fascio ("φάσιο") που δημιουργήθηκε από τον Μπενίτο Μουσολίνι το 1914

³ Τα Μετεργατικά Κέντρα Dopolavoro (Ντοπολαβόρο), έγιναν για να ελέγχει η φασιστική διοίκηση όλους τους εργαζόμενους από ηλικίας 18 χρόνων και να ποδηγετεί σύμφωνα με τα φασιστικά πρότυπα

⁴ Ιταλική φασιστική οργάνωση νέων, η Opera Nazionale Balilla, συγκροτήθηκε με την επιβολή του μονοκομματικού φασιστικού καθεστώτος το 1926 και λειτούργησε ως συμπληρωματική της δημόσιας εκπαίδευσης. Σε αυτή συμμετείχαν αγόρια από οκτώ μέχρι δεκατεσσάρων ετών, ενώ αντίστοιχες δομές υπήρχαν για κορίτσια και για μεγαλύτερες ηλικίες. Αποτελούσε, υποτίθεται, έναν πολιτισμικό θεσμό, αλλά ουσιαστικά αναλάμβανε την κατάρτιση της νεολαίας στον φασισμό και τη διαμόρφωση των «αυριανών φασιστών». Ανέπτυξε και παραστρατιωτική δράση, ενώ η λειτουργία των υπόλοιπων οργανώσεων νέων απαγορεύτηκε.

⁵ Ένα είδος "σχολικής προστασίας" (PATRONATO SCOLASTICO) που οργάνωσαν οι Ιταλοί για την άγρυπνη ανηλικών και τη προσέλευσή τους στη φασιστική ιδεολογία. Με εκδρομές, φανταχτερές στολές, συνεστιάσεις και ποικίλη ψυχαγωγία προσπαθούσαν να παρασύρουν τις τρυφερές ψυχές των παιδιών.

στους βιβλιοπώλες ότι σε περίπτωση που ενεργούσαν αντίθετα θα είχαν σοβαρές συνέπειες. Ιδιαίτερα για τα βιβλία της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, τα Αναγνωστικά και τα Ανθολόγια, έπρεπε να αποστέλλεται από τα τελωνεία ένα αντίτυπο στην Επιθεώρηση Δημόσιας Εκπαίδευσης και δεν επιτρεπόταν να μοιραστεί στα βιβλιοπωλεία για πώληση η προμήθεια, αν δεν προηγείτο η έγκριση του βιβλίου.

Οι Ιταλοί, στο πλαίσιο του σχεδίου αυτού, απαγόρευαν την εισαγωγή βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσης από την Ελλάδα. Διέταξαν ανατύπωση των ελληνικών αναγνωστικών, που τυπώνονταν στη Ρόδο, από τα οποία αφαιρέθηκε κάθε ανάγνωσμα εθνικού περιεχομένου, ακόμη και απλές αναφορές στην Ελλάδα και στην ιστορία της και στη θέση τους μπήκαν κεφάλαια από τη ρωμαϊκή ιστορία. Παράλληλα εφάρμοσαν λογοκρισία στα βιβλία της μέσης εκπαίδευσης, που έρχονταν από την Ελλάδα, και ανατέθηκε, όπως είδαμε πιο πάνω, χωρίς νόμο και χωρίς την έκδοση απαγορευτικής εγκυκλίου, στις τελωνειακές αρχές να ασκούν αυτή τη πολιτική λογοκρισία των βιβλίων σχίζοντας σελίδες ή απαγορεύοντας την κυκλοφορία στα Δωδεκάνησα ολόκληρων βιβλίων. Κι έτσι έπαψαν να παραδίδονται στα ελληνικά σχολεία της Δωδεκανήσου χάρτες και γεωγραφίες της Ελλάδας κι η ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 (Τσιρπανλής, 1998:145).

Μεγάλο πλήγμα για την μόρφωση των Ελλήνων δεν αποτέλεσε μόνο η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας, αλλά και τα σχολικά βιβλία και το περιεχόμενό τους. Οι Ιταλοί, μέσα από τα αναγνωστικά αυτά, επιδίωκαν την εκμάθηση της Ιταλικής Ιστορίας, τη προβολή του ιταλικού πολιτεύματος, την εξύψωση της φασιστικής Ιταλίας και του δικτάτορα Benito Mussolini. Ενώ, ταυτόχρονα, προσπαθούσαν να μειώσουν και να συκοφαντήσουν την Ελλάδα⁶ στα μάτια των Ελλήνων μαθητών.

Από το 1932 και μετά, το αναλυτικό πρόγραμμα του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας αντικαταστάθηκε από αυτό που συνέταξε ο Ιταλός επόπτης της Δημόσιας Εκπαίδευσης με το οποίο φανερώνονται οι πραγματικές προθέσεις των Ιταλών. Η ύλη ορισμένων μαθημάτων διαφοροποιήθηκε από την αρχή με βάση το νέο αναλυτικό πρόγραμμα, όπως στο μάθημα της Ιστορίας, όπου δεν να γίνεται καμία αναφορά στην

---

⁶ Γράφει ο Χρ. Ι. Παπαχριστοδούλου:

«Έζησα στα Δωδεκάνησα όλο αυτό το διάστημα, σαν γέννημα και κάτοικος της Ρόδου, όπου πρόσφερα τις υπηρεσίες μου σαν εκπαιδευτικός και γνώρισα από κοντά την ύπουλη πολιτική και τη φρικτή τυραννία, κυρίως τη φασιστική, των τελευταίων ετών. Δεν είμαστε Έλληνες γι' αυτούς, αλλά Ortodossi, παρ' όλο που τους ξέφευγε πολλές φορές να μας πουν κι Έλληνες, όταν ήθελαν να μας χλευάσουν.

Ελλάδα και την ιστορία της, αλλά αντίθετα η ιταλική ιστορία διδασκόταν από την πρώτη τάξη του Δημοτικού και πάντα σε συσχέτιση με τη «φασιστική επανάσταση» και το καθεστώς του Mussolini. (Παπαχριστοδούλου, 1979). Όσον αφορά το μάθημα της Γεωγραφίας, δεν αναγράφεται πουθενά η λέξη «Ελλάς» και η Δωδεκάνησος αναφέρεται με την ονομασία «Ιταλικά Νησιά του Αιγαίου» (Isole Italiane del Egee) και το περιεχόμενο του μαθήματος αποτελούσαν η ιταλική χερσόνησος με τα νησιά και τις αποικίες της. (Παπαχριστοδούλου, 1979).

Η ελληνική προξενική Αρχή για να αντιμετωπίσει την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί με τις αποκάλυπτες παρεμβάσεις της Ιταλικής Διοίκησης στα σχολικά βιβλία, αποφάσισε να προχωρήσει στην εκτύπωση άλλων βιβλίων. Για το σκοπό αυτό, συγκρότησε επιτροπή η οποία προχώρησε στη συρραφή κάποιων κεφαλαίων απ' αυτά που περιλαμβάνονταν στα βιβλία που χρησιμοποιούνταν στην Ελλάδα και δημιούργησε διδακτικά βιβλία για τα Δημοτικά Σχολεία της Δωδεκανήσου. Τα βιβλία ήταν έτοιμα αλλά η εκτύπωση τους δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ γιατί η Ιταλική Διοίκηση, παραβαίνοντας αποκάλυπτα το πνεύμα και το γράμμα του Σχολικού Κανονισμού του 1926 και επικαλούμενη διάφορες προφάσεις προσπαθούσε με κάθε τρόπο να ματαιώσει την εκτύπωση των βιβλίων, χρονοτριβώντας αδικαιολόγητα όσον αφορά την έκδοση και ελέγχοντας με σχολαστικό τρόπο το περιεχόμενό τους (Μηνατσής, 2009:98).

Ωστόσο, ο Γ.Θ. Βεργωτής αντλώντας πληροφορίες από τα πρακτικά της Εκπαιδευτικής Επιτροπής της Δημογεροντίας Ρόδου, μας πληροφορεί ότι κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο αρκετοί Δωδεκανήσιοι εκπαιδευτικοί και τυπογράφοι ανέλαβαν να καλύψουν την έλλειψη σχολικών βιβλίων που προέκυψε. Έτσι, *«κάτω από συνθήκες αντίξοες και με όλως αβέβαιη την έκβαση των προσπαθειών που ξεκινούσαν, άνοιξαν στη Ρόδο τα τυπογραφεία των Β.Μ. Νοταρά το 1927, Ι. Κρομμύδα το 1932, Γ. Δημητράκη το 1933 και Κ. Αναστασιάδη, ενώ οι δάσκαλοι Ν. Παπαθανάσης, Α. Βρόντης, Θ. Διακογιάννης, Σ. Χατζηπαπάκης, Αν. Σταματίου, Ι. Αμοργίνος, Ι. Διακογεωργίου, Α. Μοσχόβης, Φ. Φω-τάρας, Α. Κωστάκης και άλλοι, ανέλαβαν να συγγράψουν τα σχολικά βιβλία»* (Βεργωτής, 1997: 334-335).

Ο Έλληνας πρόξενος Δ.Ι. Παπάς γράφει στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας για τα βιβλία αυτά και παρατηρεί ότι αν και υστερούν τόσο από εκπαιδευτική όσο και από εθνική άποψη από τα βιβλία που χρησιμοποιούνται στα σχολεία της Ελληνικού

Κράτους, στο σύνολό τους δεν είναι κακά⁷.

Οι Δωδεκανήσιοι προσπαθώντας να αντιδράσουν στα μέτρα της Ιταλικής Διοίκησης κατά της ελληνικής παιδείας πραγματοποίησαν συλλαλητήρια και διαμαρτυρίες, οι μαθητές αρνιούνταν να φοιτήσουν στα σχολεία και πολλά απ' αυτά άρχισαν να κλείνουν. Τα Γυμνάσια Λέρου και Κω καταργήθηκαν και το Πανορμίτειο Γυμνάσιο της Σύμης υποβιβάστηκε σε ημιγυμνάσιο. Οι ιταλικές αρχές απάντησαν με παύσεις, φυλακίσεις και εξορίες δημοτικών αρχόντων, Εφόρων και δασκάλων (Μηνατσής, 2009:100).

Το καλοκαίρι του 1927, ο μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος Τρύφωνος, αγνοώντας το "Περί Σχολών" διάταγμα, κήρυξε στη Ρόδο εκλογές για την ανάδειξη Εφορείας των Σχολών, κατά τον ισχύοντα προ του διατάγματος Κανονισμό, δηλ. με Πρόεδρο της Εφορείας τον Μητροπολίτη. Σε απάντηση οι Ιταλοί ξόρισαν τους εκλεγέντες εφόρους κι έκλεισαν την Αστική Σχολή και το Καζούλλειο Παρθεναγωγείο. Τον επόμενο χρόνο έγιναν και πάλι εκλογές, με βάση το διάταγμα κι έτσι δεν διδάχθηκαν οι μαθητές ιταλικά τραγούδια ούτε και υποχρεώθηκαν να χαιρετούν φασιστικά.

Όμως τα σκληρά μέτρα συνεχίστηκαν. Με διάταγμα του 1930 έπαψαν να αναγνωρίζονται οι ελληνικοί τίτλοι σπουδών, απαγορεύτηκε η άσκηση επαγγέλματος στους επιστήμονες που δεν είχαν σπουδάσει σε ιταλικά Πανεπιστήμια και καθιερώθηκαν πλούσιες υποτροφίες για σπουδές δωδεκανησίων νέων στην Ιταλία (Τσιρπανλής, 1998:158). Ακόμα, από τα 1932 αυξήθηκαν οι ώρες διδασκαλίας της Ιταλικής γλώσσας στα σχολεία κι ορίστηκε να διδάσκεται η ιταλική ιστορία αντί της ελληνικής.

Όμως, παρά τα σκληρά φασιστικά μέτρα κατά της ελληνικής παιδείας οι Δωδεκανήσιοι εκπαιδευτικοί έκαναν σκληρό αγώνα για να εμποδίσουν τον εξιταλισμό της νέας γενιάς. Έτσι, μαθητές έφευγαν από το μάθημα των ιταλικών και πολλά σχολεία υπολειπορούσαν ή έκλειναν. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, αποτελούσε πια το ύψιστο πατριωτικό καθήκον τους και έβρισκαν τρόπο να διδάσκουν κρυφά και την απαγορευμένη ελληνική ιστορία αλλά και ελληνικά πατριωτικά ποιήματα και τραγούδια, ακόμα και τον ελληνικό εθνικό ύμνο⁸.

---

⁷ Ι. Α. Υπ. Εξ. Φ. Α22/Πα/1931, αριθ. εγγράφ. 1195, της 8^{ης} Οκτωβρίου 1931.

⁸ Αφηγείται χαρακτηριστικά ο δάσκαλος Ιωάννης Εμμ. Χαλκιάς (γεννήθηκε στην Όλυμπο της Καρπάθου το 1898 και πέθανε στη Ρόδο το 1984)

Στη Ρόδο, ο μητροπολίτης Απόστολος προσπάθησε με πιο οργανωμένο τρόπο, να ενισχύσει την ελληνική παιδεία μέσω της θρησκευτικής αγωγής. Με τη βοήθεια των θεολόγων συνεργατών του εφάρμοσε ευρύ πρόγραμμα δραστηριοτήτων, που απέβλεπαν στην συγκράτηση των νέων στην ορθόδοξη πίστη και στην ελληνική παιδεία. Συνέστησε τα Κατηχητικά σχολεία, μαθητικά συσσίτια για τους άπορους μαθητές, τη Βυζαντινή Μουσική Σχολή και τα Ιερατικά Φροντιστήρια για την επιμόρφωση των ιερέων της επαρχίας του. Ακόμα πύκνωσε και γενίκευσε τα Ιερά Κηρύγματα στην πόλη και τα χωριά της Ρόδου (Μηνατσής, 2009:105-106).

Σε απάντηση του ο Μ. Lago προχώρησε σε φυλακίσεις, εξορίες και απολύσεις σχολικών εφόρων, δασκάλων, δημοτικών άρχοντων. Επί ένα έτος η Αστική Σχολή Ρόδου έμεινε κλειστή. Τα σχολεία επαναλειτούργησαν με τεράστιο κόστος, ηθικό και οικονομικό. Δυστυχώς, το κυβερνητικό διάταγμα του 1926 είχε αρχίσει να εφαρμόζεται και να φέρνει τα αποτελέσματα που επιδίωκε ο Μ. Lago (Τσιρπανλής, 1998:148).

Ωστόσο φαίνεται πως κάποιοι Ιταλοί αξιωματούχοι δεν είναι ικανοποιημένοι από το έργο του Μ. Lago στον τομέα της εκπαίδευσης. Ο καθηγητής Giovanni Feretti, που υπηρέτησε ως επιθεωρητής – επόπτης της δημόσιας εκπαίδευσης στη Ρόδο κατά το χρονικό διάστημα από 1.11.1932 μέχρι τον Ιούνιο του 1933⁹ (Τσιρπανλής, 1998:346), κατηγόρησε ανοιχτά τον Μ. Lago για αναποτελεσματικότητα του Σχολικού Κανονισμού. Ο Μ. Lago, με εκτενή αναφορά του, υπερασπίζεται την εκπαιδευτική του πολιτική και αποκαλύπτει τόσο τις μεθόδους που χρησιμοποιεί όσο και τους απώτερους στόχους του για τον εξιταλισμό των Δωδεκανησίων. Τέλος, παρακαλεί το γενικό Διευθυντή να επισκεφθεί τη Ρόδο για να διαπιστώσει από κοντά το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού των νησιών (Τσιρπανλής, 1998:150-152, 346-349).

2.3 Η παιδεία κατά την εποχή του De Vecchi

Η κατάσταση στην παιδεία επιδεινώθηκε την περίοδο που ανέλαβε ως πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής των νησιών, ο ισχυρός άνδρας του φασισμού De Vecchi (Conte Cesare Maria de Vecchi di val Cismon). Το Σεπτέμβριο του 1936 επισκέφθηκε τη Ρόδο για να διαπιστώσει αν είχε ολοκληρωθεί το πρόγραμμα εξιταλισμού των Δωδεκανησίων. Λίγες ώρες μετά την άφιξή του τηλεγραφούσε στον Μουσολίνι

---

⁹ Ο Giovanni Feretti απομακρύνθηκε ως μη συνεργάσιμος, αλλά και για σοβαρό πρόβλημα υγείας ενός παιδιού του

εκφράζοντας την αγανάκτησή του όταν διαπίστωσε ότι οι κάτοικοι εξακολουθούσαν να μιλούν Ελληνικά και απέδωσε σ' αυτόν ευθύνες για την αποτυχία του προγράμματος εξιταλισμού. Θεώρησε απαράδεκτη την κατάσταση ύστερα από 24 χρόνια ιταλικής και στη συνέχεια φασιστικής κατοχής να μην έχει συντελεστεί η προσδοκώμενη αφομοίωση του γηγενούς πληθυσμού. Λίγο αργότερα, με το Βασιλικό Διάταγμα της 22ας Νοεμβρίου 1936, στη θέση του M. Lago διορίστηκε ο ίδιος ο De Vecchi με αυξημένες αρμοδιότητες ως Ανώτατος Πολιτικός και Στρατιωτικός διοικητής των "Ιταλικών Νήσων του Αιγαίου". *Η εποχή του De Vecchi υπήρξε η πιο δύσκολη, η πιο απάνθρωπη, η πιο τραγική της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα* (Παπαχριστοδούλου, 1972:568). Με την έλευσή του στη Ρόδο ο De Vecchi άρχισε την εφαρμογή του δικού του προγράμματος. *Πίστευε ότι σε λίγο καιρό ήταν δυνατόν όλοι όσοι ανήκαν στη δικαιοδοσία του να μιλούν και να σκέπτονται ιταλικά. Κι ακόμα οι Δωδεκανήσιοι έπρεπε να μετατραπούν σε πιστούς οπαδούς του φασιστικού καθεστώτος. Απέβλεπε όχι απλά να ιταλοποιήσει τα νησιά, αλλά να τα φασιστικοποιήσει πέρα για πέρα.* (Μηνατσής, 2009:120-121).

Με το διάταγμα αρ. 149 της 21ης Ιουλίου 1937, που είχε τίτλο «Κανονισμός των Σχολείων στα Ιταλικά Νησιά του Αιγαίου», θεσπίστηκε νέο εκπαιδευτικό καθεστώς με κανονισμό που ουσιαστικά ιταλοποιεί πλήρως τα ελληνικά νησιά. Με τα εκπαιδευτικά μέτρα του De Vecchi ουσιαστικά καταργήθηκαν τα ελληνικά σχολεία. Τα δημοτικά σχολεία έγιναν όλα δημόσια, ονομάστηκαν REALE SCUOLE ITALIANE και πήραν τα ονόματα Ιταλών βασιλέων και πριγκίπων. Σ' αυτά διδασκόταν η ιταλική ως μητρική γλώσσα των Δωδεκανησίων, ενώ η ελληνική ως ξένη γλώσσα κι αναγραφόταν στο πρόγραμμα ως προαιρετικό μάθημα. Τα μαθήματα διδάσκονταν στην ιταλική, τα προγράμματα και τα βιβλία ήταν όμοια με εκείνα των ιταλικών σχολείων, οι διευθυντές των σχολείων έπρεπε να είναι Ιταλοί εκπαιδευτικοί και οι διορισμένοι δάσκαλοι κατά απόλυτη προτεραιότητα πτυχιούχοι ιταλικών σχολών ή του Διδασκαλείου και το σχολείο και το διδακτικό προσωπικό τελούσε «υπό την δαμόκλειον σπάθην» του Ιταλού Επόπτη Εκπαίδευσης, που είχε την απόλυτη εξουσία να διορίσει, να εποπτεύει, να ελέγχει, να τιμωρεί και ακόμα να παύει εκπαιδευτικούς.

Με τη θέσπιση λοιπόν αυτού του νέου εκπαιδευτικού καθεστώτος, οι Δωδεκανήσιοι δάσκαλοι άρχισαν να απολύονται ομαδικά και να αντικαθίστανται από Ιταλούς και ο διωγμός της ελληνικής γλώσσας είναι αμείλικτος. Οι Ιταλοί διευθυντές παρακολουθούν άγρυπνα τις παραδόσεις των Δωδεκανησίων δασκάλων, μήπως κι ακουστεί η ελληνική γλώσσα, ακόμα και στα διαλείμματα που οι μαθητές παίζουν στην

αυλή του σχολείου ή μήπως γίνει κι η παραμικρή αναφορά στην ελληνική ιστορία. Απαγορεύεται αυστηρά η κατοχή ελληνικών βιβλίων, τα ελληνικά τραγούδια, η χρήση της ελληνικής γλώσσας στα διαλείμματα, ενώ η πλειοψηφία των Δωδεκανήσιων δασκάλων προσπαθούν να κλέβουν χρόνο από τα ιταλικά μαθήματα για να διδάξουν ελληνικά.

Υπό την Ιταλική εποπτεία πραγματοποιήθηκε ανατύπωση των Ελληνικών Αναγνωστικών του Κράτους, από τα οποία αφαιρέθηκε από χέρι Έλληνα δασκάλου, αλλά όχι Δωδεκανήσιου, κάθε ποίημα εθνικού περιεχομένου και γενικά η λέξη Ελλάς (Σταματίου, 1958, σ. 38). Επίσης, από τον τίτλο «Ελληνικόν Αναγνωστήριον» η λέξη «Ελληνικόν» αφαιρέθηκε. Ακόμα, δεν παραδίδονταν στα σχολεία χάρτες και γεωγραφίες της Ελλάδας, αλλά ούτε ιστορίες της Ελληνικής Επανάστασης.

Η χρήση της ελληνικής γλώσσας απαγορεύτηκε όχι μόνο στα σχολεία, αλλά και στα δημόσια έγγραφα όλων των αρχών, στις σχέσεις των πολιτών με την διοίκηση, στα μέσα συγκοινωνίας, στις επιγραφές των καταστημάτων κ.λπ. Στα 1938 έκλεισαν οι εκδιδόμενες στη Ρόδο εφημερίδες "Νέα Ρόδος" και "Ροδιακή". Κυκλοφορούσε μόνο η Messagero στην ιταλική γλώσσα και καταργήθηκε η ελληνική της σελίδα (Τσιρπανλής, 1998:164).

Τα αποτελέσματα ήταν οδυνηρά για την ελληνική κοινότητα. Πολλοί γονείς δεν έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο, γεγονός που ανάγκασε τον De Vecchi να εκδώσει το διάταγμα αρ. 163 της 30ης Ιουνίου 1939 με το οποίο υποχρεώνονταν οι μαθητές ηλικίας 6-11 ετών να φοιτούν στα ιταλικά σχολεία που βρίσκονται σε ακτίνα μέχρι 2 χλμ. από την κατοικία τους.

Επίσης, από την πρώτη τάξη του δημοτικού, προστέθηκε ένα νέο μάθημα στα σχολεία η "Φασιστική Αγωγή" (CULTURA FASCISTA). Επίσης, οι Ιταλοί καθηγητές και δάσκαλοι, που δίδασκαν στα σχολεία, απαιτούσαν από τους μαθητές να εγγραφούν στη φασιστική μαθητική οργάνωση Μπαλίλα, όμως οι σχετικές αιτήσεις δεν συμπληρωνόταν και επιστρεφόταν ανυπόγραφες από τους μαθητές. Οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να μιλούν την ιταλική γλώσσα ακόμα και στα διαλείμματα και να χαιρετούν φασιστικά.

Βέβαια, οι Έλληνες μαθητές δεν δέχτηκαν τα μέτρα των Ιταλών, αντιθέτως η επίθεση κατά της ελληνικής γλώσσας, της ελληνικής παιδείας και κάθε ελληνικής

εκδήλωσης προκαλούσε την αντίσταση μαθητών και γονέων. Κορυφαία εκδήλωση αντίστασης των μαθητών ενάντια στο φασιστικό πρόγραμμα του De Vecchi υπήρξε η άρνηση των τελειόφοιτων του Βενετόκλειου να λάβουν μέρος στη φασιστική γιορτή της Γέννησης της Ρώμης (NATALE DI ROMA) την Κυριακή, 21 Απριλίου 1937 (Μηνατσής, 2009:123). Την παραμονή της γιορτής οι μαθητές δεν προσήλθαν στα μαθήματα και το ίδιο βράδυ κατέβασαν την ιταλική σημαία, που είχε υψωθεί, με εντολή του κομισάριου Οικονόμου, στο Βενετόκλειο, ενώ την μέρα της γιορτής, η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών δεν προσήλθε να παραλάβει. Την επόμενη μέρα αποβλήθηκαν όλοι οι τελειόφοιτοι και παύθηκε ο γυμνασιάρχης Δημήτριος Αναστασιάδης. Διορίστηκε γυμνασιάρχης ο φιλόλογος Παντελέων Παντελίδης και το υπόλοιπο σχολικό έτος ήταν μαρτυρικό για τον γυμνασιάρχη, τους καθηγητές και τους μαθητές, εξαιτίας των αυθαιρεσιών και των καταπιεστικών μέτρων των Ιταλών. Παρά όμως τα αυστηρά αυτά μέτρα, δεν κατάφεραν να κάμψουν το φρόνημα τους και έτσι οι Ιταλοί αναγκάστηκαν να κλείσουν το Βενετόκλειο. Το ιστορικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, που για τρεις δεκαετίες αποτελούσε τον πιο λαμπρό πνευματικό κέντρο Δωδεκάνησα, κλείστηκε, λεηλατήθηκε και το κτίριο χρησιμοποιήθηκε από τους Ιταλούς για τη στέγαση στρατιωτικών γραφείων και αποθηκών.

Την ίδια εποχή καταργήθηκε και το Ανώτερο Παρθεναγωγείο της Ρόδου, που στεγαζόταν στο Καζούλλειο, ενώ παράλληλα άρχισαν να κλείνουν τα Γυμνάσια των άλλων νησιών και μέσα σε δυο χρόνια η ελληνική Μέση Παιδεία στα Δωδεκάνησα καταργήθηκε (Παπαχριστοδούλου, 1979:42-44).

Από την άλλη, οι απολυόμενοι δάσκαλοι, σε μια προσπάθεια τους να μην χαθεί το ελληνικό φρόνημα, παρέδιδαν κρυφά μαθήματα στα Κατηχητικά Σχολεία, που ήδη από το 1934 είχε ιδρύσει η Μητρόπολη και τα οποία λειτουργούσαν στους νάρθηκες των εκκλησιών μέχρι το Σεπτέμβριο του 1943. Μάλιστα, με καταπληκτική διπλωματική επιδεξιότητα ο μητροπολίτης Απόστολος Τρύφωνος κατάφερε να συντάξει τότε πρόγραμμα των Κατηχητικών, που πρόβλεπε, εκτός από το μάθημα των θρησκευτικών, τη διδασκαλία ανάγνωσης και γραφής της ελληνικής γλώσσας, ενώ τα θρησκευτικά βιβλία χρησιμοποιούνταν ως αναγνωστικά. Διαμαρτυρία του De Vecchi για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα Κατηχητικά αντικρούστηκε από το επιχείρημα του μητροπολίτη ότι τα ελληνικά είναι η επίσημη γλώσσα της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας κι ακόμα γιατί οι ιερείς δεν γνωρίζουν άλλη γλώσσα. Κι έτσι λειτούργησαν τα Κατηχητικά και κοντά στα παιδιά άρχισαν κι οι μεγαλύτεροι να παρακολουθούν τα

μαθήματά αυτά.

Αναμφισβήτητα, ένα από πιο επικίνδυνα μέτρα που πήραν οι Ιταλοί κατά των Δωδεκανησίων, ήταν η προσπάθειά τους να περάσουν στους Έλληνες μαθητές τη φασιστική ιδεολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΙΤΑΛΟΚΡΑΤΙΑΣ

3.1 Ο Δωδεκανησιακός τύπος

Η κατάληξη της Ρόδου και των άλλων νησιών από τους Ιταλούς, το Μάιο του 1912, δημιούργησε μια νέα κατάσταση, χειρότερη και από αυτή της Τουρκοκρατίας. Παρά τις διαβεβαιώσεις που έδωσε με το διάγγελμα της 6^{ης} Μαΐου ο αρχηγός των στρατευμάτων κατοχής, στρατηγός G. Ameglio προς τους κατοίκους της Ρόδου, ότι η Ιταλία θεωρεί φιλικό, φιλήσυχο και ειρηνικό τον πληθυσμό της Ρόδου, προς τον οποίο θα δώσει δείγματα ευμενείας και θα σεβαστεί σε ύψιστο βαθμό τη θρησκεία, τα ήθη και τις παραδόσεις του, σύντομα αποκαλύφθηκαν οι πραγματικές διαθέσεις των Ιταλών.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το ερώτημα που μπαίνει είναι ποια ήταν η κατάσταση στη Ρόδο στον τομέα του τύπου κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας. Σε ότι αφορά τον ελληνικό τύπο συνέχισε την έκδοση της η *Νέα Ρόδος*, που τυπωνόταν στα ιδιόκτητα τυπογραφεία του «Απόλλωνα», τα οποία στο μεταξύ εμπλουτίστηκαν με καινούρια στοιχεία και με ένα μεταχειρισμένο επίπεδο πειστήριο που είχε φέρει από την Κωνσταντινούπολη ο συνεκδότης της εφημερίδας Ε. Πολεμικός. Το Σεπτέμβριο του 1915 ιδρύθηκε μια νέα ελληνική εφημερίδα με τον τίτλο *Ροδιακή* από τον δάσκαλο Εμμανουήλ Καλαμπίχη (1886-1971), ένα ένθερμο πατριώτη με μεγάλη προσφορά στα κοινοτικά και εκπαιδευτικά πράγματα της Ρόδου. Τα δύσκολα χρόνια της Ιταλοκρατίας η εφημερίδα τυπωνόταν στο νεοϊδρυθέν τυπογραφείο «Ήλιος», που ανήκε στον Ε. Καλαμπίχη και τον βιβλιοπώλη Κ. Αναστασιάδη, που ήταν και συνεκδότης της εφημερίδας.

Η *Ροδιακή* απηχούσε τις απόψεις του Μητροπολίτη και των οργάνων της Ελληνικής Κοινότητας, γεγονός που προκαλούσε τις έντονες κριτικές και αντιπαραθέσεις της άλλης εφημερίδας, της *Νέας Ρόδου*, η οποία στήριζε ριζοσπαστικές θέσεις. Οι εφημερίδες περιορίζονταν στην τοπική επικαιρότητα, τα κοινωνικά θέματα και ιστορικά εκπαιδευτικά και λαογραφικά κείμενα, γραμμένα από δασκάλους, γιατρούς και καθηγητές του Βενετοκλείου, με τα οποία προσπαθούσαν να διατηρήσουν το εθνικό φρόνημα των αναγνωστών τους, αφού η αυστηρή λογοκρισία δεν επέτρεπε τη δημοσίευση κειμένων πολιτικού περιεχομένου, αλλά και άλλων με υπονοούμενα στο εθνικό ζήτημα. Παρά τα ανυπέρβλητα εμπόδια οι εφημερίδες συνέχιζαν την έκδοσή τους μέχρι που η Ιταλική διοίκηση τις έπαυσε, τη *Νέα Ρόδου* τον Ιούλιο του 1937 και τη

Ροδιακή το Σεπτέμβριο του 1939. Ελληνικά έντυπα της περιόδου αυτής ήταν ακόμα το θρησκευτικό και κοινωνικό περιοδικό *Ορθόδοξος Διδαχή* (1915-1920) που εξέδωσε ο διάδοχος του Ιωακείμ, μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος Τρύφωνος (1878-1957) με τη επιμέλεια και την ευθύνη της έκδοσης του Ε. Καλαμπίχη, το παιδαγωγικό περιοδικό *Κλεόβουλος* του ομώνυμου Διδασκαλικού Συλλόγου Ρόδου που κυκλοφόρησε μεταξύ 1920-1922 και το *Ροδιακόν Ημερολόγιον*, που εξέδωσε για τα έτη 1929 και 1930 ο φιλόλογος Ευστάθιος Λαγκάνης, στις σελίδες του οποίου είχαν φιλοξενηθεί κείμενα, ιστορικά, λογοτεχνικά, λαογραφικά και επιστημονικά, γνωστών λογίων της εποχής. Να προσθέσουμε ακόμα τρία Ροδιακά έντυπα που εκδόθηκαν εκτός Ρόδου, το *Ροδιακόν Ιστορικόν Λεύκωμα* που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1912 μετά την κατάληψη του νησιού, από τον δικηγόρο Γ. Γεωργιάδη και κάποια άλλα έντυπα που εκδόθηκαν στην Αμερική από τον Παραδοσιακό Σύλλογο Αμερικής «*Απόλλων*», το *Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον* (1937), το *Μηνιαίον Δελτίον «Απόλλων»*, που άρχισε να εκδίδεται το 1930 και με διάφορες διακοπές συνεχίστηκε και μεταπολεμικά και ένα *Λεύκωμα* το 1977, επετειακό των 50 χρόνων του Συλλόγου.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι και οι άλλες κοινότητες, η τούρκικη και η εβραϊκή, που ήταν οργανωμένες και είχαν την εύνοια των ιταλικών αρχών εξέδιδαν δικά τους έντυπα. Έτσι, το 1928 η Εβραϊκή Κοινότητα με πρόεδρο τον Hizkia Franco, είχε εκδώσει ως όργανο της Κοινότητας ένα μηνιαίο δελτίο το *El Boletin*, που τυπωνόταν στο Ιταλικό Κρατικό Τυπογραφείο και συνέχισε να εκδίδεται μέχρι το 1936. Από την πλευρά της η Τουρκική Κοινότητα εξέδιδε μεταξύ των ετών 1927-1934 μια εβδομαδιαία εφημερίδα στην παλιά τουρκική γραφή με τίτλο *Selam* (Χαιρετισμός).

Σε ότι αφορά τον ιταλικό τύπο, αυτός δεν υπαγόταν σε κανένα περιορισμό, και ως εκ τούτου κάλυψε σταδιακά με εξειδικευμένα έντυπα, εφημερίδες και περιοδικά μια σειρά από αντικείμενα όπως τις δραστηριότητες της διοίκησης κατοχής σε ότι αφορά την προβολή του έργου της, την προπαγάνδα, τα στρατιωτικά νέα, τη δημοσιοποίηση των ψηφισμάτων και κανονιστικών αποφάσεων του διοικητή, τα νέα της αγοράς και τις αρχαιολογικές έρευνες που προβάλλονταν ιδιαίτερα, όπως ακόμα και τα νέα της Καθολικής Εκκλησίας.

Οι Ιταλοί από την πρώτη στιγμή που κατέλαβαν τη Ρόδο οργάνωσαν ένα γραφείο τύπου και πληροφοριών, το οποίο εξέδιδε το πρώτο ιταλικό ημερήσιο *Δελτίον Ειδήσεων* (Notiziario) που περιλάμβανε μόνο τις ειδήσεις του ιταλικού πρακτορείου ειδήσεων

«Stefani». Δύο χρόνια αργότερα, το 1914, άρχισε να εκδίδεται το *Επίσημον Δελτίον* της Διοίκησης των Ιταλικών Νησιών του Αιγαίου, *Bollettino Ufficiale - Governo delle Isole Italiane dell' Egeo*, όπως ήταν ο τίτλος και ο υπότιτλος του. Στο δελτίο δημοσιεύονταν τα ψηφίσματα και οι κανονιστικές πράξεις που έπρεπε να έχουν την επίσημη δημοσιότητα.

Τον Απρίλιο του 1916 ο τότε διοικητής του Σώματος Κατοχής στρατηγός Gionanni Groce, προχώρησε στην έκδοση της ημερήσιας πολιτικής εφημερίδας *Messaggero di Rodi* (Αγγελιοφόρος της Ρόδου), που αρχικά τυπωνόταν στο τυπογραφείο της εφημερίδας Νέα Ρόδος και στη συνέχεια στο Κρατικό Τυπογραφείο «Tipografia Rodia» που ίδρυσαν οι Ιταλοί. Στην αρχή η εφημερίδα δημοσίευε τα νέα όπως τα μετέδιδε το πρακτορείο Stefani, τα τοπικά νέα και τις δραστηριότητες της διοίκησης. Το 1936 εξεδόθη και η στρατιωτική εφημερίδα L' Elmetto (*Το Κράνος*), από τα Τμήματα της Ρόδου δύο παρακρατικών φασιστικών οργανώσεων του «Ινστιτούτου της Κυανής Ταινίας (*Istituto del Nastro Azzuro*)» και της «Εθνικής Ένωσης Πολεμιστών» (*Associazione Nazionale dei Combattenti*).

Τα υπόλοιπα έντυπα που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας ήταν αρχαιολογικού και θρησκευτικού περιεχομένου με εκδότες το Ινστιτούτο Ιστορίας-Αρχαιολογίας Ρόδου και την καθολική Αρχιεπισκοπή Ρόδου. Το Ινστιτούτο εξέδωσε το επιστημονικό περιεχόμενο *Clara Rhodos* («Ένδοξος Ρόδος»), την ευθύνη του οποίου είχε ο Έφορος Αρχαιοτήτων Giulio Jacobi, που ήταν ταυτόχρονα γραμματέας του Ινστιτούτου. Το *Clara Rhodos* δημοσίευε τα αποτελέσματα των ανασκαφών, όχι μόνο της Ρόδου, αλλά και των άλλων νησιών. Επειδή οι ιστορικές και αρχαιολογικές εργασίες των ερευνητών του Ινστιτούτου δεν εύρισκαν χώρο να δημοσιευθούν στο *Clara Rhodos*, δημιουργήθηκε μια νέα περιοδική σειρά με τίτλο *Memorie (Μνήμες)* το 1933. Στη σειρά αυτή εκδόθηκαν μέχρι το 1938, τρεις τόμοι που τυπώθηκαν στο ίδιο τυπογραφείο της Ιταλίας και περιείχαν διάφορες μονογραφίες για την ιστορία της Κω και τις ανασκαφικές δραστηριότητες της Ρόδου. Να σημειώσουμε και το θρησκευτικό περιοδικό *Sacra Rhodus (Αγία Ρόδος)* που εξέδιδε η Καθολική Αρχιεπισκοπή Ρόδου για τους καθολικούς της Ρόδου και των νησιών Κω και Λέρο, που υπήρχαν πολλοί Ιταλοί και καθολικές εκκλησίες. Το περιεχόμενο του περιοδικού, που εκδιδόταν με την ευθύνη καθολικών ιερέων από το 1931-1939, ήταν πληροφοριακό, ωστόσο ήταν εμφανής από την αρθρογραφία η προσπάθεια προσηλυτισμού στον καθολικισμό.

Παρακάτω θα αναλυθούν περαιτέρω κάποιες από τις σημαντικότερες εφημερίδες που άνθισαν κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα με τις οποίες οι Ιταλοί στόχευαν όχι μόνο στην ενημέρωση του πληθυσμού αλλά αδιαμφισβήτητα και στην άσκηση προπαγάνδας.

3.2 Bollettino Ufficiale

Πρόκειται στην ουσία για την επίσημη εφημερίδα της διοίκησης των Ιταλικών Νησιών, μια εφημερίδα της Κυβέρνησης, όπου δημοσιεύονταν οι κανονιστικές αποφάσεις και πράξεις των εκάστοτε Κυβερνητών των Ιταλικών Νησιών του Αιγαίου, όπως είχαν ονομάσει οι Ιταλοί τα Δωδεκάνησα. Η εφημερίδα ήταν μικρού σχήματος 16x24 εκατοστά και εκδιδόταν σε δύο έως τρία τεύχη το μήνα, ανάλογα με τις ανάγκες της Διοίκησης και σε έξι έως δεκαέξι σελίδες.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι επειδή σύμφωνα με τις αρχές του διοικητικού δικαίου οι κανονιστικές πράξεις και γενικά τα νομοθετήματα πρέπει να δημοσιεύονται, οι αρχές κατοχής φρόντιζαν ώστε όλες οι διαταγές της Διοίκησης του Εκστρατευτικού Σώματος της περιόδου Μάιος 1912 έως Μάιος 1913, να δημοσιεύονται σε ένα τεύχος με τον τίτλο «*Racolta Atti per l' Ordinamento Provvisorio dell' Isole del Egeo*» (Συλλογή Πράξεων Προσωρινού Συντονισμού των Νησιών Αιγαίου). Η εφημερίδα άρχισε να εκδίδεται από τα μέσα του 1914 και να τυπώνεται αρχικά στο τυπογραφείο «*Απόλλων*» της εφημερίδας *Νέα Ρόδος*. Αργότερα όταν ιδρύθηκε το Κρατικό Τυπογραφείο «*Tirografia Rodia*» τυπωνόταν σ' αυτό μέχρι και τον Απρίλιο του 1944, δηλαδή αρκετούς μήνες μετά το τέλος της Ιταλοκρατίας (Σεπτέμβριος του 1943), όταν η διαχείριση των τοπικών υποθέσεων πέρασε στους Γερμανούς. Την περίοδο εκείνη η Ιταλική Διοίκηση υπό τον διπλωμάτη Faralli απλώς διεκπεραίωνε τις διαταγές των Γερμανών κατακτητών.

Την πρωτοχρονιά του 1926 δημοσιεύθηκε στο Bollettino Ufficiale, (τεύχος 1, σελ. 1-18), το περιβόητο «*Ordinamento Scolastico*» (Σχολικός Κανονισμός), με το οποίο οι ιταλικές αρχές επιχειρούσαν με τρόπο ωμό να υποτάξουν την εκπαίδευση. Ο Σχολικός Κανονισμός, ο οποίος περιλάμβανε 10 κεφάλαια που περιείχαν 75 άρθρα, καταργούσε όσα ίσχυαν μέχρι τότε και οργάνωνε μ' ένα νέο τρόπο την εκπαίδευση στα ιταλοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου. Έθετε την οργανωτική και ιδεολογική βάση του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος που επρόκειτο να εφαρμοσθεί στα επόμενα χρόνια.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ανάλογα με την αρχή που ασκούσε την εξουσία στα

ιταλοκρατούμενα νησιά και νομιμοποιούνταν να εκδίδει και να δημοσιεύει τις κανονιστικές αποφάσεις, διαφοροποιούνταν και ο υπέρτιτλος του δελτίου ως προς την εκδούσα αρχή. Από το Φεβρουάριο του 1923, που ανέλαβε ως κυβερνήτης ο Mario Lago, ο υπέρτιτλος έλαβε την οριστική του μορφή «*Governo delle Isole Italiane dell' Egeo*» (Κυβέρνηση των Ιταλικών Νήσων του Αιγαίου), το οποίο διατήρησε μέχρι το τελευταίο του φύλλο το 1944.

Ένα δείγμα του περιεχομένου των πράξεων και αποφάσεων που δημοσιεύονταν στο *Bollettino Ufficiale* μπορούμε να δούμε από ένα τυχαίο φύλλο, το υπ' αριθμό 2 της Φεβρουαρίου 1931, όπου καταχωρούνταν οι παρακάτω αποφάσεις του Κυβερνήτη (Governatore) Mario Lago: «Αντικατάσταση συμβούλου του Δήμου Μανδρακίου Νισύρου», «Απαλλοτριώση για δημόσια ωφέλεια», «Οριστικοποίηση τμήματος απαλλοτριωθέντος ακινήτου για δημόσια ωφέλεια», «Είσπραξη δημοτικών εσόδων», «Θέματα προσωπικού», «Αποσπάσεις προσωπικού», «Ανάκληση της Ιταλικής υπηκοότητας» κ.α. (Governo delle Isole Italiane dell' Egeo, *Bollettino Ufficiale*, Dispensa 2, 18 Febraio 1931 IX).

3.3 Η *Messaggero di Rodi* (Ο Αγγελιοφόρος της Ρόδου)

Στον τομέα της ενημέρωσης της κοινής γνώμης ο κυβερνήτης Giovanni Croce προχώρησε σε καινοφανή ενέργεια για τα εκδοτικά χρονικά της Ρόδου. Ίδρυσε ημερήσια εφημερίδα, τετρασέλιδη και στην αρχή μόνο στα ιταλικά (από το φύλλο της 14ης Φεβρουαρίου 1926, η τελευταία σελίδα της αντικαταστάθηκε με ελληνική γραφή). Τίτλος της : «*Il Messaggero di Rodi*». Πρωτοκυκλοφόρησε στις 23-4-1916 σε 1800 φύλλα, που ελαττώθηκαν σε 1200, εξαιτίας του πολέμου και της έλλειψης χαρτιού. Το τεχνικό προσωπικό και οι δημοσιογράφοι προέρχονταν από τον στρατό κατοχής, αυτός διέθεσε τον χώρο, τα μηχανήματα, τα τυπογραφικά στοιχεία, και φυσικά κάλυπτε όλα τα έξοδα. Σκοπός του στρατηγού ήταν να δημιουργήσει ένα έντυπο με το οποίο θα ενημερώνονταν σε καθημερινή βάση τα στρατεύματα της κατοχής της Ρόδου, το πολιτικό προσωπικό και οι οικογένειες των Ιταλών που είχαν εγκατασταθεί, μετά την κατάληψη του 1912, στο νησί για τις εξελίξεις. Η έκδοση της εφημερίδας δεν είχε μόνο πληροφοριακό χαρακτήρα, ήταν και όργανο πολιτικής προπαγάνδας των Ιταλών, ιδιαίτερα μετά την εγκαθίδρυση του φασισμού με την πορεία του Mussolini στην Ρώμη τον Οκτώβριο του 1922 (Νικολάου, 2008). Επρόκειτο για έντυπο εξολοκλήρου ελεγχόμενο από τους κρατούντες, των οποίων μετέδιδε τη βούληση και τις επιλογές.

Ήταν ένα δυναμικό προπαγανδιστικό όργανο που διατηρήθηκε στη ζωή ως το τέλος της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Το ειδησεογραφικό υλικό της εφημερίδας αυτής πολύ λίγο έχει χρησιμοποιηθεί από την νεότερη έρευνα και ποτελεί αξιόλογη –αν και ίσως όχι πάντα αξιόπιστη – ιστορική πηγή.

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας εκδόθηκε στις 23 Απριλίου 1916 στο τυπογραφείο «Απόλλων» των Κοκίδη και Πολεμικού, εκδοτών της εφημερίδας Νέα Ρόδος. Η ιταλόφωνη εφημερίδα ήταν μικρού σχήματος 25x35 εκατοστά και τυπωνόταν σε 4 σελίδες. Η περιοδικότητα, όπως αναγράφεται στα τυπολογικά της εφημερίδας και όπως φαίνεται από τις ημερομηνίες και την αρίθμηση, ήταν ημερήσια. Η διεύθυνση της εφημερίδας είχε ανατεθεί σε ένα λοχαγό του στρατού υπεύθυνο της έκδοσης (gerente responsabile) τον Rocco dell Cananea, που διατηρούσε βιβλιοπωλείο στην πλατεία Μανδρακίου. Το 1920 εμφανίζεται ως υπεύθυνος της έκδοσης ο Alfredo Colombo. Τα επόμενα χρόνια, μέχρι την επικράτηση του φασισμού, υπεύθυνος της εφημερίδας ήταν ο Giuseppe Landrighini και ο Giorgio Cleanthis, προφανώς ελληνικής καταγωγής. Η εφημερίδα τυπωνόταν στην αρχή σε 1800 φύλλα, αργότερα όμως η έλλειψη χαρτιού, λόγω του πολέμου περιόρισε σε 1200 τα φύλλα της. Η τιμή του φύλλου την εποχή αυτή ήταν 5 λεπτά της λιρέτας.

Τα επόμενα δύο χρόνια σημειώθηκε μια σειρά από πολιτικά και διπλωματικά γεγονότα που επηρέασαν καταλυτικά τα Δωδεκάνησα και κατ' επέκταση και την πορεία της εφημερίδας Il Messaggero di Rodi, η οποία προωθούσε και εξυπηρετούσε τη νέα πολιτική του κατακτητή στα Δωδεκάνησα. Πρόκειται για την επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία, την τοποθέτηση του γερουσιαστή Mario Lago ως κυβερνήτη της Ρόδου και των εξαρτημένων νησιών και την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης με την οποία αναγνωρίστηκε η ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα (Λογοθέτης, 1996). Την περίοδο ειδικότερα μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης (1923), η εφημερίδα έγινε όργανο προπαγάνδας του φασιστικού καθεστώτος, απόδειξη ότι τη διεύθυνση της εφημερίδας ανέλαβε ο δικηγόρος Alfredo Chiorando, γραμματέας της τοπικής φασιστικής οργάνωσης, και προβολής των εντυπωσιακών εκτελούμενων έργων της περιόδου που διοικητής ήταν ο διπλωμάτης Mario Lago.

Σημαντική καινοτομία της εφημερίδας ήταν η καθιέρωση, από το φύλλο της 14^{ης} Φεβρουαρίου 1926, της τελευταίας σελίδας στα ελληνικά με τίτλο «Ο Αγγελιοφόρος της Ρόδου» και υπότιτλο «Καθημερινή Πολιτική Εφημερίς», όπου δημοσιευόταν συνοπτικά

η ειδησιογραφία των ιταλικών σελίδων της εφημερίδας. Προαναγγέλλοντας την καθιέρωση της ελληνικής σελίδας, η εφημερίδα έγραφε: «Θέλουμε να έλθουμε σε μεγαλύτερη επαφή με το λαό γι' αυτό θα απευθυνθούμε σε αυτόν στη γλώσσα που γνωρίζει καλύτερα, τη δική του» (Il Mesaggero di Rodi, φύλλο 1^{ης} Ιανουαρίου 1926). Η ελληνική σελίδα της εφημερίδας καταργήθηκε από τις 16 Αυγούστου 1938 στα πλαίσια των ανθελληνικών μέτρων που έλαβε ο De Vecchi από το 1937 και μετά (Τσιρπανλής, 1998) και αντικαταστάθηκε από την τακτική στήλη «Recentissime» (Τελευταία Νέα).

Με το περιεχόμενό της η εφημερίδα όχι μόνο προωθούσε τις αρχές του φασισμού αλλά προσπαθούσε να επιβάλλει και τον ιταλικό τρόπο ζωής και γενικά την ιταλική κουλτούρα με εκτεταμένες αναφορές στις δραστηριότητες, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές, του Circolo d'Italia (Λέσχη της Ιταλίας) και της γνωστής μορφωτικής οργάνωσης Dante Alighieri. Στην πρώτη σελίδα κυριαρχούσαν οι εξωτερικές ειδήσεις που αφορούσαν τα μέτρα και τις πολιτικές της μητροπολιτικής κυβέρνησης, τα νέα από τα πολεμικά μέτωπα του Α' παγκοσμίου πολέμου, των βαλκανικών πολέμων και την περίοδο 1936-1939. Στις εσωτερικές σελίδες δημοσιεύονταν ειδικά θέματα σε τακτικές στήλες όπως «Ηχώ από τα νησιά», «Χρονικά της Ρόδου», το «Εμπορικό δελτίο» του Δήμου Ρόδου με τις χονδρικές και λιανικές τιμές προϊόντων κ.α. Στην τελευταία σελίδα, μετά την κατάργηση του ελληνικού κειμένου, κατά κανόνα καταχωρούνταν διαφημίσεις ιταλικών προϊόντων και τα προγράμματα των κινηματογράφων.

Παράλληλα με τα παραπάνω η εφημερίδα δημοσιεύει και προπαγανδιστικά κείμενα που στοχεύουν στη διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού στην ιταλική ιστορία και κουλτούρα με αναλύσεις των εορταστικών επετείων όπως της ίδρυσης της Ρώμης (21 Απριλίου), της ημέρας εισόδου της Ιταλίας στον πόλεμο (24 Μαΐου 1915) την επέτειο της μάχης της Ψίνθου και της κατάληψης της Ρόδου (16 Μαΐου 1912) και άλλα που σχετίζονται με τα γενέθλια του βασιλιά, του Mussolini και την άφιξη και υποδοχή επιφανών φασιστών και γόνων της βασιλικής οικογένειας.

Τα τελευταία χρόνια της Ιταλοκρατίας με τα καταπιεστικά και ανθελληνικά μέτρα που έλαβε ο De Vecchi η εφημερίδα προσαρμόστηκε στη σκληρή γραμμή της φασιστικής πολιτικής και λειτουργούσε ως ένα αποκλειστικά προπαγανδιστικό όργανο του φασισμού, προβάλλοντας τα νέα της μητροπολιτικής Ιταλίας και τις δραστηριότητες του Κυβερνήτη. Η είσοδος της Ιταλίας στον Β' παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό του άξονα και η επίθεση κατά της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 1940, μετέτρεψε την εφημερίδα σε έντυπο

πολεμικών ανταποκρίσεων μέχρι την κατάρρευση της Ιταλίας και την ανακωχή της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1943, που σήμανε το τέλος της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα και το τέλος της εφημερίδας (Τσιρπανλής, 1998, σ. 260).

Η εφημερίδα *Il Messaggero di Rodi* ήταν ένα προπαγανδιστικό όργανο της Ιταλικής Κυβερνητικής κατοχής. Ανεξάρτητα όμως από αυτά δεν παύει να απεικονίζει την περίοδο της Ιταλοκρατίας και να προσφέρει στον ιστορικό ερευνητή χρήσιμα στοιχεία και πληροφορίες για την πολιτική και κοινωνική ζωή της περιόδου αυτής.

3.4 Clara Rhodos (Ενδοξος Ρόδος)

Το *Clara Rhodos* ήταν μια περιοδική επιστημονική επετηρίδα που εκδιδόταν από το Ιστορικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Ρόδου της Ρόδου (*Instituto Storico-Archeologico*) από το 1928 έως το 1941 και είχε σκοπό να συνδράμει το έργο της τότε Ιταλικής Εφορείας Μνημείων και Ανασκαφών που πραγματοποιούνταν στη Ρόδο και στα άλλα νησιά της Δωδεκανήσου. Περιλάμβανε μελέτες δημοσιευμένες με τη φροντίδα του Ιστορικού και Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Ρόδου. Οι Ιταλοί είχαν επενδύσει στον πολιτισμό της Ρόδου και ιδιαίτερα στην ιπποτική περίοδο και έστειλαν διάσημους αρχαιολόγους, όπως τον Giuseppe Gerola, γνωστό και από τις ανασκαφές στα βενετικά μνημεία της Κρήτης και τον Amedeo Maiuri, οι οποίοι στελέχωσαν την Αρχαιολογική Υπηρεσία και κατεύθυναν τις ανασκαφές. Εκδόθηκαν συνολικά δέκα τόμοι μεταξύ των ετών 1928-1941, οι οποίοι τυπώθηκαν στην πόλη Bergamo της Ιταλίας. Το περιοδικό είχε σχήμα 22x28 εκατοστά και τυπωνόταν στο Bergamo της Ιταλίας στο τυπογραφείο «*Officine dell' Instituto d'Atti Grafiche*». Το *Clara Rhodos* εκδόθηκε σε δέκα τόμους (I-X) με την ευθύνη του Έφορου Αρχαιοτήτων Giulio Jacopi, που ήταν ταυτόχρονα γραμματέας του Ινστιτούτου.

Το Ιστορικό και Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Ρόδου κατά τον Giulio Jacopi ανέπτυξε σπουδαίο έργο δημοσιεύοντας εργασίες σε επιστημονικά περιοδικά (*Clara Rhodos* και *Memorie*) των αρχαιολόγων που υπηρετούσαν στην Αρχαιολογική υπηρεσία, αλλά και πτυχιούχων των Αρχαιολογικών Σχολών της Ρώμης και των Αθηνών, στους οποίους το Ινστιτούτο χορηγούσε υποτροφίες. Είχε δημιουργήσει βιβλιοθήκη με πάνω από 5000 τόμους σπάνιων ιστορικών και αρχαιολογικών βιβλίων και φωτογραφικό αρχείο. Επίσης, οργάνωσε και διεθνή αρχαιολογικά συνέδρια και εξέδιδε και αυτοτελείς μελέτες. Η λειτουργία του Ινστιτούτου συνεχιζόταν και μετά την κήρυξη του πολέμου

μέχρι τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας (8 Σεπτεμβρίου 1943). Με την Ενσωμάτωση το Ινστιτούτο εντάχθηκε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και λειτούργησε ως βιβλιοθήκη και μόνο το 1977 με τον Κανονισμό του Υπουργείου Πολιτισμού θεωρήθηκε ως αυτοτελής Περιφερειακή Υπηρεσία με τίτλο «Αρχαιολογικό και Ιστορικό Ίδρυμα Ρόδου» με αρμοδιότητα την προστασία, προβολή και μελέτη των αρχαιοτήτων και μνημείων.

Το Clara Rhodos υπήρξε ένα σπουδαίο επιστημονικό περιοδικό έρευνας και προβολής των αρχαιοτήτων της Δωδεκανήσου, που μπόρεσε σε μεγάλο βαθμό να διατηρήσει την «ουδετερότητα» που επέβαλε η επιστήμη που υπηρετούσε, τη φασιστική περίοδο της Ιταλοκρατίας. Ακόμα και μέχρι σήμερα το περιοδικό αποτελεί αντικείμενο μελέτης των σύγχρονων αρχαιολόγων.

3.5 El Boletin (Το Δελτίο)

Το *El Boletin* ήταν το επίσημο όργανο της Ισραηλινής Κοινότητας Ρόδου, που κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας αριθμούσε 2.500 μέλη με έντονη παρουσία στην οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού. Έμποροι και τραπεζίτες αποτελούσαν την κυρίαρχη τάξη της Ρόδου και διατηρούσαν άριστες σχέσεις με τις ιταλικές αρχές, απέδειξε ότι όχι μόνο εξασφάλισαν χωρίς δυσκολία από τον Ιταλό Διοικητή Mario Lago την άδεια για την έκδοση της εφημερίδας της Κοινότητάς τους, αλλά τους δόθηκε και η δυνατότητα να την τυπώσουν στο Κρατικό Τυπογραφείο *Tipografia Rodia*.

Η εφημερίδα ήταν μικρού σχήματος 30x40 εκατοστά, τετρασέλιδη και γραφόταν σε καστιλιάνικη γλώσσα με υπεύθυνο διευθυντή τον Hizkia Franco, ο οποίος υπήρξε πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας από το 1925 έως το 1936. Στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας γίνεται εκτενής αναφορά στο Ραβινικό Κολέγιο Ρόδου, ενός ανώτερου ιδρύματος θρησκευτικών σπουδών, που σκοπό είχε να ετοιμάσει ραβίνους για όλες τις Κοινότητες της Ανατολής. Οι καθηγητές του Κολεγίου, πολλοί από τους οποίους ήταν κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος, υπήρξαν συνεργάτες της εφημερίδας, η οποία εκτός από τις δραστηριότητες της Κοινότητας δημοσίευε και γενικά θέματα καθώς επίσης και κοινωνικές πληροφορίες των Ισραηλιτών της Ρόδου (αφίξεις, αναχωρήσεις, θάνατοι κτλ). Η εφημερίδα που εκδόθηκε το 1928, σύντομα διακόπηκε για να επανεκδοθεί το Σεπτέμβριο του 1934 με συντάκτη και διευθυντή πάντα το Hizkia Franco μέχρι το Μάιο του 1936, που σταμάτησε να εκδίδεται. Η διακοπή της έκδοσης δεν αποκλείεται να οφείλεται και στις διακρίσεις και περιορισμούς που άρχισε να εφαρμόζει στους Εβραίους

την εποχή εκείνη η φασιστική Κυβέρνηση του Mussolini.

3.6 Ροδιακόν Ημερολόγιον

Η έκδοση του Ροδιακού Ημερολογίου των ετών 1929 και 1930 οφείλεται στον εκπαιδευτικό και φλογερό πατριώτη Ευστάθιο Λαγκάνη, ο οποίος το εξέδωσε την περίοδο που υπηρετούσε ως καθηγητής φιλολογίας στο Βενετόκλειο Γυμνάσιο Ρόδου. Το Ημερολόγιο ήταν μικρού σχήματος 15x20 εκατοστά και ακολουθώντας τα πρότυπα της εποχής περιελάμβανε στις πρώτες του σελίδες μηνιαίο αναλυτικό ημερολόγιο-εορτολόγιο με τη «λαογραφία του μηνός» και στις επόμενες ενυπόγραφα κατά κανόνα κείμενα με περιεχόμενο ιστορικό, λαογραφικό καθώς και δημώδους ποίησης, πλαισιωμένο και με εικόνες.

Το *Ροδιακόν Ημερολόγιον* του 1929 τυπώθηκε ως τόμος Α' στην Αθήνα στο τυπογραφείο του Νικολάου Π. Τιλπερόγλου και είχε 253 σελίδες. Προλογίζοντας το, ο εκδότης του Ευστάθιος Λαγκάνης, λέει, μεταξύ άλλων: «*Το Ημερολόγιον μας δεν έχει την αξίωσιν να πληρώσει κενόν τι ουδέ σκοπεί να θεραπεύσει υπερφιάλους αξιώσεις, αλλά προτίθεται να δώσει πνευματικήν τινά ώθησιν εις όλους τους λόγιους του τόπου μας και να προσφέρει εις πάντα Ρόδιον και Δωδεκανήσιον, εν τη αλλοδαπή ευρισκόμενον, ένα ειλικρινή και πιστόν σύντροφο*». Πράγματι το *Ημερολόγιον* του Λαγκάνη έδωσε τη δυνατότητα στους λόγιους και γενικά στους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής να εκφραστούν μέσα από τις στήλες του με συνεργασίες ιστορικές, λαογραφικές, λογοτεχνικές και επιστημονικές.

3.7 Sacra Rhodus (Αγία Ρόδος)

Το περιοδικό *Sacra Rhodus* (Αγία Ρόδος) εκδόθηκε το 1931 και ήταν επίσημο όργανο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Ρόδου, η οποία υπαγόταν στο Βατικανό και είχε στη δικαιοδοσία της τις καθολικές εκκλησίες και τα παρεκκλήσια της Ρόδου, καθώς και την ευθύνη της στελέχωσης των Ιταλικών Σχολείων με καθηγητές και δασκάλους κληρικούς (Τσαλαχούρης, 2000:44). και ακόμα, οδήγησαν την

Η Καθολική Αρχιεπισκοπή Ρόδου εξέδωσε το περιοδικό ως όργανο ενημέρωσης και προπαγάνδας. Αποτέλεσε αρωγό στην γενικότερη προσπάθεια του Βατικανού για προσηλυτισμό στον καθολικισμό, μιας και στη Ρόδο υπήρχε μεγάλος αριθμός καθολικών, που εγκαταστάθηκαν στο νησί είτε ως στρατός κατοχής είτε ως υπάλληλοι για να

στελεχώσουν τις δημόσιες υπηρεσίες, είτε ακόμα και ως έποικοι στα πρότυπα αγροτικά χωριά που είχαν ιδρύσει (Peveragno – Καλαμώνας, San Marco – Κατταβιά, San Benedetto – Κολύμπια, Campochiatto - Ελεούσα).

Το Sacra Rhodus ήταν μηνιαίο περιοδικό, σχήματος 17x24 εκατοστά, και τυπωνόταν άλλοτε σε 24 και άλλοτε σε 32 σελίδες στο Κρατικό Τυπογραφείο «Tipografia Rodia» υπό την διεύθυνση και ευθύνη ιερέα και με την εκκλησιαστική συναίνεση (approvazione ecclesiastica). Η διεύθυνση και τα γραφεία του περιοδικού στεγαζόταν στο κτίριο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής, τα σημερινά γραφεία της Ιεράς Μητρόπολης Ρόδου. Από το πρώτο τεύχος (Ιανουάριος 1931) μέχρι το τέλος του 1936 υπεύθυνος διευθυντής του περιοδικού εμφανίζεται ο πατήρ P. G. Meomi και στη συνέχεια για τα επόμενα χρόνια αναλαμβάνει τη διεύθυνση ο πατήρ P. G. Ranieri.

Ως προς το περιεχόμενο του περιοδικού, πέρα βέβαια από το ενημερωτικό-πληροφοριακό μέρος που απευθύνεται στους καθολικούς της Ρόδου και των άλλων νησιών, όπου υπήρχε έντονη παρουσία Ιταλών (Κως, Λέρος) και όπου λειτουργούσαν και καθολικές εκκλησίες, ήταν έκδηλη η προπαγάνδα μέσα από την αρθρογραφία του, που προσπαθούσε να «καθολικοποιήσει» βυζαντινές εκκλησίες της Ρόδου.

Εκτός από την αρθρογραφία το περιοδικό Sacra Rhodus είχε τακτικές στήλες όπως «Ο λόγος του εφημέριου» (La parola del parroco), όπου αναγραφόταν γενικότερα θρησκευτικά γεγονότα και παραινέσεις στους πιστούς της καθολικής εκκλησίας, «Τα χρονικά» (La cronaca), όπου περιλαμβάνονταν οι εκδηλώσεις και τελετές στις εκκλησίες και τα παρεκκλήσια των ιδρυμάτων (γάμοι, βαφτίσια, ευχαριστίες κτλ), «Στις ενορίες μας» (Nelle nostre parrocchie), όπου αναγραφόταν τα γεγονότα στις ιταλικές ενορίες-εκκλησίες τόσο της Ρόδου όσο και της Κω και Λέρου και τέλος υπήρχε μια στήλη «Διάφορα» (Varie) όπου δημοσιεύονταν διάφορες γενικές πληροφορίες και ειδήσεις που αφορούσαν τις μετακινήσεις του Αρχιεπισκόπου και τις δραστηριότητες των καθολικών και των αρχών που σχετίζονταν με την εκκλησία.

Το Sacra Rhodus είναι βεβαιωμένο ότι εκδιδόταν μέχρι τα μέσα του 1939 αν και το πιθανότερο είναι να συνέχισε την έκδοσή του και τον επόμενο χρόνο και να διέκοψε την έκδοσή του με την κήρυξη του πολέμου. Τέλος, είχε την υποστήριξη της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Ρόδου, της οποίας Αρχιεπίσκοπος την εποχή εκείνη ήταν ο Mons. Castellani της τάξης των Φραγκισκανών, «μεγάλης μορφώσεως και θαυμαστής

ευγλωττίας» κατά τη Ροδιακή (φύλλο 28 Ιανουαρίου 1929).

3.8 Memorie (Μνήμες)

Το Ιστορικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Ρόδου προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες για δημοσίευση των ιστορικών και αρχαιολογικών εργασιών των μελών του, που δεν έβρισκαν χώρο να δημοσιευθούν στο ετήσιο περιοδικό *Clara Rhodos*, επειδή ήταν υποχρεωτικά περιορισμένο, αποφάσισε να εκδώσει μια παρόμοια περιοδική σειρά με τίτλο *Memorie* στην οποία δημοσιεύονταν οι επιπλέον εργασίες. Στη σειρά *Memorie* εκδόθηκαν τρεις τόμοι, σχήματος 22x28 εκατοστά, οι οποίοι τυπώθηκαν στο τυπογραφείο του Bergamo (Ιταλία), «Officine dell' Istituto d'Atti Grafiche». Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1932 σε 240 σελίδες και δημοσίευε ερευνητική εργασία του υπότροφου του ινστιτούτου από την Φλωρεντία A.N. Modona με τίτλο «L' Isola di Coos in antichità» (Η νήσος Κως στην αρχαιότητα). Μερικά από τα κεφάλαια της εργασίας ήταν: Γεωγραφία και ιστορική τοπογραφία, Ιστορικές περίοδοι, Ο πληθυσμός του νησιού από εθνολογικής άποψης, Η κρατική και δημοτική οργάνωση και ο δημόσιος βίος, Θρησκεία, Η Ιπποκράτειος Ιατρική, Τα γράμματα, Οι τέχνες, Η κοινωνική και οικονομική ζωή.

Ο δεύτερος και ο τρίτος τόμος εκδόθηκαν το 1938 με σελίδες 54 και 84 αντίστοιχα στο ίδιο τυπογραφείο και εκτός από το Ινστιτούτο εμφανίζεται στην προμετωπίδα ως επιμελητής της έκδοσης και μια οργάνωση με τίτλο «R. Deputazione di Storia Patria per Rodi» (Βασιλική Επιτροπή Προγονικής Ιστορίας για τη Ρόδο). Ο δεύτερος τόμος περιείχε μονογραφίες του Εφόρου Αρχαιοτήτων L. Laurenzi με τίτλους: «Η αναστήλωση της Ακρόπολης της Λίνδου», «Οχυρωματικά σχέδια που αποκαλύφθηκαν στην Αρχαία Ρόδο», «Μορφές θεών που επανέρχονται στη Ρόδο», «Νέα ευρήματα μινωικών αγγείων». Ο τρίτος τόμος περιλάμβανε εργασίες του C. Brandi «Το παρεκκλήσι στον βράχο του βουνού Παράδεισος», του L. Laurenzi «Ένα ομοίωμα του θεού ήλιου επανέρχεται στη Ρόδο» και «Η συντήρηση του θεραπευτηρίου της Λινδίας Αθηνάς», του M. Segre «Προκαταρκτική αναφορά για τις πρώτες ανασκαφές στο νησί της Καλύμνου», του G. Monaco «Αποκαλύψεις στη Μινωική ζωή της Ιαλυσού» και του s. Accame «Ιερός νόμος σ' ένα ναό της Ρόδου».

3.9 L' Elmetto (Το Κράνος)

Η έκδοση της ιταλικής εφημερίδας *L' Elmetto* (Το Κράνος) έγινε το 1936 από τα

Τμήματα της Ρόδου δύο παρακρατικών οργανώσεων, του Ινστιτούτου της Κυανής Ταινίας (Istituto del Nastro Azzuro) και της Εθνικής Ένωσης Πολεμιστών (Associazione Nazionale dei Combattenti), που είχαν ιδρυθεί μετά το 1922 στην Ιταλία με την άνοδο του φασισμού, με σκοπό να υποστηρίξουν το φασιστικό ιδεώδες. Τμήματα των οργανώσεων αυτών ιδρύθηκαν και στη Ρόδο με μέλη και στα άλλα νησιά.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες του πρώτου φύλλου της εφημερίδας, στο τέλος του 1934 οι γραμμένοι στην Εθνική Ένωση Πολεμιστών του Τμήματος Ρόδου ήταν 153 στην πόλη της Ρόδου, 24 στο Peveragno (Καλαμώνα), 14 στην Κω, 19 στη Λέρο και ένας στην Κάρπαθο, όλο Ιταλοί παλαιοί πολεμιστές. Στην άλλη οργάνωση, το Ινστιτούτο της Κυανής Ταινίας, οι γραμμένοι ανέρχονταν σε 24, κι αυτοί Ιταλοί κάτοικοι της Ρόδου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΥΜΑΝ

1.1 Η Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων

Ο Γερμανός κοινωνιολόγος και εξέχων διανοούμενος Niklas Luhmann στη θεωρία των συστημάτων επεδίωξε να συγκροτήσει μια ολιστική, συστημική θεωρία, στην οποία να περιλαμβάνει εξονυχιστικά κάθε όψη της κοινωνικής ζωής. Αυτό που τον απασχόλησε ιδιαίτερα ήταν το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης (ευταξίας), ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίο η κοινωνία οργανώνεται σε σύστημα και αναπαράγει τον εαυτό της. Ο N. Luhmann δε θεωρεί πως στις σύγχρονες πολύπλοκες κοινωνίες οι αξίες ή ο διάλογος μπορούν να αποτελέσουν το υπόβαθρο της κοινωνικής τάξης. Γι' αυτόν, η ευταξία είναι το αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας της κοινωνικής διαφοροποίησης και ως εκ τούτου, η διατάραξη της κοινωνικής τάξης προκύπτει από τη διατάραξη της συστημικής τάξης (Μαγκλάρας, 2013: 93-94). Ωστόσο και η δική του λειτουργιστική θεωρία ερμηνεύει την κοινωνική πραγματικότητα μέσα από την έννοια του συστήματος.

Ο Luhmann αναλύεται περισσότερο ως πολιτικός φιλόσοφος παρά ως κοινωνικός επιστήμονας. Για τον Luhmann, η κοινωνία αποτελείται από ένα δίκτυο ανταλλαγής νοημάτων τα οποία επικοινωνούνται στα μέρη της και εντός της οποίας το δρων υποκείμενο απουσιάζει. Η ανάλυσή του εστιάζει στο σύστημα ως αυτο-αναπαραγόμενο και αυτο-αναφερόμενο υποκείμενο επικοινωνίας ενώ η κοινωνική ευταξία στο έργο του είναι το αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας της κοινωνικής διαφοροποίησης και όχι μιας έλλογης ή σχεδιασμένης κοινωνικής διαδικασίας. Ο Luhmann, λοιπόν, προτείνει μια θεωρία συστημάτων, η οποία έχει τη δυνατότητα να αναστοχάζεται και να υπερβαίνει τα όρια των θεωρητικών κοινωνιολογικών θεωριών.

Στη Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων ο Luhmann αντιλαμβάνεται ένα κοινωνικό σύστημα ως μια αλυσιδωτή διασύνδεση επικοινωνιακών εγχειρημάτων, αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο ταυτόσημους τους όρους σύστημα και επικοινωνία. Εφόσον, μέσω της επικοινωνίας ορίζει το σύστημα ένα σύνορο με τα περιβάλλοντα, αναπαράγοντας μια διαφορά, το νόημα του και τέλος τον ίδιο του τον εαυτό (Κοντάκος,

2010).

Στοιχειώδης μονάδα του κοινωνικού κόσμου, κατά τον Luhmann, παύει να είναι πλέον οι μεμονωμένες ανθρώπινες πράξεις και οι κοινωνικοί θεσμοί και τη θέση αυτή καταλαμβάνει το/τα σύστημα/τα. Κατά τον Luhmann τα δρώντα υποκείμενα όταν βρίσκονται σε κοινωνικές ομάδες δεν σκέφτονται και δεν συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο, όπως όταν λειτουργούν ως μεμονωμένα άτομα. Εδώ ανακύπτει η έννοια του συστήματος το οποίο ο ίδιος ορίζει ως νοηματοδοτημένη αλληλόδραση μεταξύ δρώντων υποκειμένων η οποία διαχωρίζεται από το υφιστάμενο περιβάλλον της και δημιουργεί το δικό της περιβάλλον, συνδέοντας τα υποκείμενα μέσω επικοινωνιακών ανταλλαγών πληροφορίας και νοήματος (Μαγκλάρας, 2013: 97).

Η κοινωνία συνιστά έτσι ένα σύνολο από αναπαραγόμενες αξίες και συστημικές δομές κι αποτελείται από υποσυστήματα που καλύπτουν τη μεταξύ τους επικοινωνία και με το περιβάλλον τους (Μαγκλάρας, 2013: 93, 114). Η ίδια δεν είναι δυνατό να επικοινωνήσει, αλλά μέσω αυτής επικοινωνούν τα κοινωνικά συστήματα, αφού σε αυτή εμπεριέχεται κάθε επικοινωνία, αποκλείοντας τις εξωτερικές επικοινωνίες (Luhmann, 1995: 159). Ο τρόπος οργάνωσης και η αναπαραγωγή της κοινωνίας από τον ίδιο τον εαυτό της αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προβληματισμούς του Luhmann (Μαγκλάρας, 2013: 94).

Το περιβάλλον, θεμελιώδης έννοια της συστημικής θεωρίας, προσδιορίζεται εννοιολογικά (Willke, 1997: 24) και είναι οτιδήποτε βρίσκεται εκτός του συστήματος (Καμπουρίδης, 2002: 24). Δηλώνει οτιδήποτε δεν αποτελεί μέρος ενός δεδομένου συστήματος, δηλαδή περιλαμβάνει οτιδήποτε από άλλα συστήματα μέχρι μη-συστηματικά συνδεδεμένα στοιχεία (Μουζακίτης, 2011: 78). Έτσι, στο περιβάλλον κάθε συστήματος εντάσσονται άλλα συστήματα (Luhmann, 1995: 159).

Η ενότητα του περιβάλλοντος καθίσταται εφικτή μέσω του συστήματος και σε σχέση προς αυτό. Ο διαχωρισμός του από το σύστημα είναι παράγοντας σταθερότητας κι ενότητας για το σύστημα αφού το σύστημα οριοθετείται και διαφυλάσσεται από αυτό (Μαγκλάρας, 2013: 104- 105; Μουζακίτης, 2011: 78).

Τα κοινωνικά συστήματα, όπως όλα τα συστήματα, για να διαχωριστούν από το περιβάλλον τους διαθέτουν κάποια όρια. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν σημαίνει ότι αυτά τα όρια παρεμποδίζονται να δέχονται εισροές και να επηρεάζονται από το περιβάλλον. Το

περιβάλλον κατέχει καταλυτικό ρόλο στη λειτουργία των κοινωνικών συστημάτων, διότι μπορεί ανά πάσα στιγμή να επιφέρει αλλαγές στην ισορροπία του. Τα συστήματα είναι "αυτοαναγόμενα" ("autoreferentiels") εξαρτώνται από το περιβάλλον και έρχονται σε επαφή με αυτό από τις γωνίες των ορίων τους (Luhmann, 2006).

1.2 Θεωρία κοινωνικών συστημάτων του N. Luhmann και επικοινωνία

Τα κοινωνικά συστήματα είναι συστήματα επικοινωνίας και η κοινωνία είναι το πιο κοινωνικό σύστημα που ορίζεται από τον εαυτό του και το περιβάλλον της. Η επικοινωνία μέσα σε ένα σύστημα λειτουργεί επιλέγοντας μόνο ένα περιορισμένο ποσό από όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες που υπάρχουν εκτός του συστήματος. Η σημερινή κοινωνία είναι μια παγκόσμια κοινωνία και ένα σύστημα ορίζεται από ένα όριο ανάμεσα στον εαυτό του και το περιβάλλον του. Το εσωτερικό του συστήματος είναι επομένως μια ζώνη μειωμένης πολυπλοκότητας.

Το σύστημα είναι και το ίδιο αυτο-αναπαραγόμενο και αυτο-αναφερόμενο υποκείμενο επικοινωνίας. Τα Κοινωνικά Συστήματα από την διάδραση των πρωτόγονων κοινωνιών οδηγούνται σ' αυτό που ο Luhmann όρισε ως προσδοκία και η οποία αφορά πρόσωπα, ρόλους, προγράμματα και αξίες (Τάσης, 2012) . Δηλαδή δημιουργείται, όπως αναφέρει ο Κοντάκος (2010) μια σχέση επιλογής ανάμεσα στο σύστημα και το περιβάλλον που εξυπηρετεί την αυτοαναφορική εσωτερική ανάπτυξη του συστήματος.

Τα Κοινωνικά Συστήματα δομούνται στη βάση μιας κατάστασης επικοινωνιακών διασυνδέσεων αυτοαναφορικής επιλογής ως προς την επιλογή πληροφορίας, επιλογή μηνύματος και επιλογή κατανόησης ή παρανόησης του μηνύματος ή της πληροφορίας. Κάθε αλλαγή στην επικοινωνία ή στα μέσα της, επιφέρει συνακόλουθες αλλαγές στην κοινωνία. Το σύστημα είναι σε θέση να διαχειριστεί την πολυπλοκότητα του κόσμου με απώτερη έκβαση τη συνέχιση της ύπαρξής του (Σπαρτάλη, 2007) η οποία αναπαράγεται από τον εαυτό της. Η αυτοποίηση του συστήματος τελείται αυτοαναφορικά έτσι ώστε το σύστημα να μην χάσει την αυτονομία και ταυτότητά του. Ως αυτοαναφορικότητα νοείται η «δυνατότητα του συστήματος 'να εγκαθιδρύει σχέσεις' με τον εαυτό του 'και να διαφοροποιεί αυτές τις σχέσεις από τις σχέσεις με το περιβάλλον» (Μουζακίτης, 2011).

Ακόμη κάθε σύστημα έχει μια ξεχωριστή ταυτότητα που αναπαράγεται συνεχώς και εξαρτάται από αυτό που θεωρείται σημαντικό για αυτό. Εάν ένα σύστημα αποτύχει να διατηρήσει αυτή την ταυτότητα, παύει να υπάρχει ως σύστημα και διαλύεται πίσω στο

περιβάλλον που προέκυψε. Τα κοινωνικά συστήματα είναι λειτουργικά κλειστά, καθώς χρησιμοποιούν και στηρίζονται σε πόρους από το περιβάλλον τους, οι πόροι αυτοί δεν αποτελούν μέρος της λειτουργίας των συστημάτων.

Τα κοινωνικά συστήματα χρησιμοποιούν την επικοινωνία ως τον ιδιαίτερο τρόπο της αυτοπαραγωγικής αναπαραγωγής. Τα στοιχεία τους είναι οι επικοινωνίες που παράγονται και αναπαράγονται αναδρομικά από ένα δίκτυο επικοινωνιών και οι οποίες δεν μπορούν να υπάρξουν εκτός ενός τέτοιου δικτύου (Luhmann, 2016). Η επικοινωνία είναι μια πραγματική κοινωνική λειτουργία. Κάθε επικοινωνία επιλέγει αυτό που μεταδίδεται από όλα όσα θα μπορούσαν να είχαν μεταδοθεί. Με τη φράση αυτή ο Luhmann αναφέρεται στη μορφή και τον λόγο μιας επικοινωνίας «πώς και γιατί λέγεται κάτι». Μια επικοινωνία τελικά καθορίζεται από την κατανόηση. Ο ίδιος την ονομάζει αρχή της ερμηνευτικής (Luhmann, 1995). «Η επικοινωνία καθίσταται δυνατή, σε αντίθεση με την χρονική πορεία της διαδικασίας». Δηλαδή ο ακροατής αποφασίζει για το νόημα ενός μηνύματος, αφού αυτός είναι ο τελευταίος που περιορίζει την έννοια του μηνύματος, ανεξάρτητα από το αυτό που είχε κατά νου ο ομιλητής.

Ιδιαίτερα σημαντική για το κοινωνικό σύστημα είναι το ψυχικό σύστημα. Σε αντίθεση με τα κοινωνικά συστήματα, τα νοήματα δεν υλοποιούνται ως επικοινωνίες αλλά ως σκέψεις. Η σύνδεση με ψυχικά συστήματα τελείται δια των συμβιωτικών μηχανισμών (Κοντάκος, 2014). Με άλλα λόγια, τα ψυχικά συστήματα αναπαράγονται με βάση τη συνείδηση: μόνο οι σκέψεις μπορούν να παράγουν σκέψεις. Ως λειτουργικά κλειστά συστήματα, τα ψυχικά και κοινωνικά συστήματα αποτελούν ένα περιβάλλον για το ένα το άλλο: οι σκέψεις δεν μπορούν να γίνουν επικοινωνίες και οι επικοινωνίες δεν μπορούν να γίνουν σκέψεις. Υπάρχει απλώς μια σχέση δομικής σύζευξης μεταξύ τους.

Το κοινωνικό σύστημα εξαρτάται από το ψυχικό σύστημα: το κοινωνικό σύστημα δεν μπορεί να ακούει προφορικές λέξεις ούτε να διαβάζει γράμματα. Επιπλέον, τα ψυχικά συστήματα χρησιμοποιούν την μνήμη και μπορούν να θυμούνται τα επικοινωνιακά γεγονότα πέρα από το στιγμιαίο σημείο ύπαρξής τους. Λόγω της δομικής σύζευξης τους, τα κοινωνικά συστήματα μπορούν να αναμένουν τις επικοινωνίες τους να προκαλούν ερεθισμούς στα ψυχικά συστήματα και να δέχονται ερεθισμούς από τα ψυχικά συστήματα όταν αυτό είναι απαραίτητο.

Για την βελτίωση των κοινωνικών συστημάτων ο Luhmann προτείνει την

επεξεργασία των επικοινωνιών - και όχι των πράξεων - ως στοιχείων των κοινωνικών συστημάτων. Συχνά η επικοινωνία αντιμετωπίζεται ως κάποιο είδος δράσης. Αλλά η επικοινωνία του Luhmann δεν είναι ένα είδος δράσης. Η επικοινωνία αποτελεί μια σύνθεση μιας τριπλής επιλογής της έκφρασης, της πληροφόρησης και της κατανόησης.

1.3 Σύστημα και συστημική προσέγγιση

Η έννοια του συστήματος υποδηλώνει ένα πλήθος αλληλεξαρτώμενων στοιχείων – υποσυστημάτων που αλληλοεπιδρούν και συνεργάζονται μεταξύ τους για την επίτευξη συγκεκριμένου στόχου ή σειρά στόχων.

Από την βιβλιογραφική έρευνα μπορούμε να προσδιορίσουμε τα παρακάτω χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν ένα σύστημα:

- Τα εμπλεκόμενα μέρη ως άτομα ή ομάδες που έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, κίνητρα, αντιλήψεις, στάσεις, συμπεριφορές, προσδοκίες, στερεότυπα, προκαταλήψεις.
- Η αλληλεπίδραση μεταξύ των στοιχείων-υποσυστημάτων που αποτελούν το σύστημα και έχει ως αποτέλεσμα τις αλλαγές της συμπεριφοράς του που γίνονται λόγω των μεταβολών της συμπεριφοράς των επιμέρους στοιχείων.
- Η ολότητα του συστήματος που αποτελείται από πολλά στοιχεία τα οποία, αν και έχουν ιδιαίτερη σημασία και ενέργεια από μόνα τους, συγχρόνως κινούνται, λειτουργούν και εξελίσσονται μέσα σε ένα οργανωμένο σύνολο, που περιλαμβάνει και επηρεάζεται από αυτά.
- Η δομή που περιλαμβάνει την τυπική - ιεραρχική διάταξη των θέσεων εργασίας, τις σχέσεις αλληλεπίδρασης και τους ρόλους που αναλαμβάνουν τα εμπλεκόμενα μέρη, τις άτυπες ομάδες που δημιουργούνται στο εσωτερικό του συστήματος ως αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων και των σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων (π.χ μεταξύ καθηγητών στο εσωτερικό του σχολείου).
- Η επικοινωνία δηλαδή τα δίκτυα μεταφοράς των πληροφοριών και τα δίκτυα διασυνδέσεων μεταξύ των στοιχείων-δομών και του περιβάλλοντος του συστήματος (Κωτσίκης, 2007, Ανδρέου & Παπακωνσταντίνου, 1994).
- Η λειτουργία που περιλαμβάνει την υλικοτεχνική υποδομή καθώς και διδακτικές μεθόδους, προγράμματα σπουδών, συστήματα αξιολόγησης, τον έλεγχο και την

ανατροφοδότηση που αποτυπώνονται στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της εκπαίδευσης.

- Η οργάνωση του συστήματος που αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο και το οποίο μπορεί να καθορίζει το όλο σύστημα.
- Οι σκοποί του συστήματος που συνδέονται με τις εκροές του (Κατσαρός, 2008).
- Η πολυπλοκότητα του συστήματος που προκύπτει από το ότι το σύστημα απαρτίζεται από πολλά και διαφοροποιημένα μέρη που συνδέονται μεταξύ τους με πολλαπλές διασυνδέσεις αλληλεπίδρασης. Η πολυπλοκότητα εξάλλου υπάρχει και χαρακτηρίζει όλα τα συστήματα.
- Η εξέλιξη του ή η δυναμική του συστήματος που αναφέρεται στις συνεχείς μεταμορφώσεις σε επίπεδο δομής και λειτουργίας.

Χρησιμοποιώντας τη συστημική προσέγγιση για την ανάλυση ενός συστήματος διακρίνουμε τρία βασικά στοιχεία (Δέκλερης, 1986): τη δομή, τη λειτουργία και την εξέλιξη του.

Η **δομή** περιλαμβάνει: τα σύνορα, τα στοιχεία που ταυτίζονται με τις δομές του (π.χ Δευτεροβάθμια εκπαίδευση) και μπορούν να απαριθμηθούν και να ταξινομηθούν, τα δίκτυα μεταφοράς των πληροφοριών και τα δίκτυα διασυνδέσεων μεταξύ των στοιχείων - δομών και του περιβάλλοντος του συστήματος, το περιβάλλον του συστήματος, την ιεραρχική οργάνωση του.

Η **λειτουργία** περιλαμβάνει: την είσοδο εισροών, την επεξεργασία των εισροών, την έξοδο των εκροών που αποτελούν τον στόχο του συστήματος, τον έλεγχο μέσω του οποίου το σύστημα πληροφορείται τις αποκλίσεις την συμπεριφοράς του και διασφαλίζεται η ποιότητα και η ποσότητα των εκροών, την επανατροφοδότηση.

Η **εξέλιξη** (δυναμική του συστήματος) αναφέρεται στις συνεχείς μεταμορφώσεις που προκαλούν οι ανισοροπίες των διασυνδέσεων των δομών ή η διαφορά της δυναμικής των δομών που μπορεί να οφείλεται σε διαφόρους λόγους που οδηγούν σε μια πολυπλοκότητα του συστήματος. Η μετάβαση προς μία οργανωμένη πολυπλοκότητα, με τον πολλαπλασιασμό των ιεραρχικών επιπέδων, αποτελεί βασικό στοιχείο τη εξέλιξης το οποίο ερμηνεύει και αιτιολογεί ταυτόχρονα την ανάπτυξη του συστήματος.

Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτουν τα κλειστά συστήματα (Getzels & Guba, 1957) στα οποία εντάσσονται τα ορθολογικά συστήματα που δίνουν έμφαση

στην οργανωτική δομή και βασίζονται στην κλασσική διοικητική σκέψη, τα φυσικά συστήματα που δίνουν έμφαση στα άτομα και βασίζονται στην προσέγγιση των ανθρώπινων σχέσεων και τα ανοικτά συστήματα που βασίζονται στη θεωρητική προσέγγιση που υποστηρίζει ότι η οργάνωση είναι ένα ανοικτό σύστημα που αναπτύσσει σχέσεις αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον (Scott, 1992).

1.4 Συστημική προσέγγιση του εκπαιδευτικού συστήματος

Ως εκπαιδευτικό σύστημα ορίζεται το σύνολο των οργανωτικών δομών, διαδικασιών, μεθόδων και μέσων που χρησιμοποιεί η κοινωνία για να παρέχει στα μέλη της συστηματική και ελεγχόμενη εκπαίδευση στους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας με σκοπό την διατήρηση των κοινωνικών δομών και αξιών οι οποίες την δικαιώνουν (Κάντας, 1990). Οι εκπαιδευτικές μονάδες είναι ως προς τη σύστασή τους θεσμική κοινωνική έκφραση και ως προς τη λειτουργία, διατήρηση κι εξέλιξη ανοικτοί, αυτοοργανωμένοι, αυτορυθμιζόμενοι και αυτοποιητικοί (αυτοαναπαραγωγικοί) οργανισμοί» (Κοντάκος, Παπαγεωργίου & Κιούση, 2007). Οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί λειτουργούν ως ανοικτά κοινωνικά συστήματα, καθώς η λειτουργία τους επηρεάζεται από το περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται κι αλληλεπιδρούν με αυτά, χωρίς να θεωρείται επισφαλής η ισορροπία και η σταθερότητα στο εσωτερικό τους. Πρόκειται για συστήματα σύνθετα και δυναμικά που θέτουν τους δικούς τους στόχους και επιδιώκουν να τους πραγματοποιήσουν. Είναι ζωντανές ολότητες κι αλληλεπιδρούν με άλλα περιβάλλοντα συστήματα.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη συστημική προσέγγιση, το εκπαιδευτικό σύστημα θα μπορούσε να οριστεί ως «το σύνολο των επιμέρους στοιχείων – υποσυστημάτων, τα οποία βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, όπως και με το περιβάλλον (του συστήματος), προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της ύπαρξής του, ο οποίος είναι η παροχή συστηματικής και ελεγχόμενης εκπαίδευσης από το κράτος προς τους/τις πολίτες του» (Τζωρτζάκης & Τζωρτζάκη, 2007: 66). Σκοπός του εκπαιδευτικού συστήματος είναι η πνευματική ανάπτυξη των δρώντων υποκειμένων και η γνωστική και μέσω αυτής η επαγγελματική ανάπτυξη τους. Κύριο μέλημά του είναι να εφοδιάζει τα δρώντα υποκείμενα με τις κατάλληλες ικανότητες για να ενταχθούν στο χώρο εργασίας, και να τους παρέχει πολιτιστική ανάπτυξη.

Το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελείται από τρία υποσυστήματα με κύριες αρμοδιότητες τις εξής:

- 1) την εξέλιξη του επιπέδου παιδείας της κοινωνίας,
- 2) την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών και εκπαιδευτικών αγαθών
- 3) τους μηχανισμούς κάλυψης των εκπαιδευτικών δαπανών.

Θα σταθούμε στο δεύτερο υποσύστημα το οποίο αποτελείται από το σύνολο των σχολικών μονάδων και ιδρυμάτων που βρίσκονται σε συνεχή συνεργασία και λειτουργική αλληλεπίδραση με σκοπό την απρόσκοπτη εξασφάλιση και προαγωγή της εκπαίδευσης του πληθυσμού (Σαΐτης, 2007). Ειδικότερα μπορούμε να διακρίνουμε το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σε τρία υποσυστήματα: 1) Τριτοβάθμια εκπαίδευση, 2) Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 3) Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Πιο αναλυτικά τα κυρίαρχα οργανωτικά σχήματα του εκπαιδευτικού συστήματος διακρίνονται σε:

1. Κάθετης μορφής οργανωτική διάρθρωση που χαρακτηρίζει τα παράλληλα εκπαιδευτικά συστήματα. Χαρακτηριστικό τους είναι η κάθετη αδιαπερατότητα είτε λόγω των φραγμών των εξετάσεων και του ύψους της γενικής βαθμολογίας για μετάβαση από τον έναν τύπο σχολείου της Β/θμιας εκπαίδευσης σε κάποιον άλλον μετά το γυμνάσιο είτε λόγω αυστηρών κριτηρίων μετάβασης από έναν τύπο σχολείου σε άλλον (οριζόντια αδιαπερατότητα) (Κωτσίκης, 2007).
2. Η οριζόντιας μορφής διάρθρωση βασίζεται στην προώθηση του θεσμού του ενιαίου σχολείου (π.χ. πολυκλαδικό) και έχει τα εξής χαρακτηριστικά:
  - την ύπαρξη ενιαίου σχολικού δικτύου για ολόκληρη την γενική εκπαίδευση (Α/θμια και Β/θμια) ή μόνον για την Β/θμια εκπαίδευση (γενική και επαγγελματική) ή μόνον για την διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης,
  - την διαπερατότητα που δηλώνει μετάβαση από την μία βαθμίδα στην άλλη (κάθετη) χωρίς εξετάσεις ή μετάβαση ανάμεσα σε κατευθύνσεις και σε κλάδους σπουδών χωρίς κατευθύνσεις,

- την διαφοροποίηση που αναφέρεται στην εφαρμοσμένη και ευέλικτη εναλλαγή μεθόδων, μέσων και περιεχομένων διδασκαλίας για ομάδες μαθημάτων ή για μεμονωμένους μαθητές με βάση ορισμένα κριτήρια και μορφές ομαδοποίησης.

Οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί παρουσιάζουν πολλές αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις με τα υποσυστήματα στο εσωτερικό τους και το περιβάλλον τους. Οι αλληλεξαρτήσεις και οι αλληλεπιδράσεις εκδηλώνονται με τις εισροές, οι οποίες μετασχηματίζονται και παράγονται οι εκροές.

Σε εξωτερικό επίπεδο, το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί υποσύστημα άλλων συστημάτων και λειτουργεί μέσα στον περιβάλλοντα χώρο τον οποίο δημιουργεί το υπερσύστημα. Ειδικότερα, στο άμεσο περιβάλλον του εκπαιδευτικού συστήματος συγκαταλέγονται (ως υποσυστήματα) το πολιτικό, το κοινωνικό, το οικονομικό, το οικολογικό, το δημογραφικό, το τεχνολογικό και το πολιτιστικό σύστημα, ενώ στο ευρύτερο περιβάλλον ανήκει ο κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός, οι εκπαιδευτικές οργανώσεις, η οικογένεια, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, η εκκλησία, η τοπική κοινωνία και η κοινωνία εν γένει (Τζωρτζάκης & Τζωρτζάκη, 2007: 69). Επιπλέον, οι σχέσεις οι οποίες αναπτύσσονται μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και του περιβάλλοντα χώρου του είναι αλληλεπιδραστικές και αλληλεξαρτημένες. Για παράδειγμα, όσον αφορά τη σχέση του εκπαιδευτικού με το κοινωνικό σύστημα ισχύει η εξής συστημική θεώρηση: το εκπαιδευτικό σύστημα αναπαραγάγει τις αξίες και τις επιταγές του κοινωνικού συστήματος, και συγχρόνως παρουσιάζει την δική του δυναμική ασκώντας μια ενεργητική λειτουργία, συμβάλλοντας έτσι στη μεταβολή του κοινωνικού συστήματος.

Από την άλλη μεριά, στο εσωτερικό του εκπαιδευτικού συστήματος πραγματοποιείται η επεξεργασία της πρώτης ύλης (εισροές όλων των βαθμίδων) με τη χρήση διάφορων μεθόδων (διεργασία μάθησης), ούτως ώστε από το σύστημα να συντελούνται εκροές (απόφοιτοι/ες όλων των βαθμίδων) συνοδευόμενες από ορισμένα αποτελέσματα.

Πιο συγκεκριμένα, στις εισροές του εκπαιδευτικού συστήματος κατατάσσονται η κτιριακή υποδομή, ο εξοπλισμός, τα δρώμενα υποκείμενα και οι οικονομικοί πόροι, οι μαθητές, οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς, ο εξοπλισμός, η γνώση κ.α. Επιπλέον, η διεργασία οριοθετείτε σημασιολογικά ως τέτοια με την έννοια ότι το μαθητευόμενο υποκείμενο το

οποίο εισέρχεται στο σύστημα επιφέρει μια παραγωγική διεργασία (εγγραφή, φοίτηση, μάθηση). Οι διαδικασίες, που είναι απαραίτητες για το μετασχηματισμό των εισροών, αφορούν σε ζητήματα ποιότητας, ευελιξίας κι αποτελεσματικότητας, όπως οι διδακτικές μέθοδοι, το αναλυτικό πρόγραμμα, η διαδικασία λήψης αποφάσεων και οι εκροές στα αποτελέσματα που προκύπτουν από το μετασχηματισμό των εισροών, όπως είναι οι γνώσεις και οι στάσεις των μαθητών, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κ.α. Βάσει των εκροών διαπιστώνεται ο βαθμός αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος και η αξιολόγηση των υπηρεσιών που προσφέρει. Τέλος, τα αποτελέσματα συσχετίζονται με το επίπεδο και τα ποσοστά επιτυχίας σε διάφορες εξετάσεις, όπως τις εσωσχολικές και τις πανελλαδικές, με τα οποία υπολογίζεται η εξέλιξη του εκπαιδευτικού επιπέδου των δρώντων υποκειμένων.

Ακόμα, κάθε σχολική μονάδα διατηρεί μια ταυτότητα, διακρίνοντάς τη από τις υπόλοιπες σχολικές μονάδες (Καμπουρίδης, 2002: 24). Οι εκπαιδευτικές μονάδες αποτελούνται από επί μέρους υποσυστήματα και προκειμένου να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οφείλουν να εξειδικευτούν εσωτερικά και να αναπτύξουν τη δική τους πολυπλοκότητα. Κάθε υποσύστημα επιτελεί τη δική του λειτουργία και θεωρείται απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ τους με σκοπό την αποτελεσματική λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικές μονάδες επιβάλλεται να οργανώνουν τις εσωτερικές τους δυνάμεις προκειμένου να εγκαθιδρύουν τις σχέσεις τους με τα άλλα συστήματα (Καλαβάσης, 2013: 347-348). Ιδιαίτερα σημαντικό για τη λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων ως συστήματα είναι οι προσδοκίες των μελών τους να παρουσιάζουν συνάφεια με τους γενικότερους στόχους της μονάδας, αποφεύγοντας τις συγκρούσεις. Προς την κατεύθυνση αυτή θεωρείται απαραίτητη η αρμονική συνεργασία των ατόμων, των στόχων, της δομής και του περιβάλλοντός του (Πασιαρδής, 2004: 22-23).

Η σχολική μονάδα είναι μια δυναμική κατασκευή, βασική μονάδα του εκπαιδευτικού συστήματος με συγκεκριμένους σκοπούς, καθορισμένο πρόγραμμα και συγκεκριμένο χρόνο σπουδών. Πρόκειται για μια οργανωμένη υπηρεσία στην οποία ανεξαρτήτου της αλλαγής των διδασκόντων και διδασκομένων επιδιώκονται συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί στόχοι με τη συστηματική διδασκαλία κοινού αριθμού γνωστικών αντικειμένων. Παράλληλα, η σχολική μονάδα αποτελεί ως προς τα συστατικά της στοιχείο έναν κοινωνικό θεσμό και ως προς τη λειτουργία και την ανάπτυξη της χαρακτηρίζεται ως ανοικτός, αυτοοργανωμένος, αυτορυθμιζόμενος και αυτοποιητικός

οργανισμός που ως μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος λειτουργεί και εξελίσσεται στο πλαίσιο μιας συστημικής σχέσης ανταλλαγής με το κοινωνικό σύστημα.

Σημειωτέων, οι δομές του εκπαιδευτικού συστήματος είναι γραμμικής μορφής και αντιστοιχούν στις εκπαιδευτικές βαθμίδες οι οποίες καθορίζουν την οργάνωσή του στο χωροχρόνο. Πρόκειται για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (προσχολική αγωγή και δημοτική εκπαίδευση), τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνασιακή και λυκειακή), την τριτοβάθμια εκπαίδευση (ανώτερα κ ανώτατη) και τη διοικητική δομή δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης. Επιπροσθέτως, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα συγκαταλέγονται και οι σχολές επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, τα κέντρα ελευθέρων σπουδών και η ιδιωτική εκπαίδευση.

Από τα προλεχθέντα εξάγεται το συμπέρασμα ότι η συστημική θεώρηση του εκπαιδευτικού συστήματος συντρέπει αφενός στην κατανόηση των λειτουργιών του και αφετέρου στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του αναφορικά με τους σκοπούς και στόχους του, καθώς και των σχέσεών του με το ευρύτερο και το άμεσο εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο του (Τζωρτζάκης & Τζωρτζάκη, 2007: 74). Κατά αυτόν τον τρόπο, γίνονται αντιληπτοί οι παράγοντες οι οποίοι επιδρούν στο επίπεδο εκπαίδευσης των δρώντων υποκειμένων, γεγονός το οποίο με τη σειρά του συμβάλλει στο σχεδιασμό και τον προγραμματισμό του εκπαιδευτικού συστήματος.

1.5 Το οιονεί σύστημα και η μετάβασή του στο σύστημα

Ως οιονεί σύστημα μπορούμε να θεωρήσουμε ένα απλό κοινωνικό σύστημα, δηλαδή μια στοιχειώδη διάδραση μεταξύ προσώπων, τα οποία δεν έχουν αρχικά αναπτύξει σχέσεις μεταξύ τους. Πρόκειται για μια διάδραση προσώπων σε μεγάλο βαθμό. Η «στοιχειώδης διάδραση παρόντων προσώπων» οδηγεί στη δημιουργία των οιονεί συστημάτων (Willke, 1997: 98). Προσώπων, δηλαδή, που αντιλαμβάνεται το ένα το άλλο, δημιουργώντας, έτσι, διαφορά πολυπλοκότητας μεταξύ του συστήματος που εξετάζουμε και του περιβάλλοντός του. Οι ενδεχομενικές δυνατότητες δράσης και βιωμάτων του κάθε προσώπου του συστήματος συναντούν τις ενδεχομενικές δυνατότητες δράσης και βιωμάτων άλλων προσώπων του συστήματος. Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, ότι ο συντονισμός στο σύστημα είναι απαραίτητος για τις πολλαπλές ενδεχομενικότητες που αναπτύσσονται. Επιπλέον, είναι πολύ σημαντική η ανάπτυξη ενός κοινού προσανατολισμού εφόσον οι δομές του συστήματος θα είναι

συγκεκριμένες και θα υπάρχουν έστω με κάποια κοινή πρόθεση για τις πράξεις με νοηματικό περιεχόμενο. Στα οιονεί συστήματα τα άτομα παρουσιάζουν ασυμβίβαστες θέσεις και ζητήματα που είναι δευτερεύουσας σημασίας αποκτούν βαρύνουσα σημασία (Willke, 1997: 98- 99).

Η δομή των οιονεί συστημάτων είναι ασθενής και προσωρινή, προσδίδοντάς τους μια ελαστικότητα, δεν δύνανται να ελέγξουν το περιβάλλον τους σε μεγάλο βαθμό και θεωρείται ότι διαθέτουν περιορισμένη αυτονομία. Καθετί εκτός των προσώπων που συμμετέχουν σε ένα απλό σύστημα είναι το εξωτερικό περιβάλλον του οιονεί συστήματος. Οι σχέσεις με το εξωτερικό περιβάλλον χαρακτηρίζονται απλές και διακρίνονται από έλλειψη σταθερότητας, ενώ με το σημαντικό περιβάλλον του (τα πρόσωπα που δρουν στο εσωτερικό του συστήματος) είναι διαφοροποιημένες σε μεγαλύτερο βαθμό. Τα συστήματα αυτά παρουσιάζουν πολλές δυνατότητες διακύμανσης και οι συμμετέχοντες σε αυτά δεν κατανοούν πλήρως τις δομές των σχέσεών τους. Το σύστημα δεν αναπτύσσει μια ενιαία ταυτότητα, αλλά αναδεικνύονται οι ταυτότητες των συμμετεχόντων, γεγονός που πολλές φορές έχει ως αποτέλεσμα να μην προσδιορίζουν τον εαυτό τους ως μέλη του συστήματος. Τα μέλη των οιονεί συστημάτων δρουν σύμφωνα με κάποια κοινή επιδίωξη, κάποιο κοινό σκοπό μέχρι ενός ορίου (Willke, 1997: 100- 101).

Προκειμένου το σύστημα από οιονεί να μετατραπεί σε σύστημα είναι απαραίτητη σε πρώτη φάση η κάλυψη των αναγκών των συμμετεχόντων στο σύστημα μέσω της εισφοράς και κατανομής των πόρων σε αυτό. Στη συνέχεια δομούνται συγκεκριμένοι, κανονιστικοί ρόλοι για τους όρους και τις προϋποθέσεις κάλυψης των αναγκών αυτών, με σκοπό τη διαμόρφωση «εργαλειακών ρόλων» προς την επίτευξη των στόχων της οργάνωσης. Το τελικό στάδιο περιλαμβάνει την ενεργοποίηση αναστοχαστικών διαδικασιών, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη μιας κοινής συνείδησης, του αισθήματος του ανήκειν στο σύστημα, ώστε να αυτοπροσδιορίζεται και η ίδια η ομάδα. Το σύστημα που διαμορφώνεται είναι ικανό να δημιουργεί τις βάσεις για τη δημιουργία υποσυστημάτων στο εσωτερικό του και να περιβάλλεται από άλλα συστήματα (Willke, 1997: 106).

Η προϋπόθεση εξέλιξης ενός συστήματος από «οιονεί» σε ώριμο είναι η ανάπτυξη της «οργανωτικής πολυπλοκότητας» (Κοντάκος, Παπαγεωργίου & Κιούση, 2007). Η πολυπλοκότητα των συμβάντων θα απομειώνεται από τις εσωτερικές διαφοροποιημένες

δομές και τους ρόλους, καθώς οι σχέσεις, οι πόροι και οι δυνατότητες θα έχουν ολοένα και περισσότερη πολυμορφία. Ως στόχος της ομάδας δεν θα καταλήξει να είναι αποκλειστικά η επιβίωσή της, αλλά θα επιδιώκονται συνεχώς πολλαπλοί στόχοι, εφόσον εργαλειακοί αλλά και κανονιστικοί ρόλοι παρουσιάζουν όλο και περισσότερη εξειδίκευση στις διάφορες καταστάσεις. Το σύστημα καταλήγει να αναπτύσσει τη δική του ταυτότητα και να αποκτά αυτοσυνείδηση (Willke, 1997: 106- 107). Η οριστική μετάβαση σε σύστημα συντελείται όταν αποκτά την ικανότητα να αυτοοργανώνεται ενεργά (Willke, 1997: 129). Η διαχείριση της εξωτερικής πολυπλοκότητας μέσα από μια διαδικασία συνδήλωσης του νοήματος εκδηλώνεται ως αντικειμενική, κοινωνική, χρονική, τελεστική και γνωσιακή (Κοντάκος, Παπαγεωργίου & Κιούση, 2007).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

2.1 Ο όρος φιλιαναγνώσια

Ο όρος φιλιαναγνώσια, σύμφωνα με τον Καρακίτσιο (2012), σχετίζεται με την θετικά προσδιορισμένη σχέση του αναγνώστη με το βιβλίο ως το κατεξοχήν είδος και έκφραση της γραπτής ύλης και εμπεριέχει ταυτόχρονα τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν στη διαμόρφωση αυτής της σχέσης μέσα από την ανάπτυξη κυρίως αναγκαίων γνωστικών δεξιοτήτων αλλά και κοινωνικών δεξιοτήτων και αισθητικών κριτηρίων.

Ένας άλλος όρος ο οποίος μπορεί να αποδώσει το νόημα του όρου φιλιαναγνώσια είναι ο όρος κοινωνικός εγγραμματισμός, ο οποίος έχει συνδεθεί κυρίως με νοήματα και σημασίες αλλά και αντίστοιχες λογικές και πρακτικές που αφορούν τις πολύπλοκες και σύνθετες διαδικασίες της κατάκτησης του λόγου από το παιδί. Η θετική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του υποκειμένου και της γραπτής ύλης εμπεριέχει κοινωνικές πρακτικές εγγραμματισμού που αναπτύσσονται τόσο στο σχολικό περιβάλλον όσο και σε άτυπα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (πχ οικογένεια, ομάδες ομηλικών) (Καρακίτσιο 2011).

Με άλλα λόγια, η θετική στάση του ανθρώπου προς το βιβλίο και η εσωτερική ανάγκη και επιθυμία του για ανάγνωση, που δεν επιβάλλεται από τις σχολικές ή επαγγελματικές του υποχρεώσεις, εμπεριέχονται στον όρο φιλιαναγνώσια. Η φιλιαναγνώσια όμως δεν είναι έμφυτη ιδιότητα αλλά επίκτητη και καλλιεργείται μέσω της εξοικείωσης του ατόμου με τον έντυπο λόγο. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητή η πολυεπίπεδη σχέση παιδιού και βιβλίου και ο σημαντικός ρόλος του παιδικού βιβλίου στην καλλιέργεια της φιλιαναγνώσιας. Άλλωστε, το πρώτο μέσο για την είσοδο στο έντυπο λόγο και κατά συνέπεια στην απόκτηση της φιλιαναγνώσιας είναι το παιδικό βιβλίο ή καλύτερα η λογοτεχνία για παιδιά.

2.2 Ο σκοπός και το εκπαιδευτικό ενδιαφέρον της φιλιαναγνώσιας

Σκοπός της φιλιαναγνώσιας είναι η εξοικείωση του παιδιού με το βιβλίο και μέσω αυτού η ανάπτυξη του γραμματισμού, κειμενικού, εικονογραφικού και πολιτισμικού. Το παιδί σταδιακά αποκτά φιλική σχέση με το βιβλίο και θέτει τα θεμέλια για την ανάπτυξη

της γλωσσικής έκφρασης και της φαντασίας καθώς και για την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας.

Ένα βιβλίο μπορεί να προσφέρει χαρά και καλλιτεχνική συγκίνηση στο παιδί ενώ μπορεί αποφασιστικά να συμβάλει στην πνευματική του ανάπτυξη αλλά και στην ηθική συγκρότηση της προσωπικότητάς του. Για το λόγο αυτό έχει τεράστια σημασία η αγωγή και η ποιότητα της πνευματικής τροφής που δίνουμε στα παιδιά από μικρά με τη μορφή μύθων και παραμυθιών στην προσχολική του ηλικία, διότι μέσω των εικονογραφημένων παραμυθιών γίνεται η πρώτη προσέγγιση του παιδιού με το βιβλίο. Τα παιδιά ακούγοντας παραμύθια ασκούνται γλωσσικά, καλλιεργούνται οι νοητικές λειτουργίες τους και αναπτύσσεται η συναισθηματικότητα τους, αλλά και η κοινωνικότητα τους, μέσω των εμπειριών που συλλέγουν από τα βιβλία (Γκρέμμινγκερ, 1979).

Το βιβλίο είναι ένας ανεκτίμητος θησαυρός που γίνεται για τα παιδιά ένα παράθυρο στον κόσμο, προσφέροντας τους γνώσεις αλλά και ένα μέσο για να πάνε στη χώρα της φαντασίας. Ακονίζει το μυαλό τους και τα βοηθάει να γνωρίσουν κόσμους πλούσιους και μαγικούς. Είναι σημαντικό τα παιδιά να μνηθούν στον κόσμο του βιβλίου και να αγαπήσουν από μικρά το βιβλίο, να γίνουν καλοί αναγνώστες.

2.3 Παράγοντες ενίσχυσης της φιλιαναγνωσίας

Για να επιτευχθούν όλα αυτά τα θετικά στοιχεία θα πρέπει η φιλιαναγνωσία με κάποιο τρόπο να καλλιεργηθεί στα παιδιά και μάλιστα από τις πολύ τρυφερές ηλικίες, έτσι ώστε να στραφεί το παιδί στο βιβλίο και να γευτεί από πολύ νωρίς τη χαρά του διαβάσματος.

Αναντίρρητα, δεν υπάρχει καλύτερος χώρος για την προώθηση της φιλιαναγνωσίας από το σχολείο. Το σχολείο θεωρείται ότι είναι δυνατό να συμβάλλει αποτελεσματικά στη θεμελίωση και ανάπτυξη της φιλιαναγνωσίας μιας και είναι η μόνη κοινωνική δομή όπου βρίσκονται συγκεντρωμένα, λόγω υποχρεωτικής φοίτησης, όλα τα παιδιά.

Στο σχολείο οι άμεσα εμπλεκόμενοι, μαθητές/τριες, εκπαιδευτικοί και βιβλίο, βρίσκονται σε μια συνεχή σχέση αλληλεπίδρασης κατά την οποία μπορεί το κείμενο να γίνει η αφορμή με βασικό νοηματοδότη πάντα τον αναγνώστη. Πολλές φορές μάλιστα ο αναγνώστης γίνεται και συνδημιουργός μιας και όπως είπε ο Μισέλ Τουρνέ, ένα βιβλίο

έχει πάντα δύο δημιουργούς αυτόν που το γράφει και αυτόν που το διαβάζει. Επιπροσθέτως, κάθε μαθητής συνομιλεί και απολαμβάνει χωριστά το κείμενο αλλά όλοι μαζί ανταλλάσσουν απόψεις και βιωματικές εμπειρίες σχετικές με αυτό, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα άλλο κείμενο πάνω στο κείμενο που διάβασαν (Κατσίκι – Γκίβαλου, 2008).

Επίσης, είναι καίριας σημασίας, με κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις και με την ανάλογη παιδαγωγική ευαισθησία, να βιώσουν τα παιδιά την ανάγνωση όχι σαν καταναγκαστικό έργο αλλά σαν πηγή αυτοπραγμάτωσης μέσα στην κοινωνία, αφού όλες οι οδοί προς την δεξιάτητα, την επικοινωνία, τα χόμπι, την απόλαυση ή την αποτελεσματικότητα, συναντούν την ανάγνωση στον δρόμο τους.

Επιπροσθέτως, η οικογένεια αποτελεί επίσης, σημαντικό παράγοντα για την ουσιαστική εμπλοκή του παιδιού με το βιβλίο αφού αποτελεί καθημερινό παιδαγωγικό παράδειγμα και πρότυπο για το παιδί. Οι καλές και κακές συνήθειες της ζωής είναι αποτέλεσμα μιμήσεων και τα ισχυρά πρότυπα μίμησης για κάθε παιδί είναι η οικογένεια (Δελωνής, 1990). Τα παιδιά, από τους πρώτους μήνες της ζωής τους, καθισμένα στην αγκαλιά των γονιών τους, ακούν να τους διαβάζουν μια ιστορία, παρακολουθούν τις εικόνες του βιβλίου, τους βλέπουν να κρατούν το βιβλίο με συγκεκριμένο τρόπο και να γυρίζουν τη σελίδα προς συγκεκριμένη κατεύθυνση. Αυτές οι πρακτικές, αλλά και η εξοικείωση των παιδιών με τα βιβλία, διευκολύνουν τα παιδιά να κατακτήσουν ευκολότερα γνώσεις θεμελιώδεις για την ανάπτυξη του γραπτού λόγου. Βέβαια, η συμβολή της οικογένειας, παρότι καθοριστική, περιορίζεται ως προς τις δυνατότητες καθοδηγητικής παρέμβασης από οικονομικές και μορφωτικές παραμέτρους. (Μαραγκουδάκη, 1995: 46).

Εκτός, όμως, από το σχολείο και την οικογένεια, και άλλοι παράγοντες συνηγορούν στην ανάπτυξη της φιλιαναγνωσίας, τη θετική προσέγγιση του παιδιού ως προς το λογοτεχνικό βιβλίο και τη διάδοση του βιβλίου στο ευρύτερο κοινό. Άλλωστε, η φιλιαναγνωσία, ως επιλογή και πρακτική, δεν αποκτιέται εύκολα ούτε σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, προϋποθέτει και απαιτεί την αδιάλειπτη, συστηματική και συνδυασμένη καθοδηγητική παρέμβαση όλων των φορέων που εμπλέκονται στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Σημαντικό ρόλο παίζουν οι εφημερίδες και τα περιοδικά, οι παιδικές και σχολικές

βιβλιοθήκες, οι εκθέσεις λογοτεχνικών βιβλίων και τα διάφορα πολιτιστικά δρώμενα που συνδέονται με τη λογοτεχνία. Επίσης, με διαλέξεις, ομιλίες, άρθρα σε περιοδικά κι εφημερίδες αρκετοί φορείς με ιδιωτική πρωτοβουλία προσπάθησαν να κάνουν την κοινή γνώμη να ενδιαφερθεί για το παιδικό βιβλίο. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κυρίως εφημερίδες και περιοδικά, έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτό με στήλες για τους φίλους των βιβλίων, νέες κυκλοφορίες, βιβλιοπαρουσιάσεις, βιβλιοκριτικές αλλά και άρθρα για την λογοτεχνία και τους σημαντικούς λογοτέχνες της εκάστοτε εποχής παλιούς και νέους.

Επιπροσθέτως, σε κάποιες περιπτώσεις η πολιτική των εκάστοτε κυβερνήσεων υπήρξε θετική προς το βιβλίο δημιουργώντας δρόμους στο χώρο της έκδοσης και εμπορίας του βιβλίου και προωθώντας την φιλαναγνωσία. Αξίζει να σημειωθεί, βέβαια, πως κάποιες φορές κυβερνήσεις και πολιτικά κόμματα προώθησαν τη φιλαναγνωσία τόσο μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα όσο και μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον έντυπο τύπο έχοντας ως αυτοσκοπό την προώθηση πολιτικών πεποιθήσεων και την υποδούλωση συνειδήσεων, συγκαλυμμένα στο πέπλο της φιλαναγνωσίας. Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε εκτενέστερα τον τρόπο με τον οποίο οι Ιταλοί μετέτρεψαν τη φιλαναγνωσία σε εργαλείο προπαγάνδας με τον εξιταλισμό του ελληνικού πληθυσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

3.1 Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

Με την τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της τυπογραφίας, του ραδιοφώνου, του κινηματογράφου κ.λ.π. στις αρχές του 20^{ου} αιώνα εμφανίζεται και η έννοια της «μαζικής επικοινωνίας». Στις ραγδαίες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις των χρόνων που ακολούθησαν τα μέσα επικοινωνίας συνέβαλαν στην ενημέρωση αλλά και στην διαμόρφωση κοινής γνώμης. Αυτή η δύναμη οδήγησε το ενδιαφέρον των ερευνητών στην ανακάλυψη νέων τρόπων αποκωδικοποίησης αλλά και ανάπτυξης της επικοινωνίας. Στις μέρες μας τα παλαιά μέσα προσαρμόζονται στις νέες απαιτήσεις ενώ συνεχώς εκσυγχρονίζεται η αγορά της επικοινωνίας. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επηρεάζουν την ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών και μεταβάλλονται και αυτά μαζί τους.

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε) αποτελούν πλέον το μέσον για την άσκηση πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας, συμβάλουν στην διαμόρφωση κυρίαρχων αντιλήψεων κοινωνικής συμπεριφοράς, κουλτούρας και πολιτισμού. Αποτελούν δηλαδή μια «συνεχώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία, έναν “κοινωνικό θεσμό” ο οποίος έχει τους δικούς του κανόνες και πρακτικές, όμως το εύρος των δραστηριοτήτων του καθορίζεται από την ευρύτερη κοινωνία» (ΜακΚουέιλ, 2003:22). Οι επιπτώσεις των ΜΜΕ μπορεί να είναι βραχυπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες. Το σίγουρο είναι ότι η μαζική επικοινωνία είναι ζωντανή όσο τα μέσα βρίσκονται στο επίκεντρο της κοινωνίας (Κοντάκος, 2002:393-399).

Η επικοινωνία πραγματώνεται χάρη στη βοήθεια ενός μέσου. Ανάλογα με το είδος της επικοινωνίας χρησιμοποιείται και το αντίστοιχο μέσο. Τα μέσα είναι αυτά που καθορίζουν και προσδιορίζουν την επικοινωνία, την ποιότητα και το μέγεθος της. Στην τεχνολογική ανάπτυξη της εποχής μας οφείλεται και η σημερινή μορφή της επικοινωνίας. Τα πλεονεκτήματα από τη χρήση των μέσων είναι προφανή όπως και οι φόβοι από την κακή τους χρήση.

Σύμφωνα με τον Luhmann, ότι γνωρίζουμε για την κοινωνία μας ή καλύτερα, για τον κόσμο στον οποίο ζούμε, το γνωρίζουμε από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Οι νέες τεχνολογίες αλλάζουν ριζικά τη σχέση που έχουμε με το χρόνο, το χώρο ακόμη και την ίδια την πραγματικότητα. Τα μέσα μας προσφέρουν μια πληθώρα πληροφοριών από την οποία ο καθένας μπορεί να επιλέξει ότι του ταιριάζει, ότι πιστεύει πώς χρειάζεται και

πρέπει να γνωρίζει, αλλά και ότι είναι σε θέση να κατανοήσει και να παρακολουθήσει. Μπορεί να επιλέγει αυτό που θέλει και να το λαμβάνει από όποιο μέσο θέλει.

Τα μέσα ενημερώνουν, πληροφορούν, ψυχαγωγούν διευκολύνουν την επικοινωνία, βοηθούν στην κατανόηση πραγμάτων, στη μετάδοση γνώσης, στην αλληλεπίδραση, στη συνεργασία των ατόμων. Οι νέες τεχνολογίες είναι κάτι περισσότερο από ένα εργαλείο, που επηρεάζουν τη σκέψη μας και την αλληλεπίδραση με τους άλλους. Μέσω των νέων τεχνολογιών τα άτομα ζουν ταυτόχρονα όσα συμβαίνουν σε κάθε γωνιά της γης, ευαισθητοποιούνται αποκτώντας κοινωνική συνείδηση, ανταλλάσσουν πληροφορίες με άλλες κοινωνικές ομάδες, κατανοούν τις ιδιαιτερότητες των άλλων και αναπτύσσουν μεταξύ τους σχέσεις αλληλοσεβασμού και κατανόησης.

Κατά την μαρξιστική προσέγγιση τα ΜΜΕ χειραγωγούνται από τις υπάρχουσες οικονομικές και πολιτικές ελίτ και εκφράζουν τα συμφέροντά τους. Ενώ κατά την φιλελεύθερη προσέγγιση τα ΜΜΕ είναι οι «διευκολυντές» των αντιθέσεων των κοινωνικών ομάδων. Κατά τον Gramsci, ηγεμονικός είναι ο τύπος της εξουσίας που συνδέεται με τα ΜΜΕ ενώ για την Σχολή της Φρανκφούρτης¹⁰ τα ΜΜΕ διαμορφώνουν την κοινωνική συνείδηση και θέτουν εμπόδια στην ικανότητα του προλεταριάτου να δημιουργήσει τη δική του πολιτική συνείδηση.

Σύμφωνα με την θεωρία των μέσων τα μέσα επικοινωνίας σχετίζονται αιτιολογικά με την κοινωνικό-οικονομική καθώς και την πολιτική οργάνωση (Innis, 1951). Έτσι, κάθε κοινωνία χωρο-χρονικά καθορίζεται από τα μέσα της

3.2 Η παιδαγωγική των Μέσων

Τα Μέσα διαδραματίζουν σήμερα αναμφισβήτητα έναν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εκπαίδευση του ανθρώπου και συμβάλουν στην διαμόρφωση κυρίαρχων αντιλήψεων κοινωνικής συμπεριφοράς, κουλτούρας και πολιτισμού. Οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας έχουν διεισδύσει στην καθημερινότητά μας και έχουν επηρεάσει τον τρόπο που ζούμε και αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα γύρω μας, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουμε.

---

¹⁰ Το Ινστιτούτο για την Κοινωνική Έρευνα (Institute for Social Research) ιδρύθηκε στη Φρανκφούρτη το 1923, και μετανάστευσε στη Νέα Υόρκη, όταν ο Χίτλερ πήρε την εξουσία το 1933.

Αναντίρρητα, η πληθώρα των μέσων μαζικής επικοινωνίας προσφέρει πλούσιο περιεχόμενο με ενημερωτικό, ψυχαγωγικό αλλά και διδακτικό ενδιαφέρον. Παρόλα αυτά, η διδακτική αυτή ύλη είναι συνήθως ανεπεξέργαστη και δεν έχει την πρόθεση να επιδράσει παιδαγωγικά, όπως το σχολικό μάθημα. Εντούτοις, η παιδαγωγική τους επίδραση είναι εμφανής και απορρέει από την παρουσία τους και μόνο. Τα Μέσα άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος μαθαίνει και επηρέασαν τις διδακτικές μεθόδους και τεχνικές.

Με τη δημιουργία νέων συνθηκών παραγωγής, την άνοδο της αστικής τάξης, τη χειραφέτηση των επιστημών και την καθιέρωση νέων κοινωνικών κανόνων και αξιών που συνοδεύτηκαν με την ιδέα της Γενικής Παιδείας, τα Μέσα απέκτησαν μια αυτόνομη διδακτική θέση.

Οι άνθρωποι έπρεπε να μάθουν να προσαρμόζονται στις συνεχώς εξελισσόμενες τεχνολογίες. Σ' αυτήν την άμεσα λειτουργική παιδεία κατασκευάστηκαν ειδικά διδακτικά εποπτικά μέσα και κυκλοφόρησαν τα πρώτα σχολικά εγχειρίδια. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται έχουν ως στόχο να καταστήσουν τη «γνώση» προσιτή στις αισθήσεις. Με τον εκδημοκρατισμό της παιδείας εισήλθαν πίνακες, αντικείμενα επίδειξης, χάρτες, μοντέλα κ.ά στο σχολείο. Το βασικό μοντέλο σχολικής χρήσης των μέσων παρέμεινε από τότε το ίδιο.

Από τις αρχές της δεκαετίας του εξήντα, ένας νέος κλάδος της Παιδαγωγικής δημιουργήθηκε, η Παιδαγωγική των Μέσων, με σκοπό να παρακολουθεί με κριτική διάθεση τη σημαντική επέκτασή τους (Baacke, 1997:314).

Αν θέλουμε, λοιπόν, να δώσουμε ένα ορισμό, μπορούμε να πούμε πως η *Παιδαγωγική των Μέσων είναι ο επιστημονικός κλάδος της Παιδαγωγικής, ο οποίος ασχολείται με τις επιδράσεις των μέσων στις διαδικασίες κοινωνικοποίησης και μάθησης παιδιών, νέων και ενηλίκων και εξετάζει τις δυνατότητες της αγωγής για την ανάπτυξη μιας κριτικής στάσης όλων αυτών απέναντι στα μηνύματα των μέσων* (Κανάκης, 2012). Η Παιδαγωγική των Μέσων μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί επίσης ως ένας επί μέρους κλάδος της Παιδαγωγικής, ο οποίος διερευνά τις διαδικασίες της κοινωνικοποίησης «εντός και δια» των μέσων και διατυπώνει προτάσεις για την αξιοποίηση των μέσων στην πράξη χρησιμοποιώντας ως αφετηρία τα ερευνητικά της αποτελέσματα (Handbuch der Sozialisationsforschung, 1998).

Η Παιδαγωγική των Μέσων περιλαμβάνει όλους τους τομείς στους οποίους ο ρόλος των μέσων αποκτά παιδαγωγική αξία για την ανάπτυξη του ανθρώπου, την αγωγή, την επιμόρφωση και τη μετεκπαίδευση, καθώς επίσης και για την εκπαίδευση ενηλίκων. Συνεπώς κρίνεται σκόπιμη η χρήση του όρου της «Παιδαγωγικής των Μέσων» ως υπερκείμενης έννοιας, προκειμένου να περιγράψει το πλαίσιο αναφοράς όλων των μορφών μιας παιδαγωγικά προσανατολισμένης ενασχόλησης με τα μέσα τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, αλλά και προκειμένου να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια οι μεμονωμένες διαστάσεις της Παιδαγωγικής των Μέσων (Issing, 1987:24).

Αντικείμενο ενασχόλησής της αποτελούν τόσο τα ΜΜΕ (εφημερίδες, περιοδικά, ραδιόφωνο και τηλεόραση) ως μέσα ενημέρωσης αλλά και χειραγώγησης των αποδεκτών τους όσο και τα νέα προκατασκευασμένα μέσα διδασκαλίας και μάθησης (π.χ. εκπαιδευτικό λογισμικό) που επιδιώκουν τη βελτίωση των διαδικασιών της διδασκαλίας και της μάθησης.

3.3 Κριτική στάση απέναντι στην Παιδαγωγική των Μέσων

Το ερώτημα το οποίο τίθεται σε αυτό το σημείο είναι, ποιοι κίνδυνοι ελλοχεύουν από την καταλυτική επίδραση των μέσων στον τομέα της παιδείας και κατά πόσο η Παιδαγωγική των Μέσων προσφέρεται ως κλάδος για να καταστήσει δυνατή μια παιδαγωγική διαχείριση καθώς μέσα από τις σελίδες της ιστορίας αρκετές φορές διαφαίνεται η παιδαγωγική τάση ελέγχου των προϊόντων των μέσων.

Η καλλιτεχνική Παιδαγωγική κίνηση, είδε στη μαζική λογοτεχνία μια επικίνδυνη δύναμη επιρροής πάνω στη νεολαία. Την περίοδο αυτή κυκλοφόρησαν τα πρώτα κόμικ και τα φθηνά βιβλιαράκια. «Κλασσικό θεωρείται το βιβλίο του Heinrich Wolgast, Πρόεδρου της επιτροπής «Ένωση δασκάλων για την καλλιέργεια της καλλιτεχνικής παιδείας στο σχολείο». Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια διαμαρτυρία τόσο για την απλοϊκή λογοτεχνία όσο και για τα ηθικά, διδακτικά, πατριωτικά, εθνικά και θρησκευτικά έργα. Ειδικά για την απλοϊκή νεανική λογοτεχνία εκφράζει φόβους ότι θα αποδυναμώσει το αισθητικό κριτήριο των νέων, και γι' αυτό απαιτεί να αφηθεί η νεολαία ελεύθερη να απολαύσει γνήσια πολιτικά έργα τα οποία θα καλλιεργήσουν τις λογοτεχνικές της προτιμήσεις.» (Κοντάκος, 2002:393-399).

Η προσπάθεια του Wolgast, σκόπευε στη χειραφέτηση της νεολαίας μέσω της κλασσικής λογοτεχνίας. Στρέφεται ενάντια σε απαγορεύσεις και λογοκρισίες και σε κάθε

είδους προπαγάνδα. Εδώ διαφαίνεται η παιδαγωγική τάση ελέγχου των προϊόντων των μέσων που απευθύνονται στους νέους. Με βάση αυτό το σκεπτικό θα αναζητηθούν αντικειμενικά κριτήρια με διαχρονική ισχύ, τα οποία θα βοηθούσαν στη διάκριση των «ωφέλιμων» και των «βλαβερών» μηνυμάτων που παράγονται από τα μέσα.

Τα πολιτικά γεγονότα κατά τη διάρκεια της ιστορικής εξέλιξης δεν άφησαν ανεπηρέαστη την Παιδαγωγική των Μέσων. Σε περιόδους όπου τα ολοκληρωτικά καθεστώτα κυριαρχούσαν έθεσε τις υπηρεσίες της στην υπηρεσία πολιτικών σκοπιμοτήτων. Η εξέλιξη των δομών της Παιδαγωγικής των Μέσων ως επιστημονικού κλάδου άρχισε από τη δεκαετία του '70 όπου συντελέστηκε μια σημαντική αλλαγή. Αναγνωρίστηκε, ως συνέπεια της παραδοχής ότι τα Μέσα επηρεάζουν τη σκέψη και τη δράση των υποκειμένων, ότι και αυτά δεν είναι απλώς παθητικοί καταναλωτές αλλά και ικανοί να επιλέγουν από το πλήθος της διαμεσιακής προσφοράς και να χρησιμοποιούν τα Μέσα για προσωπική επικοινωνία και ευημερία.

Ο τομέας της Παιδαγωγικής των Μέσων ορίζεται μέσω των δραστηριοτήτων στο πεδίο δράσης. Στο προσκήνιο έρχονται εδώ τόσο τα ποικίλα πεδία συνθηκών όσο και οι κανόνες δράσης αναφορικά με τους στόχους, τις μεθόδους και την επιλογή, την προσφορά και τον έλεγχο των μέσων. Συνθήκες αποτελούν αφενός οι γνώσεις και οι τοποθετήσεις στις οποίες έχουν οδηγήσει η έρευνα και η θεωρία και αφετέρου τα κοινωνικά, πολιτικά, διοικητικά και οργανωτικά πλαίσια. Η επί τόπου διάδραση αποτελεί επίσης σημαντική συνθήκη, η οποία ωστόσο -σε αντίθεση με αυτές που προαναφέρθηκαν- μπορεί να εκτιμηθεί σε περιορισμένο μόνο βαθμό. Η Παιδαγωγική των Μέσων κατευθύνεται σε μικροκοινωνικό επίπεδο προς την επίτευξη του κεντρικού στόχου της αγωγής των ανθρώπων και προπάντων των νέων: «Να τους εισαγάγει και να τους συνοδεύσει στη διαμόρφωση μιας αναστοχαστικής, συνειδητής, με άλλα λόγια γνωστικά επεξεργασμένης, κριτικής, δηλαδή κοινωνικά επιθυμητής σχέσης με τα μέσα» (Issing, 1987:24).

Σήμερα το ενδιαφέρον της Παιδαγωγικής των Μέσων στρέφεται στην καθημερινότητα των αποδεκτών - χρηστών και θεωρείται πλέον αδιανόητο να παραμελείτε το διαμεσιακό βίωμα των παιδιών από την Παιδαγωγική. «Πέρα από τις απεριόριστες διδακτικές ευκαιρίες που μας δίνουν τα νέα Μέσα, οφείλουν να γίνουν και τα ίδια διαμεσιακά ερεθίσματα και δομήματα της πραγματικότητας αντικείμενο υπεύθυνης παιδαγωγικής αντιμετώπισης. Έτσι, θα αξιοποιηθούν όλες οι δυνατότητες που

παρέχονται από τα Μέσα και θα περιοριστούν οι οποιαδήποτε κίνδυνοι» (Κοντάκος, 2002). Η αντιμετώπιση των Μέσων σήμερα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες παιδαγωγικές προκλήσεις. Η μεγαλύτερη όμως είναι να αρχίσουν το νέο τύπο σχολείου για τη μετα- διαδικτυακή εποχή που άρχισε να διαφαίνεται.

Τα μέσα έχουν γίνει σήμερα συστατικό στοιχείο της ζωής και του ελεύθερου χρόνου των παιδιών και των νέων. Γι' αυτό ακριβώς, η προστατευτική αγωγή των μέσων που δέσποζε τις περασμένες δεκαετίες δεν έχει σήμερα νόημα. Αυτό που επιδιώκεται είναι η ανάπτυξη στους χρήστες της ικανότητας για κριτική συναναστροφή με τα μέσα. Η κριτική αυτή συναναστροφή νοείται όχι ως αντιπαράθεση με τα μέσα αλλά ως αγωγή για μια ενεργητική, κριτική, και παραγωγική χρήση των μέσων. Βασικός σκοπός είναι οι χρήστες να αναπτύξουν την ικανότητα να χειρίζονται επιδέξια τα μέσα πληροφορίας και επικοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

4.1 Ο ορισμός και τα βασικά χαρακτηριστικά της προπαγάνδας

Μετά από εκτεταμένη βιβλιογραφική αναζήτηση για τον ορισμό του όρου προπαγάνδα μπορούμε να πούμε ότι ένας γενικός και σωστά διατυπωμένος ορισμός είναι ο εξής «*η εσκεμμένη και συστηματική προσπάθεια που καταβάλουν άτομα προκειμένου να υποστηρίξουν και να γνωστοποιήσουν τις στάσεις τους, τις πεποιθήσεις ή αντιλήψεις τους, τη συμπεριφορά κάποιου ατόμου, κάποιας ομάδας ή ενός κοινού, μέσω της μετάδοσης επιλεγμένων πληροφοριών και με την υιοθέτηση επιπρόσθετων συμβόλων επικοινωνίας μπορεί να ορισθεί ως προπαγάνδα (Bussemer, 2005)*».

Σύμφωνα με το Λεξικό της Οξφόρδης, προπαγάνδα καλείται η μεθοδική διασπορά πληροφοριών ή ιδεών, με τρόπο ιδιαίτερα προκατειλημμένο, που έχει ως στόχο να ενισχύσει ή να εμφυτεύσει μια βάσιμη συμπεριφορά ή αντίδραση (Kosar, 2005). Αντίστοιχα, η εγκυκλοπαίδεια New American Desk (1993) ορίζει ως προπαγάνδα την επιλογή κάποιας πληροφορίας αληθούς ή ψευδούς, η προβολή της οποίας έχει ως στόχο να επηρεάσει και τελικά να πείσει την κοινή γνώμη να ενστερνιστεί την συγκεκριμένη άποψη ή δράση. Πιο αναλυτικά, ως προπαγάνδα μπορούμε να ορίσουμε κάθε οργανωμένη και συστηματική προσπάθεια να διαδοθούν, ιδέες, πολιτικές και απόψεις, με κύριο στόχο και σκοπό να επηρεάζουν την συνείδηση και τον τρόπο σκέψης της κοινής γνώμης, καθοδηγώντας προς κάποια κατεύθυνση για κάποιο συγκεκριμένο στόχο.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η προπαγάνδα εφαρμόστηκε, τόσο από το πολιτικό σκηνικό, όσο και από τα μέσα επικοινωνίας, με στόχο να επηρεάσει μαζικά την κοινή γνώμη. Σημαντικό ρόλο έπαιξε σε περιόδους πολέμων με κύριο στόχο την υπονόμευση του φρονήματος και της ηθικής του εχθρού. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία η έννοια του όρου λαμβάνεται υπόψη κατά κύριο λόγο στις κινήσεις που πραγματοποιούνται από πολιτικές ομάδες με κυβερνητικές σκοπιμότητες . Συνδυάζεται με την συνομοσία ή τη στρατηγική, χαρακτηρίζοντάς την συχνά ως οργανωμένη πειθώ. Τέλος, η προπαγάνδα έχει κυρίως ψυχολογική υφή. Η καθοδήγηση του κοινού γινόταν από ψυχολογικά σύμβολα, στα οποία οι αποδέκτες δεν έχουν την ικανότητα να συναισθάνονται τους στόχους αυτών (Ellul, 1973).

Σκοπός της προπαγάνδας είναι να επηρεάσει την συμπεριφορά των ατόμων. Παρατηρείται, δηλαδή, μια εσκεμμένη ανθρώπινη δράση, που για τις περισσότερες των περιπτώσεων ενέχει κάποιο είδος σκοπιμότητας. Ο Shaughnessy (2004) αναφέρει ότι για να θεωρηθεί κάτι ως προπαγάνδα, θα πρέπει να κρίνεται σε σχέση με το περιεχόμενο της,

της τεχνικής που χρησιμοποιήθηκε, καθώς και των κινήτρων και σκοπών που έχει. Η προπαγάνδα είναι μια διάδοση ιδεών που γίνεται με σκοπό τον προσηλυτισμό, όπου στην πραγματικότητα κυριαρχείται από το στοιχείο της σκοπιμότητας. Σε γενικές γραμμές η προπαγάνδα αποσκοπεί στο να παρουσιάσει ότι μια ιδέα είναι η πιο σωστή, έναντι των υπολοίπων που προβάλλουν οι αντίπαλοι. Απαιτείται, όμως μια συγκεκριμένη τεχνική για να επιτευχθούν οι στόχοι της, τεχνική προώθησης των ιδεών που αποσκοπούν στο να επηρεάσουν την κοινή γνώμη.

Επίσης, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ως επακόλουθο της προπαγάνδας δεν θα προκύψει απότομη αλλαγή στις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές ούτε θα ανατραπούν άμεσα οι ιδεολογικές προσεγγίσεις μιας κοινωνίας. Τα αποτελέσματα θα είναι σταδιακά και θα φανούν σε βάθος χρόνου. Για να επιτευχθούν οι τελικοί στόχοι, στους οποίους αποβλέπει η προπαγάνδα, χρειάζεται μια επίμονη και χρονικά μεγάλη σε διάρκεια διαδικασία. Με σκοπό να πετύχει το στόχο της η προπαγάνδα, πρέπει η ψυχολογική της επίδραση να έχει διάρκεια (Kosar, 2005).

Η βαθύτερη έννοια της προπαγάνδας έχει δεχτεί κάποιες διαφοροποιήσεις με την πάροδο των χρόνων. Συγκεκριμένα, ενώ εξυπηρετούσε μια μεγάλη σειρά από διάφορες πρακτικές, θετικές και αρνητικές, πλέον θεωρείται ότι καταλαμβάνει ένα αποκλειστικά μη θετικό περιεχόμενο. Από την πλευρά του δημόσιου αισθήματος η έννοια της προπαγάνδας και της αλήθειας θεωρούνται εντελώς αντίθετες.

Στη σύγχρονη εποχή η προπαγάνδα, βασίζεται στα πορίσματα ανθρωπογνωστικών επιστημών και επιτυγχάνεται με βάση την επιστημονική μέθοδο. Για αυτό το λόγο πολλοί μελετητές την έχουν χαρακτηρίσει ως μια πραγματική επιστήμη (Πλεύρης ,2012). Η σύγχρονη, λοιπόν, επιστημονική προπαγάνδα αποτελεί την μεγαλύτερη εφεύρεση της εποχής μας. Αυτή επηρέασε βαθύτερα όλες τις εξελίξεις του αιώνα μας. Χωρίς την επιστημονική προπαγάνδα, είναι βέβαιο ότι ή ζωή του σύγχρονου ανθρώπου θα είχε τελείως διαφορετική μορφή. Πάρα πολλά από τα σπουδαιότερα και βασικότερα γεγονότα της εποχής μας δεν θα είχαν συντελεστεί αν δεν υπήρχε.

Αρκεί να αναφέρουμε δύο από τα βασικότερα φαινόμενα του αιώνα μας τα όποια επηρέασαν βαθύτατα τις τύχες των ανθρώπων και θα εξακολουθήσουν να επηρεάζουν και το μέλλον τους: τον φασισμό και τον κομμουνισμό. Ο κυριότερος εκπρόσωπος του πρώτου, ο Α. Χίτλερ, είπε: *«Χάρη στην προπαγάνδα πήραμε την εξουσία. Αυτή μας επέτρεψε να την διατηρήσουμε. Και αυτή θα μας δώσει την δυνατότητα να κατακτήσουμε τον κόσμο. Η προπαγάνδα είναι το τρομερότερο πολεμικό όπλο στα χέρια εκείνου που ξέρει να την χρησιμοποιεί»*.

Ο Ζ. Σεβαλιέ έχει πει για την προπαγάνδα: «*Η Προπαγάνδα βασιλεύει, η Προπαγάνδα θριαμβεύει. Τα διαποτίζει όλα, τα παραμορφώνει όλα, όλα είναι Προπαγάνδα. Από εδώ κι εμπρός, αυτή κανονίζει, την σκέψη μας, τις αντιδράσεις μας, την δραστηριότητα μας. Η σύγχρονη βασιλεία της προπαγάνδας είναι ένα τετελεσμένο γεγονός. Είναι ένα χαρακτηριστικά μιας νέας μορφής πολιτισμού. Οι ιστορικοί του μέλλοντος θα ονομάσουν τον 20ο αιώνα, αιώνα της προπαγάνδας*». (Ζ. Σεβαλιέ).

Τέλος ο Ν. Τσόμσκι πιο περιφραστικά αποτυπώνει με τον καλύτερο τρόπο την έννοια της προπαγάνδας και του κινδύνου που ελλοχεύει για την διατήρηση της δημοκρατίας: «*Η προπαγάνδα είναι η βία της Δημοκρατίας*».

Η προπαγάνδα διαμορφώθηκε προκειμένου να μεταβάλλει σε μεγάλο βαθμό τις απόψεις της κοινής γνώμης. Ουσιαστικά, η προπαγάνδα έρχεται να μεταβάλλει τις απόψεις του κοινού ως προς μια ιδεολογική θέση, παρά να την μεταδώσει όπως ακριβώς είναι.

Σε αντιδιαστολή με την κλασική επικοινωνία, η προπαγάνδα στοχεύει στο να δημιουργήσει απόψεις με έμμεσο και πολλές φορές δόλιο τρόπο και βασική της απαίτηση είναι η γλώσσα να είναι από μόνη της απαλλαγμένη από αξιολογική κρίση. Συνήθως, παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί ισχυρά συναισθήματα, πράγμα που επιτυγχάνεται με το να υπονοεί παράλογες (μη εννορατικές) σχέσεις ανάμεσα στις ιδέες (Jowett, 2012).

4.2 Τα διάφορα είδη προπαγάνδας

Τα κριτήρια προσδιορισμού των ειδών προπαγάνδας ποικίλουν. Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε για τα επιμέρους κριτήρια που υπάρχουν τα διάφορα είδη προπαγάνδας, τα βασικά χαρακτηριστικά τους αλλά και τις μεταξύ τους διαφορές.

Με κριτήριο τον **τομέα δράσης** της η προπαγάνδα κατηγοριοποιείται σε *εμπορική, θρησκευτική και πολιτική*:

- (1) **εμπορική ή οικονομική προπαγάνδα**, που καλείται διαφορετικά και διαφήμιση. Αυτού του είδους η προπαγάνδα αποβλέπει στην εκμετάλλευση υφιστάμενων πραγματικών αναγκών ή και στην δημιουργία της υποκειμενικής εντύπωσης για υφιστάμενη ανάγκη, με σκοπό την τοποθέτηση εμπορικών προϊόντων.
- (2) **θρησκευτική προπαγάνδα**, που συνήθως καλείται «κατήχηση» ή «προσηλυτισμός». Σκοπός αυτού του είδους προπαγάνδας είναι η δημιουργία πιστών μιας θρησκείας ή μιας αίρεσης.

(3) **πολιτική προπαγάνδα**, που συνήθως καλείται απλώς ως προπαγάνδα. Αυτή αποβλέπει στην «τοποθέτηση» πολιτικών ιδεών με σκοπό τον επηρεασμό της πολιτικής στάσης του κοινού (Πλεύρης,2012).

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με την πολιτική προπαγάνδα η οποία είναι ευρύτερη από τις δύο πρώτες και συχνότατα τις περιέχει ή τις χρησιμοποιεί για να επιτύχει τους σκοπούς της.

Με κριτήριο την **πηγή προέλευσης** της η προπαγάνδα κατηγοριοποιείται σε *Λευκή*, *Μαύρη* και *Φαιά* προπαγάνδα:

(4) **Λευκή** καλείται εκείνη η μορφή της προπαγάνδας της οποίας η πηγή προέλευσης είναι φανερή. Η Λευκή προπαγάνδα είναι τις περισσότερες φορές επίσημη. Το γεγονός αυτό παρουσιάζει το πλεονέκτημα, ότι τα αναπτυσσόμενα περιβάλλονται είναι αυξημένου κύρους και αξιοπιστίας. Ταυτόχρονα, όμως παρατηρείται το μειονέκτημα της προκατάληψης των αντιθέτων, οι οποίοι εκ των προτέρων θα ελέγξουν με έντονη δυσπιστία όσα θα λεχθούν. Η λευκή προπαγάνδα θεωρείται η καλύτερη διότι μας βοηθάει να προβούμε σε αποκαλύψεις εναντίον των αντιπάλων. Η λευκή προπαγάνδα είναι η πλέον ευπρόσβλητη εκ μέρους του εχθρού, ο οποίος λόγω της εμφανούς δράσης της, γνωρίζει επακριβώς περί τίνος πρόκειται (Μαθιανάκης 2012). Στη χρησιμοποίηση της προπαγάνδας αυτού του είδους χρειάζεται να είμαστε επιφυλακτικοί διότι ότι όσα λέγονται δεσμεύουν και ενδεχομένως κάποτε θα βλάψουν αν δεν εκπληρωθούν ή περιπέσουν σε αντιφάσεις. Η λευκή προπαγάνδα επιτρέπει στον προπαγανδιστή την κατάχρηση. Όσο περισσότερο λευκή είναι τόσο μεγαλύτερο γίνεται το όφελος. Τέλος, στην άσκηση της λευκής προπαγάνδας δεν υπάρχει όριο.

(5) **Μαύρη** καλείται εκείνη η μορφή της προπαγάνδας η οποία παρουσιάζεται με διαφορετική πηγή προέλευσης από την πραγματική. Πολλές φορές ο ομιλητής προσπαθεί να επηρεάσει τον εχθρό και να διαμορφώσει σε αυτόν την πεποίθηση ότι βάλλεται από εσωτερικές ύπουλες και σκοτεινές δυνάμεις με αποτέλεσμα να παραλύει το ηθικό του. Η μαύρη προπαγάνδα για να αποδώσει απαιτεί τέχνη, σατανικότητα και φαντασία. Απαιτεί πλήρη γνώση της τακτικής, των συνηθειών, της φρασεολογίας και του ύφους του αντιπάλου. Ένα μειονέκτημα της μαύρης προπαγάνδας είναι ότι αναπτύσσεται περιορισμένα, γεγονός πού οφείλεται στην ανάγκη να κρατηθεί τελείως κρυφή η αληθής προέλευση της. Η μαύρη προπαγάνδα οφείλει να αναπτύσσεται με φειδώ και εντός εύλογων πλαισίων. Η υπερβολή σε αυτές τις περιπτώσεις αντί να ωφελεί βλάπτει. Η συχνή χρήση της καταστρέφει την

αξιοπιστία και αποτρέπει τον αιφνιδιασμό του εχθρού και διευκολύνει την αχρήστευση της αντιπροπαγάνδας (Bytwerk, 2004). Τέλος, τα μέτρα ασφαλείας τα οποία λαμβάνονται για την επιτυχία της μαύρης προπαγάνδας δεν μας επιτρέπουν τη χρησιμοποίηση όλων των μέσων προπαγάνδας (Axelrod, 2009).

- (6) **Φαιά** καλείται εκείνη η μορφή της προπαγάνδας της οποίας η πηγή προέλευσης είναι μυστική. Στην περίπτωση αυτή η προπαγάνδα δεν αποκαλύπτει, ούτε αφήνει να εννοηθεί από ενδείξεις η ταυτότητα της πηγής της. Κατά αυτόν τον τρόπο μειώνεται ασφαλώς η αξιοπιστία, υπάρχουν όμως επιπρόσθετα πλεονεκτήματα. Κυρίως ότι μπορούμε να αρνηθούμε την ύπαρξή της και σε τυχόν αποτυχία να μη ζημιωθούμε. Με τη φαιά προπαγάνδα αν έχεις έξυπνο χειρισμό μπορείς να αποκτήσεις εύκολα την εμπιστοσύνη των αντιπάλων, οι οποίοι δεν αποκλείεται να την εκλάβουν ως φιλική και να είναι ιδιαίτερος δεκτικοί απέναντί της. Γενικά, η φαιά προπαγάνδα χρησιμοποιείται με επιτυχία, όταν θέλουμε να διαδώσουμε θέματα τα όποια για πολλούς λόγους δεν είναι δυνατόν να προβληθούν από την λευκή (πόλεμος λάσπης, αβεβαιότητα ως προς την αλήθεια των ισχυρισμών κ.α.) που συνδέεται πάντα από την ευθύνη του προπαγανδίζοντα οργάνου. Για την αντιμετώπιση της φαιάς προπαγάνδας το πρώτο που μπορούμε να κάνουμε είναι να αναλύσουμε το περιεχόμενό της, γιατί μόνο από αυτό θα εντοπιστεί κατά προσέγγιση η πηγή προέλευσης, αφού δεν υπάρχουν άλλες υπόνοιες για αυτή έτσι ώστε να αποκαλυφθεί (Χειλά, 2002). Παρόλα αυτά, πρέπει να είμαστε υπερβολικά επιφυλακτικοί και προσεκτικοί μιας και η φαιά προπαγάνδα κρύβει τις πλέον απροσδόκητες εκπλήξεις.

Στο ερώτημα ποια από τις τρεις μορφές προπαγάνδας είναι καλύτερη δεν μπορεί να υπάρξει ξεκάθαρη απάντηση υπέρ κάποιας. Ανάλογα τις περιστάσεις τότε είναι αποτελεσματική η μία και τότε η άλλη. Εκείνο, όμως, που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι η λευκή προπαγάνδα είναι απαραίτητη (Μαθιανάκης, 2012). Πιθανώς να μη μεταχειρισθούμε ποτέ τη μαύρη ή τη φαιά, την λευκή όμως δεν μπορούμε, ούτε και πρέπει να την αποφύγουμε. Τέλος, σε περίπτωση που επιθυμούμε να συνδυάσουμε και τα τρία είδη προπαγάνδας τότε θα πρέπει να προηγηθεί η φαιά και η μαύρη προπαγάνδα και μετά να ακολουθήσει η λευκή. Αν συμβεί το αντίστροφο θα αποκαλυφθεί ο απώτερος σκοπός στον εχθρό και όταν εκδηλωθεί η φαιά και η μαύρη προπαγάνδα θα είναι πολύ εύκολο να συμπεράνει ποιος την κατευθύνει και να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση της (Bussemer, 2005).

Με κριτήριο τον **στόχο της** η προπαγάνδα διακρίνεται σε *στρατηγική* και *τακτική*.

- (1) Η **στρατηγική** προπαγάνδα έχει ως απώτερο στόχο την τελική επιδίωξη του κινήματος που υπηρετεί. Η προπαγάνδα αυτή είναι ο μόνιμος πυρήνας κάθε προπαγάνδας. Αντιστοιχεί στην αμετακίνητη τελική επιδίωξη του κινήματος ή οποία δεν μεταβάλλεται. Αποτελείται, λοιπόν, από στοιχεία μόνιμα, στρατηγικής και όχι τακτικής φύσεως. Ακόμη βασίζεται στην βαθύτερη ουσία ενός «πιστεύω» και διαδίδει την βασική Ιδεολογία και τις θεμελιώδεις αναλλοίωτες αρχές της. Τα βασικά χαρακτηριστικά της προπαγάνδας αυτής είναι ότι είναι σταθερή, μακρόπνοη και συνυφασμένη με την ίδια την ιδεολογική υπόσταση της παράταξης που την υποκινεί.
- (2) Η **τακτική** προπαγάνδα προβάλλει τους εκάστοτε αμέσους στόχους καθώς πρόκειται για μια ελυσσόμενη προπαγάνδα, τακτικής φύσεως. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι δεν στηρίζεται σε μόνιμες αρχές, αλλά χαρακτηρίζεται για την απεριόριστη ευελιξία της και την διαρκή προσαρμογή της στις ολοένα μεταβαλλόμενες συνθήκες. Διαδίδει ευκαιριακά συνθήματα και υπηρετεί όχι τον μακρινό τελικό σκοπό αλλά την εκάστοτε τρέχουσα πολιτική «γραμμή» που προωθεί συγκεκριμένες, άμεσες, εφικτές επιδιώξεις (Χειλά, 2002).

Με κριτήριο το *περιεχόμενο των ιδεών* τις οποίες μεταδίδει η προπαγάνδα διακρίνεται στην *απλή* προπαγάνδα και την *αντιπροπαγάνδα*.

- (1) Η **απλή** προπαγάνδα διαδίδει τις ιδέες μιας παράταξης και προσπαθεί είτε να ανανεώσει και να ενισχύσει την πίστη των οπαδών της, είτε να προσελκύσει νέους οπαδούς.
- (2) Η **αντιπροπαγάνδα** αποσκοπεί στην καταπολέμηση της προπαγάνδας του αντιπάλου ο οποίος προχωρά στην γνωστοποίηση των ιδεών του. Κύριο μέλημα του είναι η καταπολέμηση των ιδεών του αντιπάλου. Σε γενικές γραμμές αποβλέπει στην προφύλαξη των οπαδών της παράταξής της από τις ιδέες του εχθρού έτσι ώστε να αποτρέψει τυχόν διαφυγή και να τους συγκρατήσει στις δικές της ιδέες. Τέλος, αντιμετωπίζει και την μεταπειστική προπαγάνδα του εχθρού προς τους ενδιάμεσους καθώς και την σταθεροποιητική προπαγάνδα προς τους δικούς του οπαδούς (Bussemer, 2005).

Με κριτήριο την *μέθοδο προβολής* του αντικείμενου η προπαγάνδα διακρίνεται σε *άμεση* και *έμμεση*.

- (1) **Άμεση** είναι η προπαγάνδα στην οποία το αντικείμενο προβάλλεται μέσω της ευθείας οδού. Η διάδοσή της επιτυγχάνεται ακριβώς μέσα από αυτά που υποστηρίζει

ο καθένας χωρίς περιστροφές. Δεν αποκρύπτεται αυτό που επιδιώκεται. Αποκαλύπτεται ο στόχος, χωρίς να μας ενδιαφέρει αν η τακτική πληροφορεί τον αντίπαλο για τις προθέσεις του ομιλητή. Η άμεση προπαγάνδα θεωρείται αναγκαία για την τόνωση του ηθικού των οπαδών και βασίζεται στη δύναμη που έχει να έλκει τις μάζες.

- (2) **Έμμεση** είναι η προπαγάνδα η οποία προβάλλει το αντικείμενο της μέσω της πλαγίας οδού. Στόχος της είναι να αποκρύπτεται ο τελικός σκοπός με έντεχνο τρόπο και να μην αποκαλύπτεται η επιδίωξη των προπαγανδιστικών ενεργειών. Καταβάλλεται κάθε προσπάθεια να εξαφανίζονται όλα τα ίχνη που θα ήταν δυνατόν να βοηθήσουν τον αντίπαλο να υποψιαστεί την πηγή της προπαγάνδας. Η έμμεση προπαγάνδα σαστίζει τον εχθρό και τον αιφνιδιάζει αφήνοντάς τον πελαγωμένο στην άνοια περί των πραγματικών διαθέσεων. Σημαντικό πλεονέκτημα της είναι, επίσης, ότι εξαπατά τους ουδέτερους και τους αμφιλεγόμενους οι οποίοι καταλήγουν να μπλέκουν στον ιστό της προπαγάνδας, χωρίς να το καταλαβαίνουν (Jowett, 2012).

Και σε αυτή την κατηγοριοποίηση δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε για το ποια είναι η καλύτερη από τις δύο, η άμεση ή η έμμεση. Οπωσδήποτε ο συνδυασμός και η αλληλοσυμπλήρωση τους είναι η καλύτερη τακτική. Και οι δύο κατηγορίες προπαγάνδας έχουν και πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Με τον συνδυασμό τους μπορούμε να εξουδετερώσουμε τα μειονεκτήματα της μιας με τα πλεονεκτήματα της άλλης (Axelrod, 2009).

Με κριτήριο τον **τρόπο επαφής με τη μάζα** η προπαγάνδα διακρίνεται σε **ακουστική, οπτική και μικτή**.

- (1) **Ακουστική** λέγεται εκείνη που καθίσταται αντιληπτή μέσω της ακοής π.χ. ραδιόφωνο κ.λ.π.
- (2) **Οπτική** ονομάζεται η προπαγάνδα που καθίσταται αντιληπτή μέσω της οράσεως π.χ. αφίσα, έντυπο κ.λ.π.
- (3) **Μικτή** καλείται η προπαγάνδα που συλλαμβάνεται ταυτόχρονα μέσω της όρασης και της ακοής π.χ. κινηματογράφος, τηλεόραση. Γενικώς, η μικτή προπαγάνδα θεωρείται η αποδοτικότερη, γιατί επιτυγχάνει ολοσχερή κάλυψη της επαφής με τη μάζα (Μπαθιανάκης, 2012).

Με κριτήριο την **γνώση του πλήθους** ως προς το προπαγανδιζόμενο θέμα διαιρούμε την προπαγάνδα σε προπαγάνδα **εμφανίσεως** και σε προπαγάνδα **παγιώσεως**.

- (1) **Εμφανίσεως** καλείται η προπαγάνδα κατά την οποία το προπαγανδιζόμενο θέμα είναι τελείως νέο για το πλήθος. Δηλαδή ουδέποτε προηγουμένως η μάζα είχε δεχθεί την προπαγάνδισή του και ως εκ τούτου δεν απέκτησε εντυπώσεις περί αυτού.
- (2) **Παγιώσεως** καλείται η προπαγάνδα εκείνη προς την οποία καταβάλλεται προσπάθεια εδραίωσης και επαύξησης των επιθυμητών εντυπώσεων, τις οποίες σχημάτισε η μάζα για ένα θέμα από την προπαγάνδα εμφανίσεως.

Ως συμπέρασμα μπορούμε να πούμε ότι όλα τα είδη προπαγάνδας υποστηρίζουν εν γένει πολιτικές σκοπιμότητες και προστατεύουν τα συμφέροντα εκείνων που ασκούν την εξουσία. Είναι στη ευχέρεια του προπαγανδιστή να μεταβάλλει την μέθοδο που θα χρησιμοποιήσει ανάλογα με τον τρόπο που το αντίστοιχο κοινό κατανοεί το θέμα ή μια συγκεκριμένη κατάσταση. Οι αντιδράσεις και οι προσδοκίες του προπαγανδιστή καλύπτουν πλέον τα συμφέροντα της οντότητας που αντιπροσωπεύει (Bytwerk, 2004). Η βασική διαφορά της προπαγάνδας με τις άλλες μορφές συνηγορίας αποτελεί το γεγονός ότι ο προπαγανδιστής επιθυμεί να μεταβάλλει την άποψη του κοινού μέσω σύγχυσης και εξαπάτησης και όχι μέσω της πειθούς και άλλων άμεσων και θεμιτών μεθόδων. Ένα, επίσης, σημαντικό χαρακτηριστικό είναι ότι τα μέλη που λαμβάνουν μέρος στην μετάδοση της προπαγάνδας ενδεχομένως να μην είναι σε θέση να εκτιμήσουν αν μεταδίδουν ψευδείς και προπαγανδιστικές πληροφορίες στις μάζες (Πλεύρης, 2012).

4.3 Τεχνικές προπαγάνδας

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο λειτουργίας της προπαγάνδας, είναι χρήσιμο να ξεχωρίσουμε κάποιες συνηθισμένες και αποτελεσματικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται από τους προπαγανδιστές για την αποτελεσματική επίτευξη του στόχου τους (Klaehn 2002). Ακολουθεί αναφορά κάποιων από τις σπουδαιότερες τεχνικές που χρησιμοποιούνται.

- **Επαναληπτικότητα:** η διαρκής προβολή του μηνύματος και εθισμός του πολίτη με αποτύπωσή του στο μυαλό του.
- **Υποσχεσιολογία - παραπληροφόρηση – ψευδολογία:** μονομερής παρουσίαση της αλήθειας με παραπλανητικά επιχειρήματα και σοφιστείες, αυθαίρετες γενικεύσεις ή υπεραπλουστεύσεις.
- **Χρήση τεχνικών δυνατοτήτων που δύνανται να διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και δεν επιτρέπουν καμία αμφισβήτηση έναντι της προβαλλόμενης πληροφορίας,** καθώς η εικόνα είναι ο πιο αδιάψευστος μάρτυρας και το περιεχόμενό της είναι πάντα πιστευτό.

- Επίκληση στον πατριωτισμό και υπογράμμιση της σημασίας του έθνους και των δεσμών με αυτό.
- Ρητορικά σχήματα και ακυρολεξία, προκειμένου να προκληθεί σύγχυση στο δέκτη.
- Επίκληση στο συναίσθημα: χρήση συγκινησιακών μηνυμάτων με σκοπό τη διέγερση των συναισθημάτων, υποβλητικότητα και συγκινησιακή φόρτιση του δέκτη, κινητοποίηση των βαθύτερων ενστίκτων και ορμών του.
- Κινδυνολογίες (εκφοβισμοί) – λασπολογία: επίθεση στο ήθος του αντιπάλου, δυσφήμισή του, σπίλωση της αξιοπρέπειάς του.
- Ηθικολογία: σε κάθε προπαγάνδα προτάσσονται ψευδώς ως βασικές επιδιώξεις οι ηθικές αρχές και η υλοποίησή τους, προκειμένου να αναγεννηθεί η κοινωνία και να επέλθει ένα ιδανικό μέλλον που συνιστά ελπίδα όλων των ανθρώπων.
- Προσωπολατρία: θεοποίηση ενός προσώπου και προβολή του ως χαρισματικού ηγέτη, με απώτερο σκοπό την πειστική διοχέτευση θέσεων στους συνεπαρμένους από την προκατασκευασμένη προσωπικότητα ακροατές, που αδυνατούν να αμφισβητήσουν τη διαμορφωμένη αυθεντία
- Συνθηματολογία: ευκολομνημόνευτος λόγος που φανατίζει τα πλήθη και εντυπώνει το επιθυμητό μήνυμα εύκολα στο υποσυνείδητο των πολιτών
- Συσσώρευση ιδεολογικά φορτισμένων εννοιών και απαλλαγή του προπαγανδιστή από την ανάγκη αιτιολόγησης του τρόπου επίτευξής τους (η προσοχή του πολίτη έχει επικεντρωθεί στους ιδεολογικούς όρους που ακούει, οι οποίοι λειτουργούν ως “σειρήνες” που τον αποπροσανατολίζουν από την πραγματικότητα, οδηγώντας τον σε φαντασιακή ευφορία, η υλοποίηση της οποίας είναι ουτοπική).
- Ελλειπτικές ονοματικές προτάσεις με σκόπιμη απουσία, όσο είναι εφικτό, του ρήματος που κινητοποιεί τη σκέψη.
- Πατερναλιστική διάθεση, λαϊκισμός, υποκριτικό ενδιαφέρον των πομπών της προπαγάνδας για τα προβλήματα του πολίτη έναντι του οποίου υπόσχονται να σταθούν ως πραγματικοί πατέρες, παρέχοντάς του βοήθεια.
- Οικεία και φιλική γλώσσα και πρώτο πληθυντικό πρόσωπο (κλίμα ομαδικότητας και συνεργασίας, πνεύμα ισοτιμίας).

Οι διαφορετικές τεχνικές άσκησης προπαγάνδας που έχουν καταγραφεί κατά καιρούς είναι πρακτικά αμέτρητες. Πρωτοπόρο στην αναγνώριση προπαγανδιστικών μεθόδων ήταν το *Ινστιτούτο Ανάλυσης της Προπαγάνδας*, το οποίο με τις εφτά μεθόδους που παρουσίασε, έθεσε τις βάσεις για τον εντοπισμό συγκεκριμένων προπαγανδιστικών

πρακτικών. Το Ινστιτούτο ανακεφαλαιώνει με μια λογική θεώρησης της προπαγάνδας που αντικατοπτρίζεται σε επτά μεθόδους προπαγάνδας, στις οποίες διαφαίνεται, στο επίπεδο της εφαρμογής, οι θεωρητικές της καταβολές.

Η μέθοδος της **δυσφήμισης (name calling)** βρήκε ευρεία εφαρμογή στην πολιτική και σε άλλες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Χρησιμοποιείται προκειμένου η ιδέα ή το πρόσωπο να απορριφθεί από το κοινό συλλήβδην χωρίς να εξεταστούν στοιχεία ή αποδείξεις. Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η δυσφήμιση συνήθως συνδέει το πρόσωπο ή τον θεσμό με ένα αρνητικό σύμβολο, με κάτι που θεωρείται μη δημοφιλές ή χαίρει κακής φήμης. Έτσι το πρόσωπο, η ιδέα ή ο θεσμός μπορούν να απορριφθούν χωρίς πολλή σκέψη από τον προπαγανδιζόμενο (Θεοδωρακόπουλος 2006). Το αντίθετο της δυσφήμισης είναι ο **ευφημισμός**. Μέσω αυτού, ένα συγκεκριμένο γεγονός συνδέεται με μια γενικότερη αξία προκειμένου να γίνει αποδεκτό από το κοινό χωρίς περαιτέρω εξέταση (Snow 2003). Η χρήση της μεθόδου αυτής είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στη διαφήμιση.

Ακολουθώς, έχουμε τη τεχνική της **μεταβίβασης (transfer)**. Με τη μέθοδο αυτή μεταφέρεται η αποδοχή και η ισχύουσα θέση που διαθέτει κάτι ή κάποιος που απολαμβάνει το σεβασμό σε κάτι ή κάποιον άλλο για να τον καταστήσει αποδεκτό και αρεστό. Σκοπός του προπαγανδιστή είναι να συσχετίσει μια ιδέα ή αντικείμενο με κάτι που οι άνθρωποι θαυμάζουν, συνήθως με κοινά αποδεκτούς θεσμούς.

Η **μαρτυρία (testimonial)** είναι μια ανάλογης λογικής τεχνική. Σε αυτήν μια συμπαθής ή αντιπαθής φυσιογνωμία δηλώνει συνήθως δημοσίως, πάντα με σκοπό να επηρεάσει τις απόψεις του κοινού, αν κάποιο άτομο ή προϊόν ή πρόγραμμα είναι καλό ή κακό.

Στη τεχνική της **σύνδεσης με το λαό (plan folks)** ο προπαγανδιστής προσπαθεί να γίνει ένα με το λαό και να παρουσιάσει τις απόψεις του ως λαϊκές με άμεσο αντίκτυπο στη ζωή των μαζών. Ο προπαγανδιστής έχει σκοπό να πείσει σταδιακά το πλήθος πως αποτελεί έναν από αυτούς και λειτουργεί ως προς το συμφέρον τους. Οι απόψεις του καθρεφτίζουν τις απόψεις του «μέσου πολίτη» και συνήθως συνοδεύονται από τη χρήση λέξεων, φράσεων, τοπικών ιδιωματισμών καθώς και σαρκασμών και χιούμορ. Επιπλέον, σε δημόσιους λόγους του ο προπαγανδιστής υποπίπτει εσκεμμένα σε σαρδάμ, και χρησιμοποιεί “φτωχό” λεξιλόγιο, προκειμένου να αυξήσει την ψευδαίσθηση της απλής και προσιτής καταγωγής του, καθώς επίσης και να προβάλει την ειλικρίνεια και τον αυθορμητισμό του. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργείται σταδιακά ένα προφίλ με άμεση απήχηση στην κοινή γνώμη.

Το **ανακάτεμα της τράπουλας (card stacking)** έχει ως στόχο την επιλεκτική

παρουσίαση αλλά και την, επίσης, επιλεκτική απόκρυψη επιχειρημάτων που υποστηρίζουν ή αντιμάχονται μια ιδέα ή πράξη. Αν και ο όγκος των πληροφοριών που παρουσιάζονται με αυτή την τεχνική είναι αληθής, ωστόσο η απόκρυψη των αρνητικών επιδράσεων που μπορεί να έχει, την καθιστά μια πολύ επικίνδυνη τεχνική. Ο μοναδικός τρόπος να αντιμετωπίσει ο πολίτης το συνεχή βομβαρδισμό της συγκεκριμένης τεχνικής είναι η προσωπική αναζήτηση πληροφοριών από διαφορετικές πηγές.

Η **στοίχιση με τους πολλούς (bandwagon)** είναι ο τελευταίος μηχανισμός προπαγάνδας που κατονόμασε το Ινστιτούτο Ανάλυσης της Προπαγάνδας. Είναι γεγονός ότι οι άνθρωποι κάνουν κάτι ή πιστεύουν σε κάτι διότι οι υπόλοιποι άνθρωποι κάνουν το ίδιο. Πάνω σε αυτό τον ισχυρισμό στηρίζεται και ο μηχανισμός αυτός. Το αίσθημα του «ανήκειν» κάνει τις μάζες να ακολουθούν του προπαγανδιστές και να συμμορφώνονται με τις επιθυμίες τους.

Το Ινστιτούτο Ανάλυσης της Προπαγάνδας περιέγραψε αυτούς τους επτά μηχανισμούς άσκησης της προπαγάνδας, οι οποίοι αποτέλεσαν την πρώτη ουσιαστική προσπάθεια αναλυτικής ερμηνείας της προπαγάνδας στην εφαρμογή της, παράλληλα με μία προσπάθεια ενημέρωσης του κοινού για τις προπαγανδιστικές τακτικές που είχαν αναπτυχθεί και εφαρμοσθεί κατά τα προηγούμενα χρόνια.

Συνεχίζοντας τη μελέτη της προπαγάνδας στη λογική που χάραξε το Ινστιτούτο Ανάλυσης της Προπαγάνδας, ο Conserna προσεγγίζει την προπαγάνδα ως οργανωμένη πειθώ που εμπεριέχει τη διάδοση μεροληπτικών ιδεών και γνωμών, συχνά μέσω της χρήσης ψεμάτων, απάτης, διαστρεβλώσεων, υπερβολών και λογοκρισίας (Conserna 2003) και αναλύει 89 διαφορετικές προπαγανδιστικές τεχνικές, ομαδοποιώντας τις σε επτά γενικές κατηγορίες:

- τεχνικές παραπλάνησης της λογικής
- τεχνικές διαφυγής
- τεχνικές που απευθύνονται στο συναίσθημα
- τεχνικές που περιλαμβάνουν αναλήθειες
- τεχνικές που εκμεταλλεύονται τάσεις ανθρώπινης συμπεριφοράς
- τεχνικές στυλ και τεχνικές λογικής

Μετά από εκτενή μελέτη της βιβλιογραφίας, αξιοσημείωτο είναι πως, εκτός από τις τεχνικές που αναφέρθηκαν παραπάνω, η προπαγάνδα προσπαθεί να εκπληρώσει τους στόχους της και μέσα από τις λεγόμενες **τεχνικές εκκλήσεων** που χρησιμοποιούν οι προπαγανδιστές (Young Sook Moon, 2003). Αναλυτικότερα:

Λογική έκκληση (Rational appeal): Στην τεχνική αυτή χρησιμοποιούνται λογικά επιχειρήματα που αποδεικνύουν τα λεγόμενα των επικείμενων μηνυμάτων και λογικοί ισχυρισμοί που ισχύουν στην πραγματικότητα. Με την τεχνική αυτή κερδίζεται η εμπιστοσύνη του δέκτη και αναδεικνύεται κάθε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του προϊόντος.

Συγκινησιακή έκκληση (Emotional appeal): Με την τεχνική αυτή προβάλλονται συναισθηματικές καταστάσεις και κοινωνικές ή ψυχολογικές ανάγκες που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τον δέκτη (Oatley, 2004). Η μέθοδος αυτή έχει ως σκοπό να συγκινήσει τον δέκτη και να τον ωθήσει στην κατεύθυνση που επιθυμεί ο προπαγανδιστής. Στις συναισθηματικές εκκλήσεις λαμβάνονται υπόψη συναισθήματα που έχουν άμεση σχέση με το δέκτη. Τέτοια αισθήματα είναι, συνήθως, της αγάπης, της χαράς, της λύπης, του φόβου, της αυτοπεποίθησης, της νοσταλγίας, της ασφαλιστικής κάλυψης. Επίσης, μπορούν να χρησιμοποιηθούν συναισθηματικές διεγέρσεις που έχουν σχέση με το κοινωνικό προσανατολισμό (social based feelings). Τέτοιου είδους διεγέρσεις θεωρούνται ο σεβασμός, η αποδοχή, η απόρριψη, η αναγνώριση. Οι συγκεκριμένες, όμως, διεγέρσεις διαθέτουν θετικά αλλά και αρνητικά στοιχεία, καθώς δημιουργούνται μέσα από τα ερεθίσματα των δεκτών (Axerlod, 2009).

Συγκινησιακή έκκληση του μηνύματος (Emotional message appeals): Συχνά τα προπαγανδιστικά μηνύματα περιέχουν κάποια συγκινησιακά χαρακτηριστικά που διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην απήχηση τους στο κοινό. Αναλυτικότερα:

- Η **χρήση χιούμορ** κεντρίζει το ενδιαφέρον του δέκτη και διαμορφώνει ευχάριστο περιβάλλον και κλίμα που οδηγεί στην υιοθέτηση του μηνύματος.
- Η **χρήση μουσικής** επίσης κεντρίζει το ενδιαφέρον του κοινού και μπορεί να γίνει καλύτερη εκτίμηση από το δέκτη των θετικών χαρακτηριστικών του θέματος που προσπαθεί να περάσει η προπαγάνδα.
- Η **χρήση στερεοτύπων** που έχουν να κάνουν, για παράδειγμα, με το φύλο, το σεξ, τον ερωτισμό, την ομορφιά κτλ, εξιτάρει το κοινό και φανατίζει το κοινό. Βέβαια είναι δυνατό η αναφορά σε τέτοιου είδους στοιχεία να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα και αντιδράσεις (Oatley, 2004).

Έκκληση φόβου (Fear appeal): Η χρήση του φόβου προκαλεί ανησυχία στους δέκτες των μηνυμάτων με αποτέλεσμα να τους ωθεί στο έντονο ενδιαφέρον για την έκβαση, μέχρι την επίτευξη του στόχου των μηνυμάτων όποτε και οι ανησυχίες αυτές ελαχιστοποιούνται. Να σημειωθεί πως οι ανησυχίες μπορεί να είναι θετικές και να

σχετίζονται με τη χρησιμότητα και την ευεργετικότητα του θέματος που παρουσιάζεται, ή και αρνητικές και να συνδέονται με τα επικίνδυνα χαρακτηριστικά που προβάλλονται (Γαβριήλ, 2002).

Συμπερασματικά, μέσα από την μεγάλη ποικιλία πρακτικών που χρησιμοποιεί η προπαγάνδα, μπορούμε να καταλήξουμε στα πιο σημαντικά από αυτά:

- οι ψευδείς και κατασκευασμένες πληροφορίες που διαδίδονται από τους προπαγανδιστές, η παρουσίαση πληροφοριών από την οπτική γωνία που βολεύει, η οποία μπορεί να είναι και ψευδής, κρύβοντας την στρατηγική που ακολουθεί ο προπαγανδιστής
- η διαστρεβλωμένη και υπερβολική χρήση είτε θετικών, είτε αρνητικών πληροφοριών, πάντα σε σχέση με τον σκοπό αυτής
- η επίκληση στο φόβο άμεσα ή έμμεσα, με στόχο να ασκήσουν πειθώ πέραν φυσικά της χρήσης οποιουδήποτε λογικού επιχειρήματος
- η χρήση έντονα συναισθηματικών σχημάτων, ώστε οι προπαγανδιστές να διαχειρίζονται γενικότερα μηνύματα με τρόπους που δεν εντάσσονται στο λογικό περιεχόμενο μιας σωστής επικοινωνίας (Corner, 2007).

4.4 Μέσα διακίνησης προπαγάνδας

Ο σύγχρονος προπαγανδιστής μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα ευρύ πεδίο σημάτων, συμβόλων και μέσων για να μεταδώσει το μήνυμά του. Για να επιτύχει τους σκοπούς του, επιλέγει σκόπιμα ορισμένα γεγονότα, επιχειρήματα και σύμβολα και τα παρουσιάζει έτσι ώστε να έχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Οτιδήποτε άλλο σχετικό, το παραλείπει επίτηδες, το υποβαθμίζει ή το παραμορφώνει και προσπαθεί να στρέψει την προσοχή των ανθρώπων αποκλειστικά και μόνο στη δική του προπαγάνδα. Ως μέσα διακίνησης της προπαγάνδας μπορούν να θεωρηθούν οι φορείς εξουσίας, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα κόμματα, οι θρησκευτικές/εκκλησιαστικές οργανώσεις, η εκπαίδευση (σε κάθε βαθμίδα), η πνευματική ηγεσία (κριτικοί, επιστήμονες, καλλιτέχνες, διανοούμενοι). Επίσης, μέσα διακίνησης προπαγάνδας είναι και ο κινηματογράφος, το θέατρο τα λογοτεχνικά και μη βιβλία, και γενικά καθετί που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ασκήσει επιρροή και να επηρεάσει συνειδήσεις.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ο τύπος, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα βιβλία, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση κ. α.) ασκούν καταλυτική επίδραση σε όλα τα επίπεδα ζωής μιας κοινωνίας, ιδιαίτερα σήμερα με την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας. Μπορούν να θεωρηθούν ένα από τα βασικότερα μέσα προπαγάνδας. Ως βασικοί διαμορφωτές της κοινής γνώμης παρατηρείται ότι τις περισσότερες φορές, με τη συμβολή διάφορων

ανορθόδοξων τρόπων, επιδιώκουν να επηρεάσουν και να ωθήσουν το κοινό προς μια κατεύθυνση.

4.4.1 Προπαγάνδα και μέσα μαζικής ενημέρωσης

Αναντίρρητα η ανάπτυξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η κυριαρχία τους ως μέσα εκπομπής πληροφοριών και έκφρασης απόψεων για θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος έχει συμβάλει σημαντικά στη γενίκευση της προπαγάνδας και στην κυριαρχία της στη σύγχρονη πραγματικότητα (Πλειός 2001). Με δεδομένο ότι η προπαγάνδα εμπεριέχει την έννοια της μαζικής επικοινωνίας, κατά την οποία πολλαπλά μηνύματα διανέμονται διαμέσου των καναλιών επικοινωνίας από τον πομπό – προπαγανδιστή στους δέκτες τους και αφού τα μέσα μαζικής ενημέρωσης υπηρετούν εξ ορισμού την συστηματική διανομή αυτών των μηνυμάτων σε ένα μαζικό κοινό, προκύπτει ότι εύλογα μπορούν να αναδειχθούν σε φορείς προπαγάνδας (Darwin, Neave & Holmes 2011).

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι αυτά που έχουν πρόσβαση στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, καθώς και στις ενέργειες και δράσεις των πολιτών. Ιδιαίτερα στην σύγχρονη εποχή, είναι αυτά που αποτελούν την πρωταρχική πηγή δημόσιας και πολιτικής ενημέρωσης σε ένα πολύ μεγάλο πλήθος ανθρώπων. Είναι αξιοσημείωτο ότι στις μέρες μας πλέον, η ενημέρωση των πολιτών για τα δρώμενα της εκάστοτε χώρας, γίνεται κατά κύριο λόγο από αυτά, καθώς έχει κλονιστεί πλέον η εμπιστοσύνη των πολιτών από τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς. Κατά συνέπεια, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι αυτά που μεσολαβούν μεταξύ του πολίτη και της κοινωνίας, ως ο κύριος τρόπος μεταφοράς και μετάδοσης των γεγονότων.

Η προπαγανδιστική δύναμη των μέσων μαζικής ενημέρωσης οφείλεται στο ρόλο του κοινωνικού ελέγχου, τον οποίο σε αρκετές περιπτώσεις αποδεικνύεται ότι υπηρετούν με μεγάλη συνέπεια (Uscinski, Klofstad & Atkinson 2016). Ο ρόλος του κοινωνικού ελέγχου έγκειται στη διανομή από τα κανάλια επικοινωνίας που διαθέτουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, των πληροφοριών εκείνων, οι οποίες υποστηρίζουν τη ρυθμιστική δυνατότητα μιας κοινωνικής ομάδας για την εμπέδωση ενός συστήματος αξιών. Σύμφωνα με άλλον ορισμό, ως κοινωνικός έλεγχος ορίζεται «η δυνατότητα μιας κοινωνικής ομάδας να αυτορυθμίζεται σύμφωνα με τις επιθυμητές αρχές και αξίες» (Janowitz 1975). Με αυτόν τον τρόπο οι κοινωνικές νόρμες καθίστανται λειτουργικές και αποτελεσματικές (Reiss 1951). Πράγματι, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν τη

δυνατότητα να επικοινωνούν ένα σύστημα μηνυμάτων, το οποίο συντηρεί και ενισχύει τις αξίες και τις νόρμες του κοινωνικού συστήματος (Viswanath & Demers 1999).

Στην σημερινή εποχή, είναι εντονότερη η εντύπωση ότι τα μέσα επικοινωνίας είναι η καρδιά της διαφθοράς, καθώς φαίνεται να είναι οι πρώτοι που υποκινούν την προπαγάνδα. Η άποψη αυτή γεννιέται διότι μπορούν και παρουσιάζουν διαφορετικά δημόσιες υποθέσεις. Μετατρέπονται σε μηχανισμό παραπληροφόρησης, παραπλάνησης κι αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης. Η πληροφόρηση που προσφέρουν δε φωτίζει, δεν αποκαλύπτει, αλλά παραμορφώνει και συσκοτίζει την πραγματικότητα, παραπλανά και χειραγωγεί την κοινή γνώμη. Με περίτεχνες μεθόδους η αλήθεια παραποιείται, αποσιωπάται, διαστρεβλώνεται. Η είδηση συγχέεται με το σχόλιο και η πληροφορία μεταδίδεται με τρόπο που να κατευθύνει το κοινωνικό σώμα στις επιθυμητές για τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα στάσεις και συμπεριφορές απέναντι σε πρόσωπα, γεγονότα και καταστάσεις. Έτσι, τα μέσα ενημέρωσης καθίστανται επικίνδυνη απειλή για το άτομο και την κοινωνία.

Άλλοτε, πάλι, διαπιστώνεται υποταγή των μέσων σε πολιτικά συμφέροντα και σκοπιμότητες. Στην περίπτωση αυτή γίνονται υποχείριο πολιτικών κέντρων που τα χρησιμοποιούν, για να αυξήσουν τη δύναμη και την επιρροή τους στο λαό. Αναπόφευκτα, το συμφέρον του κόμματος ή του πολιτικού υποσκελίζει την αρχή της αλήθειας στη μετάδοση μιας είδησης και μετατρέπει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε συγκαλυμμένο όργανο πολιτικής παραπληροφόρησης και προπαγάνδας.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι *«μαζική επικοινωνία είναι η συστηματική διανομή μηνυμάτων μέσω του τύπου, του ραδιοφώνου, της τηλεόρασης, του κινηματογράφου και των λοιπών οπτικοακουστικών μέσων, σε πολλούς και διεσπαρμένους αποδέκτες, με στόχο τη διαμόρφωση των πνευματικών αξιών και την επίδραση των κρίσεων, των αποφάσεων και της συμπεριφοράς του κόσμου ιδεολογικά, πολιτικά, οικονομικά, η οργανωτικά»* (Janowitz 1975), τότε η αντιμετώπιση αυτών των αποδεκτών ως παθητικών αντικειμένων, μας παραπέμπει ευθέως στους σκοπούς της προπαγάνδας. Υπάρχει μια πληθώρα μέσων μαζικής επικοινωνίας, κάποια είναι καινούρια και κάποια άλλα, αν και παλιά, έχουν μετασηματιστεί τόσο ώστε ουσιαστικά έχουν γίνει καινούρια. Η εφημερίδα, φυσικά, παραμένει πάντοτε ένα πρωτεύον μέσο για τη διακίνηση απόψεων και ιδεών με άλλα λόγια για προπαγάνδα. Για το σκοπό αυτό, όμως μπορούν να χρησιμοποιούν και άλλα μέσα όπως το ραδιόφωνο και το διαδίκτυο.

Αναμφίβολα, τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν το κύριο διαθέσιμο μέσο για ταχύτερη και επιτυχή μετάδοση πληροφοριών σε μεγάλο πλήθος ανθρώπων, και με την απαραίτητη δύναμη, για να προωθήσουν την προπαγάνδα (McQuail, 2003).

4.5 Προπαγάνδα και φασισμός

Ο φασισμός είναι μια ριζοσπαστική, αυταρχική και εθνικιστική πολιτική ιδεολογία που έχει ως στόχο να θέσει το έθνος, το οποίο ορίζει βάσει αποκλειστικών βιολογικών, πολιτισμικών και ιστορικών συνθηκών, υπεράνω κάθε άλλης αξίας και να δημιουργήσει μια κινητοποιημένη εθνική κοινότητα (Passmore, 2002). Πρόκειται για εθνικιστική και φυλετική πολιτική ιδεολογία που πρωτοεμφανίζεται στην Ιταλία του Mussolini και αναπτύχθηκε από τους Γερμανούς ναζιστές και άλλους, η οποία προτείνει έναν ολοκληρωτικό τρόπο διακυβέρνησης, από έναν συγκεκριμένο αρχηγό. Αυτός είναι που θα συνενώσει όλες τις τάξεις σε ένα έθνος, που μάλιστα είναι το ανώτερο έθνος και έχει προορισμό να κυριαρχήσει στα άλλα, "κατώτερα" έθνη και φυλές.

Ο ελληνικός όρος *φασισμός* προέρχεται από την ιταλική λέξη *fascismo* που ετυμολογείται από την λατινική «*fascēs*» (φάσκες, ενικός: *fascis*, ιταλικά *fascio* :φάσο) που ονομάζονταν συγκεκριμένο αρχαίο ρωμαϊκό έμβλημα εξουσίας, που απεικόνιζε «ράβδους δεμένες γύρω από έναν πέλεκυ». Η λέξη παραπέμπει στους «*littores*» (λιτόρες) που ήταν είδος ομάδων σωματοφυλάκων των γερουσιαστών της αρχαίας Ρώμης οι οποίοι διακρίνονταν από μια ράβδο που κρατούσαν και η οποία ήταν το σύμβολο της εξουσίας τους. Οι *fascēs* ήταν σύμβολο της εξουσίας των δικαστών στην αρχαία Ρώμη και συμβόλιζαν την «ισχύ εν τη ενώσει»: μια μόνο ράβδος σπάζει εύκολα, ενώ μια δέσμη πολύ δύσκολα. Οι ράβδοι ήταν δεμένες γύρω από έναν διπλό πέλεκυ που έγινε το σύμβολο του φασισμού.

Ο Ουμπέρτο Έκο αναφέρεται στον φασισμό αποκαλώντας τον «πρωτοφασισμό», ή «αρχέγονο» φασισμό δίνοντας του ως βασικό χαρακτηριστικό τη λατρεία της παράδοσης. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που αποδίδει στο φασισμό ο Έκο είναι η έκκληση σε μια απογοητευμένη μεσαία τάξη, μια τάξη που πάσχει από οικονομική κρίση ή αισθήματα πολιτικής ταπείνωσης και είναι φοβισμένη από την πίεση των χαμηλότερων κοινωνικών ομάδων. Αξιοσημείωτος είναι, επίσης, ο επιλεκτικός λαϊκισμός τον οποίο συνδέει με τον φασισμό. Σε αυτόν η συναισθηματική ανταπόκριση μιας επιλεγμένης ομάδας πολιτών μπορεί να παρουσιαστεί και να γίνει αποδεκτή ως η «φωνή του λαού».

Επιπρόσθετα χαρακτηριστικά του φασισμού είναι η συγκρότηση σε μαζικά κινήματα με κορμό τα μικροαστικά στρώματα, η λατρεία του αρχηγού, ο εθνικισμός, ο αντικομμουνισμός, ο κρατικός милитарισμός που εγκαθιδρύουν οι ολοκληρωτικές δομές του κράτους, η αντικαπιταλιστική προπαγάνδα και ο αντιδραστικός εκσυγχρονισμός.

Με λίγα λόγια, στον φασισμό το κράτος αποκτά ύψιστη προτεραιότητα, είναι η υπέρτατη αρχή και ο τόπος συγκέντρωσης της ισχύος του έθνους. Όλοι οι ανθρώπινοι και οι υλικοί πόροι καθυποτάσσονται σε αυτό, έτσι ώστε να καθίσταται αυτοδύναμο και να αποκτά δόξα και μεγαλείο. Ο ίδιος ο Mussolini (1935) γράφει σε ένα κείμενο του ότι *«Για εμάς τους Φασίστες, το κράτος δεν είναι μόνον ένας φύλακας που ασχολείται απλώς με το καθήκον να εγγυηθεί την προσωπική ασφάλεια των πολιτών· ούτε είναι μια οργάνωση με αμιγώς υλικούς στόχους, όπως το να εξασφαλίσει ένα συγκεκριμένο επίπεδο ευημερίας και ειρηνικών συνθηκών ζωής· διότι ένα απλό συμβούλιο διοίκησης θα επαρκούσε για την πραγματοποίηση τέτοιων σκοπών. Ούτε είναι μια αμιγώς πολιτική δημιουργία, διαχωρισμένη από κάθε επαφή με την πολύπλοκη υλική πραγματικότητα, που αποτελεί τη ζωή του ατόμου και τη ζωή του λαού ως σύνολο»*

Ο φασισμός γεννήθηκε το 1919 μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου στην Ιταλία, από τον Benito Mussolini, χωρίς ακόμα να αποτελεί δόγμα ή να προσδιορίζει κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ο Mussolini ίδρυσε την οργάνωση Fasci di Combattimento στο Μιλάνο στις 13 Μαρτίου 1919 και αρχικά, τα πρώτα λίγα μέλη ήταν πρώην στρατιώτες που ήταν δυσαρεστημένοι από την έκβαση του πολέμου. Το 1921 ιδρύθηκε το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα και εκλέχθηκε στη Βουλή των Αντιπροσώπων. Αμέσως το επόμενο έτος επήλθε το χάος όταν φασιστικές ομάδες άρχισαν να καταλαμβάνουν διάφορα δημόσια κτήρια. Όταν οι αρχηγοί του σοσιαλιστικού κόμματος κήρυξαν απεργία, ο Mussolini απαίτησε από την κυβέρνηση να την διακόψει απειλώντας ότι οι φασίστες θα έκαναν Πορεία προς την Ρώμη. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ', φοβούμενος την αναταραχή και τον εμφύλιο, παρέδωσε την εξουσία στον Mussolini, ενέργεια η οποία επισκιάστηκε τελικά από την Πορεία προς τη Ρώμη. Το 1926 το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα έγινε το μοναδικό νόμιμο πολιτικό κόμμα και το κοινοβούλιο αντικαταστάθηκε από τη Βουλή των Συντεχνιών, σύμφωνα με το κορπορατιστικό σύστημα.

Αξιοποιώντας τις καινοτομίες της εποχής, ραδιόφωνο, κινηματογράφο και φυσικά τον τύπο, οι φασίστες χρησιμοποιούσαν ποικίλους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς για να επιτύχουν τους στόχους τους. Η προπαγάνδα ήταν το βασικό εργαλείο πάνω στο οποίο

στήριξαν την δράση τους και την εγκαθίδρυση των καθεστώτων τους. Ο στόχος των προπαγανδιστικών μηχανισμών ήταν κυρίως η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής πάνω στη βάση της διαμόρφωσης μιας επίσημης ιδεολογίας και ταυτότητας, ακόμα και καταναγκαστικά, που θα υπηρετεί τους σκοπούς του φασιστικού κράτους.

Ο Ζαν Ποπ Σαρτρ σε ένα γνωμικό του αναφέρει πως «ο φασισμός δεν ορίζεται από τον αριθμό των θυμάτων του, αλλά από τον τρόπο που τα σκοτώνει». Και ένας τρόπος είναι και η προπαγάνδα. Ο φασισμός εξαπλώνεται με την βοήθεια της και ετοιμάζει το έδαφος για την αλλοτρίωση των ιδανικών και της κριτικής σκέψης. Με έντονα δογματική διάθεση και λατρεία του πλασματικού, με λόγια συναισθηματικής έντασης και επίκληση στην ανασφάλεια η προπαγάνδα στρώνει χαλί για την επικράτηση του φασισμού. Έτσι λειτουργεί στην ουσία της.

4.6 Η προπαγάνδα στην Ιταλία και το εξωτερικό

Η προπαγάνδα από τους φασίστες στην Ιταλία ξεκίνησε πολύ νωρίς, πριν ακόμη αναλάβουν την εξουσία. Ήδη από την ιδρυτική τους συνέλευση όρισαν μια Giunta esecutiva (Μπενίτο Μουσολίνι, Τσέζαρε Μαρία Ντε Βέκι, Μικέλε Μπιάνκι, Μάριο Τζιαμπάολι). Στα τέλη της δεκαετίας του '20 η προώθηση του ιταλικού πολιτισμού στο εξωτερικό ήταν πλέον ξεκάθαρα φασιστική προπαγάνδα και όχι μόνο πολιτισμική εξάπλωση (Garzarelli, 2004, σ. 23). Η προπαγάνδα γινόταν από το Γραφείο τύπου του αρχηγού της κυβέρνησης, το υπουργείο Τύπου και Προπαγάνδας και τέλος το Υπουργείο Λαϊκού Πολιτισμού (Garzarelli, 2004, σ. 7). Για να προωθηθεί αυτή η δραστηριότητα ορίστηκαν δύο επιτροπές: η commissione propaganda e stampa (που περιελάμβανε τους Μουσολίνι, Φίλιπο Τομάζο Μαρινέτι, Μπιάνκι) και η commissione amministrativa (προεξάρχοντας του Τζιοβάνι Μαρινέλι). Γρήγορα η Giunta αντικαταστάθηκε από μια κεντρική επιτροπή (Nolte, 1966, σ.252).

Το ενδιαφέρον του Mussolini για τους Ιταλούς του εξωτερικού φάνηκε σύντομα. Ο Ντούτσε διακήρυττε ήδη από το 1922 ότι «οι μετανάστες θα έπρεπε να θεωρούνται μέσα διάχυσης των ιταλικών ιδεών και των προϊόντων και η μετανάστευση αναπόσπαστο μέρος της ιταλικής εξωτερικής πολιτικής». Η προπαγάνδα υπέρ του καθεστώτος προεκτάθηκε μέχρι την Αμερική με την Casa Italiana του Πανεπιστημίου του Κολούμπια, την Societa' Dante Alighieri, την Ιστορική Ιταλική Κοινωνία και την Τάξη Υιών της Ιταλίας στην Αμερική (Luconi, Tintori, 2004, σ. 12,19). Από την πρώτη δεκαετία του καθεστώτος

ήταν φανερή η επιθυμία του φασισμού για παρουσία σε διεθνές επίπεδο, κυρίως με τη δράση προς τους Ιταλούς μετανάστες και την πρωτοβουλία για τη διάδοση του ιταλικού πολιτισμού στο εξωτερικό καθορίζοντας έτσι την έμφαση της προπαγανδιστικής όψης της κρατικής δράσης στο εξωτερικό.

Την πιο αποκάλυπτη προπαγάνδα ασκούσε το γραφείο τύπου του υπουργείου εξωτερικών, που από το 1926 ήταν υπό τη διεύθυνση του Τζοβάνι Καπάσο Τόρε (Giovanni Capasso Torre). Από τα μέσα της δεκαετίας του '20 το γραφείο συνέλεγε, μετέφραζε και διέδιδε έργα για τον φασισμό, ανέλαβε επιπλέον πρωτοβουλίες πολιτιστικής και πολιτικής προπαγάνδας στο εξωτερικό, όπως το διεθνές κέντρο για τις σπουδές πάνω στον φασισμό [Centre international d'études sur le Fascisme], που έδρευε στην Λοζάνη το 1927 με την επίσημη στήριξη της ιταλικής κυβέρνησης.

Το 1937 το πρώην υφυπουργείο Τύπου και Προπαγάνδας μετονομάζεται σε υπουργείο Λαϊκής Κουλτούρας και θα κληθεί να αντιμετωπίσει επικοινωνιακά όλα τα μεγάλα γεγονότα δηλαδή τον αποικιακό πόλεμο κατά της Αιθιοπίας (1935-1936), την κατάληψη και προσάρτηση της Αλβανίας (1939) μέχρι την εισβολή στην Ελλάδα και άλλες επιχειρήσεις του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (Κόρπης, 2004, σ.27-28).

Η προπαγάνδα της Ιταλίας προς την Ελλάδα γινόταν συστηματικά τόσο άμεσα όσο και έμμεσα. Βασικό χαρακτηριστικό της ήταν η μεγάλη σημασία που έδιναν οι Ιταλοί στο μύθο της Ρώμης, τον οποίο εκμεταλλεύτηκαν ώστε να κερδίσουν την εύνοια τόσο στην Ιταλία όσο και στο εξωτερικό. Η ιστορική σύνδεση της χώρας με το ένδοξο ρωμαϊκό παρελθόν και τα εθνικιστικά πρότυπα ήταν το βασικό τους προπαγανδιστικό εργαλείο. Το φασιστικό κράτος επενέβαινε με αποφασιστικό τρόπο στους πιο ευαίσθητους τομείς της δημόσιας διοίκησης, στα σχολεία, τους σιδηρόδρομους, τα υδραγωγεία, τα συνδικάτα, τις σχέσεις με την Εκκλησία, τα αρχεία, δηλαδή σε όλους τους τομείς για τους οποίους οι προηγούμενες κυβερνήσεις είχαν επιδείξει αδιαφορία. Κατά κύριο λόγο η προπαγάνδα των Ιταλών στην πιο απλή της μορφή είχε ως αντικείμενο την αναφορά με κομψό τρόπο στα πολιτιστικά επιτεύγματα της Ιταλίας και την περιορισμένη αναφορά στα ελληνικά πολιτικά και πολιτιστικά πράγματα.

Από το 1862 η Ιταλία ξεκίνησε μια μορφή πολιτιστικής διπλωματίας, με σκοπό να προωθήσει την ιταλική γλώσσα και τον ιταλικό πολιτισμό. Η ίδρυση ιταλικών σχολείων στην ανατολική Ευρώπη αυξήθηκε προοδευτικά. Στον ελληνικό χώρο ιδρύθηκαν δύο

σχολεία, το πρώτο στην Αθήνα (1865) και το δεύτερο στη Θεσσαλονίκη (1868) (Santoro, 2005). Το πρώτο Ιταλικό σχολείο στη Ρόδο ιδρύθηκε το 1889. Από τα δύο πρώτα χρόνια του φασιστικού καθεστώτος η διαδικασία φασιστικοποίησης των σχολείων στο εξωτερικό μπορεί να πει κανείς ότι ήταν ολοκληρωτική (Floriani, 2005). Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι με βασιλικό διάταγμα της 19ης Απριλίου 1923, μετά από πρόταση του υπουργού των Εξωτερικών του ίδιου του Mussolini, εισήχθη ο επαγγελματικός όρκος των καθηγητών του εξωτερικού, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να είναι γραμμένοι στο Εθνικό Φασιστικό Κόμμα και να ασκούν προπαγάνδα για την ενότητα του πνεύματος «στο όνομα της Πατρίδας και του Φασισμού». Επίσης, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '30 υπήρξαν πιο συγκεκριμένες εντολές στους καθηγητές, καθώς ήταν υποχρεωμένοι για περιοδική αποστολή στοιχείων σχετικά με τους ισολογισμούς, τα διδακτικά προγράμματα και τον σχολικό κανονισμό (Cavarocchi, 2010).

Ένα ακόμα προπαγανδιστικό όργανο στα χέρια των Ιταλών ήταν η εθνική εταιρεία Dante Alighieri που ιδρύθηκε στη Ρώμη το 1889 με κύριο πρόγραμμα να προστατεύσει και να διαδώσει την ιταλική γλώσσα και τον ιταλικό πολιτισμό στον έξω κόσμο. Κύριος στόχος της ήταν η ιταλική πολιτισμική διείσδυση. Το καταστατικό της οργάνωσης προέβλεπε την ίδρυση και την επιχορήγηση σχολείων, την ενίσχυση της παρακολούθησης με βραβεία, την ίδρυση λαϊκών βιβλιοθηκών, την προώθηση έκδοσης βιβλίων και εκδόσεων και την προώθηση συνεδρίων (Cavarocchi, 1987). Το φασιστικό καθεστώς από την αρχή της δεκαετίας του '20 μετέτρεψε την Dante Alighieri σε εργαλείο πολιτικής προπαγάνδας. Οι Επιτροπές Dante Alighieri στο εξωτερικό παρείχαν τον τρόπο προώθησης της φασιστικής ιδεολογίας με τη μορφή πολιτιστικών δραστηριοτήτων - διαλέξεων, ομιλιών και εκδόσεων (Mariella Totaro – Genevois, 2005, σ. 89). Κατά βάση η προαγωγή της ιταλικής γλώσσας και του ιταλικού πολιτισμού βρισκόταν υπό την αυστηρή επιτήρηση του καθεστώτος, με σκοπό τη χρήση των σχολείων ως εργαλείων προπαγάνδας (Mariella Totaro – Genevois, 2005, σ. 44).

Η Societa ανέπτυξε, σε αгаστή συνεργασία με την κυβέρνηση, πολιτιστική προπαγάνδα μέσω των πολυάριθμων κομιτάτων (επιτροπών) στο εξωτερικό και με όργανα τις ιταλικές κοινότητες μεταναστών, η οποία εντάθηκε στο τέλος του πολέμου. Το 1935 τα μέλη της Dante στο εξωτερικό ανέρχονταν σχεδόν σε 17.500, διανεμημένα σε 177 κομιτάτα, από τα οποία 100 βρίσκονταν στην Ευρώπη, 48 στη Βόρεια και Νότια Αμερική, 16 στην Αφρική, 11 στην Ασία και 2 στην Αυστραλία. Το 1937 έγιναν 189, το

1939 σχεδόν 200 –σε σύνολο 27.000 εγγεγραμμένων (Cavarocchi, 2010, σ.167).

Μέσα στο άκρως φασιστικό κλίμα που επικρατούσε στην Ιταλία, η λατρεία του ενός και μοναδικού ηγέτη και η προβολή των νέων ιδανικών αποτελούσε ένα ακόμα προπαγανδιστικό όπλο των Ιταλών. Ο Mussolini παρουσιαζόταν ως δίκαιος λαϊκός ηγέτης που προστατεύει τα εθνικά δίκαια και που οραματίζεται να χτίσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για χάρη της ευημερίας των πολιτών. Κάθε του εμφάνιση ήταν καλά σκηνοθετημένη και προκαλούσε εξάρσεις εθνικού πάθους στο λαό, ο οποίος απογοητευμένος από την ηθική και οικονομική κατάπτωση αναζητά την ελπίδα της ανόρθωσης στο εθνικιστικά κηρύγματα του Ντούτσε. Στην πρωτοκαθεδρία, λοιπόν, της φασιστικής προπαγάνδας εμφανίζεται το ανδροπρεπές ιδεώδες του Mussolini ως το μόνο μέσω για την ενδυνάμωση της ιταλικής οικονομίας και του ιταλικού γοήτρου με απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Ο στόχος όλων αυτών των προπαγανδιστικών μηχανισμών ήταν κυρίως η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής πάνω στη βάση της διαμόρφωσης μιας επίσημης ιδεολογίας και ταυτότητας, ακόμα και καταναγκαστικά, που θα υπηρετεί τους σκοπούς του εθνικιστικού - φασιστικού κράτους.

4.7 Τα μέσα διακίνησης της προπαγάνδας των Ιταλών

Ο Mussolini απέδιδε τεράστια σημασία στην προπαγάνδα εντός και εκτός Ιταλίας. Ο τύπος, το Ειδησεογραφικό Πρακτορείο «Στέφανι», το ραδιόφωνο, η εκπαίδευση εποπτεύονταν προσεκτικά, ώστε να κατασκευάσουν την πλάνη ότι ο φασισμός ήταν το δόγμα του 20ου αιώνα που αντικαθιστούσε τον φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία. Στο εσωτερικό της χώρας χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, ως μέσα προπαγάνδας ο κινηματογράφος, το θέατρο, οι «Μόστρες», οι αφίσες και τα ταχυδρομικά δελτία. Η διανοήση και η γνώση μπήκαν στο στόχαστρο της φασιστικής ιδεολογίας που θα επιχειρούσε να εξαλείψει κάθε αντίθετη ή προοδευτική φωνή. Η νέα εποχή δεν επέτρεπε κριτική, βαθύτερη γνώση και διαφορετική άποψη.

Οι Ιταλοί φασίστες δημιούργησαν τον δικό τους προπαγανδιστικό μηχανισμό που στόχευε στη δημιουργία μιας πιστής φασιστικής νεολαίας με στρατιωτική πειθαρχία και τάξη, την G.I.L. (Gioventu Italiana del Littorio). Εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά εντάχθηκαν στη νεολαία και καθηλούνταν καθημερινά στα σχολεία και τις οργανώσεις, ενώ ιδιαίτερη σπουδή δόθηκε στη δημιουργία φασιστικής βιβλιογραφίας που εξυπηρετούσε τις

προπαγανδιστικές ανάγκες.

Η ραδιοφωνική προπαγάνδα ξεκίνησε από το 1933 προς το εξωτερικό, στις χώρες της Δυτικής Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και της Βαλκανικής περιλαμβανομένης και της Ελλάδος. Στα στούντιο της Ρώμης προετοιμάζονταν καθημερινά προγράμματα σε 23 γλώσσες, τα οποία εκπέμπονταν κυρίως από τον ισχυρό σταθμό βραχέων κυμάτων του Μπάρι. Οι εκπομπές προς τη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική είχαν έναν απροκάλυπτο πολιτικό χαρακτήρα με σκοπό να θιγούν τα αγγλικά και γαλλικά συμφέροντα στις περιοχές αυτές (Κόρπης, 2004, σ.48 - 49).

Ο κινηματογράφος υπήρξε ένα από τα πιο επιτυχημένα μέσα προπαγάνδας (Κόρπης, 2004, σ.66 - 67). Σε δέκα χρόνια το σινεμά υπερδιπλασίασε τα έσοδά του, που ήταν έντεκα φορές υψηλότερα από του θεάτρου (Sedita , 2010, σ. 97). Το 1925 το καθεστώς μετέτρεψε το ιδιωτικό Istituto Luce [L'unione cinematografica educativa/ αλλού L'Unione per la Cinematografia Educativa] σε κρατικό ίδρυμα. Η παραγωγή εκπαιδευτικών ντοκιμαντέρ και ταινιών εθνικής και πατριωτικής προπαγάνδας υπήρξε ο στόχος σύμφωνα με το νέο καταστατικό. Οι ταινίες αυτές προβάλλονταν υποχρεωτικά σε όλες τις αίθουσες της χώρας (Κόρπης, 2004, σ.66 - 67). Το Luce υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες οργανώσεις προπαγάνδας του καθεστώτος, αν και ποτέ δεν απέκτησε μονοπώλιο, καθώς στον χώρο δραστηριοποιούνταν και η εκκλησία.

Αξιοποιώντας τον κινηματογράφο οι Ιταλοί παρουσίαζαν την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία σαν το μόνο νέο, ισχυρό κράτος. Μέσα από ταινίες μικρού και μεγάλου μήκους προβαλλόταν το λαμπρό μέλλον που περίμενε την Ιταλία με την επικράτηση του φασισμού. Οι ταινίες φασιστικής προπαγάνδας είχαν καθαρά ως έμμεσο σκοτεινό στόχο την διάδοση της ιδεολογίας του φασιστικού κράτους του Mussolini και των ομοίων του.

Η έκδοση και διακίνηση βιβλίων με προπαγανδιστικά μηνύματα, εντός και εκτός Ιταλίας, υπήρξε επίσης μια μέθοδος που χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί. Βιβλία για ενήλικες αλλά και παιδικά και νεανικά λογοτεχνικά βιβλία εκδίδονταν συνεχώς με έντονα τα φασιστικά στοιχεία και τα ιδεολογικά μηνύματα του κράτους του Mussolini. Κάποια από αυτά προωθούνταν έντονα από τα Ιταλικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και χρησιμοποιούνταν στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στα ιταλικά σχολεία των κατακτημένων χωρών.

Άλλο μέσο προπαγάνδας υπήρξαν οι αφίσες και τα ταχυδρομικά δελτία. Είναι γεγονός ότι στην Ευρώπη στα τέλη του 19^{ου} έως και τα μέσα του 20^{ου} η μαζική διαφήμιση

προϊόντων και η δημόσια αναγγελία εκδηλώσεων και θεαμάτων γινόταν ως επί το πλείστον με αφίσες. Όλες οι μεγάλες βιομηχανίες της εποχής έκαναν παραγγελίες αφισών, με έντονα χρώματα και άρτιας ποιότητας εκτύπωση, οι οποίες τοιχοκολλούνταν. Με την αφίσα προβάλλονταν τα επιτεύγματα του καθεστώτος. Στα ταχυδρομικά δελτία απεικονιζόταν στην μπροστά όψη σκηνές από τις επιτυχίες του καθεστώτος ή ο Mussolini ενώ στην πίσω αναγράφονταν ρητά και συνθήματα όπως τα «*Η πίστη είναι πιο δυνατή κι απ' τη φωτιά, Πολλοί εχθροί πολλή τιμή, Δεν είμαστε οι τελευταίοι του χθες αλλά οι πρώτοι του αύριο*» και άλλα. Με τον τρόπο αυτό η προπαγάνδα διαχεόταν αφενός στο εσωτερικό και αφετέρου στους Ιταλούς μετανάστες.

Ύπενθυμίζεται ακόμη ότι το μουσολινικό καθεστώς στηρίχθηκε σημαντικά στην προπαγάνδα του έντυπου λόγου και των οπτικοακουστικών μέσων. Επίσης, στην επιδέξια ηθοποιία του μεγάλου αρχηγού και στην προβολή του ως υπεράνθρωπου, στις γιγαντιαίες σκηνογραφίες και στις μεγάλες συγκεντρώσεις, στη διαστρέβλωση των οικονομικών, στατιστικών και κοινωνικών δεδομένων, στον προσεταιρισμό των δημοσιογράφων, των διανοουμένων και γενικά του επιστημονικού κόσμου. Άλλωστε ο ίδιος ο Mussolini καλλιεργούσε, όχι χωρίς αποτέλεσμα, την ιδέα ότι είναι αθάνατος.

4.7.1 Η προπαγάνδα δια του τύπου

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κυριότερο όργανο της ιταλικής προπαγάνδας υπήρξε ο τύπος. Ο Mussolini, δημοσιογράφος και εκδότης ο ίδιος, από το 1923 και μετά προσπάθησε σθεναρά να τον χειραγωγήσει (Κόρπης, 2004, σ. 29-30). Θυμίζουμε ότι τον Ιούλιο του 1923 με νόμο απαγορευόταν στον τύπο να δημοσιεύει «ψεύτικα ή μεροληπτικά νέα» ή νέα που θα μπορούσαν να βλάψουν «το εθνικό κύρος στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό» (Smith, 1978, σ. 274). Οι αντιφασιστικές ή αμφιταλαντευόμενες εφημερίδες εξαναγκάστηκαν να αλλάξουν είτε ιδιοκτησιακό καθεστώς είτε διεθνή. Όσες δεν συμμορφώθηκαν έκλεισαν το 1926. Επίσης, οι δημοσιογράφοι υποχρεούνταν να συμμετέχουν στο Εθνικό Φασιστικό Συνδικάτο.

Το 1929 το Γραφείο Τύπου αποκτά δύο Γενικές Διευθύνσεις, μια για τον εσωτερικό και μια για τον εξωτερικό τύπο με σκοπό τον αυστηρό έλεγχο. Το 1931 με την προσθήκη της Υπηρεσίας για την Προπαγάνδα ενδυναμώνεται περαιτέρω και το 1934 τελειοποιείται με την υπογραμμάτεια για τον Τύπο και την Προπαγάνδα με αρχηγό τον Γκαλεάτσο Τσιάνο. Τον επόμενο χρόνο γίνεται Υπουργείο Λαϊκού Πολιτισμού

(Manacorda, 1985, σ. 19). Υπήρχαν οδηγίες για το τι έπρεπε να γράφεται και τι να αποσιωπάται, καθώς και άλλες για την αισθητική αναμόρφωση των εφημερίδων. Ήταν υποχρεωτικό να φιλοξενούνται τσιτάτα από λόγους ή κείμενα του Mussolini καθημερινά και σε τακτά διαστήματα φωτογραφία από τις 1500 με 2000 επίσημες πόζες που κυκλοφορούσαν.

Μετά τον πόλεμο της Αιθιοπίας ο έλεγχος γίνεται πιο ασφυκτικός και περιλαμβάνει πέρα από τις ιδεολογικές κατευθύνσεις ακόμα και τυπογραφικού χαρακτήρα έγγραφες οδηγίες καθορίζοντας σε ποια θέση και σε πόσες στήλες θα καταχωρισθεί μια συγκεκριμένη είδηση, καθώς και αν και με ποιον τρόπο θα σχολιαστεί. Μοναδική εξαίρεση αποτελούσαν τα έντυπα της Καθολικής Εκκλησίας (Κόρπης, 2004, σ. 29-31).

Ο Μακ Σμιθ αναφέρει για τον Mussolini: «Ως επαγγελματίας δημοσιογράφος που ήταν, ο Ντούτσε φρόντιζε πάντα πολύ τις εφημερίδες, και αυτός ήταν ο τομέας που θεωρούσε πιο σημαντικό από όλους για έναν πολιτικό. Διάβαζε, ή τουλάχιστον κόμπαζε ότι διάβαζε, εκατοντάδες εφημερίδες τη μέρα. Τα μέλη του Διευθυντηρίου του Φασιστικού Κόμματος δεν προέρχονταν από την γραφειοκρατία, από τις ένοπλες δυνάμεις, από τις ουρές των βαρόνων/κατεργάρηδων της οικονομίας, αλλά ως επί το πλείστον από την δημοσιογραφία, και δεν ήταν τυχαίο. Έτσι μπορούσαν να οικοδομήσουν την σχεδόν θρησκευτική λατρεία του Ντουττισμού, του πανόπτη Mussolini, της παντοδυναμίας και της καλοσύνης του» (Smith, 2004, σ. 21).

Ένα άλλο μέσο προπαγάνδας ήταν το ειδησεογραφικό πρακτορείο Στέφανι. Ιδιοκτήτης και διευθυντής του ήταν ο Μανλίο Μοργκάνι, που είχε διατελέσει διοικητικός και οικονομικός διευθυντής της προσωπικής εφημερίδας του Mussolini «Il Popolo d'Italia». Από το 1931 την εφημερίδα αυτή διεύθυνε ο Βιτόριο, γιος του Mussolini. Το Στέφανι ανέπτυξε ένα παγκόσμιο δίκτυο γραφείων και ανταποκριτών. Το 1939 διέθετε 261 ανταποκριτές στο εσωτερικό και 65 στο εξωτερικό με καλό τεχνικό εξοπλισμό. Ο Μοργκάνι είχε επαφές με πολλούς διευθυντές μεγάλων ειδησεογραφικών πρακτορείων και σημαίνοντα πολιτικά πρόσωπα κατά τη διάρκεια ταξιδιών του στην Ευρώπη. Από τα πρόσωπα αυτά αντλούσε εμπιστευτικές πληροφορίες, τις οποίες μαζί με προσωπικές του εκτιμήσεις διαβίβαζε στον Mussolini.

Το πρακτορείο από το 1924 έως το 1943 δημοσίευε σχεδόν αποκλειστικά τις πολιτικές επιλογές και τις γεωπολιτικές στρατηγικές του καθεστώτος. Ταυτόχρονα

μετέδιδε τις διεθνείς ειδήσεις κατάλληλα φιλτραρισμένες με προπαγανδιστικές καταβολές. Με απόφαση του ίδιου του Mussolini οι επίσημες κρατικές ανακοινώσεις, δηλώσεις και λόγοι υπουργών, υψηλόβαθμων μελών του κόμματος και κρατικών αξιωματούχων καθώς επίσης και η διεθνής ειδησεογραφία δημοσιεύονταν ή μεταδίδονταν από το ραδιόφωνο, αφού ελέγχονταν από το Πρακτορείο (Κόρπης, 2004, σ. 34-37). Το πρακτορείο έπαψε τις εργασίες του τέλη Απριλίου του 1945 μαζί με τη πτώση του ναζιφασιστικού κράτους (Κόρπης, 2004, σ. 40).

Κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα και ειδικότερα στη Ρόδο ο ιταλικός τύπος δεν υπαγόταν σε κανένα περιορισμό και κάλυπτε με εξειδικευμένα έντυπα, εφημερίδες και περιοδικά μια σειρά από αντικείμενα όπως τις δραστηριότητες της διοίκησης κατοχής σε ότι αφορά την προβολή του έργου της, την προπαγάνδα, τα στρατιωτικά νέα κ.α. Σε επόμενο κεφάλαιο θα αναλυθούν περαιτέρω κάποιες από τις σημαντικότερες εφημερίδες που άνθισαν κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα με τις οποίες οι Ιταλοί στόχευαν αδιαμφισβήτητα στην άσκηση προπαγάνδας.

4.8 Η προπαγάνδα στα Δωδεκάνησα

Λόγω του χαρακτηρισμού των Δωδεκανήσων ως «κτήση με ειδικά χαρακτηριστικά» τελούσαν υπό την άμεση δικαιοδοσία του υπουργείου Εξωτερικών της Ιταλίας του οποίου ως γνωστό προΐστατο ο Mussolini. Τα Δωδεκάνησα από το 1923 ονομάστηκαν «ιταλικά νησιά του Αιγαίου» και έγιναν επίσημως ιταλική κτήση. Σε σχέση με τη μητροπολιτική Ιταλία απέκτησαν μια ειδική νομοθετική και τελωνειακή αυτονομία. Στους κατοίκους των νησιών απονεμήθηκε μαζικά η λεγόμενη μικρή ιταλική ιθαγένεια, που τους διαφοροποιούσε από τους υπόλοιπους Ιταλούς υπηκόους. Ο φασισμός του Mussolini έφτασε στα Δωδεκάνησα και εγκαταστάθηκε με πολλούς προπαγανδιστικούς μηχανισμούς.

Το επιχείρημα της κοινής φυλετικής ομοιότητας και της κοινής ιστορικής, πολιτισμικής πορείας των Δωδεκανήσιων με την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν από τα πλέον ισχυρά όπλα στο προπαγανδιστικό οπλοστάσιο των Ιταλών. Εφευρίσκαν πολλούς τρόπους και δημιουργούσαν κοινά στοιχεία ανάμεσα στους δύο λαούς, προκειμένου να φτιάξουν την κοινή εθνική ταυτότητα που επιθυμούσαν και να δείξουν ότι οι Δωδεκανήσιοι αποτελούν διαφορετικό φύλο από το υπόλοιπο ελληνικό. Ιστορικά

ανυπόστατες μελέτες και στοιχεία δημοσιεύονταν σχεδόν καθημερινά στο φασιστικό δωδεκανησιακό τύπο που συνέδεαν τον Δωδεκανησιακό λαό με το λαό των ιπποτών.

Ένας ακόμα προπαγανδιστικός μηχανισμός με τον οποίο οι Ιταλοί προσπάθησαν να αλλοτριώσουν την εθνική ταυτότητα των Δωδεκανήσιων ήταν η κατάργηση του τελικού s από τα ονόματα των νησιών. Δηλαδή, αντί για Rhodos, Kalymos, Leros, Karpathos το άλλαξαν σε Rodo, Kalymno, Lero, Karpatho κτλ. Επίσης, αφαίρεσαν από τις ιστορικές αναφορές και τα ιστορικά έγγραφα τη λέξη Ελλάδα και Δωδεκάνησα ενώ προέβαλαν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ως συνέχεια της ιστορίας των Δωδεκανήσιων και τη σύνδεσαν με τους Ιππότες. Μέσα από τη σύνδεση αυτή εξαφάνισαν την οποιαδήποτε προηγούμενη σύνδεση της Ελλάδας με την Οθωμανική κυριαρχία αλλά και την αρχαία Ελλάδα, αποσιωπώντας βασικά ιστορικά γεγονότα και απογυμνώνοντας την ελληνική ιστορία από τις ρίζες της.

Τέλος, σημαντικός φορέας άσκησης προπαγάνδας υπήρξε το γενικότερο εκπαιδευτικό σύστημα που θέσπισαν οι Ιταλοί και ο τρόπος λειτουργίας που καθιέρωσαν στα σχολεία της Ρόδου αλλά και των υπόλοιπων νησιών. Μέσα από μεταρρυθμίσεις και «καινοτομίες» στο εκπαιδευτικό σύστημα οι Ιταλοί προσπάθησαν με σθένος τον αφελληνισμό των Δωδεκανήσιων.

4.8.1 Η προπαγάνδα στα σχολεία των Δωδεκανήσιων

Οι Ιταλοί από το 1912 έως το 1940 κατάφεραν να έχουν υπό τον έλεγχό τους σχεδόν όλα τα σχολεία των Δωδεκανήσιων. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μορφωτικής προπαγάνδας που ασκούσαν οι Ιταλοί στις περιοχές που είχαν κατακτήσει. Από το 1912 οι Ιταλοί κατακτητές επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο για τη διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας στα σχολεία. Ο πρώτος διοικητής Δωδεκανήσου Giovanni Ameglio, απεικονίζοντας με τον καλύτερο τρόπο την πολιτική διείσδυση που επιδίωκαν οι Ιταλοί μέσω της μορφωτικής προπαγάνδας, έγραφε:

«Σε ό,τι μας αφορά, στην περίπτωση που η πολιτική επιρροή μας σταθεροποιηθεί στη Ρόδο, πρέπει να ενδιαφερθούμε αμέσως για την ίδρυση ιταλικών σχολείων. Ήταν μεγάλο σφάλμα, η λίγο πριν την κατάληψη των νησιών κατάργηση του μοναδικού ιταλικού σχολείου που υπήρχε, γιατί χάθηκε η δουλειά τόσων χρόνων· δουλειά που μεταφραζόταν σε μια αργή, αλλά σταθερή πολιτική διείσδυση της χώρας μας σ' αυτούς τους πληθυσμούς, αν όχι και στους κατοίκους της γειτονικής ακτής της Ανατολίας. Έπειτα, η γλώσσα μας είναι γενικά

κατανοητή, κυρίως ανάμεσα στους ισραηλίτες· η στρατιωτική κατοχή, που ήδη κλείνει ένα χρόνο, συνέβαλε στην αύξηση του αριθμού των ιταλικών λέξεων, κατά την καθημερινή ομιλία του κόσμου. Είμαστε βέβαιοι ότι, όπου τα σχολεία επαναλειτουργήσουν, η απώλεια θα αποκατασταθεί σε λίγο χρόνο. Οποσδήποτε, τα ζητήματα του σχολείου και του κλήρου θα πρέπει να λυθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να απεξαρτηθούν από την κοινότητα, σε ό,τι έχει σχέση με τους μισθούς, τους δασκάλους και τους κληρικούς (Τσιρπανλής, 2007).»

Η συνέχεια δόθηκε από τον στρατιωτικό διοικητή Δωδεκανήσου Vittorio Elia (1917 - 1919). Στις 16 Ιουνίου 1916 συστάθηκε το *Γραφείο Επιθεώρησης της Δημόσιας Εκπαίδευσης* και από την επόμενη σχολική χρονιά λειτούργησαν στη Ρόδο δύο ημερήσια ιταλικά δημοτικά σχολεία, ένα αρρένων και ένα θηλέων, τα οποία είχαν μαθητές από ελληνικές, ιταλικές, εβραϊκές και μουσουλμανικές οικογένειες. Η διδασκαλία της ιταλικής εισήχθη σε πολλά δημοτικά σχολεία της Ρόδου (πόλης και χωριών): 2.353 μαθητές το 1916 – 1917, που έφτασαν τους 3.104 το 1918 – 1919, παρακολούθησαν μαθήματα ιταλικών. Ο προβιβάσιμος βαθμός στα ιταλικά ήταν απαραίτητος για τη συνέχεια των σπουδών τους.

Τον Φεβρουάριο του 1923 ο κυβερνήτης Mario Lago σε μια ακόμα προσπάθεια να αφελληνίσει την περιοχή εισήγαγε πολλές καινοτομίες στο εκπαιδευτικό σύστημα των Δωδεκανήσων. Κάποιες από αυτές είναι οι παρακάτω:

- Η Εκκλησία απαγορευόταν να αναμειγνύεται στα σχολεία και στην εκπαίδευση.
- Οι διδάσκοντες έπρεπε να είναι «απολιτικοί», να μην εκφράζουν δηλαδή τα αισθήματά τους για την εθνική καταγωγή τους. Σχετικά με την πρόσληψη ή την απόλυσή τους τον τελευταίο λόγο τον είχε ο Ιταλός επιθεωρητής της δημόσιας εκπαίδευσης.
- Τα ελληνικά σχολεία που χρηματοδοτούσαν οι κοινότητες υποβαθμίζονταν, ονομαζόμενα ιδιωτικά, έναντι των ιταλικών - βασιλικών. Όσα ελληνικά δεν μπορούσαν να επιβιώσουν οικονομικά, αφού άλλωστε ελέγχονταν αυστηρά οι επιχορηγήσεις τους από το εξωτερικό, είχαν τη δυνατότητα να ζητήσουν την ενίσχυση της κυβέρνησης. Έτσι γίνονταν σχολεία επιχορηγούμενα. Το τίμημα ήταν σκληρό: πλήρης δηλαδή έλεγχος από τον κυβερνητικό εκπρόσωπο που συμμετείχε στην τριμελή επιτροπή του σχολείου. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι ένα τέτοιο εκπαιδευτήριο, σε λίγο διάστημα, ή εξιταλιζόταν ή έκλεινε οριστικά.

- Επιβαλλόταν ως υποχρεωτική η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας. Η διδασκαλία αυτή στα «ιδιωτικά», δηλαδή στα ελληνικά σχολεία, έπρεπε να γίνεται τουλάχιστο τέσσερις ώρες την εβδομάδα σε κάθε τάξη του δημοτικού και τρεις ώρες, το λιγότερο, σε κάθε τάξη του γυμνασίου. Ο Ιταλός επόπτης θα ήλεγχε και θα πιστοποιούσε, αν ο βαθμός της ιταλομάθειας των μαθητών ήταν ικανοποιητικός. (Τσιρπανλής, 2007)

Η πιο σκληρή πολιτική αφομοίωσης εφαρμόστηκε από τον διάδοχο του Mario Lago, τον De Vecchi, ο οποίος εξάλειψε τα ελληνικά σχολεία από τον Ιούλιο του 1937 και τα εξομοίωσε με τα ιταλικά, κάνοντας την ελληνική προαιρετικό μάθημα χωρίς βιβλία για τρία χρόνια. Οι Έλληνες δάσκαλοι ήταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν την ιταλική και όλες οι ελληνικές εφημερίδες σταμάτησαν να εκδίδονται ώστε να επέλθει πολιτισμική αφομοίωση (Τσιρπανλής, 2007). Επίσης, εφαρμόστηκαν ρατσιστικοί νόμοι για να σταματήσουν οι μικτοί γάμοι (Denis Mack Smith, 1976).

Με την παραπάνω πολιτική η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίστηκε τοπικό ιδίωμα και η ιταλική παιδεία ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την εύρεση εργασίας. Στα νησιά κυκλοφορούσαν τοπικές ιταλικές εφημερίδες και όσοι Έλληνες φοιτούσαν στα ιταλικά πανεπιστήμια εντάσσονταν σε φασιστικές οργανώσεις. Εισήχθη μάλιστα ένα καινούργιο μάθημα, η φασιστική αγωγή (Τσιρπανλής, 1998). Ενισχύθηκε η «εκούσια» μετανάστευση των Ελλήνων και διευκολύνθηκε ο ιταλικός εποικισμός. Επίσης, ιδρύθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν ιταλικές οικονομικές επιχειρήσεις και έγιναν παρεμβάσεις μέχρι και στην αιγαιοπελαγίτικη αρχιτεκτονική δομή (Φιλίππης, 2010). Το βασιλικό διάταγμα της 15/10/1925 χορηγούσε διπλού τύπου υπηκοότητα στους Δωδεκανήσιους, πλήρης ή μητροπολιτική υπηκοότητα και μικρή ή ρόδια υπηκοότητα, και τόνιζε με αυτό τον τρόπο κοινωνικές και οικονομικές διαφορές, εξαναγκάζοντας πολλούς γηγενείς να μεταναστεύσουν.

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι η δράση της Dante Alighieri έφτασε και στα Δωδεκάνησα. Το 1935 ίδρυσε στη Ρόδο μια σειρά μαθημάτων υψηλού πολιτισμού με στόχο να ενδυναμώσει τις πνευματικές σχέσεις με την περιοχή, υπογραμμίζοντας την αμοιβαία επιρροή που οι δύο πολιτισμοί ασκούσαν ο ένας στον άλλο. Στην προσπάθεια που ενισχύονταν από τη Ρώμη μετείχαν 160 μαθητές από την κυβέρνηση των ιταλοκρατούμενων νησιών στο Αιγαίο. Δόθηκαν επιπλέον 30 υποτροφίες σε Ιταλούς και ξένους για να ταξιδέψουν και να διαμείνουν στο νησί. Από το 1934 τέσσερις υποτροφίες δίνονταν σε ορθόδοξους δασκάλους της Ρόδου για να παρακολουθήσουν προγράμματα

γλωσσικής τελειοποίησης που οργάνωνε το Πανεπιστήμιο για ξένους της Περούτζια. Τέλος, υπήρξε κομιτάτο της Dante και στην Κέρκυρα (Cavarocchi, 2010, σ.168).

Στόχος του Mussolini ήταν να εγκαταστήσει νόμιμη φασιστική προπαγάνδα στην Ελλάδα (Δάφνης,2010). Έτσι, η κυβέρνηση Mussolini, στην προσπάθεια εξιταλισμού και εκφασισμού των νησιών, προσπαθούσε να αλλοιώσει τον ελληνικό χαρακτήρα τους προοδευτικά. Και, αναντίρρητα, ο καλύτερος τρόπος για να τα καταφέρει ήταν μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα. Επιδρώντας καταλυτικά στη νέα γενιά θα κατόρθωνε να εγκαταστήσει το φασισμό στα Δωδεκάνησα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το τέταρτο κεφάλαιο της διπλωματικής συνιστά μία λεπτομερή περιγραφή της ερευνητικής προσπάθειας της συγκεκριμένης εργασίας. Αρχικά, διατυπώνεται ο σκοπός της έρευνας και παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία αποτελούν τον πυλώνα της μελέτης. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται επίσης η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας. Ειδικότερα, περιγράφεται η μέθοδος προσέγγισης και παρουσιάζεται το υλικό της έρευνας.

5.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία έχει ως κύριο σκοπό να ερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο οι Ιταλοί, μετέτρεψαν τη φιλαναγνωσία σε εργαλείο προπαγάνδας κατά τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Η έρευνα θα επικεντρωθεί στην δεύτερη περίοδο της Ιταλοκρατίας που άρχισε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (23 Ιουλίου 1923) και μετέτρεψε την κατοχή σε καθεστώς κτήσης (1923-1943). Στην παρούσα μελέτη γίνεται προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις στα εξής βασικά ερευνητικά ερωτήματα:

- Υπήρχαν σχολικά εγχειρίδια ή παιδικά λογοτεχνήματα που περνούσαν προπαγανδιστικά μηνύματα στον πληθυσμό της Δωδεκανήσου;
- Ποιος ήταν ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας στην διάδοση αυτών των βιβλίων (εφημερίδες, περιοδικά);
- Με ποιον τρόπο η φιλαναγνωσία των Ελλήνων χρησιμοποιήθηκε μέσα στο «σύστημα» του ιταλικού σχολείου με απώτερο σκοπό την άσκηση προπαγάνδας;

5.3 Μεθοδολογία

Σύμφωνα με τους Ίσαρη και Πουρκό (2015: 37) συχνά ένας κοινωνικός επιστήμονας όπως ένας ψυχολόγος, κοινωνιολόγος ή ερευνητής των επιστημών αγωγής, προσφεύγει σε μια ποιοτική έρευνα και υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους επιλέγεται. Πιο αναλυτικά, η ποιοτική μέθοδος συνιστάται για τον ερευνητή ο οποίος επιδιώκει να διερευνήσει την ιδιαιτερότητα του φαινομένου που τον ενδιαφέρει και όχι απλά να παραμείνει σε μια αποσπασματική, αφαιρετική και στατική του μελέτη. Η ανάγκη αυτή προκύπτει, επίσης, όταν ο ερευνητής αδυνατεί να αναγνωρίσει ή να διακρίνει συγκεκριμένες μεταβλητές για τη μελέτη του φαινομένου ή όταν δεν υπάρχει

διαθέσιμη θεωρία για την εξήγηση ή την κατανόησή του.

Σε πρώτη φάση, για την διεξαγωγή της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε πρωτογενής ποιοτική έρευνα, καθώς στόχος της εργασίας είναι η ανάδειξη προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα από αναζήτηση στα άρθρα της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi».

Για την πραγματοποίηση της έρευνας στο πρακτικό κομμάτι χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Όπως ορίζεται από τον Ιωσηφίδη (2008: 56), «*Η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) είναι μια μέθοδος δευτερογενούς ανάλυσης ποιοτικού υλικού το οποίο μπορεί να έχει διάφορες μορφές: κείμενα, συνεντεύξεις, εικόνες, φιλμ κτλ. Συνήθως η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται σε υλικό προερχόμενο από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (εφημερίδες, περιοδικά, τηλεόραση, κινηματογράφος, ραδιόφωνο) αλλά εφαρμόζεται και στην ανάλυση άλλων τύπων κειμένων και ποιοτικού υλικού γενικότερα, όπως προσωπικά έγγραφα και ντοκουμέντα, συνεντεύξεις, επιστολές, λογοτεχνικά κείμενα κ.τ.λ (Κυριαζή 1999: 92).*

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, που εφαρμόζεται στην εργασία μας, αποτελεί μια ερευνητική μέθοδο για την υποκειμενική ερμηνεία του περιεχομένου των στοιχείων που θα αντληθούν από την εφημερίδα «Il Messagero di Rodi», μέσω μιας συστηματικής διαδικασίας ταξινόμησης των τευχών της εφημερίδας ανά έτος (από τις 23/7/1923 μέχρι και τις 29/7/1943) και αναγνώρισης προπαγανδιστικών χαρακτηριστικών, όπως αυτά προέκυψαν από τις συνεχείς αναγνώσεις και παρατηρήσεις. Προσεγγίζεται λοιπόν μέσω της εμπειρικής, μεθοδολογικής, ελεγχόμενης ανάλυσης των κειμένων, όσον αφορά το περιεχόμενο, ακολουθώντας τους κανόνες της ανάλυσης περιεχομένου και μέσα από σταδιακά βήματα.

Πιο αναλυτικά, θα ερευνηθούν όλα τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» από τις 23/7/1923 μέχρι και τις 29/7/1943. Από την πληθώρα των στοιχείων που αναφέρονται στην εφημερίδα «Il Messagero di Rodi», τέθηκαν κάποιοι σκόπιμοι περιορισμοί. Θα επιλεγούν μόνο εκείνα τα συγγράμματα (άρθρα, διαφημίσεις, συγγράμματα για παιδιά και ενήλικες, αφιερώματα, δοκίμια) που αναφέρονται μέσα στην εφημερίδα και αποτυπώνουν προπαγανδιστικά μηνύματα, με κύριο σκοπό τον εξιταλισμό των Ελλήνων. Τα συγγράμματα που θα επιλέγουν, θα χωριστούν ανά έτος και στη συνέχεια, θα κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με το είδος τους, σε λογοτεχνία για παιδιά,

λογοτεχνία για ενήλικες, δοκίμια, αφιέρωμα σε συγγραφέα και λοιπά συγγράμματα.

Σε δεύτερη φάση, θα επιλεγούν ένα σχολικό εγχειρίδιο και ένα παιδικό λογοτέχνημα, στα οποία θα πραγματοποιηθεί ποιοτική έρευνα μελέτης περίπτωσης με απώτερο σκοπό να διαπιστωθεί ή όχι αυτή η προπαγανδιστική πολιτική των Ιταλών μέσα από το σχολικό εγχειρίδιο και παιδικό λογοτέχνημα και θα μελετηθεί ο χαρακτήρας αυτών των προπαγανδιστικών μηνυμάτων. Η μελέτη περίπτωσης που εξετάζουμε, εντάσσεται στην περιγραφική μεθοδολογική προσέγγιση. Το ενδιαφέρον του ερευνητή εστιάζεται στη μελέτη ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός φαινομένου (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2014), επιχειρώντας την σε βάθος περιγραφική ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν από την ανάγνωση των συγγραμμάτων.

5.2 Το υλικό της έρευνας

Η ποιοτική δειγματοληψία, σύμφωνα με τις Morse & Field (1996), βασίζεται σε δύο βασικούς κανόνες που αφορούν το υλικό: να είναι κατάλληλο αλλά και επαρκές. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να είναι το ακριβές υλικό για την ερμηνεία του φαινομένου και να είναι αρκετό, υπό την έννοια - όχι της ποσότητας - αλλά της επάρκειας των πληροφοριών, ώστε να επέλθει ο κορεσμός. Το δείγμα στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε λοιπόν σκόπιμα και με συγκεκριμένα κριτήρια, ώστε να αντλήσουμε συγκεκριμένες πληροφορίες, που με τη σειρά τους θα οδηγήσουν σε ολοκληρωμένες απαντήσεις. Ακολουθώντας λοιπόν μια ερμηνευτική προσέγγιση στη μελέτη αυτή, η δειγματοληψία μας αποσκοπεί κυρίως να εντοπίσει αυτό που ο Patton (2002: 203) ονομάζει πλούσιες σε πληροφορία περιπτώσεις (information rich cases), δηλαδή περιπτώσεις που «προσφέρονται για μελέτη εις βάθος» και από τις οποίες «κάποιος μπορεί να μάθει πολλά σχετικά με ζητήματα κεντρικής σημασίας για τον σκοπό της έρευνας».

Κύριο υλικό της παρούσας έρευνας αποτελεί το περιεχόμενο των τευχών της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» (ο Αγγελιοφόρος της Ρόδου). Τα Γ.Α.Κ. Αρχεία Ν. Δωδεκανήσου σε συνεργασία με τον καθηγητή Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Πάδοβας κ. Massimo Peri ψηφιοποίησαν την ιταλόφωνη εφημερίδα «Il Messaggero di Rodi». Το αρχειακό αυτό υλικό έχει ενταχθεί σε τράπεζα δεδομένων, η οποία είναι προσβάσιμη στην διεθνή ερευνητική κοινότητα. Χάρη σε μία ειδική φόρμα αναζήτησης ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια, να τονίσει διαφορετικά κριτήρια για να εκτελέσει μια αναζήτηση ή έρευνα, με βάση τα

ενδιαφέροντά του. Το Αρχείο της εφημερίδας καλύπτει ένα χρονικό διάστημα 26 ετών δημοσιογραφίας, από τις 24 Απριλίου 1916 μέχρι τις 29 Δεκεμβρίου 1945. Για του σκοπούς της παρούσας έρευνα επιλέχθηκαν τα τεύχη που εκδόθηκαν από τις 23/7/1923 μέχρι και τις 29/7/1943, διάστημα στο οποίο χρονολογείται και η περίοδος της Ιταλική κτήσης (1923-1943) στα Δωδεκάνησα.

Από την πρωτογενή ποιοτική ανάλυση του υλικού της εφημερίδας, θα επιλεγούν μόνο εκείνα τα συγγράμματα (άρθρα, διαφημίσεις, συγγράμματα για παιδιά και ενήλικες, αφιερώματα, δοκίμια) που αναφέρονται μέσα στην εφημερίδα και αποτυπώνουν προπαγανδιστικά μηνύματα. Τα συγγράμματα που θα προκύψουν από την πρωτογενή ποιοτική έρευνα αποτελούν ένα αρκετά ευρύ αλλά σαφώς αντιπροσωπευτικό δείγμα.

Σε δεύτερη φάση, θα χρησιμοποιηθούν, σαν πρωτογενές υλικό, δυο συγγράμματα, ένα σχολικό εγχειρίδιο και ένα παιδικό λογοτέχνημα. Στα συγγράμματα αυτά θα πραγματοποιηθεί μελέτη περίπτωσης με απώτερο σκοπό να διαπιστωθεί ή όχι αυτή η προπαγανδιστική πολιτική των Ιταλών και να μελετηθεί ο χαρακτήρας των προπαγανδιστικών μηνυμάτων.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το πρώτο κεφάλαιο προχωρά στην αναλυτική περιγραφή των ερευνητικών ευρημάτων, όπως αυτά προέκυψαν από τη μεθοδολογία της παρούσας έρευνας.

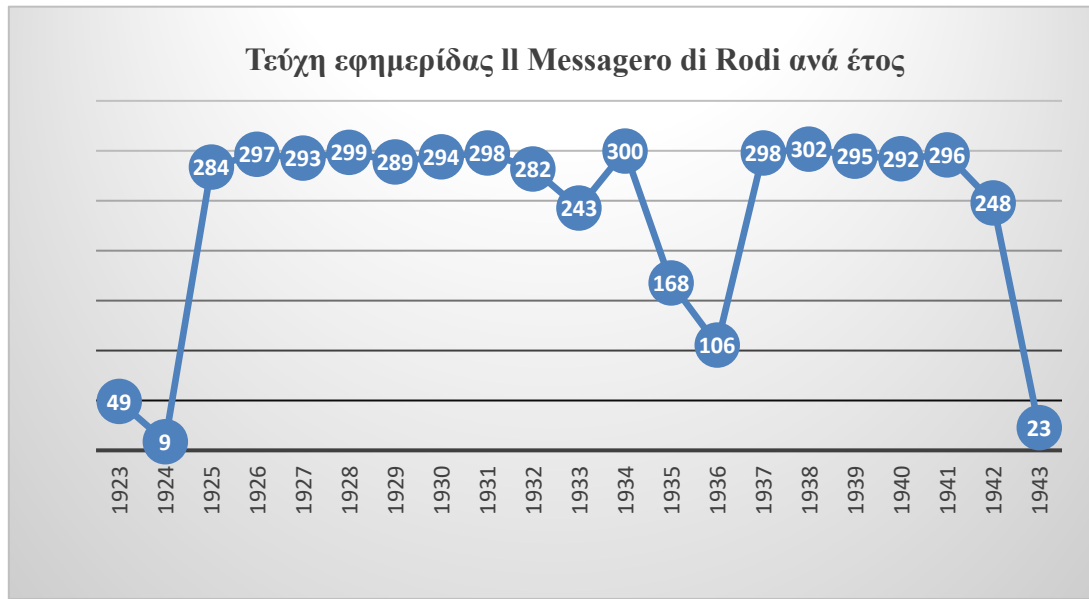
1.1 Ποσοτική ανάλυση ευρημάτων

Μετά τη πραγματοποίηση της έρευνας μας, καταλήξαμε στον αριθμό των τευχών της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» που εκδόθηκαν ανά έτος, στο πλήθος των τευχών με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος και στο πλήθος των προπαγανδιστικών συγγραμμάτων που προωθούσε η εφημερίδα μέσα από τα φύλλα της ανά έτος.

Πίνακας 1.1: Τεύχη εφημερίδας, τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα και πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων

Έτος	Τεύχη	Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα	Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων
1923	49	6	6
1924	9	0	0
1925	284	48	58
1926	297	34	44
1927	293	69	82
1928	299	39	46
1929	289	84	97
1930	294	121	188
1931	298	154	202
1932	282	161	241
1933	243	130	256
1934	300	111	304
1935	168	78	125
1936	106	41	79
1937	298	110	184
1938	302	72	113
1939	295	82	129
1940	292	24	57
1941	296	5	5
1942	248	9	9
1943	23	2	2

Διάγραμμα 1.1: Τεύχη εφημερίδας Il Messagero di Rodi ανά έτος

Παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος των τευχών της εφημερίδας κυμαίνεται στα 236 τεύχη το χρόνο. Ωστόσο, το 1924 εκδόθηκαν μόνο 9 τεύχη και το 1943 εκδόθηκαν μόνο 23 τεύχη της εφημερίδας. Το 1923 καταγράφονται 49 τεύχη της εφημερίδας, αλλά η καταμέτρηση μας ξεκινάει από τις 23/07/1923 και μετά, όπου και ξεκίνησε το καθεστώς κτήσης. Πληροφοριακά αναφέρουμε ότι το 1923 εκδόθηκαν συνολικά 180 τεύχη της εφημερίδας.

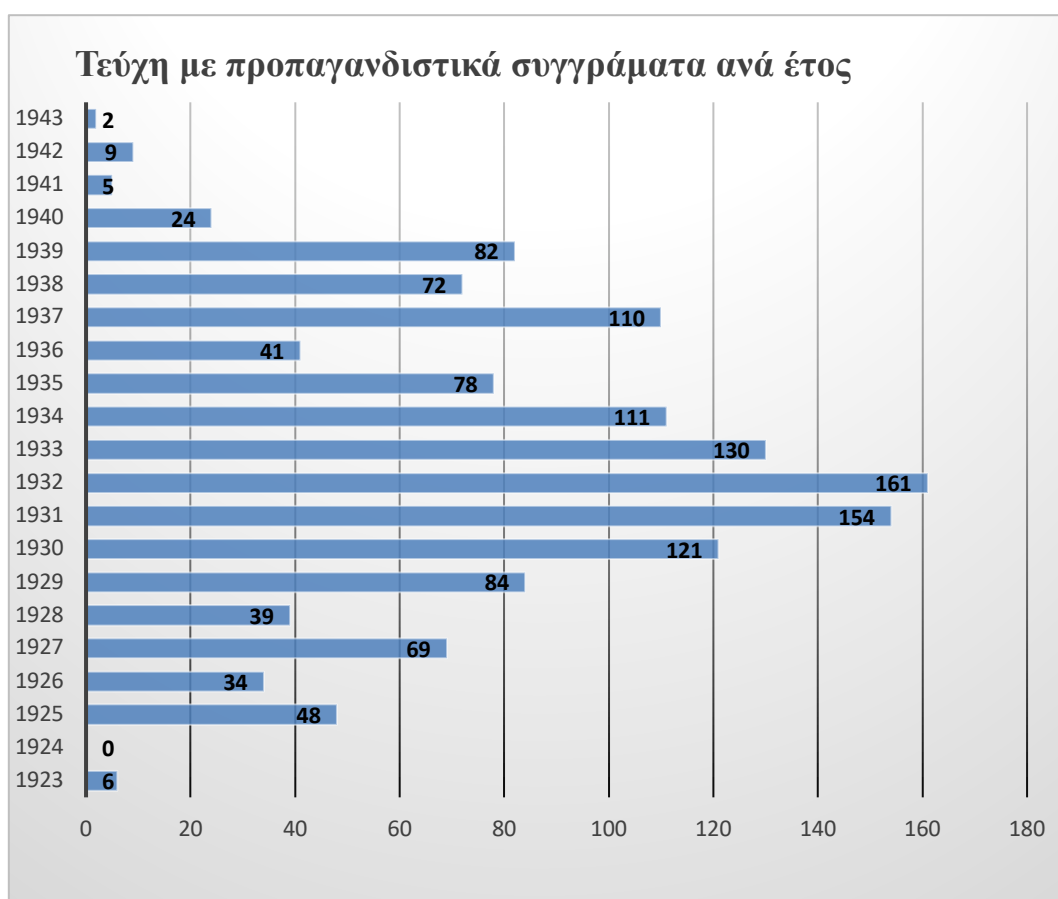
Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι στην αρχή και στο τέλος της Ιταλικής κατοχής στα Δωδεκάνησα, τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» που εκδόθηκαν ήταν περιορισμένα.

Πίνακας 1.2: Τεύχη και ποσοστό με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος

Έτος	Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα	Ποσοστό των τευχών με προπαγανδιστικά συγγράμματα
1923	6	3%
1924	0	0%
1925	48	17%
1926	34	11%
1927	69	24%
1928	39	13%
1929	84	29%
1930	121	41%
1931	154	52%

1932	161	52%
1933	130	53%
1934	111	35%
1935	78	46%
1936	41	39%
1937	110	37%
1938	72	24%
1939	82	28%
1940	24	8%
1941	5	2%
1942	9	4%
1943	2	9%

Διάγραμμα 1.2: Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά έτος

Όσον αφορά τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» που περιλάμβαναν προπαγανδιστικά συγγράμματα, παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος αυτών κυμαίνεται στα 65 τεύχη το χρόνο. Ακόμα, μπορούμε να σημειώσουμε ότι τα δυο πρώτα χρόνια της περιόδου της Ιταλικής κατοχής καταγράφεται ένας πολύ περιορισμένος αριθμός προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi». Πιο αναλυτικά, από τις 23 Ιουλίου του 1923 και μετά, εκδόθηκαν 49 τεύχη της

εφημερίδας από τα οποία προέκυψαν, μετά από συστηματική μελέτη, μόλις 6 τεύχη που περιλάμβαναν προπαγανδιστικά συγγράμματα. Ενώ, το 1924 εκδόθηκαν 9 τεύχη της εφημερίδας από την ανάλυση των οποίων δεν προκύπτει κάποια προπαγανδιστική αναφορά.

Πίνακας 1.3: Προπαγανδιστικά συγγράμματα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1923

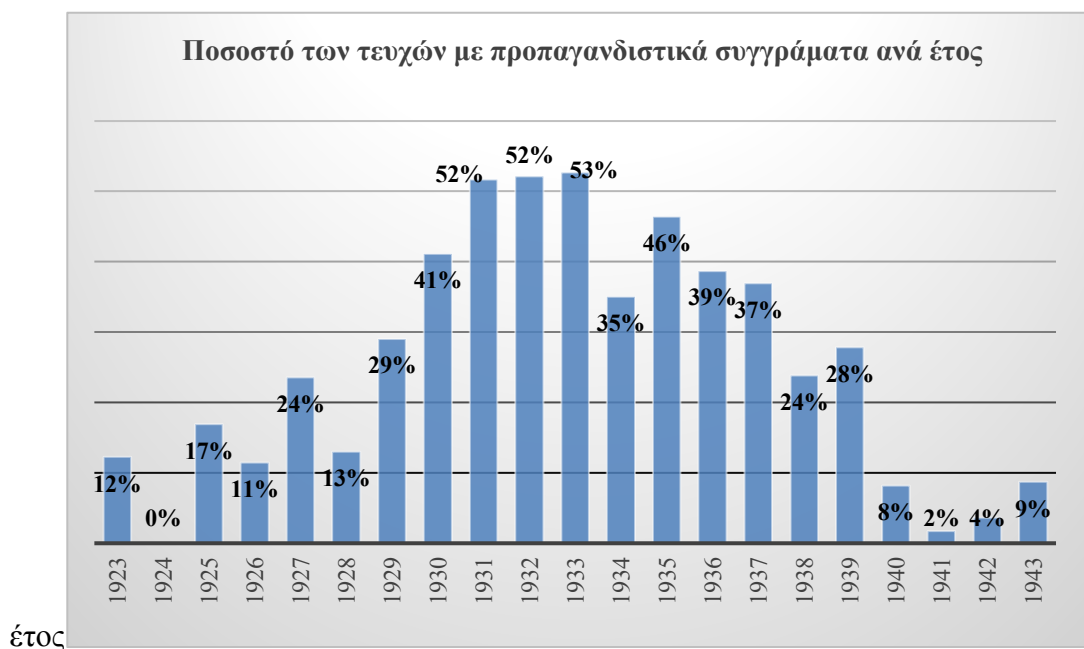
ΤΕΥΧΟΣ ΗΜ/ΝΙΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
17/05/1923		στον Alessandro Manzoni	
25/05/1923		στον Alessandro Manzoni	
07/08/1923			Mehmed Cadri: “Nuova grammatica Turca”
09/08/1923			Fabrizio del Carretto: “Ricordi ovvero di ammaestramenti nei quali con prudenti, cristiani discorsi si ragiona di tutte le materie onorate che si ricercano a un vero gentiluomo”
22/09/1923	Enrico Corradini: “L'unita'e la potenza delle nazioni”		
09/10/1923			Benito Mussolini: “Il mio diario di guerra”

Το ίδιο παρατηρούμε και τα τελευταία χρόνια της Ιταλικής κατοχής, όπου καταγράφεται ένας πολύ μικρός αριθμός προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi». Πιο συγκεκριμένα, το έτος 1941 προέκυψαν, μετά από συστηματική μελέτη, προπαγανδιστικά στοιχεία σε 5 τεύχη της εφημερίδας, το έτος 1942 προέκυψαν 9 τεύχη της εφημερίδας με προπαγανδιστικά στοιχεία, ενώ το έτος 1943 προέκυψαν μόλις 2 τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα από την έρευνά μας.

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι στην αρχή και στο τέλος της Ιταλικής κατοχής στα Δωδεκάνησα, καταγράφεται ένας πολύ μικρός αριθμός

προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα στα άρθρα της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi», γεγονός που δικαιολογείται καθώς στις χρονικές αυτές περιόδους δεν είχε καταστεί επιτακτική ακόμα η ανάγκη άσκησης προπαγάνδας.

Διάγραμμα 1.3: Ποσοστό των τευχών με προπαγανδιστικά συγγράμματα ανά

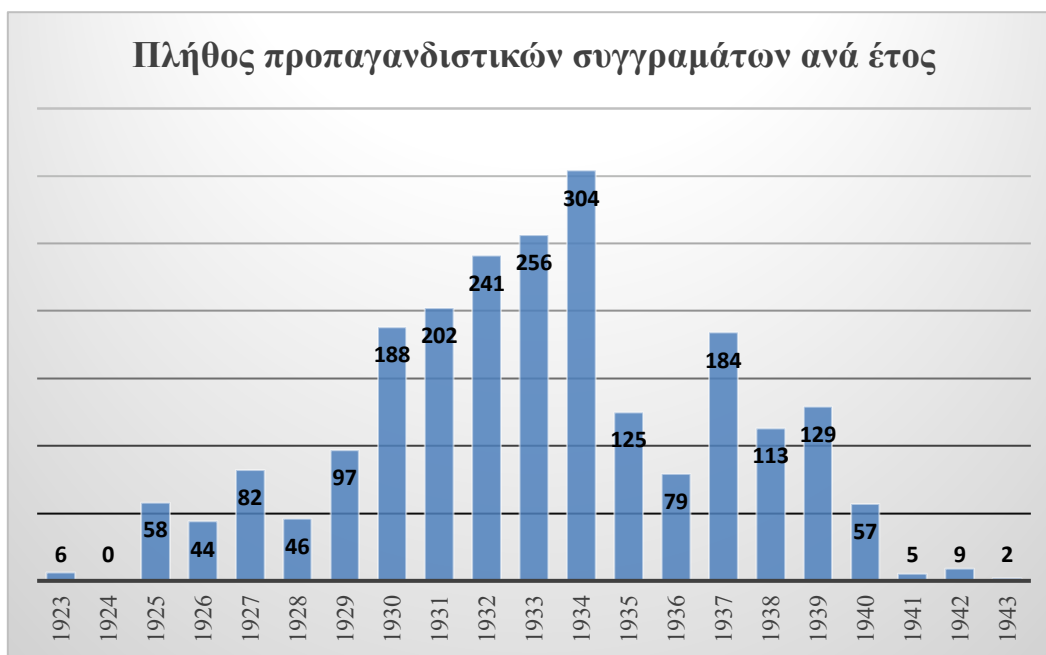

Τέλος, μπορούμε να σημειώσουμε ότι το χρονικό διάστημα από το 1930 μέχρι το 1934 παρατηρήθηκε αυξημένη προπαγανδιστική δραστηριότητα μέσω της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi». Πιο συγκεκριμένα, το 1930 καταγράφονται 121(41%) τεύχη με προπαγανδιστικές αναφορές στα άρθρα τους, ενώ το έτος 1931 καταγράφονται 154 (52%) τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα από τα συνολικά 298 τεύχη της εφημερίδας. Το έτος 1932 είχαμε τα περισσότερα τεύχη, όπου αναγνωρίστηκαν και καταγράφηκαν 161 (52%) τεύχη με προπαγανδιστικά στοιχεία από το σύνολο των 243 τευχών της εφημερίδας. Το 1933 καταγράφονται 130 (53%) τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα, ενώ το 1934 καταγράφονται 111 (35%) τεύχη με προπαγανδιστικές αναφορές στα άρθρα της εφημερίδας.

Όσον αφορά το πλήθος των προπαγανδιστικών συγγραμμάτων που προωθούσε η εφημερίδα «Il Messagero di Rodi» κάθε χρόνο, παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος αυτών κυμαίνεται στα 106 προπαγανδιστικά συγγράμματα το χρόνο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι κάθε τεύχος της εφημερίδας δεν περιλάμβανε απαραίτητα ένα μόνο προπαγανδιστικό σύγγραμμα, με αποτέλεσμα κάποιες χρονιές να έχουμε ακόμα και διπλάσιο ή τριπλάσιο αριθμό προπαγανδιστικών αναφορών σε σύγκριση με τον αριθμό των τευχών στα οποία

περιέχονται. Για παράδειγμα, το 1934, καταγράφονται 111 τεύχη με προπαγανδιστικές αναφορές, μόλις το 35% του συνόλου των τευχών που εκδόθηκαν εκείνη τη χρονιά. Ωστόσο, στα άρθρα των τευχών αυτών σημειώνονται 304 προπαγανδιστικά συγγράμματα, αριθμός τριπλάσιος από τα τεύχη στα οποία περιλαμβάνονται οι αναφορές αυτές.

Διάγραμμα 1.4: Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων ανά έτος

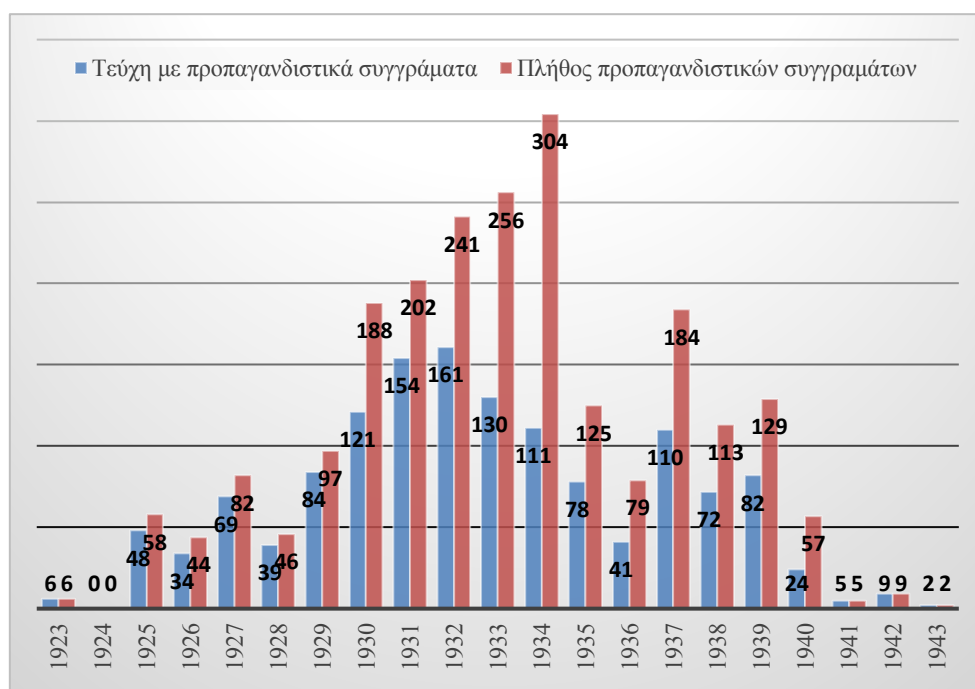

Ο αριθμός των προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi», σε αναλογία με τα τεύχη της εφημερίδας που περιλάμβαναν προπαγανδιστικά συγγράμματα, ήταν πολύ περιορισμένος στην αρχή και στο τέλος της Ιταλικής κατοχής στα Δωδεκάνησα, γεγονός που δικαιολογείται καθώς στις χρονικές αυτές περιόδους δεν είχε καταστεί επιτακτική ακόμα η ανάγκη άσκησης προπαγάνδας. Τέλος, το χρονικό διάστημα από το 1930 μέχρι το 1934 παρατηρήθηκε αυξημένη προπαγανδιστική δραστηριότητα μέσω της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi». Το 1934 έχουμε το αποκορύφωμα της προπαγανδιστικής δραστηριότητας όπου στα άρθρα των τευχών της εφημερίδας καταγράφονται 304 προπαγανδιστικά συγγράμματα.

Πίνακας 1.4: Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων ανά έτος

Έτος	Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα	Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων
1923	6	6
1924	0	0
1925	48	58
1926	34	44
1927	69	82
1928	39	46
1929	84	97
1930	121	188
1931	154	202
1932	161	241
1933	130	256
1934	111	304
1935	78	125
1936	41	79
1937	110	184
1938	72	113
1939	82	129
1940	24	57
1941	5	5
1942	9	9
1943	2	2

Διάγραμμα 1.5: Τεύχη με προπαγανδιστικά συγγράμματα - Πλήθος προπαγανδιστικών συγγραμμάτων ανά έτος

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι σημειώθηκε αυξημένη προπαγανδιστική

δραστηριότητα μέσω της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» κατά τη περίοδο διοίκησης του M. Lego (1923-1936). Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίφαση με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο αποτυπώνεται πως η εποχή του De Vecchi υπήρξε η πιο δύσκολη, η πιο απάνθρωπη και η πιο τραγική της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα (Παπαχριστοδούλου, 1972:568). Ο De Vecchi είχε ως στόχο οι Δωδεκανήσιοι να μετατραπούν σε πιστούς οπαδούς του φασιστικού καθεστώτος. Απέβλεπε όχι απλά να ιταλοποιήσει τα νησιά, αλλά να τα φασιστικοποιήσει πέρα για πέρα. (Μηνατσής, 2009:120-121). Ωστόσο, τη χρονική περίοδο διοίκησης του De Vecchi (1936-43) είχαμε λιγότερα προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα τεύχη της εφημερίδας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1937 όπου και θεσπίστηκε το νέο εκπαιδευτικό καθεστώς με κανονισμό που ουσιαστικά ιταλοποιούσε πλήρως τα ελληνικά νησιά, είχαμε 184 προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα 298 τεύχη της εφημερίδας. Την επόμενη χρονιά, το 1938, είχαμε 113 προπαγανδιστικά συγγράμματα και το 1939 είχαμε 129 προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα τεύχη της εφημερίδας. Γεγονός που δείχνει την πρόθεση του φασιστικού κινήματος να μετατρέψει τους Δωδεκανήσιους σε πιστούς οπαδούς του φασιστικού καθεστώτος, αλλά και να τα φασιστικοποιήσει πέρα για πέρα, με την άσκησης προπαγάνδας μέσω του τύπου.

Καταληκτικά, αναφέρουμε ότι καταγράψαμε συνολικά 2.163 προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα τεύχη της εφημερίδας κατά τη διάρκεια των 21 χρόνων της Ιταλικής κτήσης (1923-1943) στα Δωδεκάνησα. Τέλος, από την έρευνα μας μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» προκύπτει και μια λίστα με τα σχολικά εγχειρίδια της εποχής, τα οποία βρέθηκαν στο τεύχος της εφημερίδας με ημερομηνία έκδοσης 8/11/1938.

Πίνακας 1.5: Σχολικά εγχειρίδια

Σχολικά εγχειρίδια	Τάξη Διδασκαλίας
Bernini e Bianchi: "Limpide voci"	Πρώτη γυμνασίου
Castellino: "La lingua del si"	
Campanini: "Discendere et audire"	
Longo: "La Lupa"	
Gribuadi: "L'uomo e il suo regno"	
Scire': "Aritmetica pratica"	
Scire': "Geometria intuitiva"	
Bernini: "Dizionario di lingua italiana"	
Zingarelli : "Vocabolario"	
Carli e Silati: "Scrittori italiani"	
Dante Alighieri: "Divina Commedia"	
Rostagni: "Storia della Letteratura latina"	

Sciuto: “Il fiore dell' Iliade e dell' Odissea”	Δευτέρα γυμνασίου	
Terzaghi: “Minerva memor”		
Paganini e Macchi: “Je lis j'apprends”		
Rubrichi: “Sintassi latina”	Τρίτη γυμνασίου	
Bianchi e Nediani: “Aperti orizzonti”	Τέταρτη γυμνασίου	
Mannucci: “Eneide”		
Allulli: “I classici latini”		
Zenoni: “Grammatica”		
Marinelli e Desideri: “Antologia greca”		
Valeri: “Scrittori francesi”		
Manaresi: “Oriente, Grecia”		
Gribaudo: “L'uomo e il suo regno (I Continenti extra europei)”		
Scir?: “Algebra per ginnasi superiori”		
Vergerio: “Geometria Elementare”		
Cardi: “Gerusalemme Liberata”		
Corneille: “Horace”		Πρώτη λυκείου
Livio: “Libro XXII”		
Rostagni: “Letteratura greca”		
Omero: “Odissea VI”		
Erodoto: “Storie VIII”		
Cognasso: “Graecia”		
Calderaro: “Vita vissuta”		
Mottini: “Storia dell'Arte Italiana		
Guzzo: “Breve storia della filosofia”		
Platone: “Gorgia”		
Baffi: “Elementi di algebra per i licei”		
Federico: “Tavole dei logaritmi”		
Della Beffa: “Nozioni di Scienze Naturali”		
Ariosto: “Orlando Furioso”		
Machiavelli: “Il Principe”		
Orazio: “Odi ed Epodi”		
Tacito: “Germania”		
Virgilio: “Georgiche IV”	Δευτέρα λυκείου	
Cammelli: “Antologie della lirica greca”		
Platone: “Jone”		
Manaresi: “Storia moderna”		
Pascal: “Pensieri”		
Fanfani: “Il significato del corporativismo”		
Fermi: “Fisica per i Licei”		
Flores: “Elementi di fisica e mineralogia”		
Orazio: “Satire”		
Orazio: “Epistole scelte”		
Cicerone: “Opere filosofiche”	Τρίτη λυκείου	
Colombo: “Opere cristiane”		
Sofocle: “Antigone”		
Rosmini: “Breve schizzo di Filosofia moderna”		
De Franchis: “Trigonometria piana”		

1.2 Ποιοτική ανάλυση ευρημάτων

Στο δεύτερο στάδιο της έρευνάς μας, θα πραγματοποιήσουμε ποιοτική ανάλυση

των ευρημάτων μας. Στη συνέχεια, θα χρησιμοποιήσουμε, ως πρωτογενές υλικό, δυο συγγράμματα τα οποία αποτελούν προπαγανδιστικά συγγράμματα τα οποία βρέθηκαν στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» κατά την πρωτογενή μας έρευνα. Πιο συγκεκριμένα θα πραγματοποιηθεί μελέτη περίπτωσης στο παιδικό λογοτέχνημα «La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d'Italia» του Olindo Giacobbe και στο σχολικό εγχειρίδιο «Il Libro D' Italiano». Σκοπός μας αποτελεί να διαπιστωθεί ή όχι αυτή η προπαγανδιστική πολιτική των Ιταλών και να μελετηθεί ο χαρακτήρας των προπαγανδιστικών μηνυμάτων.

1.2.1 Il Messaggero di Rodi και Προπαγάνδα

Στην παρούσα εργασία έχουμε να κάνουμε με μια πολιτική προπαγάνδα η οποία είναι ευρύτερη και της οικονομικής και της θρησκευτικής προπαγάνδας και συχνότατα τις περιέχει ή τις χρησιμοποιεί για να επιτύχει τους σκοπούς της. Έχοντας ως κριτήριο τον τρόπο επαφής με τη μάζα, η προπαγάνδα που ασκούσαν οι Ιταλοί μέσω της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» ήταν μια οπτική προπαγάνδα, δηλαδή προπαγάνδα που καθίσταται αντιληπτή μέσω της οράσεως π.χ. αφίσα, έντυπο κ.λ.π. Με κριτήριο το περιεχόμενο των ιδεών που μεταδίδονται, έχουμε να κάνουμε με μια απλή προπαγάνδα όπου οι Ιταλοί διαδίδουν τις ιδέες της παράταξής τους και προσπαθούν είτε να ανανεώσουν και να ενισχύσουν την πίστη των οπαδών της, είτε να προσελκύσουν νέους οπαδούς.

Με κριτήριο την μέθοδο προβολής, έχουμε να κάνουμε με μια έμμεση προπαγάνδα η οποία προβάλλει το αντικείμενο της μέσω της πλαγίας οδού. Στόχος των Ιταλών ήταν να αποκρύψουν το τελικό σκοπό τους με έντεχνο τρόπο και να μην αποκαλύψουν τις επιδιώξεις των προπαγανδιστικών ενεργειών τους. Σημαντικό πλεονέκτημα είναι, επίσης, ότι η έμμεση προπαγάνδα εξαπατά τους ουδέτερους και τους αμφιλεγόμενους οι οποίοι καταλήγουν να μπλέκουν στον ιστό της προπαγάνδας, χωρίς να το καταλαβαίνουν (Jowett, 2012).

Όσον αφορά τις τεχνικές προπαγάνδας που χρησιμοποιήθηκαν, αρχικά, έχουμε να κάνουμε με την τεχνική της **επαναληπτικότητας**. Παρατηρείται δηλαδή μια διαρκής προβολή των ίδιων προπαγανδιστικών μηνυμάτων μέσω της δημοσίευσής τους στην εφημερίδα και ο εθισμός του πολίτη με την αποτύπωσή τους στο μυαλό του. Επίσης, παρατηρείται η τεχνική της **επίκλησης στο συναίσθημα**. Πιο αναλυτικά,

χρησιμοποιούνται συγκινησιακά μηνύματα με σκοπό τη διέγερση των συναισθημάτων, την υποβλητικότητα και συγκινησιακή φόρτιση των αναγνωστών και τέλος την κινητοποίηση των βαθύτερων ενστίκτων και ορμών του. Τέλος, έχουμε να κάνουμε με την τεχνική της **προσωπολατρίας**, καθώς γίνεται θεοποίηση του Μουσολίνι ο οποίος προβάλλεται ως χαρισματικός ηγέτης, με απώτερο σκοπό την πειστική διοχέτευση θέσεων στους συνεπαρμένους από την προκατασκευασμένη προσωπικότητα αναγνώστες, που αδυνατούν να αμφισβητήσουν τη διαμορφωμένη αυθεντία.

1.2.2 Μελέτη Περίπτωσης – La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d'Italia

Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια βιογραφία του Benito Mussolini και γράφτηκε από το συγγραφέα Olindo Giacobbe με ημερομηνία έκδοσης το 1926. Στην αρχή του βιβλίου υπάρχει μια αφιέρωση στον Giovanni Vaselli, τον άνθρωπο που έφερε το πνεύμα του φασισμού στα σχολεία της Ρώμης. Η εισαγωγή του βιβλίου ξεκινά με δύο μεταφορές. Η πρώτη συγκρίνει το Mussolini με ένα χειρουργό που πραγματοποίησε χειρουργική επέμβαση στον «άρρωστο ασθενή» που ήταν η ιταλική χώρα. Τα παιδιά – αναγνώστες πρέπει να σκεφτούν ότι αν δεν είχε επέμβει ο Mussolini για να "θεραπεύσει" την Ιταλία, ο τρόμος θα είχε καταστρέψει κάθε αίσθημα ευσέβειας και αγάπης στην καρδιά τους και θα γνώριζαν την πείνα, την ατιμία και το έγκλημα.

Η δεύτερη μεταφορά επιμένει στην περιγραφή του Mussolini ως σωτήρα της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, ο Mussolini παρουσιάζεται σαν ιπότης που κόβει τα κεφάλια του δράκου για να διασώσει την «πριγκίπισσα» της Ιταλίας. Στην πρωτοκαθεδρία, λοιπόν, της φασιστικής προπαγάνδας, εμφανίζεται το ανδροπρεπές ιδεώδες του Mussolini ως το μόνο μέσο για την ενδυνάμωση της ιταλικής οικονομίας και του ιταλικού γοήτρου με απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η βιογραφία αρχίζει περιγράφοντας την παιδική ηλικία του Mussolini. Είναι πολύ ενδιαφέρον το γεγονός ότι τονίζεται η ικανότητα του Mussolini να διαβάζει σε ηλικία μόλις τεσσάρων ετών. Οι γονείς του περιγράφονται ως το ιδανικό παράδειγμα φασιστικής μητέρας και πατέρα. Η μητέρα, Rosa Maltoni, ήταν γλυκιά, γενναιόδωρη και συμπαθητική. Ήταν δασκάλα στο δημοτικό σχολείο του χωριού και η καρδιά της ήταν γεμάτη αγάπη για τα παιδιά και για τη δουλειά της. Τον διδάσκει να διαβάζει και να

προσεύχεται. Ο πατέρας, Alessandro Mussolini, ήταν ένας σιδεράς, ένας ισχυρός και υπερήφανος άνθρωπος, γεμάτος ιδανικά, έτοιμος να πολεμήσει σκληρά για να τα επιτύχει τους στόχους του. Περιγράφεται ως γενναίος και γενναιόδωρος, πάντα έτοιμος να προστατεύσει τους πολιτικά διωκόμενους. Ο Mussolini συνήθιζε να βοηθά τον πατέρα του πολύ συχνά με το έργο του, πηγαίνοντας παράλληλα και στο σχολείο.

Εικόνα 1.1: Εξώφυλλο βιβλίου La Vita di Benito Mussolini

Ως παιδί απεικονίζεται ως κυρίαρχη φυσιογνωμία που τον υπάκουαν όλοι οι άλλοι συμμαθητές του. Όποιος αρνιόταν να τον υπακούσει, επέβαλε τη γνώμη του ακόμη και με τη άσκηση βίας. Αλλά είχε και μια ευγενική καρδιά, έτοιμη να βοηθήσει τους φίλους του. Δεν ήξερε τι σημαίνει φόβος. Μόλις τελείωσε το δημοτικό σχολείο, οι γονείς του αποφάσισαν να τον στείλουν μακριά από το σπίτι, σε ένα θρησκευτικό κολέγιο εξαιτίας του αντάρτικου χαρακτήρα του. Ο νεαρός Mussolini, όμως, δεν ταίριαζε καθόλου εκεί. Συνέχισε να είναι επαναστάτης, να έχει συγκρούσεις τόσο με τους καθηγητές όσο και με τους συμμαθητές του. Συνειδητοποιεί ότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να τον αντιμετωπίζει σαν «απλό» μαθητή, γιατί δεν αισθάνεται σαν ένας κοινός μαθητής. Διαβάζει πολλά βιβλία και κάνει εξάσκηση στο δωμάτιό του βγάζοντας λόγους μπροστά σε φανταστικό κοινό. Βλέπουμε, λοιπόν, τον Mousolini να προβάλετε σαν ένας υπεράνθρωπος, ένα ήρωας που γεννηθηκε για να ξεχωρίζει. Κύριως στοχος των Ιταλών

ήταν να επιτευχθεί η λατρεία του ενός και μοναδικού ηγέτη και η προβολή των νέων ιδανικών του, γεγονός που αποτελεί προπαγανδιστικό όπλο των Ιταλών.

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι στο νεαρό Mussolini δεν αρέσουν οι κανόνες, είναι επαναστάτης, δεν ακολουθεί τις εντολές της αρχής, το σκάει ακόμα και από το κολέγιο. Το γεγονός αυτό φαίνεται να είναι αντίθετο με κάποιες από τις αξίες του φασισμού, όπως η υπακοή, ο σεβασμός των κανόνων και η σοβαρότητα. Αυτή η πλευρά του χαρακτήρα του θα αλλάξει κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, όταν αγωνίζεται ως «bersagliere» (οπλίτης). Αντιμέτωπος πολλές φρικτές εμπειρίες ως στρατιώτης και αυτό τον έκανε έναν πειθαρχημένο άνθρωπο, αφιερωμένο στη χώρα του. Το πρώτο βήμα στην ενήλικη ζωή του είναι όταν εγκαταλείπει την Ιταλία για την πλούσια Ελβετία. Αποδέχεται ταπεινές δουλειές, διατηρεί πολύ καλές σχέσεις με τον κόσμο των εργαζομένων και ξεπερνά όλες τις δυσκολίες. Εκείνο το χρονικό διάστημα πεθαίνουν και οι γονείς του, αλλά δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στο πώς υποφέρει ο Mussolini για την απώλεια της μητέρας του.

Συμμετέχει ολοένα και περισσότερο στην πολιτική, γράφει για διάφορες εφημερίδες, αντιτίθεται επίσης στις αρχές που πιστεύει ότι είναι διεφθαρμένες και δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το μέλλον της χώρας και του λαού της. Ο συγγραφέας σε κάποιο σημείο δικαιολογεί το γεγονός ότι ο Mussolini ήταν αρχικά σοσιαλιστής λόγω της κακής κατάστασης της ιταλικής πολιτικής τάξης και της ανάγκης προστασίας των συμφερόντων των ανθρώπων χαμηλής τάξης. Στη συνέχεια περιγράφεται η γενναία και ατρόμητη συμπεριφορά του Mussolini κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πόλεμου. Ήθελε να είναι πάντα στην πρώτη γραμμή, πάντα στη μέση της μάχης. Ακόμα και όταν τραυματίζεται στη μάχη, το αντιμετωπίζει με θάρρος. Μετά την ήττα του Caporetto, ο Mussolini είναι απογοητευμένος και απελπισμένος, αλλά όταν η Ιταλία αρχίζει να ανακάμπτει γίνεται ο αφηγητής των νικών και δίνει θάρρος στους Ιταλούς στρατιώτες.

Αργότερα ο συγγραφέας επεξηγεί την κατάσταση της μεταπολεμικής περιόδου, κατά την οποία ιδρύθηκε το πρώτο "fascio da combattimento" ("μαχητικό fascio"). Περιγράφεται ότι οι Ιταλοί φασίστες αποτελούσαν την καλή μερίδα των Ιταλών και ότι το υπόλοιπο το αποτελούν κομμουνιστές (με τη βοήθεια της Ρωσίας), αντάρτες και εγκληματίες. Οι «κακοί» κομμουνιστές προσπαθούν να καταστρέψουν το φως του φασισμού με τη χρήση δυσφήμισης, όταν διαδίδουν γεγονότα σχετικά με το αίμα των

φασιστικών ηρώων και των κοινών ανθρώπων που χύθηκε, χρησιμοποιώντας μια «διδασκόμενη» γλώσσα. Η αντίδραση των φασιστών είναι ισχυρή, αλλά η πραγματική "ανάκαμψη" της χώρας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εάν οι φασίστες πάρουν την πολιτική εξουσία.

Έτσι φτάνουμε στην «πορεία προς τη Ρώμη», η οποία περιγράφεται σαν πραγματικός θρίαμβος του Mussolini και των ανδρών του, που χειροκροτούνται από ενθουσιώδη πλήθη. Αλλά όταν τελικά ο Mussolini έχει τη δύναμη, δείχνει τη μεγαλοσύνη του, αφού δεν καταπολεμά πια τους εχθρούς του, αλλά αντίθετα προσπαθεί να ενοποιήσει όλους τους Ιταλούς κάτω από την ένδοξη σημαία τους. Ο συγγραφέας συνεχίζει εξηγώντας όλες τις ενέργειες της φασιστικής κυβέρνησης που βελτίωσαν την κατάσταση στην Ιταλία (βελτίωση των υπηρεσιών, αύξηση του κύρους της χώρας στο εξωτερικό, εγκαινίαση εκθέσεων, δημόσια έργα κτλ.), καθιστώντας τη χώρα σε κατάσταση ευημερίας. Όλος ο ιταλικός λαός είναι μαζί του, εργάζεται χωρίς να ξεκουράζεται 24 ώρες την ημέρα, ενώ ο ίδιος απολαμβάνει μόνο το πάθος του για τον αθλητισμό. Ο Mussolini παρουσιάζεται ως δίκαιος λαϊκός ηγέτης που προστατεύει τα εθνικά δίκαια και που οραματίζεται να χτίσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για χάρη της ευημερίας των πολιτών.

Ο Mussolini παρουσιάζεται ως σωτήρας της Ιταλίας, αλλά υπήρχαν ακόμα μερικοί αντιφασίστες που προσπάθησαν να τον σκοτώσουν ή προσπάθησαν να καταστρέψουν τη φήμη του. Όσον αφορά αυτό το τελευταίο θέμα, θα πρέπει να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται η δολοφονία του Matteotti, μέλους του ιταλικού κοινοβουλίου, από μια ομάδα φασιστών. Ο συγγραφέας λέει ότι ένας «ανόητος» από το Υπουργείο Εσωτερικών διόρισε ορισμένους βίαιους φασίστες για να «κτυπήσει» τον Matteotti, μέλος της αντιπολίτευσης. Δυστυχώς τον χτύπησαν άσχημα, βρέθηκε σε πολύ δύσκολες συνθήκες υγείας και τελικά πέθανε. Τότε οι εκτελεστές του, βρισκόμενοι σε κατάσταση πανικού, έκρυσαν το σώμα του κάπου μέσα στο δάσος. Οι εχθροί του φασισμού χρησιμοποίησαν αυτό το επεισόδιο ως ευκαιρία να δυσφημίσουν τον Mussolini και το κόμμα του, ακόμη και αν ο "ηγέτης" δήλωσε ότι δεν έχει καμία σχέση με το ατύχημα.

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου συνιστά μια έκκληση στα παιδιά να θυμούνται για πάντα τις πράξεις του Mussolini, γιατί ήρθε για να σώσει τη χώρα από το τρόμο, τη παράλυση και τη ταπείνωση. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στο βιβλίο: *"Αν σήμερα η*

Ιταλία είναι περιτριγυρισμένη από σεβασμό και θαυμασμό σε όλο τον κόσμο, αν το παιδί νιώθει τόσο υπερήφανο για αυτό, αν στο σπίτι σας επέστρεψαν η υγεία και γαλήνη και αισθάνεστε ασφαλής εκεί, μην ξεχνάτε! Τα εύσημα για το γεγονός αυτό ανήκουν στον φασισμό!". Τέλος προτείνεται μια προσευχή που πρέπει να κάνουν τα παιδιά στο θεό. Να τον ευχαριστούν που γεννήθηκαν Ιταλοί και να τον εκλιπαρούν να προστατεύει τη χώρα, και το βασιλιά. Παρατηρείται, λοιπόν, μια έντονα δογματική διάθεση, με λόγια συναισθηματικής έντασης και επίκληση στην ανασφάλεια. Με αυτό τον τρόπο βλέπουμε πως η προπαγάνδα στρώνει χαλί για την επικράτηση του φασισμού.

Ο στόχος όλων αυτών των προπαγανδιστικών μηχανισμών ήταν κυρίως η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής πάνω στη βάση της διαμόρφωσης μιας επίσημης ιδεολογίας και ταυτότητας, ακόμα και καταναγκαστικά, που θα υπηρετεί τους σκοπούς του εθνικιστικού - φασιστικού κράτους.

Πίνακας 1.6: Προπαγανδιστικά στοιχεία
«La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d'Italia»

Είδη προπαγάνδας	Τεχνικές προπαγάνδας	Μέθοδος προπαγάνδας	Τεχνική εκκλήσεων
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Έμμεση ✓ Ακουστική ✓ απλή 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Επίκληση στον πατριωτισμό και υπογράμμιση της σημασίας του έθνους και των δεσμών με αυτό ✓ Επίκληση στο συναίσθημα: χρήση συγκινησιακών μηνυμάτων με σκοπό τη διέγερση των συναισθημάτων, υποβλητικότητα και συγκινησιακή φόρτιση του δέκτη ✓ Προσωπολατρία: θεοποίηση του Μουσολίνι και προβολή του ως χαρισματικού ηγέτη ✓ Πατερναλιστική διάθεση, λαϊκισμός ✓ Οικεία και φιλική γλώσσα (κλίμα ομαδικότητας και συνεργασίας, πνεύμα ισοτιμίας) 	<p>Τεχνική της μεταβίβασης (transfer)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Μεταφέρεται η αποδοχή και η ισχύουσα θέση του Μουσολίνι σε κάτι ή κάποιον άλλο για να τον καταστήσει αποδεκτό και αρεστό. ✓ Σκοπός είναι η συσχέτιση μιας ιδέας με κάτι που οι άνθρωποι θαυμάζουν, συνήθως με κοινά αποδεκτούς θεσμούς 	<p>Συγκινησιακή έκκληση (Emotional appeal)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Σκοπός είναι να συγκινηθεί ο αναγνώστης και να τον ωθήσει στην κατεύθυνση που επιθυμεί ο προπαγανδιστής. ✓ Λαμβάνονται υπόψη συναισθήματα της αγάπης, της χαράς, της λύπης, του φόβου, της αυτοπεποίθησης, της νοσταλγίας, της ασφαλιστικής κάλυψης. ✓ Μπορούν να χρησιμοποιηθούν συναισθηματικές διεγέρσεις όπως ο σεβασμός, η αποδοχή, η απόρριψη, η αναγνώριση

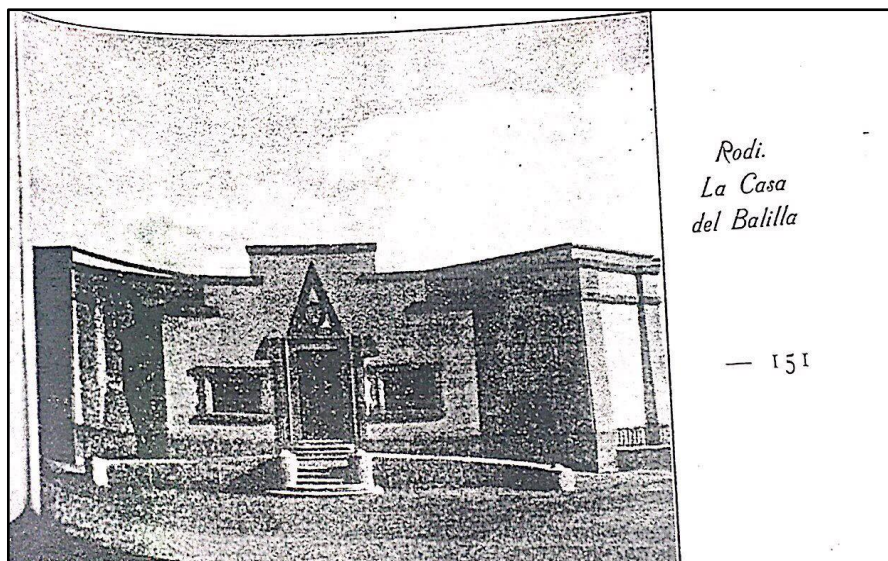
1.2.3 Μελέτη Περίπτωσης – «Il Libro D' Italiano»

Στη συνέχεια μελετήθηκε το σχολικό εγχειρίδιο «Il Libro D' Italiano». Το σχολικό

αυτό εγχειρίδιο εκδόθηκε το 1935 με σκοπό τη διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας στους μαθητές. Στο σύγγραμμα αυτό πραγματοποιήθηκε μελέτη περίπτωσης με απώτερο σκοπό να διαπιστωθεί ή όχι η προπαγανδιστική πολιτική των Ιταλών και να μελετηθεί ο χαρακτήρας των προπαγανδιστικών μηνυμάτων.

Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο, πέρα από τη διδασκαλία της ιταλικής γραμματικής, περιέχει φωτογραφικό υλικό από διάφορα αξιοθέατα της Ρόδου, ανάμεσα τους και φωτογραφίες από το κτήριο που στεγαζόταν η ιταλική φασιστική οργάνωση νέων, η Opera Nazionale Balilla. Δεν περιορίστηκαν μόνο σε φωτογραφίες του εξωτερικού χώρου του κτηρίου, αλλά προβάλλονται και φωτογραφίες από το γυμναστήριο που στεγάζεται εντός του κτηρίου καθώς και φωτογραφίες με ιπείς της φασιστικής νεολαίας της οργάνωσης. Η οργάνωση αυτή, συγκροτήθηκε με την επιβολή του μονοκομματικού φασιστικού καθεστώτος το 1926 και λειτούργησε ως συμπληρωματική της δημόσιας εκπαίδευσης. Σε αυτή συμμετείχαν αγόρια από οκτώ μέχρι δεκατεσσάρων ετών, ενώ αντίστοιχες δομές υπήρχαν για κορίτσια και για μεγαλύτερες ηλικίες. Αποτελούσε, υποτίθεται, έναν πολιτισμικό θεσμό, αλλά ουσιαστικά αναλάμβανε την κατήχηση της νεολαίας στον φασισμό και τη διαμόρφωση των «αυριανών φασιστών». Ανέπτυξε και παραστρατιωτική δράση, ενώ η λειτουργία των υπόλοιπων οργανώσεων νέων απαγορεύτηκε.

Εικόνα 1.2: Rodi. La Casa del Balilla

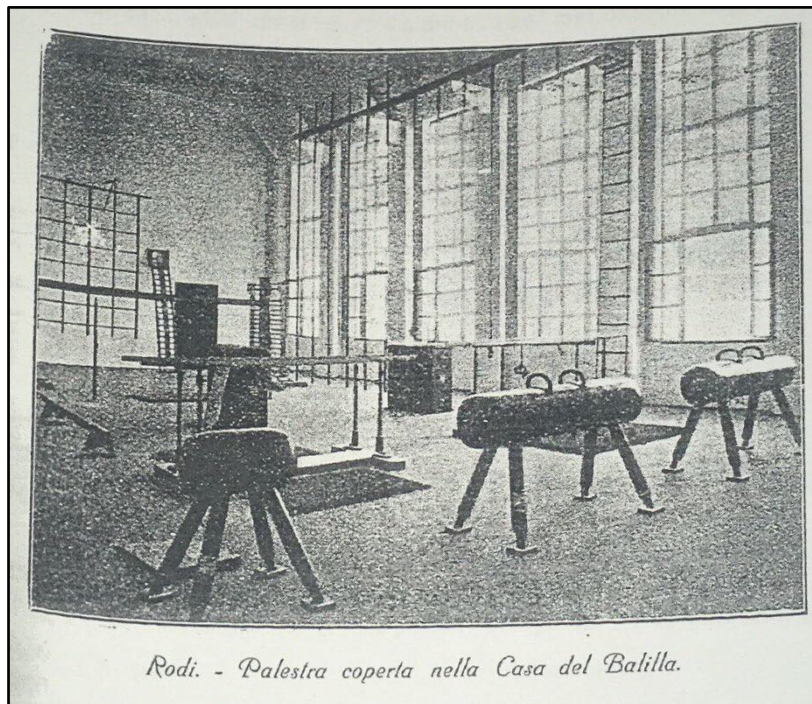

Επίσης ένα από τα αναγνώσματα που περιέχεται στο βιβλίο είναι το κείμενο με τίτλο «Πως εμορφώνοντο τα τέκνα των Ρωμαίων». Οι Ιταλοί συνήθιζαν να παρουσιάζουν

την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία σαν το μόνο νέο, ισχυρό κράτος. Το επιχείρημα της κοινής φυλετικής ομοιότητας και της κοινής ιστορικής, πολιτισμικής πορείας των Δωδεκανήσιων με την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν από τα πλέον ισχυρά όπλα στο προπαγανδιστικό οπλοστάσιο των Ιταλών. Εφευρίσκαν πολλούς τρόπους και δημιουργούσαν κοινά στοιχεία ανάμεσα στους δύο λαούς, προκειμένου να φτιάξουν την κοινή εθνική ταυτότητα που επιθυμούσαν και να δείξουν ότι οι Δωδεκανήσιοι αποτελούν διαφορετικό φύλο από το υπόλοιπο ελληνικό. Ιστορικά ανυπόστατες μελέτες και στοιχεία δημοσιεύονταν σχεδόν καθημερινά στο φασιστικό δωδεκανησιακό τύπο που συνέδεαν τον Δωδεκανησιακό λαό με το λαό των ιπποτών. Μέσα από τη σύνδεση αυτή εξαφάνισαν την οποιαδήποτε προηγούμενη σύνδεση της Ελλάδας με την Οθωμανική κυριαρχία αλλά και την αρχαία Ελλάδα, αποσιωπώντας βασικά ιστορικά γεγονότα και απογυμνώνοντας την ελληνική ιστορία από τις ρίζες της.

Εικόνα 1.3: Rodi. – Palestra coperta nella Casa del Balilla.

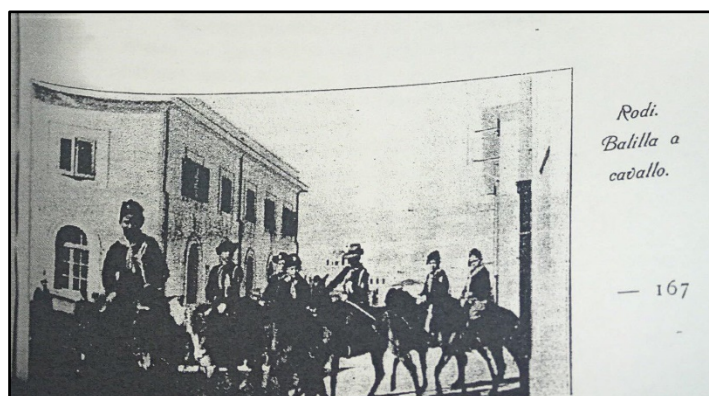

Rodi. - Palestra coperta nella Casa del Balilla.

Στο τέλος του εγχειριδίου υπάρχει παράρτημα με κείμενα από τους λόγους του Mussolini. Πιο συγκεκριμένα, παρατίθενται οι λόγοι του Mussolini με τίτλους «Το ψωμί», «Εις τους νέους», «Ο θεός». Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ακόμα και στα κείμενα τους οι Ιταλοί προσπαθούσαν να αναδείξουν την κυριαρχία του Mussolini και να τον ανακηρύσσουν πρότυπο για την νεολαία. Άλλωστε ένα από τα χαρακτηριστικά του φασισμού είναι η λατρεία του αρχηγού και ο εθνικισμός με στόχο τα μικροαστικά

στρώματα. Παρατηρούμε, λοιπόν, ένα επιλεκτικό λαϊκισμό ο οποίος συνδέεται με το φασισμό. Η παράθεση των λόγων του Mousolini στο τέλος του εγχειριδίου φανερώνει μια προπαγανδιστική προσπάθεια με κύριο στόχο η φωνή του Mousolini να γίνει η «φωνή του λαού», αποβλέποντας στη συναισθηματική ανταπόκριση μιας επιλεγμένης ομάδας μαθητών-πολιτών

Εικόνα 1.3: Rodi Balilla o cavallo

Πίνακας 1.7: Προπαγανδιστικά στοιχεία - «Il Libro D' Italiano»

Είδη προπαγάνδας	Τεχνικές προπαγάνδας	Μέθοδος προπαγάνδας	Τεχνική εκκλήσεων
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Έμμεση ✓ Ακουστική ✓ Απλή 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Πατερναλιστική διάθεση, λαϊκισμός ✓ Επίκληση στο συναίσθημα: χρήση συγκινησιακών μηνυμάτων με σκοπό τη διέγερση των συναισθημάτων, υποβλητικότητα και συγκινησιακή φόρτιση του δέκτη 	<p>Τεχνική σύνδεσης με το λαό (plan folks)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Οι απόψεις που προβάλλονται καθρεφτίζουν τις απόψεις του «μέσου πολίτη» και συνήθως συνοδεύονται από τη χρήση λέξεων, φράσεων, τοπικών ιδιωματισμών καθώς και σαρκασμών και χιούμορ ✓ Οι λόγοι του Μουσολίνι χαρακτηρίζονται από “φτωχό” λεξιλόγιο, προκειμένου να αυξήσει την ψευδαίσθηση της απλής και προσιτής καταγωγής του, καθώς επίσης και να προβάλει την ειλικρίνεια και τον αυθορμητισμό του ✓ Με αυτό τον τρόπο, δημιουργείται σταδιακά ένα προφίλ με άμεση απήχηση στην κοινή γνώμη 	<p>Συγκινησιακή έκκληση (Emotional appeal)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Σκοπός είναι να συγκινηθεί ο αναγνώστης και να τον ωθήσει στην κατεύθυνση που επιθυμεί ο προπαγανδιστής. ✓ Λαμβάνονται υπόψη συναισθήματα της αγάπης, της χαράς, της λύπης, του φόβου, της αυτοπεποίθησης, της νοσταλγίας, της ασφαλιστικής κάλυψης. ✓ Μπορούν να χρησιμοποιηθούν συναισθηματικές διεγέρσεις όπως ο σεβασμός, η αποδοχή, η απόρριψη, η αναγνώριση

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναμφίβολα, τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν το κύριο διαθέσιμο μέσο για

ταχύτερη και επιτυχή μετάδοση πληροφοριών σε μεγάλο πλήθος ανθρώπων, και έχουν την απαραίτητη δύναμη, για να προωθήσουν την προπαγάνδα (McQuail, 2003). Ερευνώντας τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» που εκδόθηκαν από τις 23/7/1923 μέχρι και τις 29/7/1943, καταγράφηκαν τα συγγράμματα (άρθρα, διαφημίσεις, συγγράμματα για παιδιά και ενήλικες, αφιερώματα, δοκίμια) που αναφέρονται μέσα στην εφημερίδα και αποτυπώνουν προπαγανδιστικά μηνύματα, με κύριο σκοπό τον εξιταλισμό των Ελλήνων. Με αυτό τον τρόπο οι Ιταλοί, μετέτρεψαν τη φιλαναγνωσία σε εργαλείο προπαγάνδας κατά τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα.

Στην παρούσα εργασία έχουμε να κάνουμε με μια πολιτική προπαγάνδα και έχοντας ως κριτήριο τον τρόπο επαφής με τη μάζα, η προπαγάνδα που ασκούσαν οι Ιταλοί μέσω της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» ήταν μια οπτική προπαγάνδα, δηλαδή προπαγάνδα που καθίσταται αντιληπτή μέσω της οράσεως π.χ. αφίσα, έντυπο κ.λ.π. Με κριτήριο το περιεχόμενο των ιδεών που μεταδίδονται, έχουμε να κάνουμε με μια απλή προπαγάνδα όπου οι Ιταλοί διαδίδουν τις ιδέες της παράταξης τους και προσπαθούν είτε να ανανεώσουν και να ενισχύσουν την πίστη των οπαδών της, είτε να προσελκύσουν νέους οπαδούς.

Με κριτήριο την μέθοδο προβολής, έχουμε να κάνουμε με μια έμμεση προπαγάνδα η οποία προβάλλει το αντικείμενο της μέσω της πλαγίας οδού. Στόχος των Ιταλών ήταν να αποκρύψουν το τελικό σκοπό τους με έντεχνο τρόπο και να μην αποκαλύψουν τις επιδιώξεις των προπαγανδιστικών ενεργειών τους. Όσον αφορά τις τεχνικές προπαγάνδας που χρησιμοποιήθηκαν, έχουμε να κάνουμε με την τεχνική της επαναληπτικότητας. τη τεχνική της επίκλησης στο συναίσθημα και τέλος, έχουμε να κάνουμε με την τεχνική της προσωπολατρίας, καθώς γίνεται θεοποίηση του Μουσολίνι.

Καταγράφηκαν συνολικά 2.163 προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» κατά τη διάρκεια των 21 χρόνων της Ιταλικής κτήσης (1923-1943) στα Δωδεκάνησα. Ο μέσος όρος των τευχών της εφημερίδας κυμαίνεται στα 236 τεύχη το χρόνο, ενώ στην αρχή και στο τέλος της Ιταλικής κατοχής, τα τεύχη της εφημερίδας που εκδόθηκαν ήταν περιορισμένα. Όσον αφορά τα τεύχη της εφημερίδας που περιλάμβαναν προπαγανδιστικά συγγράμματα, παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος αυτών κυμαίνεται στα 65 τεύχη το χρόνο.

Ακόμα, ο αριθμός των προπαγανδιστικών στοιχείων μέσα στα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi», ήταν πολύ περιορισμένος στην αρχή και στο τέλος της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα, γεγονός που δικαιολογείται καθώς στις χρονικές

αυτές περιόδους δεν είχε καταστεί επιτακτική ακόμα η ανάγκη άσκησης προπαγάνδας. Τέλος, μπορούμε να σημειώσουμε ότι το χρονικό διάστημα από το 1930 μέχρι το 1934 παρατηρήθηκε αυξημένη προπαγανδιστική δραστηριότητα μέσω της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» αφού στα άρθρα των τευχών της εφημερίδας καταγράφονται 304 προπαγανδιστικά συγγράμματα. Όσον αφορά το πλήθος των προπαγανδιστικών συγγραμμάτων που προωθούσε η εφημερίδα «Il Messaggero di Rodi» κάθε χρόνο, παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος αυτών κυμαίνεται στα 106 προπαγανδιστικά συγγράμματα το χρόνο.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, αυξημένη προπαγανδιστική δραστηριότητα μέσω της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» κατά τη περίοδο διοίκησης του M. Lego (1923-1936), ενώ τη χρονική περίοδο διοίκησης του De Vecchi (1936-43) είχαμε λιγότερα προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα τεύχη της εφημερίδας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1937 όπου και θεσπίστηκε το νέο εκπαιδευτικό καθεστώς με κανονισμό που ουσιαστικά ιταλοποιούσε πλήρως τα ελληνικά νησιά, είχαμε 184 προπαγανδιστικά συγγράμματα μέσα στα 298 τεύχη της εφημερίδας. Το γεγονός αυτό δείχνει την πρόθεση του φασιστικού κινήματος να μετατρέψει τους Δωδεκανήσιους σε πιστούς οπαδούς του φασιστικού καθεστώτος, αλλά και να τα φασιστικοποιήσει πέρα για πέρα, με την άσκησης προπαγάνδας μέσω του τύπου.

Από τη μελέτη περίπτωσης που πραγματοποιήθηκε στα δύο συγγράμματα, στο σχολικό εγχειρίδιο «Il Libro D' Italiano» και στο λογοτεχνικό βιβλίο «La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d'Italia», διαπιστώθηκε η προσπάθεια άσκησης προπαγανδιστικής πολιτικής εκ μέρους των Ιταλών.

Όσον αφορά το χαρακτήρα των προπαγανδιστικών αυτών στοιχείων, στην πρωτοκαθεδρία της φασιστικής προπαγάνδας εμφανίζεται το ανδροπρεπές ιδεώδες του Mussolini ως το μόνο μέσω για την ενδυνάμωση της ιταλικής οικονομίας και του ιταλικού γοήτρου με απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Βλέπουμε, λοιπόν, τον Mussolini να προβάλετε σαν ένας υπεράνθρωπος, ένα ήρωας που γεννηθηκε για να ξεχωρίζει. Κύριως στοχος των Ιταλών ήταν να επιτευχθεί η λατρεία του ενός και μοναδικού ηγέτη και η προβολή των νέων ιδανικών του, γεγονός που αποτελούσε προπαγανδιστικό οπλο των Ιταλών.

Στο σχολικό εγχειρίδιο, περιέχεται φωτογραφικό υλικό από διάφορα αξιοθέατα της Ρόδου, ανάμεσα τους και φωτογραφίες από το κτήριο που στεγαζότανε η ιταλική φασιστική οργάνωση νέων, η Opera Nazionale Balilla. Οι Ιταλοί λοιπόν παρουσιάζουν

την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία σαν το μόνο νέο, ισχυρό κράτος. Το επιχείρημα της κοινής φυλετικής ομοιότητας και της κοινής ιστορικής, πολιτισμικής πορείας των Δωδεκανήσιων με την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν από τα πλέον ισχυρά όπλα στο προπαγανδιστικό οπλοστάσιο των Ιταλών.

Παρατηρούμε, επίσης, ένα επιλεκτικό λαϊκισμό ο οποίος συνδέεται με το φασισμό. Η παράθεση των λόγων του Μουσολίνι στο τέλος του σχολικού εγχειριδίου φανερώνει μια προπαγανδιστική προσπάθεια με κύριο στόχο η φωνή του Μουσολίνι να γίνει η «φωνή του λαού», αποβλέποντας στη συναισθηματική ανταπόκριση μιας επιλεγμένης ομάδας μαθητών-πολιτών.

Η προπαγάνδα ήταν το βασικό εργαλείο πάνω στο οποίο στήριζαν την δράση τους και την εγκαθίδρυση των καθεστώτων τους. Ο στόχος των προπαγανδιστικών μηχανισμών ήταν κυρίως η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής πάνω στη βάση της διαμόρφωσης μιας επίσημης ιδεολογίας και ταυτότητας, ακόμα και καταναγκαστικά, που θα υπηρετεί τους σκοπούς του φασιστικού κράτους. Ο Ζαν Πωλ Σαρτρ σε ένα γνωμικό του αναφέρει πως «ο φασισμός δεν ορίζεται από τον αριθμό των θυμάτων του, αλλά από τον τρόπο που τα σκοτώνει». Και ένας τρόπος είναι και η προπαγάνδα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αγγελάκου Πετρούλα (2018), Ανάπτυξη σχολικών μονάδων ως αυτοαναφορική διαδικασία βελτίωσης της οργανωσιακής μάθησης και νοημοσύνης: Το παράδειγμα της μεταπολιτευτικής Ελλάδας, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Αγγελής, Β., (2004), Μεταξική προπαγάνδα και νεολαία 1936 – 1940, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σ.160.

Ανδρέου, Α. & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1990). Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος: θεωρητική προσέγγιση – ιστορική επισκόπηση. Αθήνα: Εξάντας

Ανδρέου, Α. & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1990). Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος: θεωρητική προσέγγιση – ιστορική επισκόπηση. Αθήνα: Εξάντας

Ανδρέου, Α. & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1994). Εξουσία και Οργάνωση– Διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος. Αθήνα: Νέα Σύνορα

Βανδώρος, Σ., (2015), Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, Αθήνα: ΣΕΑΒ, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6, repository.kallipos.gr

Βελλιάδης Α., Προ της θυέλλης Μεταξάς – Μουσολίνι

Βεργωτή, Γ. (1997). Η εκπαίδευση στο κοινό της Ρόδου κατά την Ιταλοκρατία. Ρόδος: ΔΙ.ΚΕ.Μ.ΜΕ

Βεργωτή, Γ.Θ. (1972). Η Εκπαίδευσις εις την Νήσον Ρόδον: Συμβολή εις την Ιστορίαν της Δωδεκανήσου. Αθήνα: Ιωαν. Σουκης & ΣΙΑ

Βεργωτής, Γ.Θ., (1997). Η Εκπαίδευση στο κοινό της Ρόδου κατά την Ιταλοκρατία, Ρόδος

Γιοβάνη Α. (2013), Παιδική Λογοτεχνία και φιλαναγνωσία: θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές εφαρμογές στο χώρο της προσχολικής αγωγής, ΑΤΕΙ Ιωαννίνων, Τμήμα βρεφονηπιοκομίας, Ιωάννινα

Γκίκας Ι. Ε. , Ο Μουσολίνι και η Ελλάδα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας

Δάφνης, Γ., (1955), Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923 – 1940, Ίκαρος, Αθήνα, σ.93.

Δρακίδης Δ. Γ., Ροδιακά

Ελληνογαλλική σχολή: Άγιος Ιωσήφ: Φιλαναγνωσία, Ανακτήθηκε στις 12/11/2018, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.stjoseph.gr/?page_id=2608

Ιατρού Α. (2011), Στρατηγικό Μάνατζμεντ και Συστημικές Προσεγγίσεις, Τμήμα Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Καλαμπίχης, Σ. Ε. (1968) Από την ζωή μου, Ρόδος

Κανάκης Ι. (1989). Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας. Εκδ. Γρηγόρη:Αθήνα.

Κανάκης Ι., (2012). Εκπαιδευτική Τεχνολογία: Διδακτική των μέσων και ικανότητα επιδέξιου χειρισμού των μέσων πληροφορίας και επικοινωνίας

Καραβοκύρου Σ., Μαλλιαράκη Μ. (1881), Η Νήσος Ρόδος

Καρακίτσιος, Α. (2012), Εισαγωγή στη Φιλαναγνωσία, Επιμορφωτικό υλικό για εκπαιδευτικούς το οποίο δημιουργήθηκε στο πλαίσιο των Πράξεων: Καινοτόμες δράσεις ενίσχυσης της φιλαναγνωσίας των μαθητών, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.philanagnosia.gr/epimorfoseis/epimorfotiko-yliko/1583-epimorfotiko-yliko2>

Καρανικόλας, Α. (1948). Η Ιταλική εκπαιδευτική Πολιτική και οι Δωδεκανήσιοι. Δωδεκανησιακή Επιθεώρησης έτος Β΄ τ.χ. 2 Φεβρουάριος – Μάρτιος – Απρίλιος 1948

Καρπόζηλου, Μ. (1994), Το παιδί στην χώρα των βιβλίων, Συμβολή στην μελέτη των παιδικών αναγνωσμάτων, Αθήνα, Εκδ. Καστανιώτης

Καστρονής, Π. (2015). Η ιστορία του Δωδεκανησιακού Αγώνος εις την Αίγυπτον

(1912-1925)

Κλαδάκη–Μενεμενλή, Φ. (2002). Από την εκπαιδευτική ιστορία της Ρόδου (1889-1989). Σύρος: Δήμος Ροδίων

Κοκκίνου Ζ. (2008), Λογοτεχνία και γραμματισμός: Αναγνωστικές δραστηριότητες στη γωνιά της βιβλιοθήκης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα προσχολικής αγωγής και εκπαιδευτικού σχεδιασμού, Αθήνα

Κοντάκος Α. (2010), Συστημική Εκπαιδευτική Ηγεσία, Στο Φ. Καλβάσης και Α. Κοντάκος (Επιμ.), Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Αθήνα: Διάδραση

Κοντάκος Α. (2013). Τα κοινωνικά δίκτυα: ένα επικοινωνιακό παραπροϊόν της σύγχρονης κοινωνίας; Μια προσέγγιση από τη σκοπιά της Θεωρίας των Κοινωνικών Συστημάτων του Ν. Λούμαν. Στο Α. Κοντάκος και Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Κρίση και Διακυβέρνηση Εκπαιδευτικών Συστημάτων. Αθήνα: Διάδραση

Κοντάκος Α. (2014), Το σύστημα επικοινωνίας της κοινωνίας και ο ρόλος του σώματος: Απόπειρα μιας ιστορίας συστημικής προσέγγισης της επικοινωνίας. Στο: Η. G. Klinzing, Ν. Ε. Πολεμικός, Α. Κοντάκος & Π. Ι. Σταμάτης (Επιμ.), Μη λεκτική επικοινωνία στην εκπαίδευση: Θεωρία και πράξη, Αθήνα: Διάδραση

Κοντάκος Α., (2002), Παιδαγωγική των Μέσων και των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας. στο, Οι τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας στην εκπαίδευση, Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή, τ. Α' Ρόδος, 26-29. Μαυροειδής Γ. (2011), Εισαγωγή στις Επιστήμες της Αγωγής. Εκδ. Γρηγόρη, σελ. 381-397, Αθήνα

Κοντάκος, Α. & Παπαδόπουλος, Σ. (2006). «Universita di Rodi: Μορφωτικός επεκτατισμός των Ιταλών στη Ρόδο», εισήγηση στο 4ο Διεθνές συνέδριο της Εκπαίδευσης. Πάτρα: 2-4 Οκτωβρίου

Κοντάκος, Α. (2011). Χρονολόγιο Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Διάδραση

Κόρπης, Π., (2004), Μέσα επικοινωνίας και εργαλεία προπαγάνδας στην Ιταλία του Μουσολίνι (1922-1943), Δεδεμάδη, Ηράκλειο, σ.27-28, σ. 29-31, 34-37, 40, 48-49

Κουντούρης, Α. (2011). Η εκπαίδευση στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα μέσα από το πλαίσιο της εθνικής ιδεολογίας: το παράδειγμα της Καλύμνου (1912-1943). [διδακτορική διατριβή]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα επιστημών της προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Ρόδος

Κυπριώτης Φ. (1988), Δωδεκανησιακή Εθνική Αντίσταση στα χρόνια της Ιταλο-γερμανο-αγγλοκρατίας 1912-1948, Ρόδος

Λογοθέτης Μ. (1996), Τα Ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα, Νεότερη Ελληνική Ιστορία, Εκδοτική Αθηνών, τόμος Β΄

Λογοθέτης Μ. (2010), Ο Δωδεκανησιακός τύπος (1848-2008) Συμβολή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Δωδεκανήσου, Τόμος πρώτος. Εισαγωγικά – Ρόδος, Αθήνα

Λογοθέτης, Μ. (2017). Οι κοινοτικοί θεσμοί στα Δωδεκάνησα κατά τα χρόνια της δουλείας (1522-1945). Αθήνα

Μαρκέτος, Σ. (2006), Πώς φίλησα τον Μουσολίνι. Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού, Αθήνα: Βιβλιόραμα

Μηνατσής, Ι. (2009). Η ιταλική εκπαιδευτική νομοθεσία στα Δωδεκάνησα κατά την περίοδο 1926-1943. [διδακτορική εργασία]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Ρόδος.

Μουζακίτης Α. (2011), Πέραν της ουσίας; Προβλήματα και προοπτικές της συστημικής θεωρίας του Λούμαν. Το *Intellectum Victor's Corrections*, Αύγουστος 2011

Μπαργιαμή Ι., (2016), Διαπολιτισμική εκπαίδευση: Στάσεις και αναπαραστάσεις των αλβανών γονέων για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Νάστα Ε. (2005), Η ανάπτυξη της φιλιανγνωσίας των παιδιών προσχολικής ηλικίας με τη χρήση της δανειστικής βιβλιοθήκης του νηπιαγωγείου και την εμπλοκή των γονέων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό τμήμα προσχολικής αγωγής, Βόλος

Νικολάου Ν. (2008), *Il Messaggero di Rodi*: όργανο πολιτικής προπαγάνδας των Ιταλών τότε, μπορεί να αξιοποιηθεί ως πηγή ειδήσεων σήμερα, Δωδεκανησιακά χρονικά, τόμος ΚΒ΄, σσ. 896-927, Ρόδος

Παιδική λογοτεχνία: Φιλαναγνωσία, Ανακτήθηκε στις 12/11/2018, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://paidiki-logotexnia.blogspot.com/p/blog-page_27.html

Παναγοπούλου Άννα (2016), Σχολική ανάπτυξη ως ανάπτυξη οργανωσιακής πολυπλοκότητας: Μετασχηματισμός του σχολείου από οιονεί σε ώριμη οργάνωση, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Παπαδάτος, Σ. Γ. (2014). Το Παιδικό Βιβλίο στην Εκπαίδευση και στην Κοινωνία. Αθήνα: Παπαδόπουλος

Παπαδάτος, Σ.Γ. & Παπαδόπουλος, Γ. (επιμ.). (2017). Το παιδικό βιβλίο γνώσεων. Αθήνα, Παπαδόπουλος

Παπαδάτος, Σ.Γ. (2009). Παιδικό βιβλίο και φιλαναγνωσία. Θεωρητικές αναφορές προσεγγίσεις, δραστηριότητες. Αθήνα, Πατάκης, σσ. 52-56

Παπαδόπουλος, Σ.Ι. (2015). Τα κατηχητικά Σχολεία στη Ρόδο την περίοδο της Ιταλοκρατίας 1937-1945. Ρόδος: Τέχνη

Παπαδόπουλος, Σ. (2011). Η εκπαίδευση κατά την πρώτη περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912-1920): το παράδειγμα της πόλης Ρόδου. [διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Ρόδος

Παπαιωάννης Δ. Μ., Ρόδος και νεότερα κείμενα – Amedeo Maiuri Dall’ Egeo al Tirreno , Εκδόσεις Δωδώνη

Παπαιωάννης Δ. Μ., Ρόδος και νεότερα κείμενα – Annuario Amministrativo e Statistico per l’ Anno 1922, Εκδόσεις Δωδώνη

Παπαϊωάννου Δ., 1. Οι Ιπότες και Δωδεκάνησος 2. Οικουμενικό Πατριαρχείο και Δωδεκάνησος 3. Η Ιταλία και Δωδεκάνησος 4. Άρθρα - Σημειώματα, Εκδόσεις Νέα Γραμμή

Παπαχριστοδούλου Χ. (1994), Ιστορία της Ρόδου από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου, Δήμος Ρόδου – Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα

Παπαχριστοδούλου, Χρ. (1979) Η Δωδεκάνησος ήταν πάντα ελληνική, Δωδεκανησιακά Χρονικά Ζ / Αθήναι

Παπαχριστοδούλου, Χρ.: (1972) Ιστορία της Ρόδου, από τους ιστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948), Αθήνα

Πασχαλίδης Γ., Εκπαίδευση και Μαζική Επικοινωνία: Όροι και προοπτικές της διδασκαλίας των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, σ. 111-133

Πάχος Α. (2009), Αναμνήσεις από τη Σύμη του χθες, Ρόδος

Πετρίδης, Π., (2000), Η φασιστική νεολαία Μεταξά, University Studio Press, Θεσσαλονίκη

Πλουμίδης, Σ., Η φασιστική νεολαία Ε.Ο.Ν. του Ι. Μεταξά (1936-40)

Σακελαρίου Χ. (2003), Παιδί και βιβλίο. Η καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας και της καλλιέργειας με την παιδική λογοτεχνία, Αθήνα, Μελωδία-Καψάσκη

Σκανδαλίδης Ε. Κ. (2018), Το Γεννάδι της Ρόδου - Ιστορία και πολιτισμός, Στέγη γραμμάτων και τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα

Σοφός Α., (2011), Μεθοδολογία Σχεδιασμού για την Αξιοποίηση των νέων Μέσων σε Παιδαγωγικές και Εκπαιδευτικές Δράσεις, Περιοδικό: Παιδαγωγικά Ρεύματα στο Αιγαίο, Τεύχος 5, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Σπαρτάλη Μ. (2007), Συγκριτική προσέγγιση των θεωριών των μέσων - Επιδράσεις, συνέπειες για την παιδαγωγική δράση και εκπόνηση σχεδίων διδασκαλίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Στάνλεϊ, Τζ. Πέϊν, (1995), Η ιστορία του φασισμού 1914-1945, Εκδόσεις Φιλίστωρ

Συρμεκέσης Σ., (2015), Το σύστημα Οργάνωσης και Διοίκησης της Β/θμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα από το 1985 ως το 2008 και οι επιδράσεις του στην διαμόρφωση του Εκπαιδευτικού Επαγγέλματος, Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Τα Ελληνικά Δωδεκάνησα – The Greek Dodecanese, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

Δωδεκανήσου, Επανεκδοση 2006

Τάσης, Θ. Ο διάλογος Habermas και Luhmann. Ηλ. Περιοδικό Θέσεις, Τεύχος 119, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2012.
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1183&Itemid=29

Τάσιου Ν., Φιλαναγνωσία και βιβλιοθήκη: Σύγχρονες πρακτικές προώθησης του λογοτεχνικού βιβλίου για παιδιά και νέους, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Φλώρινα

Τζεντίλε, Ε., (2007), Φασισμός - Ιστορία και Ερμηνεία, μετάφραση: Ευάγγελος Κατσιφός, εκδ. Ασίνη, Αθήνα

Τσαλαχούρη Κ. (1996), Δωδεκάνησα - Σελίδες Ιστορίας 18 Νοτοκουμέντα 1522-1912, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου, Διεθνές Κέντρο Μεσογειακών Μελετών, Ρόδος

Τσαλαχούρης, Κ. (2000). Η Οικονομική πολιτική της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα. Αθήνα: Τροχαλία

Τσαλαχούρης, Κ., (1992) Το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου 1924-1929, Αθήνα

Τσαλαχούρης, Κ.: (1992) Η οικονομική πολιτική της Εκκλησίας στα Δωδεκάνησα (Από τα Αρχεία του υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος), Αθήνα

Τσαλαχούρης, Κ.: (2002) Σελίδες ιστορίας – Ροδιακά και άλλα, Αθήνα

Τσιόγκας, Γ. (2008). Οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στη Ρόδο (Δωδεκάνησα) κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912-1943). [διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων. Ρόδος

Τσιρπανλής, Ζ. (1998). Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα 1912-1943. Ρόδος, σ. 54

Τσιρπανλής, Ζ. (2007). Η Εκπαιδευτική πολιτική των Ιταλών στα Δωδεκάνησα (1912-

1943). Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Τσιρπανλής, Ζ. (2015). Πλήρης κυριαρχία και εξιταλισμός των Δωδεκανήσων: Η εικοσαετία 1923-1943 στάθηκε η πιο επικίνδυνη για την ταυτότητα των Δωδεκανήσων.

Τσιρπανλής, Ζ., (1998), Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα 1912 – 1943, Αλλοτρίωση του ανθρώπου και του Περιβάλλοντος, Ζήτη, Ρόδος, σ.163, σ.152 -153.

Τσιρπανλής, Ζ., (2007), Η εκπαιδευτική πολιτική των Ιταλών στα Δωδεκάνησα (1912 – 1943), University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σ. 12-13 , σ.18 – 19 , σ.30, σ.29 – 30

Φιλίππης, Δ. (2010). Προφασισμός, εκφασισμός, ψευδοφασισμός. Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στον Μεσοπόλεμο, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Φιλίππης, Δ., (2010), Προφασισμός, εκφασισμός, ψευδοφασισμός, Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στον μεσοπόλεμο, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σ. 154, 156, 190, 249

Χατζηκοσμάς Α. (1992), Η Ρόδος σε ώρα ευθύνης και αποφάσεων. Θα τολμήσουμε;, Ρόδος

Χατζηκοσμάς Α. (1999), Περιπέτεια - Αγώνας - Θυσία – Ελευθερία, Ρόδος

Χριστοδούλου Ε. (2017), Γραφή-ανάγνωση και φιλιαναγνωσία στο σχολείο, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Φλώρινα

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Baacke, D., (1997), Die Medien. Στο: D. Lenzen (ed.), Erziehungswissenschaft. Ein Grundkurs. S.314-339. Rowohlt: Reinbek bei Hamburg

Behan Tom, Arditi del Popolo - Η ιστορία της πρώτης αντιφασιστικής οργάνωσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο

Bernays, E., (2015), ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ, εκδόσεις Νεφέλη

Caparelli, F., (1987), La Dante Alighieri, Bonacci, Ρώμη

Cavarocchi, F., (2010), Il fascismo e la propaganda culturale all'estero, Carocci, Avanguardie dello spirit, Ρώμη, σ.91, σ.167-168, σ. 229, 231, 234 – 235

Curran J., (2005), Μέσα επικοινωνίας και εξουσία, επιμέλεια Στέλιος Παπαθανασόπουλος, μετάφραση Κάτια Μεταξά, 1η έκδ., Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

Floriani, G., (2005), Cento anni di storia, Armando, Ρώμη 1974, σ.5-73 όπως παρατίθεται στο Stefano Santoro, L'Italia e l'europa orientale, Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943, Temi di storia Franco Angeli, Scuole italiane all'estero, Μιλάνο, σ.53

Garnham, N., (2003), Χειραφέτηση και νεωτερικότητα: ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας, επιμέλεια Στέλιος Παπαθανασόπουλος, Γιώργος Πλειός, μετάφραση Κάτια Μεταξά, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

Garzarelli, B., (2004), La propaganda del fascismo all'estero, Edizioni dell'Orso, Parleremo al mondo interno, Alessandria, σ.23, σ. 7

Hoffman, H., (1996), The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933-1945

Kron F., Σοφός Α., (2007), Διδακτική των Μέσων. Νέα Μέσα στο πλαίσιο Διδακτικών και Μαθησιακών Διαδικασιών, Gutenberg, Αθήνα

Lecoeur Sheila, Το νησί του Μουσολίνι, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Luconi, S., Tintori, G., (2004), L'ombra lunga del fascio: canali di propaganda fascista per gli "italiani d'America", MB Publishing, Μιλάνο, σ.12, 19

Luhmann N. (1986), The autopoiesis of social systems. In: Geyer F. & van der Zouwen J. (eds.) Sociocybernetic paradoxes. Sage, London

Luhmann N. (1995), Social Systems. Trans. J. Bcdnarz, Jr & D. Baecker. Stanford, California: Stanford University Press [eBook version]. Retrieved November 10, 2016, from http://uberty.org/wp-content/uploads/2015/08/Niklas_Luhmann_Social_Systems.pdf

Luhmann, N., (1983), Kommunikationsweisen und Gesellschaft. Στο Rammert, W. & Bechmann, G., (eds) (1983), Technik und Gesellschaft, Jahrbuch 5: Computers, Medien, Gesellschaft, Frankfurt/N.Y

Luhmann, N., (1999), Νομιμοποίηση μέσω διαδικασίας, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ. 389

Manacorda, G., (1985), Letteratura e cultura del periodo fascista, Principato, Μιλάνο, σ.19

McQuail, D., (2003), Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα, επιμέλεια Στέλιος Παπαθανασόπουλος, μετάφραση Κάτια Μεταξά, επιμέλεια σειράς Στέλιος Παπαθανασόπουλος, 1η έκδ., Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

Mussolini, B., (1935), The doctrine of Fascism (μτφρ. J. Soames), The living age, σ. 242

Nolte, E., (1966), Three faces of fascism, Holt, Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη, Σικάγο, Σαν Φραντσίσκο, σ.252

Passmore, K., (2002), Fascism. A very short introduction, Νέα Υόρκη: Oxford University Press

Passmore, K., (2002), Fascism: A Very Short Introduction, Oxford University Press, σελ. 25-31

Paxton, R. (2006), Η ανατομία του φασισμού (μτφρ. Κ. Χαλμούκου), Αθήνα: Κέρδος.

Paxton, R. (2006), Η ανατομία του φασισμού(μτφρ. Κ. Χαλμούκου), Αθήνα: Κέρδος

Santoro, S., (2005), L'Italia e l' europa orientale, Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943, Temi di storia Franco Angeli, Μιλάνο, σ.52-53

Sedita, G., (2010), La cultura finanziata dal fascismo, Le Lettere, Gli intellettuali di Mussolini, Φλωρεντία, σ.97

Smith, D., (2004), A proposito di Mussolini, Laterza, Μπάρι, σ.21.

Smith, D., Mussolini's roman empire, Longman, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1976, σ.119

Statuto della Societa' Dante Alighieri, (1889), Bologna, Asda, f/1889 A1 όπως παρατίθεται στο Stefano Santoro (2005), L'Italia e l' europa orientale, Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943, Temi di storia Franco Angeli, Μιλάνο, σ.53-54

Tames, R., Φασισμός, Εκδόσεις Σαββάλας

Totaro, M., (2005), Cultural and linguistic policy abroad: the Italian experience, Multilingual Matters Ltd, Κλέβεντον – Μπούφαλο – Τορόντο, σ.89, σ.44

Ιστότοποι

Βικιπαίδεια, Η Παιδαγωγική των Μέσων, Ανακτήθηκε στις 6/12/2018, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%9C%CE%AD%CF%83%CF%89%CE%BD

Βικιπαίδεια, Φασιστική Ιταλία , Ανακτήθηκε στις 11/3/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%99%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1?fbclid=IwAR2LJ7tR8E8bidNBHC0mP_7T2UQsOsaMrQavZkgW7rte78ITCV P8HnSy1KI

Βικιπαίδεια, Φασισμός, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82?fbclid=IwAR3zOpUj6_GiVW6jKvnHyZKYGCNHhbz7mEakvs 2wQbZb01jMTppDusTfnZI

Ζερβός, Σ., Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

<https://issuu.com/kalarch/docs/b032>,

Τσιμπαρλής, Ζ., Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

<https://issuu.com/kalarch/docs/b009>

Καλυμνιακό αρχείο, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

<https://www.kalymnos-archives.gr/βιβλία-εκδόσεις/>

Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://www.slideshare.net/mmavridi/ss-11737231>

Γκαβέας, Δ., Τα κρυφά σχολεία της Δωδεκανήσου. Όταν οι Ιταλοί απαγόρευαν τη διδασκαλία των ελληνικών, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό

τόπο:https://www.huffingtonpost.gr/2016/10/28/afieroma-italiki-katoxi-dodekanisa_n_12687166.html

Η εκπαίδευση στην Ιταλοκρατία, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://parapona-rodou.blogspot.com/2013/05/blog-post_3495.html

Δενεζιάκης, Α., «Κρυφό Σχολειό» στα χρόνια του φασισμού στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://www.imerodromos.gr/kryfo-scholeio-sta-chronia-toy-fasismoy-sta-italokratoymena-dodekanisa/>

Κοντάκος, Α., Παπαδόπουλος Σ., Η Εκπαίδευση στα Δωδεκάνησα μετά την Ενσωμάτωση 1947-1950, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/kontakos_papadopoulos.htm

Φούρλα, Δ., Συνοπτική Ιστορική Αναδρομή στην εκπαίδευση Ιταλοκρατία, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://www.dimokratiki.gr/16-11-2016/sinoptiki-istoriki-anadromi-stin-ekpedefsi-italokratia/>

Τόλιου, Ε., Ποιός ήταν πραγματικά ο Ντε Βέκκι, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://www.rodiki.gr/article/252514/poios-htan-pragmatika-o-nte-bekki?fbclid=IwAR3-_XxuLndIzHjh_YYITps8AAeR9N-3H_JE0IViZPN99Xk82LXep91AVQ4

ΑΠΟΘΗΚΗ II, Τι σημαίνει τελικά η λέξη φασισμός;, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://www.lifo.gr/team/readersdigest/35024?fbclid=IwAR2Yh_b75kaCarsDadjQBcBcdXw9nyk8hWF5z2Act_hn1w8WXedRYTqqugE

Καβατζικλής, Δ., Τα 14 κοινά χαρακτηριστικά του φασισμού, σύμφωνα με τον Ουμπέρτο Έκο, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://mikropragmata.lifo.gr/listes/ta-14-koina-charaktiristika-tou-fasismou-symfona-me-ton-oumperto-eko/?fbclid=IwAR3c2GO1UQIjpbNTNQMHLdHLdV511OF75T11rc1yKoEtLSFUfZMjJRUF8E>

Ο ιταλός δικτάτορας Μπενίτο Μουσολίνι, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://www.newsbeast.gr/portraits/artthro/655680/o-italos-diktatoras-benito-musolini?fbclid=IwAR3aLKLrpe5hLDVbJfiuaSpn3R-b4hGJsSb5gcpzxlvFSezsAEm_0NX8rWA

Το αυγό του φιδιού: ο φασισμός και ο ναζισμός στην Ευρώπη, Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.ekebi.gr/Fakeloi/fascism/main.htm?fbclid=IwAR0u9gwqbl9KT0P8knksq_Sc89VUNtq2s996f8mCsnb_dk0dtKmDXR2kSMI

Τα δικτατορικά καθεστώτα της Μεσοπολεμικής Ευρώπης (1917 - 1939), Ανακτήθηκε στις 11/03/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.ekebi.gr/Fakeloi/fascism/section_a/time%20index2.htm?fbclid=IwAR3Cc4v8ojxzCEiUKdJdjLmxJdmJ6SILIFXlmrPdJj28P4X9cdSjhXlGcow

Τα 14 κοινά χαρακτηριστικά του φασισμού, σύμφωνα με τον Ουμπέρτο Έκο, Ανακτήθηκε στις 6/3/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://mikropragmata.lifo.gr/listes/ta-14-koina-charaktiristika-tou-fasismou-symfona-me-ton-oumperto-eko/?fbclid=IwAR3c2GO1UQIjpbNTNQMHLdHLdV511OF75T11rc1yKoEtLSFUfZMjJRUF8E>

Τα ειδοποιά γνωρίσματα του φασισμού και του ναζισμού, Ανακτήθηκε στις 6/3/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.ekebi.gr/Fakeloi/fascism/section_a/features.htm

Αναγνώσεις/Ουμπέρτο Έκο: Ο αρχέγονος φασισμός των ανθρώπων, Ανακτήθηκε στις 6/3/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://www.lifo.gr/articles/anagnoseis_articles/90629/oumperto-eko-o-arxegonos-fasismos-ton-anthropon

Προπαγάνδα, Ανακτήθηκε στις 6/3/2019, Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://www.slideshare.net/chavalesnick/ss-49331491>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1923

ΤΕΥΧΟΣ ΗΜ/ΝΙΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
07/08/1923			Mehmed Cadri: "Nuova grammatica Turca"
09/08/1923			Fabrizio del Carretto: "Ricordi ovvero di ammaestramenti nei quali con prudenti, cristiani discorsi si ragiona di tutte le materie honorate che si ricercano a un vero gentiluomo"
22/09/1923	Enrico Corradini: "L'unita'e la potenza delle nazioni"		
09/10/1923			Benito Mussolini: "Il mio diario di guerra"

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1925

ΤΕΥΧΟ Σ ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
04/01/19 25		(δεν αναφέρεται ο συγγραφέας) "K in Ping Me"				
18/01/19 25					στον Giovanni Pascoli και στον Giosue' Carducci	
21/01/19 25					στον Francesco Petrarca	
25/01/19 25					στον Arturo Graf	
05/02/19 25						Piero Operti: "Convito della speranza"
08/02/19 25			Mario Angeloni: "Le Navi"			

13/02/19 25				C. Ludovico: “La Germania e le future coalizioni politiche a base economica, ecc.”		
15/02/19 25				Pietro Gorgolini: “Le conquiste del lavoro”		
04/03/19 25					στον Arturo Foa'	
15/03/19 25				Dante Lattea: “Apologia dell'ebraesimo”.		
				Ernesto Buonaiuti: “Apologia del cristianesimo”.		
				Paravia di Torino Ed. :”Libretti di vita”.		
20/03/19 25		Frederic Mistral: “Memorie e racconti”				
21/03/19 25		Pietro Casu: “Mal germe”				
22/03/19 25		Virgilio Brocchi: “Netty”				
28/03/19 25				Domenico Bulfaretti: “Scrittori italiani”		
05/04/19 25		F. Cazzanini Mussi: “Il sole negli occhi”				
12/04/19 25					στον Paolo Giacometti	
21/04/19 25				Luigi Collino: “Storia della poesia dialettale piemontese”.		
				Rico (?): “Frole.....frolon...”		

				Alberto Giani: “Esuperanzo Ballerini – Umorismo paesano”		
16/05/19 25				Dottor Efferre: “L'Edipo delle Parole Incrociate”		
21/05/19 25			Aldo Palazzeschi: “Raccolta di poesie del 1904-1909”.			
23/05/19 25						
24/05/19 25				Orazio Pedrazzi: “Il Levante Mediterraneo”		
29/05/19 25					στον Giovanni Pascoli	
04/06/19 25					στον Guido Gozzano	
05/06/19 25				Leonardo Gatto Roissard: “Disarmo e difesa”		
06/06/19 25		Enrico Corradini: “Santamaura”				
13/06/19 25		L. Vigo Fazio: “Ore di solitudine”				
24/06/19 25					στον Giovanni Pascoli	
27/06/19 25				Orazio Pedrazzi: “Il Levante Mediterraneo”		
14/07/19 25			Arturo Foa': Favola dell'amore e della morte”			
18/07/19 25			I. Calandrino: “Le solitudini”. Liriche.			

			Brenno: “Amori in guerra”.		
22/07/19 25			G. Lanzalone: “O, Muse, addio!”		
			Antonino Anile: “Sonetti religiosi”		
			Nello Baccetti: “Il Paesaggio” (Quaderno di “La grande arma”, n.1)		
23/07/19 25				Mario Caracciolo: “L'intervento della Grecia nella guerra mondiale e l'opera della diplomazia alleata”	
01/08/19 25			U. Riva: “Passatismi”		
29/08/19 25				Carmelo Licitra – 'Αγνωστος τίτλος- De Alberti Editore.	
13/09/19 25				Arturo Segre: “Il commercio dei popoli antichi nel bacino del Mediterraneo”	
				Pericle Ducati: “Etruria antica”	
				Gino Loria: “Pagine di storia della scienza”	
				Carlo Pascal: “Le credenze d'oltretomba nell'antichità classica”	
18/09/19 25			Bruno Ducati: “La sciarpa azzurra”		

19/09/19 25				Arnaldo Bertola: “Il regime dei culti in Turchia. Il regime dei culti nell'impero ottomano”		
01/10/19 25				Fausto Villa: “Il processo di Gesu' Cristo”		
23/10/19 25				Pierfranco Buonocore: “Decentramento politico e amministrativo”		
10/11/19 25						Luigi Collino “L'adolescente Piemontese” (opera scolastica)
13/11/19 25				Donna Clara: “Dalla cucina al salotto” (rifatta da Lidia Morelli)		
26/11/19 25				Pietro Belli: “Al di la' dei Mari”		
29/11/19 25				Wolf C. Ludovico Stain: “Geschichte und Wesca italianischen Presse”		
12/12/19 25						Marga:”Aneddoti su Benito Mussolini”
24/12/19 25					στον Carlo Collodi	
25/12/19 25					στον Giosue' Carducci	
30/12/19 25						C. e M. Lamb: “Storie da Shakespeare” (a cura di Giorgina Vivanti)
31/12/19 25	Nilo Urbini: “Cigik gamba di legno”					

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1926

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
09/01/1926				Pietro Gorgolini: “Il fascismo spiegato al popolo”		
14/01/1926		Rogers: “La zia di Cornovaglia”				
17/01/1926				Welter Becker: “Come un inglese prospetta il Fascismo alla sua Nazione”		
21/01/1926		Εκδ. S. Lattes e C. : “Risate russe”		Berand: “Cio che ho visto a Mosca”		
24/01/1926		A. Rizzi: “Il cerchio d'oro”				
26/01/1926		Maria Signorile: “Il fanciullo”				
31/01/1926	Paola Lombroso Carrera: “Storia di una bambina e di una bambola”					
02/02/1926		Carlo Caviglione: “Bibliografia delle opere di Antonio Rosmini”				
21/02/1926		Carlo Ferrani: “Il libro del mare”				
20/03/1926		Graziano Courtliz: “Memoire de monsieur D'Artagnan”			στον Carlo Secondat	
24/03/1926					στον Basilio Magni	
25/03/1926		Maria Di Borio: “Oro e amore”				
10/04/1926					στον Emilio Zola	
11/04/1926		P. Casu: “Voragine”				

20/04/1926				<p>Teodoro Mommsen: “Storia di Roma Antica”</p> <p>Edoardo Gibbon: “Storia della decadenza e caduta dell’Impero Romano”</p> <p>Ferdinando Gregorovius: “Storia della città di Roma nel Medio Evo”</p>		<p>Rinaldo Pellegrini: “La medicina legale nella riforma del Codice di proc. Penale”</p> <p>Rinaldo Pellegrini: “ Perizie e periti nell’Art. 209 del codice di proc. penale”</p> <p>Rinaldo Pellegrini: “Gli aborti procurati come fattore di limitazione di natalità in Germania”</p> <p>Rinaldo Pellegrini: “ La medicina sociale negli ultimi provvedimenti legislativi”</p> <p>Rinaldo Pellegrini: “ Il disperdimento del materiale peritale”</p> <p>Rinaldo Pellegrini: “ La terza scuola di diritto penale”</p>
01/05/1926		Banal Luisa: “Gli ultimi Signori dell’Alambra”				
20/05/1926			Paolo Gueftos: “Canti popolari di Rodi”			
03/06/1926				Maria Maggio Galgano: “Il pensiero filosofico e morale di Josiah Royce”		

09/06/1926				Vito Mar Nicolosi: "Guido Gozzano"		
19/06/1926		Ada Monterelega: "Pagine senza nome"				
20/06/1926				Camillo Montalcini: "Il pensiero e l'opera di Sonnino"		
26/06/1926					στον Gabriele D'Annunzio	
01/07/1926				Luigi Federzoni: "Paradossi di ieri."		
				Luigi Federzoni: "Venti mesi di azione coloniale"		
07/07/1926	Olindo Giacobbe: "La vita di Mussolini narrata ai fanciulli d'Italia"					
15/08/1926					στον Francesco Federico Mistral	
29/08/1926		Luca Pignalo: "Pietre"	Giuseppe Sozzi: "Le melodie del vespro"			
17/09/1926			Enrico Pappacena: "I nostri quaderni"	Giovanni Gerbino: "Telegrafo e telefono dell'anima"		
31/10/1926			Oreste Gallina: "Freidoline"			
17/11/1926				Valentino Piccoli: "Storia della filosofia italiana"		
18/11/1926			Nicol? Giordano: "Ninfa dei boschi"			
19/11/1926						
20/11/1926	Collodi: "Pinocchio"					
08/12/1926				Giuseppe Gangale: "Tesi e amici del nuovo protestantesimo"		
				Venanzio Manvilli: "Il		

				frumento”		
18/12/1926	Collodi: “Pinocchio”					

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1927

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
04/01/1927		Edoardo Sbotto: “Le semplici” (novelle)				
13/01/1927						Raffaello Barbiera: “Nella gloria e Nell'ombra” (βιογραφίες)
14/01/1927						Il Commissario generale dell'Emigrazione: “”Politica nazionale dell'emigrazione”
19/01/1927		Edoardo Calandra: “La Bufera”				
22/01/1927					στον Guglielmo Policastro	
26/01/1927		Massimo Gorki: “Gli Artamonov”				
01/02/1927					στον Federico de Maria	
11/02/1927				Luigi Sorrento: “L'Isola del Sole”		
12/02/1927		Lorenzo Vigo Fazio: “Gente di Sicilia”				
13/02/1927						
15/02/1927		Fely Silvestri: “Le mie battaglie d'amore”				
16/02/1927						Gastone Simoni: “I processi celebri” (raccolta)

17/02/1927						
18/02/1927					στον Francesco Federico Mistral	
06/03/1927			Ada Negri: “Le strade”			
10/03/1927					στον Carlo Waidlich	
12/03/1927						Roberto Bracco: “Col permesso del Babbo”
25/03/1927				Ada Negri: “le Strade”		
09/04/1927				Hjaimar Schacht: “La stabilizzazione del marco”		
13/04/1927			Giorgio Umani: “Parabole Gnoostiche”	Ettore Latronico: “Echi della Scapigliatura Lombarda nel territorio di Lecco”		
21/04/1927		Roberto Bracco: “Gli specchi” (novelle)				
13/05/1927				Arturo Carlo Jemolo: “Elementi di diritto ecclesiastico”		
21/05/1927				Vittorio Alhadeff: “L'ordinameto Giuridico di Rodi e delle altre Isole italiane dell'Egeo”		
23/05/1927						
24/05/1927						
26/05/1927				Corrado Zoli: [La spedizione nel Fezzan]		
03/06/1927					στον Filippo Tommaso Marinetti	
10/06/1927				Vincenzo Paltrinieri: “I moti contro Napoleone negli Stati		

				di Parma e Piacenza 1803-1806”		
12/06/1927				Prinz Max Von Baden: “Erinnerungen und Dokumente Deutsche Verlags- Anstalt”		
01/07/1927	Placido Letterio Baglio:”il Ponte dei Gelsomini”					
17/07/1927					στον Bernardo Chiara	
19/07/1927						Σειρά Βιβλίων: : “Collana storica Sabauda”

22/07/1927				<p>Guido Zada: “L'abate Laménais e gli italiani del suo tempo”</p> <p>Angelo Gamba: “Riforma religiosa nel carteggio inedito di Raffaello Lambruschini”</p> <p>Vincenzo Gioberti: “L'Italia, la chesa e la civiltà universale”</p> <p>Vincenzo Gioberti: “Pagine scelte edite e inedite”</p> <p>Pasquale Galluppi: Lettere filosofiche e Lezioni di logica e metafisica”</p> <p>Rosmini: “L'introduzione alla filosofia”</p> <p>Carlo Caviglione: “Bibliografia delle Opere di Antonio Rosmini”</p>		
23/07/1927				Riccardo Boselli: “Esperienza di vita familiare-suggerimenti del nonno”		
24/07/1927				Lorenzo Vigo Fazio: “Pensieri”		
26/07/1927				Vittorio Lowenthal:		Mario Oliveri: “Arte

				“Mitologia Germanica”		Nova” (antologia)
						Maria Torre Montalto: “La battaglia del grano” (bozzetto scenico)
27/07/1927	Mario Granata: “Balilla – Rievocazione delle cinque giornate di Genova”					
02/08/1927					στην Matilde Serao	
05/08/1927		Adolfo Balliano: “Il torchio e la chimera”				
13/08/1927			Vincenzo De Simone: “I fioretti di San Francesco cantati in siciliano”			
18/08/1927		Gian Bistolfi: “I racconti”				
20/08/1927					στον Milt. Karavorikos	
31/08/1927				Διάφοροι συγγραφείς: “Il Gran Consiglio nei primi cinque anni dell'era Fascista”		
03/09/1927						Francesco Cognasso: “Il conte verde”
10/09/1927			Giuseppe Ganci Battaglia: “Lode di Santa Rosalia” (τίτλος αβέβαιος)			
18/09/1927			Antonietta Beltazzi: “Non son morti morendo”	Valeria Benetti Brunelli: “Il rinnovamento della Politica nel pensiero del secolo XV in Italia”		
			Pietro Rosa: “Canzone			

			d'Amalfi e di Ravello”			
20/09/1927					στον Franco Paladino	
25/09/1927			Ernesto Ragazzoni: “Poesie”			
27/09/1927						
28/09/1927					στον Giovanni Bossetti	
29/09/1927				Brunetto Quilici: “L'Evoluzione finanziaria del popolo Ebraico”		
02/10/1927					στον Giovanni Faldella	
12/10/1927				Cornelio di Marzio: “La Turchia di Kemal”		
20/10/1927					στον Lorenzo Vigo Fazio	
26/10/1927				Cosimo Musumeci: “La pedagogia kantiana”		
29/10/1927				Antonio Marcuzzi: “Pensieri sull'educazione”		
06/11/1927				Giulio de' Rossi: “Pio IX e Mussolini”		
17/11/1927		F. Dostojevskj: “Il villaggio di Stepancikovo e i suoi abitanti “				
19/11/1927			Goffredo Mameli: “Poesie ”	Giacomo Franchi: “Virgilio e Dante nell'Italia Fascista”		
22/11/1927	Emilia Provenzal: “Gli aneddoti del fanciullo”					
23/11/1927		Fabio Tombari: “Cronache di Frusaglia”	Leo Pollini: “L'eroe”	G. B. Giaquinto: Ad una donna nel di' di nozze”		

		Nello Gripelli: “Amor non far le beffe” (novelle)	Paola Maria Arcari: “In divine parvenze			
		Ubaldo Fagioli: “Novelle idiote”	Andrea Agueci: “La cantilena del mistero”			
25/11/1927				A. Messer: Commento alla “Critica della Ragion Pura” di Kant.		
26/11/1927				Alba Cinzia: “Il libro dell'uomo”		
04/12/1927				E. Belluzzo: “Economia Fascista” S. E. Volpi: “La Finanza Fascista” S. E. Giurati: “Le Opere Pubbliche” S. E. Ciano: “Le comunicazioni”		
20/12/1927				Lorenzo Vigo-Fazio e Gerardo Vernalli: “Antologia”		
22/12/1927					αναφορά στους σύγχρονους Μαγυάρους συγγραφείς	
23/12/1927				Valentino Piccoli: “Arnaldo Mussolini - Polemiche e programmi” (antologia)		
30/12/1927		Marcello Arduino: “Ave Caesar!”				
31/12/1927				Alfredo Galletti: “Alessandro Manzoni – il pensatore e il poeta”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1928

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
04/01/1928				Salvatore Cozzi: “Guida di Pompei”		
11/01/1928				Guido De Luca: “Mussolini e i diritti del popolo”		
				Benito Mussolini: “Ieri, oggi, domani”		
17/01/1928		Guido Da Verona: “Azyadeh, la donna pallida”				
21/01/1928				Strackey Barnes: “The universal aspect of fascism”		
26/01/1928		Giovanni Giulianini: “Rodi, il fiore d'Oriente”				
11/02/1928		Ivo Senesi: “La vivente immagine di Ammone”				
14/03/1928					στον Emilio Salgari	Raccolta sui grandi viaggi di esplorazione (Paravia edizioni, Torino)
15/03/1928				E. Cimbali: “La questione Romana”		
18/03/1928		Lucio Ambruzzi: “Paginas de vida espagnola y americana”				
21/03/1928			Riccardo Balsamo Crivelli: “Poema di Gesu”			
			Raccolta di poesie postume di Mario Tancredi Rossi (Eroica			

			Edizioni)			
22/03/1928						
23/03/1928					στην Grazia Deledda	
01/04/1928					στον Gioacchino Belli	
03/04/1928				Antonio Salandra: "Neutralita' italiana"		Biografia di Emanuele Filiberto (Lattes Edizioni, Torino)
26/04/1928					Στον Francesco A. Ferrari	
02/05/1928				Rodolfo Savelli: "La dottrina del Fascismo"		
06/05/1928				Antonio Salandra "Neutralita' italiana"		
				Cesare Cesari: "L'afrika Orientale e Meridionale"		
				Carlo Ferri: "La teoria dei mandati internazionali"		
				Mario Attilio Levi: "La Costituzione romana dei Gracchi a Giulio Cesare"		
				Giuseppe Merani: "La Costituzione di Venezia dalle origini alla serrata del Maggior Consiglio"		
				Bertrando Spaventa: Rinascimento, Riforma, Controriforma e altri saggi critici"		
10/05/1928			Andrea Belli: "Le canzoni della guerra triennale"			

20/05/1928		Kessel: "Notti di principi"		Alberto Gabriel: "Cite de Rhodes"		
29/05/1928				Pietro Domenichelli: "All'Osteria del Camminante"		
30/05/1928					στον Ugo Foscolo	
06/06/1928				A cura dell'Ufficio Propaganda e Turismo del Governo: "Guida di Rodi"		
12/06/1928				Giorgio Pini e Federico Bresadola: "Storia del Fascismo"		
26/06/1928				Giulio Santangelo e Carlo Bracale: "Bibliografia fascista"		
04/07/1928		Alfredo Baccelli: "La Fiamma nell'Urna"				
13/07/1928				Eugenio Fischer: "I 39 giorni critici"		
17/07/1928			Giorgio Umani: "il volto nemico"			
04/08/1928						"Le origini e lo sviluppo del Fascismo" (raccolta di discorsi di Benito Mussolini, Littorio Edizioni)
09/08/1928		Paolo Gsell: "L'homme qui [...] dans les ames"				
26/08/1928						"I commentari della vittoria" (raccolta di volumi, a cura di Libreria del Littorio)
08/09/1928			Rosa d'Agostino: "Alle falde del Parnaso"			
14/09/1928					στην Wanda Gorjux	
29/09/1928				Augusto Turati: "Il Partito e i		

				suoi compiti”		
24/10/1928				Asvero Gravelli: “Il canto della rivoluzione”		
03/11/1928				Nino Orsi: “Fascismo e legislazione fascista”		
21/11/1928						Otello Cavara: “Guida del viaggiatore aereo”
06/12/1928						Paul Hallagarten: “Rhodos – Die Marchen und Schwanke der Insel”
16/12/1928					στον Carlo Alberto	
22/12/1928		Maurice Duvivier: “Le masque de fer”				

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1929

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
13/01/1929				S.E. De Bono: “Libia rurale”		
17/01/1929				S. Rosati: “La storia di Roma e dei suoi Monumenti”		
20/01/1929				La Vita di Benito Mussolini Narrata al Fanciulli d’Italia		
24/01/1929						“Commentari della Vittoria” ,Libreria del Littorio (collezione)
25/01/1929		Gilbert Sinoue: “Lady Hamilton”				
03/02/1929				T. Palamenghi – F. Crispi, χ.τ		Maria Pintor Mameli: “Grazia Deledda” (antologia)
09/02/1929				Lorenzo Vigo-Fazio: L'anima tutto in se romita”		

12/02/1929				Stefano Chianea: “Per le strade della Patria”		
19/02/1929				Giuseppe Boglione: “Silla”		
06/03/1929					στον Gabriele D'Annunzio	
13/03/1929					στον Alessio di Giovanni	
23/03/1929			Enrico Bevilacqua: “I fioretti di Frate Lino da Parma”			
26/03/1929						B. Mussolini: “Sette anni di regime fascista” (ομιλία)
27/03/1929						Benito Mussolini e Giovanni Gentile: “Dottrina Fascista”
31/03/1929						Tomaso Sillani: “Luigi di Savoia” (βιογραφία)
14/04/1929				Rodolfo B'hmmer: “L'eredita' dei diseredi”		
20/04/1929				Sandro Giuliani: “Assestamento e rinascita dell'Albania”		
24/04/1929						Pietro Gorgoglino (a cura di): “Italica” (antologia)
28/04/1929		Andrea Gustarelli: “Il dilemma dell'ultimo amore”				
30/04/1929			Filippo de Filippi : “Roma!”			
01/05/1929					στον Omenico Tempio	
03/05/1929				Melchiori: “Milizia Fascista”		
04/05/1929						

05/05/1929				Johann Friedrich Bohmer: "L'eredita' dei diseredi"		
12/05/1929				Perroux: "Contribution a l'etude de l'Economie et des Finances Publiques de l'Italie depuis la Guerre"		
17/05/1929				B. Mussolini (a cura di): "Roma e Papato nelle discussioni parlamentari".		
26/05/1929		Renato Simoni: "Vicino e lontano"				
28/05/1929				A. Melchiori: "Milizia Fascista"		
30/05/1929		Herczeg: "I pagani"				
		Herczeg: "Il tempio della vita"				
18/06/1929						Napoleone Colajani: "Dizionario degli Uomini Illustri di Sicilia"
22/06/1929				Augusto Turati: "Un anno di vita del partito"		
				Vario Varanini: "Laricostruzione fascista delle forze armate"		
28/06/1929						Margherita Lunderdoff: "Allorch e' ero la moglie di Lunderdoff" (Βιογραφία)
12/07/1929				Henry Bordeaux: "La claire Italie"		
18/07/1929						G.V. Sampieri: "Camminare....."
24/07/1929					στον Ponson du Terrail	
30/07/1929	Lorenzo Vigo-Fazio: "La vita in tono"					

	minore”					
01/08/1929		Luigi Ugolini: Storie di caccia in padule e in collina “L'Eroica”				
03/08/1929				Emil Ludwig: “Mussolini e Bonaparte”		
07/08/1929				Benito Mussolini: “I Patti Lateranensi. Trattato e Concordato nel testo integrale.”		
14/08/1929						Angelo Baldassarre: “Eduardo Cimbali nella sua opera di fautore della grande guerra e di Fascista della prima e di tutte le ore”
17/08/1929					στον P?ckler Muskau	
25/08/1929				Guglielmo Policastro: “Mussolini e la Sicilia”		
29/08/1929					στον Giosue' Carducci	
31/08/1929		Dumas: “Il Conte di Montecristo”				
07/09/1929						Backer: “Vita di Tiberio”(βιογραφία)
08/09/1929						
10/09/1929						Rumpelstilzchen: ” Der Schiede von Rom” (βιογραφία του Mussolini”)
15/09/1929				Alessandro Melchiori: “La guardia della rivoluzione”		
17/09/1929						Benito Mussolini: “Il regime Fascista” (ομιλία)

29/09/1929		Ester Lombardo: “La donna senza cuore” Antonio Manuppelli: “Lula” Antonio Manuppelli: “La gente del mio Paese” (συλλογή διηγημάτων) Antonio Manuppelli: “Le novelle della Montagna” (συλλογή διηγημάτων)				Eugenio Lini: “Amore.....Amore” (συλλογή γραμμμάτων)
03/10/1929					στον Jack London	Arnolfo Santelli: “L'adunata della poesia” (κατάσταση με διάφορους συγγραφείς)
05/10/1929						Giovanni Tucci: “Nomi”
19/10/1929						D'Abrantes: “Memorie”(secondo volume)
20/10/1929						Giovanni Tucci: “Nomi”
24/10/1929				George Duhamel: “I piaceri e i giochi”		
27/10/1929				L'alto Consiglio della Emigrazione ucraina (a cura di): “La Società delle Nazioni e gli Emigrati Ucraini”.		
30/10/1929						Marcel Boulanger: βιβλίο για τον Καρδινάλιο Mazarino (μη διαθέσιμος τίτλος)

01/11/1929						
07/11/1929						Alvaro Figueroa y Torres: "Memorie" (secondo volume)
10/11/1929					στην Margherita Van De Wiele	
14/11/1929				Giulio Reichenmbach : βιβλίο για τον Matteomaria Boiardo (μη διαθέσιμος τίτλος)		
				Gino Saviotti: βιβλίο για τον Giovambattista Marino (μη διαθέσιμος τίτλος)		
17/11/1929			Orazio Lapini: "A ritroso!"			Federico Maurice: "British strategy" (συλλογή διαλέξεων του συγγραφέα)
19/11/1929				J. T. Slattery: "My favourite passages from Dante"		
26/11/1929				Sergio Panunzio: "Stato nazionale e Sindacati" Sergio Panunzio: "Stato fascista" Sergio Panunzio: "Il sentimento dello stato"	στον Giosue' Carducci	
27/11/1929						Roberto Mandel" "Il libro dei libri"
29/11/1929				Eugenio Bestaux: "Un poete italien: Lionello Fiumi"		
30/11/1929			Enrico Braccesi: "Liriche"			
03/12/1929					στον Federico Mistral	
04/12/1929				Adriano Tilgher: "Homo Faber"		
05/12/1929					στον Giosue'	

					Carducci	
06/12/1929				Riccardo Chiarelli: "Sulle vie di Roma Imperiale"		
11/12/1929		Delfino Cinelli: "Calafuria"				
12/12/1929						Salomone Reinach: "Traite d'epigraphie greque"
13/12/1929				Mario Gastaldi: "Scrittori del tormento" Mario Gastaldi: "Tra poeti e umoristi" Mario Gastaldi: "Donne Luce d'Italia"		
14/12/1929					στον Guy de Maupassant	
15/12/1929		Maria Fiumi: "L'encantadora"			στον G. Guzzardi	
17/12/1929						Lord Cecil: μελέτη για τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ της Αγγλίας και της Αμερικής (μη διαθέσιμος τίτλος)
18/12/1929			Luigi Soldati: "Il nostro tormento"			
			Clara Bartolommei: "La veglia santa"			
19/12/1929				Valori: "La difesa della repubblica fiorentina"		
24/12/1929			Gaston Figueira: "Nel tempio della notte"			
25/12/1929		Ivo Senesi: "Cleopatra"				
27/12/1929		Petter Axworthy: "Vinsse l'amore"				

28/12/1929		G. M. Comand?: “Il profumo del vizio” (συλλογή διηγημάτων) Rino Podenzani: “La gioia proibita” (συλλογή διηγημάτων) Vir: “Nudi Casti” (συλλογή διηγημάτων)				
31/12/1929		Vir: “Nudi Casti” (συλλογή διηγημάτων)				

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1930

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
03/01/1930				E. Ludwig: “Luglio '14”		
04/01/1930			Nino Oxilia: “Gli orti”			
16/01/1930			Gelardi: “Alba canora”		στον Salvatore Guerrisi	
			G. Striuli: “Serenella”			
			E. Levi Tagliacozzo: “Le ore del mattino”			
			L. Baroni: “La corona di cipresso”			
18/01/1930	Onorato Fava: “L'isola del silenzio”					
21/01/1930						Εκδόσεις Slavia: “Il genio Slavo” (συλλογή από σλαβικά έργα)
24/01/1930						Decio De Minicis: “Il veltro”

29/01/1930			Giuseppe Villaroel: “Ombre sullo schermo” Alfredo Baccelli: “Poesie” Santi Sottili Tommaselli: Trapunti d'Oro” Ettore Palmieri: “La sceda dei sogni”			
03/02/1930		Michele Venuti: “Tempi nuovi”			στον Leone Tolstoi	
05/02/1930					στον Giovanni Verga	
07/02/1930				Malvida di Meysenburg: “Ricordi di un'idealista”		
08/02/1930		Antonio Manuppelli: “Novelle della Montagna”				
14/02/1930					στον Alfredo Caliri	
					στον Virgilio	
18/02/1930						Mario Gastaldi: “Tra poeti e umoristi”
20/02/1930					στον Byron	
22/02/1930					στην Ada Negri	
26/02/1930				Alfredo Galletti: “Giosue' Carducci”	στον Alessandro Manzoni	
28/02/1930				Giosu? Sparito: “Opere e cervelli”		
04/03/1930			Orazio Lapini: “A ritroso”			
06/03/1930				M. Cohen: “Gli Ebrei in Libia”		Salvatore Gio Ventimiglia: “Arabesca”

07/03/1930		Vincenzo Cardarelli: “Sole a picco” Piero Gadda: “Il mozzo”				Eugenio Lini: “Collana azzurra” (συλλογή διάφορων έργων από διάφορους συγγραφείς) Alfredo Galletti: “Carducci” (βιογραφία) Giovanni Tucci: “Nomi”
08/03/1930		Ivo Senesi: “Cleopatra”				
15/03/1930						Βιβλιογραφία της εκδοτικής “La libreria del Littorio”
22/03/1930				Mario Grazzini: “Donne Luce d'Italia”		
27/03/1930				Luigi Scalabrini: “Manuale degli affari”		
28/03/1930		M. De Rubris: “L'araldo della vittoria”		Lello Gangemi: “La politica finanziaria del governo fascista” Puchetti: Il fascismo scientifico” Dottor. Corso: “Lo stato Fascista” L. Freddi: “Bandiere Nere”		
01/04/1930				Prospero Freri: “Salti nel vuoto col paracaute”		
08/04/1930		Federico De Maria: “La spada d'Orlando”				

09/04/1930				Carlo Villani: “Dallo Spielberg all'Italia di Vittorio Veneto”		Luigi Filippi: “Cesare Battisti” (βιογραφία)
11/04/1930					στον Gino Cucchetti	
12/04/1930		Federico . Drago: Passa e voli sul deserto”				
		O. Predazzi: “I nostri fratelli lontani”				
15/04/1930				Aldo Valori: “La ricostruzione militare”		
16/04/1930				Emilio Dandolo: “I volontari e i bersaglieri lombardi”		
17/04/1930				Angelo Sammarco: “L'Egitto nell'Anarchia”	στον Olindo Guerrini	
24/04/1930						Αναθεώρηση του κρατικού βιβλίου για τα δημοτικά σχολεία.
25/04/1930				Enrico Caviglia: “La Battaglia della Bainsizza”		
29/04/1930					στον Giovanni Tucci	
03/05/1930					στον Gabriele D'Annunzio	
06/05/1930			Garibaldo Alessandrini: “Ritmi d'infinito”			
07/05/1930					στον Virgilio Marone	
08/05/1930					στον Dante Alighieri	
09/05/1930				Aldo Valori: “I capisaldi della ricostruzione”		
10/05/1930		Enrico Petragani:				

		“La Cirenaica”				
13/05/1930				Giovanni Papini: “S. Agostino” Giorgio Bourgin: “Napoleone e la sua epoca”		
15/05/1930				Ettore Rosboch: “La crisi della civiltà europea”		
16/05/1930				Arnaldo Fraccaroli: “Donne d'America”		
17/05/1930		Luisa Fiumi: “Il sentiero nel bosco”		Luigi Scalabrini: “Manuale degli affari”		
28/05/1930		Stevenson: “Il signor Ballantre” Stevenson : “Catriona” Chesterton: “Club dei mestieri stravaganti” Henry James: Daisy Miller ed altri racconti” Thornton Wilder: “Il ponte di San Luis Rey” Manson: “La casa della freccia”				
31/05/1930				Francesco Ercole: “Dal Comune al Principato”		

01/06/1930				R. Zagaria: “ San Riccardo nella leggenda, nella storia, nella poesia e nella letteratura” G. Algranati: “Calabria forte” A. a V. Di Giovanni: “Gaetano di Giovanni”		
03/06/1930						Cornelio di Marzio: “Viaggi senza orario”
04/06/1930						Marica Monte Santo: “L'isola dei gigli”
05/06/1930						
06/06/1930						Corrado von Gesner: “Biblioteca universalis” T. Georgis: Allgemeines europa?ches B?cherlexikon” F. A. Eberts: “Allgemeines bibliografisches Lexikon” I. C. Brunets: “Manuel du libraire” Grasse: “Tresor de livres rares ed precieux” Giuseppe Maria Mira: “Manuale teorico di bibliografia” Ottimo e Fumagalli: “Biblioteca bibliografica italica”
07/06/1930				Enrico Petragani: “Il Sahara”		

11/06/1930		Mario Gastaldi: “Il nostro amore” Mario Gastaldi: Giovanni Orsini”		Mario Gastaldi: “Amalia Guglielmetti, enigma svelato” Mario Gastaldi: “Tra poeti e umoristi”	στον Tullio Murri	
12/06/1930					στον Alfred De Musset	
13/06/1930				Rodolfo Graziani: “Verso il Fezzan” Lino Zecchettin: “Alloro sulle carovaniere”		
14/06/1930		U. Ferrain: “Note di un fascista”				
15/06/1930					στον Lorenzo Vigo-Fazio	
19/06/1930					στον Corrado von Gesner	
22/06/1930					στον Edgar Allan Poe	
28/06/1930					Στον Alfredo Baccelli	
29/06/1930				Alfredo Rocco: “Il dovere nazionale”		
05/07/1930		A. Cipolla: “Nei Paesi dell'Oro e dei Diamanti”				Tomaso Sillani: “Lo Stato Mussoliniano e le realizzazioni del Fascismo nella Nazione”
06/07/1930						
08/07/1930		Danese:”Il Re Fascista”		T. Vezio: “Il fascismo e gli operai”		Danesi: “Mussolini”
		Danese: “Mussolini, il Papa e la Massoneria”				Tito Vezio: ” Le due marce su Roma”
						G. Bottai: “Mussolini, costruttore dell'Impero”

13/07/1930				W. C. Ludovico Stein: "La tradizionale politica della Francia e l'avvenire europeo" W. C. Ludovico Stein: "La Germania e le future coalizioni politiche a base economica" H. Stegemann: "Der Kampf un den Rhein" H. Stegemann: "La lotta per il Reno "		
15/07/1930		N. Tommaseo: "Due baci" N. Tommaseo: "I pedanti" Alba Steno: "Sogni e realta' Vittorio Parisi: "Vincoli" Vittorio Parisi: "Frantumi"	Fiammetta Lombarda: "Sprazzo d'azzurro" Giovanni Lini: "Ieri e ...oggi"	N. Tommaseo: "Dell'educare all'affetto le anime giovanili" Mario Leuzzi: "Alberto Palumbo"		
18/07/1930						Bertoloni: "Flora italica" Bertoloni: "Flora Italica criptogama" G. Hegi: "Illustrierte Flora von Mitteleuropa"
23/07/1930						Aldo Valori: "La costruzione militare"
26/07/1930					στον Baudelaire	
27/07/1930						
29/07/1930		Michele Venuti: "Il Balilla delle Alpi"				
30/07/1930			Cesare Caravavaglios: "I canti delle Trincee"			

02/08/1930		Pierre Benoit: “Per Don Carlos” Edgar Wallace: “Il fiume delle stelle”		Toth Triamer: “Formazione del giovane” Ernesto Dronven: “Un' anima di ragazzo”		
05/08/1930		Vincenzo Chianini: “Novelle” R. Pizzicaria: “Razzo rosso” R. Pizzicaria: “Castagnevizza”				
06/08/1930					στον Severino Ferrari	
07/08/1930		E. Cozzani: “Il Regno perduto”	E. Cozzani: “Il poema del mare”			
08/08/1930						F. Rizzati (a cura di): “Enciclopedia tascabile Bemporad” L. Franchi: “Le leggi usuali d'Italia dagli albori del Regno (1848) al 15 Maggio 1930”
09/08/1930				Giorgio Clemenceau: “Grandezze e miserie di una vittoria” A. Tosti: “La guerra italo-austriaca” A. Tosti: “Come ci vede l'Austria Imperiale”	στην Bruna Guarducci	Καινούρια βιβλία για τα δημοτικά σχολεία (τυπωμένα από το Ιταλικό Υπουργείο της Εκπαίδευσης)
14/08/1930		Loredana: “Senza ritorno”.				
24/08/1930					στον Marino Marin	
28/08/1930				F. S, Grazioli: “In guerra coi fanti d'Italia”		

02/09/1930			F. S. Cannat?: “Peccata Juventutis Meae....”			
			Giuseppe Troccoli: “Brandelli d'anima”			
			R. di Laureto: “Assisi e La Verna”			
			G. Ferrante: “Cuor di Brina”			
			Onorio Ferrero: “La Cetra”			
10/09/1930		R. David Gabrielli: “Cuori sul gebel”	Olivieri: “Campane a sera”	Rosalia Percopo: “Cronache Letterarie e teatrali”		Napoletano Stocchetti: “Con.....”
			Gennaro di Palma: “O Violino cecato”			
			Giuseppe Luongo: “Santo Francesco”			
11/09/1930					στον Agostino Pernice	
12/09/1930		Luigi Limongelli: “Fragile umanità” Renzo Levi Naim: “Firenze, Gigina ed io”				
13/09/1930				Giuseppe Steiner: “Coltura fascista”		
16/09/1930		Mario Gastaldi: “Il nostro amore”				
17/09/1930			Ghirola Gherardi: “Dalle acque morte”			Carlo Weidlich: “Ritratto di Federigo Tozzi”
18/09/1930						Εκδοτική εταιρία “Alpes”: Europa contemporanea”
28/09/1930		Ottorino Ottavini: “La madonnina di Birk Zereth”	Mario Olivieri: “Campagne di Maggio” Emanuele Arezzo: “Drammi per musica, poesie varie, frammenti”			Tito Poggi: “Manuale dei concimi”
01/10/1930					στον Virgilio	
					στον Fulvio Vicoli	

04/10/1930		E. De Martino: “Il cuore in pugno”				
07/10/1930		Amilcare Locatelli: “L'ammiraglio e lo stato”				
08/10/1930				Luigi Fossati: “Storie di bestie selvagge dell'Eritrea”		
09/10/1930		Italo Sullioti: “S.O.S. - Insidie e misteri della guerra navale”				Carlo Weidlich: “Ritratto di Federico Tozzi”
10/10/1930						Mario Trombetti: “Tabelle di onorari e spese per atti notarili”
11/10/1930		H. R. Berndorff: “Le grandi spie” Vittorio G. Rossi: “Le streghe di mare”				
19/10/1930		Onoraro Fava: “Anime Allegre”				
21/10/1930				E. G. Parvis: “I diritti dell'Italia”		
23/10/1930						Διάφοροι συγγραφείς (Εκδ. L. Cappelli): “Da Romolo al Milite Ignoto”
30/10/1930					στον Federico Mistral	

01/11/1930		Auro d'Alba: "Nostra famiglia" Luigi Gasperotto: "Aquile" Guido Milanesi: "Kaddish" Milanesi: "Inferno d'acqua" Gino Tenti: "Anime povere"				
09/11/1930					στον Byron e Shelley	
13/11/1930						Εκδ. Touring Club Italiano: "Guida dei campi di battaglia"
20/11/1930					στον Aliquo'-Lenzi	
22/11/1930						
23/11/1930		Pinuzzo da Bonea: "Memoria paterna"				Fortunato Bellonzi: "F. T. Marinetti: "
27/11/1930						Fausto Cesare Biondi: "Visioni di romanita'
28/11/1930		Nicolo Tommaseo: "Due baci"				
		Piero Gasbarri: "Palpiti della tenda"				
04/12/1930				Giuseppe Macaluso- Alteo: "Turchi, Senussi e Italiani in Libia"		
05/12/1930		Benito Mussolini: "Diario di Guerra"			στον Salvatore Lo Curcio	
16/12/1930					στον Lionello Fiumi	
17/12/1930			Virgilio Fiorentini:"Le ventisette cantate della Rivoluzione"			
23/12/1930					στον Ubaldo Riva	

25/12/1930				Italo Sullioti: "L'armata del silenzio" Emil Seeliger: "Le talpe della lotta dei popoli"		
27/12/1930				M. Prevost: "L'arte dell'imparare"		
28/12/1930				G. Le Thier: "Il foot-ball"		Εκδ. Paravia: "I grandi viaggi dell'esplorazione" Εκδ. Paravia: "I grandi romanzi e racconti avventurosi" Εδκ. Paravia: "Le rose"
30/12/1930						Pierfranco Buonocore: "I dellitti contro la economia pubblica, l'industria ed il commercio"
31/12/1930		R. B. Crivelli: "La casa del diavolo" Adolfo Franci: "Italiani e forestieri" Arturo Falconi: "Vecchio caro amico" R. David Gabrielli: "Il ladro della Madonna"				

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1931

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
01/01/1931		Robert Mandel: "Baci tra le palme"			στον Orazio Lapini	
04/01/1931				Gina Alessandri: "Lavoro Agricolo Fascista"		

10/01/1931					στον Carlo Weidlich	
11/01/1931					στον Alberto Viviani	
13/01/1931		Piero Domenichelli: "Il piccolo fabbro"				"All'Osteria del camminante" (Quaderni fascisti) Εκδ. Valentino Bompiani: "Almanacco Letterario 1931"
15/01/1931						Εκδ. Bemporad: "L'Almanacco Italiano Bemporad" Εκδ. Bemporad: "L'Almanacco della Donna Italiana" Εκδ. Bemporad: "L'almanacco del Ragazzo"
18/01/1931		Mario Carli: "L'Italiano di Mussolini"				
21/01/1931		Orazio Marcheselli: "Il Diavolo santo"				A. Della Corte e G. M. Gatti: "Dizionario di musica"
22/01/1931		Umberto De Franco: "La barba di sor Venanzio"				
23/01/1931				Leonino da Zara: "La capitale del Mondo"		
29/01/1931						Luigi Ghidini: "Curiosita nella vita degli animali" L. Crudi e G. Lepri: "Atlante zoologico"

01/02/1931		Michele Saponaro: "Paolo e Francesca" Enrico Cavacchioli: "Vamp" Anna Franchi: "Donne e amori" Mario Piccini: "Ebrei"				
06/02/1931						Carlo Weidlich: "Decalogo del Giovane Scrittore"
10/02/1931					στον Alessandro Manzoni	
11/02/1931		Mario Fierli: "Uomini e montagne"			στον Virgilio	Lionello Fiumi: "Olanda"
13/02/1931					στον Ippolito Nievo	
14/02/1931		Ismaele Mario: "Il mondo e' mio" Ismaele Mario: "La peccatrice senza peccato" Ismaele Mario: "La Notte"		Ignazio Balla: "Parnaso Magiario"		Ismaele Mario: "Le Vele" Giuseppe Ernesto: "Dizionario degli scrittori italiani per l'infanzia"
		Giuseppe Ernesto: "Picciotti e Garibaldi"				
15/02/1931						
17/02/1931		Fausto Maria Martini: "Si sbarca a New York"				
19/02/1931		Ugo Privitera: "Trame"		Varo Varanini: "L'esercito della vittoria"		
20/02/1931						A. Margutti: "L'imperatore Francesco Giuseppe"
21/02/1931				Remo Formica: "Cantore d'Arnaldo"		

24/02/1931				Stefan Zweig: “Tre poeti della propria vita”		
25/02/1931						Carlo Dompe': “Biblioteca contabile”
28/02/1931					στον Sinclair	
04/03/1931					στον Oriani	
06/03/1931			Ivo Senesi: “L'iniziatore: Thot”			
07/03/1931						Εκδ. Libreria Edit. Fiorentina: ” Il ragguaglio dell'attivit' culturale e letteraria dei cattolici in Italia”
08/03/1931					στον Luigi Capuana στον Giovanni Verga στον Mario Rapisardi στον Nino Martoglio στον Federico De Roberto	
11/03/1931					στον Goethe	
13/03/1931				Corrado Zoli: “Cronache Etiopiche”		Carlo Weidlich: “Ritratto di Federico Tozzi”
14/03/1931		Ulderico Tegani: “Viaggi straordinari nel mondo sommerso” Massimo Bontempelli: “Vita e morte di Adria e dei suoi figli” Nico Jelus: “Cesar” Lucio Cro': “ Voci nel deserto”		Enrico Ford: “Perche' questa crisi mondiale?”		Martino Beltrami Scalia: “ Giornali di Palermo nel 1848-9. Con brevi accenni a quelli delle altre principali citta' di Italia nel medesimo periodo”.

15/03/1931						Giuseppe Bottai: "L'archivio giuridico" Giuseppe Bottai: "Biblioteca dell'economista"
17/03/1931				Giorgio Gabrielli: "La scuola di domani"		
22/03/1931				Raimondo Poincare': "Souvenirs"		
24/03/1931		Michele Vocin: "Quelli di prora"				Διάφοροι συγγραφείς: "Il Fascismo nell'America anglosassone" Alfredo Panzini: "Dizionario moderno"
25/03/1931						Alberto di Margutti: "L'Imperatore Francesco Giuseppe" Alfredo Panzini: "Dizionario moderno"
01/04/1931		Marcella Albani: "Innamorata"				Nino Salvaneschi: "Giovanna d'Arco"
02/04/1931		Umberto De Franco: "La barba di sor Venanzio"	Orazio Lapini: "I fioretti di S. Francesco"	Arturo Foa: "L'Italie en marche"		
03/04/1931						I. Balla: "Budapest"
04/04/1931		Flavia Steno: "L'istitutrice" Mela Hartwig: "La donna e' un niente" Jeno Heltay: "La mia seconda moglie" Victor Cherbugliez: "Dopo aver fatto fortuna"				

05/04/1931		G. Franay: "Axel – Come nelle fiabe" G. Franay: "Elaine"				
07/04/1931		Ramon Perez Ayala: "Bellarmino e Apollonio"				
08/04/1931						A. F. Formiggini: "L' Enciclopedia delle enciclopedie"
09/04/1931		Maria Nicolodi Priolo: "Millina" - Novelle.				Maria Ricciardi: "Il poema eroico di Virgilio ed il suo sentimento latino e mediterraneo in relazione al sentimento e alle idealita' della nuova Italia di Benito Mussolini"
10/04/1931		Michele Campana: "In Romagna"				Lylton Strachey: "The Queen"
12/04/1931		Sherwood Anderson: "Solitudine"				Giulio Marchetti Ferrante: "Studi Religiosi ed Esoterici" (VIII vol.)
14/04/1931		Guido da Verona: "La canzone di sempre e di mai"		Cesare Cesari: "Colonie e possedimenti coloniali"		
15/04/1931				Attilio Feruzzi: "Cirenaica Verde"		
17/04/1931				E. Siracusa – Cabrini e A. Cecchi: "Da Zeila alle frontiere del Kaffa"		
18/04/1931		Imbre Balassa: "Fronte"				
19/04/1931					στην Ofelia Mazzoni	
24/04/1931						Remo Renato Petitto:

1						“Aristocrazia custode”
26/04/1931						Raymond Recouly: “Le memorial de Foch” Ferdinando Foch: “Memorie”
30/04/1931					στον Federico de Roberto	
06/05/1931					Στον Fenando Agnoletti	
08/05/1931						Dimitri Merezkovskj: “Napoleone”
09/05/1931		Nino Sergenti: “Con la spada e col cuore” Rodolfo Ludovici: “Nord - nord-ovest” Alfonso Vico: “Il cavaliere di Rocca Vicia”				Emilio Bodrero e Onorato Castellino: “Lettere di Jacopo Novaro”
16/05/1931		Gian Pietro Giordana: “Rondini al liceo” Enrico Morpurgo: “I guanti inglesi”				
17/05/1931		Mario Viscardini: “La casa del genere umano”				Εκδ. “Metropoli” (IV vol.)
20/05/1931		Carlo Stoermer: “Dalle stelle agli atomi”				Rina Usigli: “La leggenda dei Nibelunghi”
21/05/1931		Imbre Balassa: “Fronte”				
22/05/1931		E. Simini: “Rapsodia di Resurrezione”				
23/05/1931				F. Adamoli: “Costo e rendimento dei prestiti. Calcoli e prontuari”		Giovanni Gorrini: “Boris III Tzar dei Bulgari”
24/05/1931						Bernard von B?low: “Memorie”

27/05/1931				Carlo Domp?: “Contabile nelle aziende bancarie”		
28/05/1931						Rev. P. Cordignano: “Grammatica, saggi di letteratura, fraseologia e proverbi”
29/05/1931		Arturo Marpicati: “La coda di Minosse”				
04/06/1931				Eug?ne Bestaux: “Un poete italien: Lionello Fiumi”		
06/06/1931				Jacopo Gelli: “Banditi, briganti e brigantesse nell’800”		Carlo Spindler: “La nave misteriosa” Elisabetta Narischkkin: “Sotto tre zar”
10/06/1931		Marcela Albani: “Innamorata”				F. Laurenti: “Generatori e motrici a gas: costruzione ed impiego con speciale riguardo all'utilizzazione di combustibili fossili e vegetali di poco costo” Speltz: “Les styles de l’ornament”
13/06/1931				Amilcare Locatelli: “Francesco le Vaillant attraverso l’Africa Australe”		
18/06/1931				Clemente Prepositi: “Storia dell’aviazione” E. Waiss: “Manuale di psicoanalisi”		
20/06/1931		Leonardo Maria Martini: “L’amenno tormento”	Giovanni Descalzo: “Uligine” Giuseppe Longo: “Callirhoe”	Gaetano Scarlatti: “Le origini della letteratura italiana nel pensiero di Dante”		

21/06/1931				V. E. Bravetta: "Il Mistero del popolo errante" F. Carli: "Teoria generale della Economia politica nazionale"		
23/06/1931				Michele Suglia: "Saggio di diritto Sportivo"		Carlo Dompe': "Il prontuario dell'amministrazione"
24/06/1931				Marica Montesanto: "La citta' Sacra (Lindo)."		
28/06/1931		Flavia Steno: "La lettera viola" Flavia Steno: "Giuoco d'azzardo"				
02/07/1931				Jolanda De Blasi: "Panorama Generale della Letteratura Femminile Italiana"		C. Cherubini (a cura di): "Nuova Enciclopedia Monografica Italiana"
04/07/1931						Salvatore Foa: "Vittorio Amedeo I"
05/07/1931				Massimo Adolfo Vitalia: "Il cammello ed i reparti cammellati"		
07/07/1931				Giuseppe Cartella Gelardi: "Vincenzo Gerace" Paolo Reboux: "Il nuovo saper vivere"	στον Vincenzo Gerace	
08/07/1931		Onorato Fava: "Ali chiuse"	Antonino Anile: "Nuovi Sonetti Religiosi"	Armando Zamboni: "Scrittori nostri"		
12/07/1931		Oliver Goldsmith: "Il Vicario di Wakefield"			στον Oliver Goldsmith	Fabiano Fabiani: "Le viti americane e la ricostruzione dei

						vigneti”
14/07/1931						Roberto Mandel: “Storia popolare illustrata della grande guerra”
16/07/1931		Willy Dias: “La villa della solitudine”				A. Vannucci: “I martiri della libert?”
19/07/1931			Antonino Anile: “Nuovi Sonetti Religiosi”	C.Cattaneo: “La citta' considerata come principio ideale delle storie italiane” Lorenzo Vigo Fazio: “Ore di solitudine”		
23/07/1931					στον Mansueto Lombardo Lotti στον Vittorio Emanuele Bravetta	
24/07/1931						Εκδ. Casa Editrice Agnelli: “Metropoli”
28/07/1931					στον Dommarco Petrosillo	
30/07/1931						P.L. Fanfani: “La Principessa Clotilda” Lorenzo Gentile: “Vita del Cardinale Guglielmo Massaia” G. Mazzini: “Scritti di letteratura d' Arte a cura di G. Rispoli”
31/07/1931				F. S. Caroselli: “Ferro e Fuoco in Somalia - Vent'anni di lotte contro Mullah e Dervise”		
02/08/1931				Arturo Schnitzler: “Morire”		Angelo Conti: “San Francesco”
04/08/1931	Giovanni Mariotti:			Corrado Pavolini:		

1	“Ragazzi, venite con me!”			“Germania svegliati!”		
05/08/1931		“G. Verne: “La casa a vapore”				
06/08/1931						G. Borrelli: “Le malattie dei vitelli”
07/08/1931					στον Federico De Roberto	
08/08/1931				Gaetano Boschi: “La guerra e le arti sanitarie”		
09/08/1931		A. De Vigny: “Stello”				
11/08/1931						Arnaldo Mussolini: “In memoria di Italo Alessandro Mussolini”
12/08/1931						Francesco Lemmi (a cura di): “Carlo Felice”
13/08/1931		Hans Possendors: “Lo yacht Kai-Kai”		Bryce James: “Democrazie moderne” Giacomo Matteucci: “Elioterapia artificiale”		
14/08/1931						Gerardo Albanese: “Il dolo processuale”
15/08/1931						G. Protti: “La luce del sangue”
18/08/1931		Guido Marta: “Ombre negli angoli”		Alfredo Baccelli: “Da Virgilio al futurismo” Giorgio Cicogna: I ciechi e le stelle”		Elisa e Corrado Ricci: “Libro dei Santi”
20/08/1931		Lina Terzi: “Poker di donne”				
22/08/1931		Emilio De Martino: “Storie audaci”				
27/08/1931						Elisa e Corrado Ricci: “Libro dei Santi”
28/08/1931					στον Fernando Cervelli	

29/08/1931		F. Dostoiewski: "Umiliati e Offesi"		Jacopo Gelli: "Banditi, briganti e brigantesse nell'800"		
30/08/1931		Dorotea Gerard: "Lo scambio delle figlie"		P. E. Niccollecchia: "Radiotelefonia radiotelegrafica ad onde guidate"		
02/09/1931		Miguel de Unamuno: "Il fiore dei miei ricordi"				
03/09/1931		Giulio Verne: "Citta' Galleggiante"				
04/09/1931		Corrado Tumiati: "Tetti rossi" Antonietta Massarotto: "Le vie del destino"		Giovanni Tucci: "L'estetica di Oscar Wilde"		Carmelo Jacona: "Vecchi e nuovi scrittori d'Italia" Lionello Fiumi: "Corradi Govoni"
05/09/1931		G. Liparini: "I 4 fanti"		Gino Trespioli: "Ultrafania" Gino Trespioli: "Spiritismo moderno"		
10/09/1931						Armando Zamboni: "Scrittori Nostri"
18/09/1931		Roberto Mendel: "Il volo alle stelle"				
23/09/1931				Oddone Fantini: "La legislazione sociale nell'Italia corporativa e negli altri stati".		
27/09/1931			Antonino Anile: "Nuovi Sonetti Religiosi"			
06/10/1931			Enrico Braccesi: "Una traccia"			
07/10/1931				G. Allevi: "Paradisi artificiali"		
08/10/1931						

09/10/1931				Domenico Trombetta: “Pervertimento (l'antifascismo di Carlo Fama)”		
10/10/1931						
11/10/1931						
13/10/1931						
14/10/1931		Francesco Stocchetti: “Il Teroso degli Incas”				
15/10/1931						
16/10/1931				J. M. Kenworthy: “Nuove guerre,nuove armi”		
17/10/1931						Ciro Trabalza e Giuseppe Zucchetti: “Antologia Italiana” (quattro volumi)
18/10/1931						
20/10/1931		Nicola Kolakov : “Miele e sangue” Rodion Markowits: “Guarnigione Siberiana”				Francesco Cognasso: “Il Conte Rosso” C. Ricci: “Figure e fantasmi”
21/10/1931				Giacomo Prampolini: “Perche' questa crisi mondiale?”		
22/10/1931				K. Debenedetti: “Vittorio Bottego e l'esplorazione del Giuba”		
31/10/1931						Santelli: “Bibbiena”
08/11/1931						Benito Mussolini:

1						“L'agricoltura e i rurali”
17/11/1931						M.llo Giardino: “Rievocazioni e Riflessioni di guerra” Solaro Del Borgo: “Giornate di guerra del Re Soldato”
18/11/1931						
19/11/1931					στον Igino Petrone	
24/11/1931		Augusta Perricone Viola: “Donne e non bambole” Enrico Cappellina: “Tzegal la danzatrice del Tigr?” C. F. Zanelli: “L'anima del prigioniero”		Armando Maugin: “Flora ed economia agraria degli indigeni” Gianni Stuparich: “Guerra del '15”		
25/11/1931		Angelo Maria Nasalli Rocca: “L'uomo incatenato”				
27/11/1931		Giuseppe Luongo: “Il nomade”				
29/11/1931						Ernesto D'aquanno: “La renaissance des metiers et des ordres”
01/12/1931		Nino Longo: “Il mendicante in frac”				
02/12/1931				A. Desto: “Le isole italiane dell'Egeo”(studi geologici e geografico-fisici)”. στον Fiodor Dostojewsky		
06/12/1931				Armando Rossi: “Fanciulli d'oltremare”		
11/12/1931					στον Douhet	

1						
12/12/1931				Guido Vicenzoni: “Donne e Uomini della rivoluzione”		
19/12/1931				Ugo Daretti: “La salute e l'igiene nella famiglia”		
23/12/1931		Lina Terzi: “Poker di donne”				Enrico Annoni: “Prigionieri! Evasioni di guerra”
24/12/1931				Ivo Senesi: “Teatro borghese”		Mario Marin: “Na giamba” - cacce nel Congo Belga.
27/12/1931				Pietro Solari: “Berlino” H.R. Berndorff: “L'alta diplomazia”		
30/12/1931						Διάφοροι συγγραφείς: “L'annuario illustrato degli Insigniti del Regno d'Italia e degli Ordini Equestri Pontefici”
31/12/1931		Escorial: “Il selvaggio bianco”				

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1932

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
01/01/1932		Armando Ghelardini: “Spettacolo con farsa finale” Elio Talarico: “Tatuaggio” Giuseppe Gerace: “Nostra terra lontana” Antonio Manuppelli: “Al grido sull'argine” Gino Cucchetti: “Il romanzo di Pierrot” Vittorio Parisi: “Destino” Maria Gialanella: “Bonta' veleno sottile”	Michele Castrovilli: “Intermezzi” Ugo Luzzi: “Liriche” V.E. Bavetta: “I cavalli del sole”	P. Lamanna: “Per una nuova critica del Petrarca” A. Cavalli: “Le fatiche della curiosita” Luigi Lugiato: “Parentesi manzoniana”	στον Manlio Dazzi στον Pietro Mignosi στον Diego Valeri	
12/01/1932	Francesca H. Burnett: “Il piccolo lord”					
13/01/1932				C. Domp?: “Il contabile nelle aziende agricole”		
14/01/1932				David Popesco: “L'Italie d'aujourd'hui- Impressions”		Joules Renard: “Storie Naturali”
20/01/1932						Mario Marin: “Na giamba”
21/01/1932						Varo Varanini: “L'esercito della vittoria”
22/01/1932				Εκδ. E.A. Graffini: “Costruzione razionale della casa” Angelo Ceconi: ”La gota” Enrico Luna: “Cure e cervello nel poema d'amore”		
23/01/1932					στον Umberto De Franco	
24/01/1932			Emilio De Bono: “Esercito nostro prima della guerra”			

04/02/1932				Marica Montesanto: "La citta' sacra"		
13/02/1932						Giulio Ubini: "Disegno Storico dell'Arte Italiana"
14/02/1932		Umberto Gozzano: "Leggende Italiane"				C.A. Girardon: "Il cane nella storia e civiltà del mondo"
18/02/1932				Arnaldo Cipolla: "Nella Grande Asia Rivoluzionaria" Arnaldo Cipolla: "Nel Giappone dei grattacieli"		
21/02/1932		Ezio Viarana: "Goro da Montebenichi e Francesco Ferrucci"				
24/02/1932		Francesco Fanfano: "Novelle semplici"				Istituto Italiano di Biochimica (a cura di): "Trattato italiano di Medicina interna"
25/02/1932		K. M. Ciapke Chod: "La turbina" Roberto Mario: "Piccola Bimba"				
26/02/1932		Lorenzo Vigo-Fazio: "Ore di Solitudine"				
01/03/1932			Giosue' Sparito: "Scintille e fiamme"			Carmelo Grassi: "Folklore dei cacciatori" Ferdinando Billotti: "La pubblica assistenza"

04/03/1932	Berto Bert?: “Luccina e il mozzo” Collodi: “Pinocchio” E. De Amicis: “Cuore”					
06/03/1932		Antonio Manuppelli: “Il grido sull'argine”				
08/03/1932		A. Lombroso:”Cinque capi nella tempesta e dopo”				
18/03/1932		Leo Wollemborg: “Elena 1931”				
19/03/1932				Mario Caracciolo: “L'Italia e i suoi alleati nella grande guerra”		Angelo Gatti: “Collezione italiana di Diari, Memorie, Studi e documenti per servire alla storia della Guerra del Mondo”
25/03/1932		Luigi Mazzocco: “Stella di Alfa” Gino Cucchetti: “Il romanzo di Pierrot”	Lucio Luzzi: “Liriche”			
26/03/1932						Emilio Weidlich (a cura di): “Elegie ed Epigrammi di Wolfgang Goethe”
27/03/1932					στον Goethe	
29/03/1932				E. Bravetta: “Inferni e Paradisi del mare”		
30/03/1932				E. Fabietti: “Nell'Australia inesplorata”		

31/03/1932			Antonio Gabrielli: “Sunnett'e canzone” Michele Lentini: “Piccole finestre sul mare”			
05/04/1932				F. Berbieri: “Il libro del pilota aviatore”		
06/04/1932		G. Boccaccio: “Il Decamerone”				
07/04/1932						Garollo: “Dizionario Geografico Universale” Alberto Malatesta: “Enciclopedia Militare”
13/04/1932		Umberto De Franco: “Nove novelle apocalittiche, rimedii infallibili contro il mal d'umore. Chi le legge.....muore”				Alfredo Panzini: “Dizionario Moderno”
14/04/1932				Ugo Cuesta: “Garibaldi sul mare”		
15/04/1932						Ekδ. Libreria Editrice Fiorentina: “La corrispondenza”
16/04/1932						G.Guzzoni: “Gli acciai comuni e speciali”
17/04/1932				Alberto Lombroso: “Cinque Capi nella tempesta e dopo”		
21/04/1932		Marcella Albani: “Russia”		Francesco Giunta: “Essenza dello squadrismo”		

23/04/1932						Carlo D'Aleisi: "Almanacco degli Artisti"
24/04/1932						
26/04/1932		I.H. Ewing: "Gianni dal Mulino al vento"				D.M.Tuninetti: "La vita di Michele Bianchi"
27/04/1932				Giovanni Tucci: "Estetica di Oscar Wild"		
28/04/1932					στον Giovanni Pascoli	
30/04/1932		Joseph Conrad: "Il reietto delle isole"				
03/05/1932					στον Fernando Cervelli	
04/05/1932				Cristiano Basso: "Letame" E. G. Lissone: "Canapa e lino" A. Baldi e A. Ferri: "Il cavolfiore precoce di Jesi" Aser Poli: "Terra, Meteore atmosferiche e Agricoltura". Mario Bovolo: "La vite e il vino" Carlo Bondon: "Alimentazione dei bovini da latte" E. Mascheroni: "Igiene dei piedi negli equini e nei bovini" A. Romolotti: "Mezzi di attacco e contenimento dei bovini"		
05/05/1932		Aldo Mayer: "Tutti				

		dicono che.....”				
12/05/1932				Francesco Bertonegli: “L’oceano dei quattro continenti”		
17/05/1932				Stoermer: “Dalle stelle agli atomi”		Εκδ. Ulrico Hoepli, Milano: “Bibliografia scientifica-politecnica internazionale”
19/05/1932				Sante Laria: “Le Fiamme Gialle d’Italia nei fasti di guerra e del patriottismo italiano”.		
20/05/1932		Attilio Frescura: “Fame amore paura” Attilio Frescura: “Mille e uno locuzione”				
22/05/1932				Gianni Albertini: “La Heimen Sucai nei mari Artici”		
24/05/1932						G. Sparito: “Scintille e fiamme” G. Novelli: “La nuova poesia religiosa italiana” F. Addonizio e F. Giovanizzo: “Cenacolo”
26/05/1932		Nina Bozzano: “Pupa” Nina Bozzano: “Amo la vita”				
28/05/1932					στον Nino Longo Gargone	
02/06/1932		Vittorio Giannetti: “Simplon Orient Express” Alberto Donzelli: “Viale dei sospiri”	Gennaro Quaranta: “Laudi francescane”			

10/06/1932			Vittorio Malpassuti: "Canti di Settembre"	Ripalta Fiaschi Cellamare "Asilo infantile"		
14/06/1932			Costabile Guidi: "Intermezzi Lirici" Armando Lucifero: "Siberiade"			
16/06/1932		Jules Romain: "Les hommes de bonne volonte"				
17/06/1932				Curzio Malaparte: "Intelligenza di Lenin e Tecnica del colpo di stato"	στον Paul Gerald	
18/06/1932			F. Augusto De Benedetti: "Poesie sugli animali nella lirica di ogni letteratura"			
19/06/1932		Umberto De Franco: "Nove novelle apocalittiche, rimedii infallibili contro il mal d'umore. Chi le legge.....muore" M. Chiari (μετάφραση): "I Favolelli"				Emil Ludwig: "Colloqui con Mussolini" Dante Manetti: "Aneddoti Carducciani"
24/06/1932				Mario Missiroli: "L'Italia d'oggi"		
29/06/1932		Fjodor Dostojevskij: "Il villaggio di Stepanelkovo" Tughenjev: "Nido di Nobili"				
01/07/1932						Emil Ludwig: "Colloqui con Mussolini"

02/07/1932				Mario Missiroli: “L'Italia d'oggi”		
05/07/1932				Frantz Neubert: “Goethe und sein Kreis” Ludwig Sternaux: “Schattenspiele un Goethe” Otto Th. Schulz: “Goethe und Rom”		
07/07/1932	Francesco Stocchetti: “Cyrano nella luna”	Rosa Esther: “La canzone di Roma”				
08/07/1932		Vincenzo Gallo: “I due poemi dell'anima” Tommaso Gentile: “Boxeurs” Spedicato: “L'ala misteriosa” Spedicato: “I corvi”	Armand Godoy: “Les Litanies de la Vierge” Filippo Maria Pugliese: “Le drame de la passion” Alfredo Nunziato: “Zazareddire”			
09/07/1932						Emil Ludwig: “Colloqui con Mussolini”
10/07/1932						Giulia Iacopi: “Lo spedale dei Cavalieri e il Museo Archeologico di Rodi”
13/07/1932				Giulio Douhet: “Come sara' la guerra di domani” Giulio Douhet: “Il dominio dell' aria” Giulio Douhet: “Riflessioni e rievocazioni di guerra”		
14/07/1932	Francesco Stocchetti: “Cyrano nella luna”					

16/07/1932		Giovanni Papini: “Gog”				
17/07/1932					στον Elpidio Jenco	
22/07/1932		Bernard de Saint Pierre: “Paolo e Virginia” Fjodor Dostojevskij: “Umiliatie offesi”		Clemente Prepositi: “Storia dell'aviazione da Leonardo da Vinci alla crociera atlantica”		Agnoletti: “La vita di Dante” Ciampini: “La vita di Napoleone”
24/07/1932		Aldo Mayer: “Tutti dicono che.....”				
28/07/1932			Vittorio Alfieri: “Misogallo”	F. Volla e F. Porro: “Fotografia aerea negli usi civili e militari”		
29/07/1932						Carlo Dompe': “Contabile nelle aziende nazionali”
02/08/1932		Dario Lischi: “Novelle del fascismo”	Darlo Lischi: “Cannoni dell'Alto Adriatico”			
04/08/1932		Ellis Hume: “Il mondo, la casa, il tribunale”				
05/08/1932						Εκδ. Istituto Treccani: “Enciclopedia Italiana”
07/08/1932					στον Francesco Stocchetti	
09/08/1932			Edvige Pesce Gorini: “La luna sulla montagna”			
13/08/1932					στον Vittoriano Sardou	
17/08/1932				Andrea Della Corte: “La vita musicale di Goethe”		
18/08/1932			Enrico Heine: “Romanzero”			
19/08/1932				M. A. Bruniati: “Il		

				golf”		
23/08/1932				Borromeo Fiala: “Studio sulla Santa Scrittura”	στον Sofronio Pocarini	Leonardo Kocienski: (libro su Giuseppe Pilsudski)
24/08/1932		Lorenzo Viani: “Il ritorno alla patria” Corrado Tumiati: “Tetti rossi” Antonio Foschini: “L'avventura di Villon” Arnaldo Frateili: “Capogiro” Nino Masala: “Uno fra la folla” Giuseppe Fanciulli: “Luisa Betta” Cesare Meano: “Questa povera Arianna” Gorrieri: “Fame e Montparnasse” Anselmo Tucci: “Il pittore volante”				
25/08/1932		Sarah Gertrude Millin: “God's step children”				
		Eugenia Markowa: “Le porteur d'eau”				
27/08/1932		Paoul Reboux: ”Une Merveilleuse: Madame Tallien”			στον Silvio Pellico	

30/08/1932				Otto Gunter: "Friedrich Schiller" Friedr. Aug. Hohenstein: "Weimar und Goethe" Ludwig Sternaux: "Schattenspiele un Goethe"		
31/08/1932		A. Fratelli: "Capogiro"				
01/09/1932		Marcella Albani: "L'amata"				
02/09/1932						Goffredo Zappa: "Le pompe centrifughe. Calcolo e costruzione"
04/09/1932				Rodolfo Mosca: "L'Ungheria contemporanea" G. M. Sangiorgi: "L'ungheria dalla Repubblica di Karoly alla reggenza di Horty" Simeoni e G. Bucchi: "Trianon, calvario di Ungheria" Gino Cucchetti: "Nel cuore dei magiari" Sergio De Cesa: "La guardia al Trianon" Alessandro Augusto Monti: "Rosso, bianco, verde o azzurro, bianco, rosso"		
07/09/1932					στον Giosue' Carducci	

09/09/1932		Ettore Bravetta: "Pirati e Corsari"		Franco Ciarlantini: "Preludio all'Olanda" Luigi Contini: "La signoria degli stormi" T. Bruzzone: "Il calcolo dei tempi nelle lavorazioni meccaniche" T. Bruzzone: "Gli utensili per le lavorazioni meccaniche"		
13/09/1932				Carl Steermer e Raffaele Cont?: Dalle stelle agli atomi"		Carlo Domp?: "Contabile nelle aziende civili"
14/09/1932		Silvio Pellico: "Le mie prigionie, I doveri degli uomini, La Francesca da Rimini"		Giuseppe Ferrario: "La livella" F. Ciliberti: "I creatori"		
15/09/1932			Edvige Pesce Gorini: "La luna sulla montagna"	Ines e Mimy Bergamo: "A tavola"		

18/09/1932			F. Maria Gualtieri: “Gli esuli del pane”	C.Grassi: “Commento alla vita del Faust” R. Steiner: “Tre saggi su Goethe” C. Del Lungo: “Goethe e Helmholtz” Arturo Farinelli: “Guillaume de Humboldt et l'Espagne” E. Fiorian: “Teoria psicologica della diffamazione”		Giacomo Emilio Curatolo: “Giuseppe Garibaldi” Giacomo Emilio Curatolo: “Aneddoti garibaldini” Giacomo Emilio Curatolo: “Lettere ad Anita e ad altre donne” G. Bonini: “I Codici Penali” E. Manci: “Il delitto passionale” E. Manci: “I reati sessuali” E. Manci: “La truffa nel codice penale italiano” Adolfo Berardelli: “Arringhe penali” Angelo della Massea: “Luigi Barzini”
22/09/1932		Salvator Gotta: “Il gioco dei colori”				
23/09/1932					στην Marcella Albani	
29/09/1932				Gastone Silvano Spinetti: “La reazione Morale”		Carlo Domp?: “Contabile nelle aziende civili”
30/09/1932			Salvatore di Leo: “Ciuriddi” Armand Godoy: “Les drame de la passion” Armand Godoy: “Ninna nanne De Gesu Criste”	Arturo Marescalchi e Giovanni Dalmasso (a cura di): “Storia della vite e del vino in Italia”		
01/10/1932		Federico Talamini: “Oriente e donne”				

02/10/1932						P. L. Calabria: "Formulario completo degli atti di procedura penale"
07/10/1932				Franco Ciarlantini: "Preludio all'Olanda"		
08/10/1932				Gustavo Pesenti: "Il combattimento di Danane"		
11/10/1932						Rene' Bazin: "Pio X"
12/10/1932		Djavividan Hanum: "Harem"				
13/10/1932		Giuseppe Fanciulli: "Lisa Betta"				
14/10/1932				Emérico Luna: "Cuore e cervello nel poema di amore"		
18/10/1932		Giuseppe Gerace: "Nostra terra lontana"				
19/10/1932				Carlo Capasso: "Italia e Oriente"		
23/10/1932		Maria Borghese: "Le meraviglie crescono nell'orto" Elisa Volpe: "Ritratto di donna"				
25/10/1932						
26/10/1932		Francesco Stocchetti: "Povero me, felice me" Mario Salvadori: "Tre un soldo" Mario Salvadori: "Carnalita"		Carlo Weidlich: "Ciclismo e Letteratura"		
08/11/1932			Diego Valeri: "Poesie Vecchie e Nuove"			
09/11/1932				Ugo Fattorini: "Alcuni aspetti"		

				dell'Ordinamento Corporativo Italiano”		
11/11/1932				Gaetano Giardino: “Rievocazioni e Riflessioni di guerra” Alberto Lombroso: “Cinque Capi nella tormenta e dopo”		Ettore Ovazza: “Lettere dal campo”
13/11/1932			Walter Trillini: “Magie”	Ignazio Drago: “Parole per mio figlio”		
15/11/1932			Giuseppe Cartella: “Alba canora”			
20/11/1932			Garibaldo Alessandrini: “Ansie cosmiche” Garibaldo Alessandrini: “Nuovi ritmi”			
22/11/1932				Francesco Saponi: “L'arte e il Duce”		
24/11/1932				Guglielmo Policastro: “Il volto della nuova Italia”		
30/11/1932				H. E. Knickerbocker: “Puo' l'Europa rimettersi in piedi?”		
01/12/1932						Alberto Lombroso: “Cinque capi nella tormenta e dopo” Alberto Lombroso: “Francesco Giuseppe”
04/12/1932				G.G. Ferrero: “L'anima e la poesia di Vittorio Alfieri”	στον Alonzo Brigone	
06/12/1932	Yambo: “Croce del Sud”					

07/12/1932		Gribojedov: "La disgrazia di essere intelligenze" Cazzamini-Mussi: "Aneddoti Milanesi" Gaetano Sardiello: "Neisolchi di luce"	Armando Zamboni: "Emilia!"	H. Ford: "Perch? questa crisi mondiale" R. F?lop – Muller: "Il volto del bolscevismo"		
08/12/1932		Ettore Bravetta (a cura di): "Inferni e paradisi del mare"		Adolf Dresl?r: "Geschichte der Italienischen presse"		Philippe Bouhler: "Hitler"
10/12/1932						
11/12/1932			Betti: "Canzonette"			
13/12/1932						G. Protti: "L'emeinnesto intramuscolare e le radiazioni vitali nella vecchiaia e nell'esaurimento"
14/12/1932	Giuseppe Papa: "Dante nella Poesia e nella politica"	Giuseppe Papa: "Il menestrello inquieto"		P. M. Bardi: "Un fascista al paese dei Sovieti"		
15/12/1932						Itali Balbo: "Diario 1922"
16/12/1932						
17/12/1932			Federico Binaghi: "Il pruno che arde"			Roberto Mandel: "Il libro dei libri"
18/12/1932						
20/12/1932	V. La Rovere: "Pupi pupetti"	Lev Tolstoj: "Padre Sergio – Racconti – Prima edizione completa delle operre postume"				

22/12/1932				Lidia Morelli: “La casa che vorrei avere” Gino Rovida: “Il Consigliere del Reame di Tsu”		
25/12/1932						Rene' Bazin: “Pio X”
28/12/1932				Giuseppe Rensi: “Le aporie della religione”		
30/12/1932		Diavidan Hanum: “Harem”		A. S. Eddington: “Luci dell'infinito” Giorgio Abetti: “Invito all'astronomia”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» του 1933

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
01/01/1933		Giuseppe Riva Rocci: “Scigghi-Scigghi”		Hermes Balducci: “Architettura turca a Rodi” Hermes Balducci: “L'Osservatorio di S. Giovanni della Carretta presso Belgioioso di Pavia” Paolo Arcari: “Cirenaica pacificata”		Carlo Alberto Garulfi: “L'Archivio Storico Siciliano”
15/01/1933				Luigi Muscia: “Breviario dell'amore” L. Ailo: “I segreti della toeletta maschile e femminile”		

19/01/1933		Benito Mussolini: "Vita di Arnaldo"				
22/01/1933		Marcella Albani: "Innamorata" Marcella Albani: "Liebeleuf und Liebe" Marcella Albani: "L'Armata" Mario Viscardini: "La piramide capovolta" Vittorio Parisi: "Destini"				
01/02/1933		Franco Ciarlantini: "Preludio all'Olanda"				
05/02/1933						Ekδ. Farrar e Rinehart, New York: "Once a Grand Duke Alexander Of Russia"
28/02/1933		S. A Puskin: "La donna di picche"				
09/03/1933		Giuseppe Fanciulli: "Il tempo delle rose" Giuseppe Fanciulli: "La spada di Eleonora"				
10/03/1933		Aldo Mayer: "Comanda, noi ubbidiremo"				Adolf Dresler: "Über der Romischen Zeitungsprese"
11/03/1933		Carlo Pastorino: "La casa del villaggio"	Renzo Pezzani: "Angeli Verdi"			
12/03/1933		Valentino Piccoli: "Il giglio tra le fiamme"				
14/03/1933				Alberto Malatesta: "Il parlamento italiano da Cavour a Mussolini" Cristiano Ridomi: "Ombre gialle"		
				Ekδ. Agnelli: "La		

				signoria degli stormi”		
15/03/1933						S. L. De Mendoza: “Gabriele D'Annunzio fante del Veliki e del Faiti – Documenti e testimonianze -”
16/03/1933		Gino Cucchetti: “L'Alto Adige nostro” Ubaldo Fagioli: “Sangue rosso”		Ubaldo Magnani: “Le Ombre e lo schermo”		Εκδ. Istituto Geografico Agostini: “Calendario Atlante Agostini”
17/03/1933		Earl der Bigger: “La crociera del delitto”		Angelo Amico: “Combattimento e Fascismo”		
18/03/1933		Curio Mortari: “L'Arcobaleno Violetto Danimarca”		Massimo Salvadori: “L'unita' del Mediterraneo” Mario Cecola: “Guerra Nostra” Von Holders: “La guerra aerea 1936 – La distruzione di Parigi -” Umberto Notari: “Il coltello in bocca”		
21/03/1933					στον Ludovico Ariosto	
22/03/1933		Dino Bonardi: “La citta' ardente”				
23/03/1933			Pietro Bazzani: “A Dante in Trento” Federico De Maria: “La ritornata”	Lucia Pierson: “Mussolini visto da una scrittrice olandese”		
24/03/1933				Guido Mantovani e Luigi Bassi: “Come preicare gli sports”		
25/03/1933		Ivanoe Fossani: “Giovanni Marinelli” Salvator Gotta: “I figli degli Amanti”		Sandro Sandri: “Il Generale Graziani”		
26/03/1933				Hermes Balducci:		

				“Architettura turca a Rodi”		
28/03/1933						A. Cioffi: “Istituzioni di diritto corporativo”
29/03/1933						F. Giolitti: “La nitrurazione dell'acciaio”
31/03/1933				B. Nogara: “Gli Etruschi e la loro civilt?”		
02/04/1933						G. Belluzzo (a cura di): “Manuale dell'ingegnere” F. Masi: “Le case in acciaio” E. Griffini: “Costruzione della Casa Moderna” Lab?: “L'arredamento moderno” Chiodi: “Urbanistica” G. Formenti: “L'Arte di fabbricare” Costantini: “Pittori italiani del '900” Pio Emanuelli: “Atlante astronomico” Thomson: “La vita dell'atomo”
04/04/1933		Giulio Ubertazzi: “La terra” Maria Coppola: “La sorgente”				
05/04/1933						
06/04/1933		Mara Luisa Astaldi: “Canta che ti passa”				

07/04/1933		R. Sabatini: "Bellarion" Jack La Bolina: "L'Italia Marinara e il Lido della Patria" Stefan Zweig: "Maria Antonietta"		A. Mandrilli: "Fra manicomio e Bolscevismo" C. Ernest Fayle: "Il traffico marittimo" Pier Luigi Bardella: "Ali ed Artigli" Fortunato Marazzi: "La Guerra Mondiale – La guerra terrestre dall'Agosto al Dicembre 1914" Ildebrando Fiocca: "D'Inverno in trincea"		Alfredo Cioffi: Istituzioni di diritto corporativo"
11/04/1933		J. Ernesto Morando: "Aneddoti Genovesi"		Giuseppe Tarozzi: "Socrate"		
		T. Maccio Plauto: "La commedia del Fantasma"				
12/04/1933						Εκδ. Roberto Bemporad e Figlio: "Enciclopedia popolare"
13/04/1933						
14/04/1933				G. Mazzini: "Il bambino nell'arte"		
15/04/1933		Vittorio Emanuele Bravetta: "Giovanni delle Bande Nere" Franco Rampini: "Colpi di gong" Braccio Agnoletti: "Ring" Aldo Mayer: "Tutti dicono che..."	Enrico Bevilacqua:"Fioretti di Frate Lino da Parma"	Romolo Tritonj: "Un orientamento nella Questione cinese" Raffaele Ciampini: "Napoleone" Saxer: " Il sottomarino" Pietro Caporilli: "Il fascismo e i giovani"		

16/04/1933		Ettore Fabietti: "Il folle volo" Maria Luisa Fiumi: "Ginestre" Alfredo Guida: "La Regina dei Tre Moschettieri" Gini Bossetti: "Notte d'autunno"		Vincenzo La Rocca: "Prospettive economiche"		E. Campini: "Costruzioni idrauliche e idraulica tecnica"
18/04/1933		G. Luongo e A. Manupelli: "Antologia contemporanea di prose e poesie" Armando Zamboni: "Conoscenze"				
19/04/1933				E. Castoldi: "L'allevamento degli animali nobili da pelliccia nell'industria e nella pellicceria" E. Costa: "Il proiezionista di film sonori"		
05/05/1933		Lucio D'Ambra: "Formica sulla cupola di San Pietro" Fabio Tombari: "Fiabe per amanti" Vitaliano Brancati: "Piave" Delfino Cinelli: "Mio padre" Paolo Malvano: "Il Val D'Oltra" Mario Falco: "Nudita" Balsamo Crivelli: "Un po' di baldoria"		G. Napolitano: "Un giro intorno al mondo"		G. De Rossi dell'Arno: "Almanacco degli scrittori italiani"

09/05/1933		Raffaello Micaletti: "Sangue italiano in Etiopia" G. Galeazzo Sevri: "Chiaroscuro" Umberto Notari: "Dichiara le piu' belle donne del mondo"		Michele Campagna: 'L'Impero Fascista" Max Wild: "Avventure di guerra sul fronte Est"		Giovanni Lombardi: "Civilta' e Delitto e Dottrina Sociologica del reato"
10/05/1933		Mario Gastaldi: "I doni dell'amore" Mario Gastaldi: "Donne luce d'Italia" Enzo Marmorale: "La nostra vita"				Mario Gastaldi: "Scrittori del tormento" Mario Gastaldi: "Onorato Fava"
11/05/1933						Giulio de' Rossi: "Fascismo e popolo"
12/05/1933		Franco O. Palermo: "Poeti italiani d'oggi"				Εκδ. Ministero della Guerra: "Esercito-Anno X"
13/05/1933						
14/05/1933		Goffredo Ginocchio: "La cacciata dal paradiso" Paola Massimo: "Monte Ignoso" Eric Kaestner: "Fabian, storia di un moralista"				
16/05/1933		George Sand: "Lei e Lui" Jeno Heltai: "Sogno d'estate"				

17/05/1933		<p>Salvator Gotta: "Sereanta alle vergini e altre storie d'amore"</p> <p>M. C. Vivanti: "Donna che ama"</p> <p>Carlo H. De' Medici: "Tre donne"</p>				
19/05/1933		<p>Ettore Settanni "Romanzo d'oggi"</p> <p>Attilio Erba: "L'ultima passione"</p> <p>G. E. Nuccio: "Millecento contro Ottantamila"</p> <p>Pagnol: "Marius"</p> <p>Vioux: "Il Pescecaone"</p> <p>Guido Liberatore: "La ciurma ammutinata e il pilota sereno"</p> <p>F. Stocchetti: "Povero me, felice me"</p> <p>U. Colombini: "Profumo di peccato"</p>		<p>Francesco D'Ovidio: "La correzione dei Promessi Sposi"</p> <p>Francesco D'Ovidio: "Questione della lingua"</p> <p>Alfredo di Montemajor: "Luce ed ombre sulla famiglia moderna"</p> <p>Lorenzo Giusso: "Leopardi"</p> <p>Alberto Consiglio: "Estetica del cinema ed altri scritti"</p> <p>Paolo Virnicchi: "Evoluzione della coscienza politica del popolo meridionale"</p> <p>C. Antona Traversi: "Foglie Dannunziane"</p>		<p>Luigi de Filippis: Dei contratti civili"</p> <p>Giovanni Lombardi: "Civiltà e Delitto e Dottrina Sociologica del reato"</p> <p>Giovanni Lombardi: "La pena di morte"</p> <p>Giovanni Lombardi: "Costume sociale e sociologia criminale"</p> <p>Pasquale Pensa: "Sintesi di storia Universale"</p>
20/05/1933		<p>Attilio Locatelli: "Simplon Express"</p> <p>Maria Luisa Astaldi: "La fatica di volersi bene"</p> <p>Toddi: "Zero in amore"</p> <p>E. Claser: "Pace"</p> <p>William J. Locke: "Stella Maris"</p>		<p>Leonardo Frank: "Tre di tre milioni"</p>		

23/05/1933			Vico Vigano': "Visioni di Roma"	Domenico Bassi: "Mitologia germanica" A. Fresa: "La Luna" Alberto Businelli: "Rivoluzione Fascista" Lettow Worbeck: "Ileia Safari" Paolo Berardi: "Note riepilogative sugli avvenimenti militari della Guerra Mondiale"		Attilio Fontana: "L'Organizzazione scientifica del lavoro agricolo" Εκδ. Ufficio Storico del Capo di Stato Maggiore della R. Marina: "Nel secondo anniversario dalla morte dell'Ammiraglio S. A. R. Tommaso di Savoia Duca si Genova"
28/05/1933		T. Trilby: "Bouboule en Italie"		Mario Ferrandi: "Leggende e riti atesini"		
30/05/1933		G. G. Napolitano: "Oh, felicità"		Giuseppe Bottai: "Corporazioni" Felice Cutajar: "L'occupazione francese di Malta"		
31/05/1933		Giuseppe Giagnoni: "L'aratro nel solco" Maria Nicolodi Priolo: "Millina" Zane Grev: "La selva del Ponto Rimm" Gino Valori: "Amore Moderno" Gastone Simoni: "La prigioniera dell'abisso"		Nino Salanitro: "Lucio Sergio Catilina"		Εκδ. Sonzogno: "Almanacco delle famiglie"
01/06/1933						
02/06/1933		Giacomo Belsito: "La figlia dell'esule" Giorgio Spotti: "All'ombra del carroccio"				

04/06/1933				Mario La Stella: “La raddomanzia”		A. Stradelli: “La conservazione ed i trasporti frigoriferi delle frutta e degli ortaggi”
06/06/1933		Fjedor Dostojewskij: “Fratelli Karamazov”				
11/06/1933				Carmelo Jacona: “Nuovi poeti o scrittori d'Italia”		
14/06/1933				Franklin D. Roosevelt: “Guardando nel futuro” R. F. Mc. Williams: “La storia si ripete?”		Lorenzo Gigli: “Vita di Gobineau”
15/06/1933				Ines e Mimy Bergamo: “A regime, ma senza rinunce”		
21/06/1933			Maria Borghese: “La collana di asfodeli”			
22/06/1933			Maria Borghese: “La collana di asfodeli”			
23/06/1933						
24/06/1933		Emilio De Martino: “Il vincitore di Hollywood”				
28/06/1933				Araldo Di Crollanza: “Le opere pubbliche nel I Decennale Fascista”		

01/07/1933		Piero Gadda: "Gagliarda" Armando Lodolini: "Il Quirinale" Vittorio Emanuele Bravetta: "Giovanni delle Bande Nere" Michele Vocino: "Alberigo da Barbiano" Borge Janssen: "La fanciulla di Lucca"				
06/07/1933		Guido Liberatore: "La ciurma ammutinata e il pilota sereno" Guido Liberatore: "Il secondo nemico"		Papini: "La vita di Cristo" Papini – Giulotti: "Pane e vino" Papini – Giulotti: "L'ora di Barabba" Papini – Giulotti: "Sant'Agostino" Igino Giordani: "Segno di contraddizione"		
07/07/1933						Giuseppe Stampacchia: "Corso Nuovissimo di Stenografia Italiana"
08/07/1933		Vittorio Emanuele Bravetta: "Giovanni delle Bande Nere" Michele Vocino: "Alberigo da Barbiano" Unberto Gozzano: "Guglielmo Embriaco" Clemente Assum: "Eugenio di Savoia" Ivo Senesi:				Ferruccio Amoroso: "Giuseppe Haydn"

		“Raimondo Montecuccoli”				
09/07/1933				Giuseppe Cavaciocchi: “Sintesi critiche”		
11/07/1933				Mary Tibaldi – Chiesa: “Ernest Bloch”		
12/07/1933				A. Cipolla: “In India con Gandhi”		
16/07/1933		Essad Bey: “Petrolio e sangue in Oriente”		Cristiano Ridomi: “Ombre gialle” Arnaldo Cipolla: “Nella grande Asia rivoluzionaria” Arnaldo Cipolla: “Nel Giappone dei grattacieli”		
20/07/1933		Lucio D'Ambra: “L'Arte di essere amanti” Alessandro Varaldo: “L'invito al sogno” Ottokar Janetschek: “Il Duca di Reichstad” Gaby Angelini: “Il Diario di Gaby”		Giulio Caprin: “Terre e cieli” Maffio Maffi: “Cicerone e il suo dramma politico”		Achille Storace: “L'Opera Nazionale Dopolavoro”

21/07/1933				Attilio Teruzzi: “La milizia” Achille Starace: “Fasci Giovanili di Combattimento” Ignazio Balla: “Il Duce per l'Ungheria” Guido Almagia' (a cura di): “Le occupazioni adriatiche”		Mario Fossati: “Corso di Organizzazione Scientifica del Lavoro” Εκδ. Edward Ercoli and Sons Ltd.: “Guida generale degli italiani a Londra”
24/07/1933	Pasquale Grillo: “La piccola fonte”	Vittorio Buti: “Stretta la foglia, larga la via” Mario Gastaldi: “I doni dell'amore”	Pasquale Grillo: “Idilli”	Adriano Alberti: “...sulla guerra italiana 1915-1918”		A cura del “Messaggero e dell'Ufficio Propaganda e Turismo: “Rodi, l'Isola delle Rose”
25/07/1933		Axel Munthe: “La storia di San Michele” Cesare Zavattini: “Parliamo tanto di me” Paolo Masino: “Monte Ignoso”		Gaetano Ciocca: “La fine del Piano Quinquennale” Rene' Fulop Miller: “Il Piano Quinquennale” Rene' Fulop Miller: “Il commercio rosso”	στον Salvatore Maria Briguccia	
26/07/1933				Rene' Fulop Miller: “Volto del bolscevismo” Gaston Bassette: “Ippocrate” Franklin D. Roosevelt: “Guardando nel futuro” Cesco Tomaselli: “Luigi Balzan”		
30/07/1933						G.Lorenzini: “Lezioni Sull'alimentazione” E. D. Ravalico: “Il radiolibro”

01/08/1933						Guida del Touring: "Liguria" E. D. Ravalico: "Il radiolibro"
02/08/1933		Domenico Bassi: "Mitologia Germanica"		Caterina Mayo: "India Madre"		Paolo Vita – Finzi: "Antologia Apocrifa"
13/08/1933						
30/08/1933		Riccardo Balsamo Crivelli: "Torna al tuo paesello" Viola Abba: "Le Agnellette" Luciano Berra: "Gente in cammino"	Virgilio Cappelletti: "Voci – Colori – Linee"			
01/09/1933		V. Beonio Brocchieri: "Viaggio intorno al mondo" Vincenzo Biani: "Ali italiane nel deserto"		Sileno Fabbri: "L'opera nazionale per la protezione della maternita' e dell'infanzia" Ernesto Codignola: "Il rinnovamento spirituale dei giornali" Eκδ. Societa' Caproni, Milano "Cento aeroplani Caproni"		G. Astorri: "Il cantiere edile" Guido Padoa: "Il credito dell'Artigianato"
02/09/1933						A. Cassiano: "Elementi di Diritto processuale penale"
03/09/1933				Luigi Lojacono: "Il Fascismo nel mondo"		
16/09/1933						Armando Giordano: "L'Almanacco degli scrittori"

17/09/1933		Federico Talamini: “Sotto le palme di Beyrouth”		Gino Trespioli: “Ultrafania”		Mario Gastaldi: “Il saluto alla Terra Rifiorente” Εκδ. Istituto Ravasini di Cultura Universitaria per Corrispondenza: “Enciclopedia di Occultismo”
20/09/1933				Achille Storace: “Fasci Giovanili di Combattimento”		Ruggieri Festa: “Infortuni sul lavoro industriale ed agricolo”
24/09/1933		Federico Talamini: “Sotto le palme di Beyrouth”				
26/09/1933		Soderhielm (a cura di): “Memorie del Conte H. Axel Fersen”				
29/09/1933						A. Cassiano: “Elementi di Diritto processuale penale”
30/09/1933				Paolo Monelli: “Barbaro Dominio”		
04/10/1933		Ethebreda Lewis: “Trade Horn”		M. Saffet bey: “Italyadan Amerikava nasil uctular” C, Strauss: “Ginnastica Moderna Femminile”		
07/10/1933				Boris H. Wassileff: “Mussolini, clinico dei clinici”		
08/10/1933		Pechy – Horvath Rezso: “Azuregu Italian”				
13/10/1933				Giovanni Franceschini: “Posso io guidare”		

				l'automobile? Consigli di un medico”		
14/10/1933				G. Donna: “L'uva che risana”		F. Cavara: Funghi e tartufi”
18/10/1933						C. Dompe': “Le societa' commerciali” R.Bardini: “Liscivie Liquide, Manuale pratico per la fabbricazione di acque per bucato”
19/10/1933						E. Tognoli: “Reattivi e reazioni”
20/10/1933						M. Sartori: “Chimica delle sostanze aggressive”
25/10/1933		F. Y. Brown: “Il lancere del Bengala”		Hersing: “U. 21”		
01/11/1933						Benito Mussolini: “Primovolume di scritti e discorsi”
04/11/1933					στον Giosue' Carducci	
07/11/1933		Ivo Senesi: “Raimondo Montecuccoli” Ettore Fabietti: “Goffredo Mameli” Giulio Marchetti Ferrante: “Il fanciullo del tempio e i falsi delfini” Lorenzo Gigli: “Vita di Gobineau”				
14/11/1933				Gustavo Ritter von Kreitner: “Altri 467 milioni di Bolscevichi?”		

15/11/1933				Renzo Norsa: “Energia elettrica ed energia umana”		
17/11/1933		Umberto di Franco: “Nove novelle apoplettiche”		Una Donna Italiana: “Ecco il tuo libro di cucina” Cesare Spellanzoni: “Storia del Risorgimento e dell'Unita' d'Italia” G. Pantalbo: “L'istruzione industriale in Italia”		
18/11/1933				Lutprando Filippi: “Il ritmo della realta' “		
21/11/1933						Από την εφημερίδα “Il Popolo di Roma” : “L'Enciclopedia del Popolo”
22/11/1933				Franklin D. Roosevelt: “Guardando nel futuro”		
24/11/1933						G. Briganti: “La concimazione degli agrumeti”
26/11/1933				F. Savorgnan di Brazza: “Da Leonardo a Marconi”		
29/11/1933						Εκδ. De Agostini: “Calendario Atlante De Agostini”
01/12/1933		Lothar: “Piccola amica” G. B. Shaw: “Il nodo impossibile” Marcel Prevost: “Maria la Spagnola” Andre' Maurois: “Sua figlia”				

03/12/1933				Fernando Cervelli: “Risate esplosive” L. Cavandini: “L'arte del giardinaggio”		
06/12/1933		Contessa Moro Della Rocca: “Un anno della mia vita”				
07/12/1933		Isabel Paterson: “Mai domandar la fine” Umberto Notari: “Saggi di economia a romanzo”				
08/12/1933			Alfio Tommaselli: “Il libro della rinascita” Luisa Sartori: “Sfumature” Vittoriano Da Salluzzo: “Lo specchio della fonte” Mario Gastaldi: “Il mio cielo” Domenico Costantino: “La raccolta dei gerani”			
10/12/1933					στον Francesco De Sanctis	
14/12/1933		Εκδ. Slavia (Torino): “Il genio russo” (collana di autori Russi)				
17/12/1933			Ugo Betti: “Le cause”			
19/12/1933				Tomaso Silani: “L'Africa Orientale Italiana (Eritrea e Somalia)” Tomaso Silani: “La Libia in venti anni di occupazione italiana”		

20/12/1933					στον Giuseppe Sciuti	Agatino Amantia: “Potenziamento della Nazione e delle Colonie”
21/12/1933		G. P. Scarlota: “Gente d'ogni giorno”				G. D'Ettore: “Nozioni d'igiene e soccorsi d'urgenza”
23/12/1933		Bianca Magnino: “Il volto non suo”				
24/12/1933		Ottavio Zoppi: “I celeri” Achille Campanile: “Amiamoci in fretta”	Maddalena Santoro: “Solitudine”	Cipriano Giachetti: “I giorni dell'Elba” Omero Marangoni: “L'aviazione tedesca in guerra”		Ufficio Storico del Comando di Corpo di Stato Maggiore: “Riassunto della Relazione del Corpo di Stato – La guerra Mondiale (1914- 1918)” Ufficio Storico del Comando di Corpo di Stato Maggiore: “Sabotino”
27/12/1933	G. Torreggiani: “Gli animali utili”	Antonietta Bellazzi: “L'Inimitabile amore”	Giorgio Umani: “Il libro scarlatto”			

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1934

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
4/1/1934				Lumbroso: “Fame usurpate”		
5/1/1934				Gaetano Falzone: “Polemica giovanile” Carlo Talarico: “La Rivoluzione Fascista” A. E. Fenoglio: “L'alimentazione degli ammalati e consigli d'igiene domestica”		

6/1/1934				E. Fabietti: "Cristoforo Colombo nella storia delle esplorazioni geografiche"		
9/1/1934		Sorelli: "Il segreto dell'altra" V.Hugo: "Leggenda del bel Pecopino e della bella Baldura"		Cecchielli: "La citta' del Vaticano"		G. Lombroso: "Vittorio Emanuele II"
12/1/1934		Gilberto Beccari: "L'Idolo di carne"				
13/1/1934		Schirokauer: "Lucrezia Borgia"		Remo Branca: "Arte in Sardegna"		
20/1/1934		Ivan Bunin: "Il villaggio" Cechov: "Un delitto"				
21/1/1934				H. R. Berndoff: "L'altra diplomazia" Anselmo Vaccari: "Il fascismo conquistera' l'Europa?"		
24/1/1934			Franco Caracci: "I Canti d'una piccola vita"			
26/1/1934				Henarik van Loon: "Geografia e Religione dell'India"		
28/1/1934	Ohyies: "Ricordi di un piccolo pellirosse" Jalins King: "Pepita d'oro"					
30/1/1934		E. Camuncoli: "Il segreto della vita"		Renzo Bertoni: "Il trionfo del fascismo nell'U.R.S.S."		
1/2/1934		Ettore Strinati: "6 atti"				A. Viviani: "Gianfalco"
2/2/1934				Bruno Spampanato: "Democrazia Fascista"		
3/2/1934				Benito Mussolini: "Dall'Intervento al		

				Fascismo”		
7/2/1934				F. Ciarrantini: “Mussolini immaginario”		
9/2/1934		Marcella Albani: “Straniera” Marcella Albani: “L'amata”				
10/2/1934		R. Topffer: “Novelle ginevrine” J. Gutierrez: “L'Imperatore Basoco il sempicista” Enzo V. Marmorale: “Villa a Mare”				Vincenzo Beloni: “Tito Speri Da Brescia” P. C. Drago: “Hebbel”
13/2/1934			Arturo Foa' : “Sette giorni di uno”			Εκδ. Enrico Dall'Oglio: “Storia della Guerra Italiana”
18/2/1934						Carlo Fattarappa – Sandri: “Emanuele Filiberto di Savoia Duca d'Aosta” Marietti: “Armando Diaz”
20/2/1934						
21/2/1934				Gautier: “La vita delle piante e degli animali nel Sahara”		
23/2/1934				Camillo Flammarion: “Memorie – biografiche e filosofiche di un astronomo”		Ugo Lombardi: “Come si costruisce e come si esercisce un frigorifero”
27/2/1934					στον Francesco De Sanctis	
28/2/1934				Giovanni Aprato: “Guida pratica per la conoscenza degli stili nell'arte” Amilcare Fantoni: “La Libia negli scritti degli antichi”		

1/3/1934				J. Evola: "Rivolta contro il mondo moderno"		
2/3/1934				Franco Di Napoli: "Da Eva a mia figlia" E. Fiabetti : "Fram/ Il viaggio polare di Nansen"		
3/3/1934		Ortiz Scalabrini: "L'uomo che e' solo e attende"				V. Buda: "Nuove tavole di distanze marine"
4/3/1934		Federico De Maria: "La vita al vento"				
6/3/1934		Anonimus: "Il falco d'oro"				
9/3/1934		Ave Giorgianni: "Le sue mani" Emanuele Jacono: "Fremiti d'ali"	Francesco Negro: "Il fiore e l'assenzio"			
10/3/1934		Aldous Huxley: "Brave New World" Jacob Wassermann "L'avvocato Laudin" Hermann Hesse: "Narciso e Boccadoro" Luis Trenker: "Montagne in fiamme" Katherine Brush: "Giovinezza americana"				
13/3/1934				R. De Benedetti: "Bottego e l'esplorazione del Giuba"		
14/3/1934		Ivan Bunin: "Il villaggio" Ivan Bunin: "Il signore di San Francisco" Leonjlj" Tolstoj: "Morte di Ivan Iljlj"				

17/3/1934		Francesco Vita: “L'Italia di Mussolini”				
24/3/1934				A. Amato: “La Moscova, una svolta nella storia”		G. Antonelli: “Nozioni di Economia Forestale”
3/4/1934	Edvige Pesce Gorini: “Le sette fontanelle”	E. Fabietti: “Fram! Il viaggio polare di Nansen”		E. Dogliani: “Uve da tavola”		
4/4/1934		Enrico Lombroso: “Danzano i satiri intorno al semidio”		Vittorio Foschini: “Nella terra della zarina”		Carlo Borghi (a cura di): “L'Agenda Films”
5/4/1934		L. Ariosto: “Orlando Furioso”				Benito Mussolini: “Scritti e Discorsi di Benito Mussolini – vol. II e VII”
6/4/1934		A. De Stefano: “Maleha”				C. Zamboni: “Il controllo dei cementi”
7/4/1934		Arturo Foa': “Eterni vivi”		G. Trespoli: “Spiritismo moderno – I fenomeni”		
11/4/1934				Gaston Baissette: “Ippocrate”		
12/4/1934					στον Stefan Zweig	
17/4/1934		Raffaello Barbiera: “Volo di memorie veneziane”				
18/4/1934						K. Imhoff: “Epurazione delle acque di fognature urbane”
19/4/1934						Federazione Italiana Nazionale Fascista per la lotta contro la Tubercolosi (a cura di): “Le tre prime Campagne antitubercolari in Italia”

20/4/1934				Alfredo De Donno: "Ingresso al 900" A. Vallecchi: "Ricordi e idee di un editore vivente" G. Manacorda: "La selva e il tempio" A. Bonaventura: "Storia del violino"		
21/4/1934		Guido Milanesi: "Yeni Ay" Alfredo Panzini: "Rose d'ogni mese" Valerio Pignatelli: "Il dragone di Napoleone" Raffaele Sabatini: "L'estate di San Martino" B. Magnino: "Il volto non suo"				
26/4/1934	Giuseppe Ernesto Nuccio: "Il richiamo dei fratelli"	Italo Balbo: "La centuria alata" Carlo Salsa: "Trincee" G. Giovanazzi: "Per l'Italia e per la mamma"				C. A. Ferrari: "Aspetti moderni della organizzazione del lavoro, con particolare riferimento al fattore umano" Eκδ. Sonzognò: "Almanacco delle famiglie"
28/4/1934						Virgilio Feroci: "Istituzioni di diritto Pubblico (Costituzionale e Amministrativo) secondo la vigente legislazione fascista"
29/4/1934				C. Baudi di Vesme: "Rodi e il problema del Levante"		

1/5/1934						Enrico Granozio: “Le cinghie di trasmissione” Rumor e Strohmenger: “Manuale di Riscaldamento, Ventilazione e Impianti Sanitari”
2/5/1934				Renzo Bertoni: “Il trionfo del fascismo nell'U.R.S.S.”		
4/5/1934		G. Urbani: “Ribelli” A Moreno: “Sotto ogni cielo”		A Marpicati: “L'accademia d'Italia”		
5/5/1934		Lucio D'Ambra: “Angioli della fine di giornata” Leonida Repaci: “Potenza dei Fratelli Rupe”				
8/5/1934		Luciano Folgore: “Favolette e strambetti”		Guido Mannaiuolo: “Giovinezza d'oggi”		Giovanni Pellegrini: “L'organizzazione del lavoro in uno stabilimento per costruzioni meccaniche”
9/5/1934		Renzo Pezzani: “Crede”				
12/5/1934					στον Renato Serra	
16/5/1934						Ottavio Parisi: “Il formaggio grana emiliano”
19/5/1934						Carlo Pizzardi: “La messa a terra degli impianti elettrici e i pericoli che ne derivano”
23/5/1934		Lucio D'ambra: “Angioli della fine di giornata”				
24/5/1934		Como Dagna Sabina: “Ortigara”				

26/5/1934		Passeri: "Monte S. Michele" Scrapelli: "Tempo ed altre cose sono denaro"		Nino Berrini: "L'ultimo degli Zar" Arturo Marpicati: "L'Accademia d'Italia" G. Mantovani: "Così si diventa campioni"		
27/5/1934				Hans Jacoby: "Handschrift u. Sexualität" Minna Becker: "Graphologie der Kinderschrift"		
5/6/1934		Von Tirpitz: "Le memorie di Von Tirpitz" Von Motaht: "Il lupo del Mediterraneo"		G. Franceschini: "Posso io guidar l'automobile?"		
15/6/1934		Carlo de Rysky: "Croce e Spade: I libri del mare della Lega Navale Italiana" Beniamino De Ritis: "Mente puritana in corpo pagano" A. G. Bragaglia: "Il segreto di Tabarrino" Renzo Pezzani: "Crede" Ardengo Soffici: "Taccuino di Arno Borghi"	Biagio Marin: "L'Isola d'oro" D. Giuliotti: "Le due luci – santità – poesia"	George Waldemar: "Profitti e perdite dell'Arte Contemporanea" V. E. Bravetta: "Muzio Attendolo Sforza"		Carlo Weidlich: "Ritratto di Ferdinando Martini" C. Fattarappa Sandri: "Emanuele Filiberto di Savoia Duca D'Aosta" G. Marietti: "Armando Diaz"
20/6/1934				G. Mantovani: "Così si diventa campioni"		Angelo Bruni: "Il libro pratico del pescatore" U. G. Ferrero: "Il conducente di autocarri con motore Diesel"
21/6/1934		Anonimus: "Il falco d'oro"				
25/6/1934						Εκδ. Antonio Vallardi:

						"Piccolo Atlante Marinelli"
26/6/1934				Peregrinus: "Grandezze e servitu' bolsceviche" Essad Bey: "Dodici misteri del Caucaso" Boris Zaitsev: "L'Athos" Bywater e Ferraby: "L'ammiraglio inglese nella guerra segreta"		
7/7/1934				Vittorio Gorresio: "Questa Francia"		
9/7/1934			Auro D'Alba: "Ofelia"	Renzo Levi Naim: "Figure di scorcio"		
13/7/1934				Dario Lischl: "Viaggio di un cronista fascista in Cirenaica"		
20/7/1934				M. Trombetta: "Storia della pedagogia"		
31/7/1934		Vincenzo Palmieri: "L'ignota di una notte"				
7/8/1934		C. Cucchetti: "Ladri" C. Cucchetti: "Il romanzo di Pierrot" C. Cucchetti: "Il mondo visto da un idiota"		D. E. Ravalico: "La moderna superterodina"		
9/8/1934			L. Fiumi: "Poesie scelte"	L. Cei e A. Fiore: "Il motorista d'aviazione"		
13/8/1934		Antonio Pellegrini: "Palace Hotel"				
24/8/1934	Antonietta Bellazzi: "Ali al vento"					T. Sillani (a cura di): "L'Italia e il Levante"
31/8/1934		Gunther Langes: "La guerra fra rocce e ghiacci"				
5/9/1934			Lionello Fiumi:			H. Cheramy: "Le

			"Poesie scelte"			Catacombes Romaines"
12/9/1934						G. Calligaris: "Telepatia e radio-onde cerebrali" T. Ferraris: "Botanica agraria, Tecnologica e Merceologica aduso dei RR. Istituti Superiori e Tecnici Agrari, Industriali, e Commerciali"
29/9/1934		Maria Periccioli: "Vite amoroze nella storia e nella leggenda"		Camillo Antona – Traversi: "Curiosita' Dannunziane" Bruno Cassinelli: "Kreuger" Carla Cadorna: "La verita' sul teatro di ieri" Salvatore Sibia: "La Svezia"		Camillo Antona – Traversi: "D'Annunzio da documenti inediti e rari" Camillo Antona – Traversi: "Curriculum vitae di Gabriele D'Annunzio" F. Jodl: "Critica dell'idealismo" G. Rensi: "Il Materialismo critico" Giuseppe D'Amato: "Borri (uno Stawiski del 17esimo secolo)"
2/10/1934			Cracco Muratti: "Traduzione dei Carmi Catullani"			
4/10/1934		Ettore Strinati: "Sei atti"				
17/10/1934		Giuseppe Luongo: "Velia, donna d'amore"				Εκδ. Antonio Vallardi: "Dizionario Italiano Completo"

27/10/1934			Giuseppe Nicolosi Scandurra: “Lu giru di la Sicilia” Giuseppe Nicolosi Scandurra: “Acqua di Marzu”			
2/11/1934				Michele Pallotta: “Cenni sulle Origini del Fascismo” F. Lapalorcia: “Io Voglio – Manuale teorico, pratico per lo sviluppo della volonta’ “		
12/11/1934				Giorgio Rosso: “A Firenze con me”		
16/11/1934			Vincenzo Macherione e Raffaele Macherione (a cura di): “Giuseppe Macherione, poeta della patria”			
21/11/1934				Niccolo' Machiavelli: Principe” Zuccolo: “Repubblica di Evandra”		
24/11/1934				Lorenzo Vigo – Fazio: “Bellini aneddotic”		Vincenzo Boscarino: “Enrico Thovez”
28/11/1934			S. Sottile Tommaselli: “Fra terra e cielo”			Amedeo Giannini: “Cambiale e assegno bancario”
1/12/1934				Luigi Passerini: “Precedenti storici e ragioni ideali del		

				Fascismo”		
3/12/1934				Bruno Cassinelli: “Kreuger”		
4/12/1934		Attilio Gagliardi: “Cuore allo specchio”	Garibaldo Alessandrini: “Canti fra l'erbe”			
5/12/1934				Tito Rosina: “D'Annunzio e la poesia di Garibaldi”		
6/12/1934				Giotto Bizzarrini: “Longevita' “		
10/12/1934				Lea – Samoggia: “Roberto Peary alla scoperta del Polo Nord”		
14/12/1934				Tommaso Sillani: “L'Italia e il Levante”		
				M. Nesbitt: “Desert and Forest”		
19/12/1934		Valerio Pignatelli: “L'ultimo dei moschettieri” Valerio Pignatelli: “Le tre vedette” Valerio Pignatelli: “Florise” Raffaele Sabatini: “La giustizia del Duca” Alfredo Panzini: “Legione Decima”				
21/12/1934			Firdusi: “Il libro del re”			Ferruccio Piggioli: “Girolamo Savonarola – 1452-1498”
24/12/1934	Luigi Ambrosini: “La storia di Sempronio e Sempronella” Fraschetti: “Le avventure di Fortunello”	Giuseppe Carabba: “Un anno della mia vita”				

	<p>Raimondo: “Le visioni di Accipicchio” A. Cuman Pertile: “I racconti di Nonno Proverbio” Luigi Ambrosini: “Storia di un cucciolo tigre” A. Colombo: “Trenta leggende d'oro” A. M. Gianella: “Piccola storia delle Maschere italiane” A. Cuman Pertile: “Il giorno dei piccoli” Maurizio Maeterlinck: “L'uccellino azzurro” Adele Morozzo Della Rocca: “Vrr...” Luisa Stainer: “Dalle avventure del Guerino detto il Meschino” R. E. Raspe: “Avventure del Barone di Munchausen” Daria Banfi Malaguzzi: “Volare” Nonno Paziienza: “Il Castello dell'Allegria” Daria Banfi Malaguzzi: “Storie incredibili” Beecher Stowe: “La capanna dello zio Tom”</p>					
26/12/1934					στον Luigi Pirandello	
28/12/1934						Benito Mussolini: “Scritti e Discorsi di

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messaggero di Rodi» του 1935

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
22/05/1935		Luisa Sartori: “La bambola di Leuci”	Luisa Sartori: “Sfumature” Luisa Sartori: “Le Foglie”			
23/05/1935				Antonio Marino: “Italia ed Abissinia”		
28/05/1935				Paul Hazard: “Les livres, les enfantes et les hommes” Armando Fratelli: “Annali dell'Istruzione media”		
29/05/1935		Marcello Gallian: “Il soldato postumo” G. Venturone: “L'itinerario d'oro”		Ferdinand Lion: “Il segreto dell'arte”		William Beebe: “Mille metri sott'acqua”
01/06/1935						Διάφοροι συγγραφείς :”Annuario dell'EIAR dell'Anno XIII”. (Εκδ. “Radiocorriere”)
03/06/1935						
04/06/1935			Arturo Di Vita: “La lampada velata”	Cesare Chiodi: “La citta' moderna”		
05/06/1935					στον Nicola Giunta	
08/06/1935				Alberto Businelli: “Rivoluzione fascista” Margherita Morcaldi: “Insorgere”		
10/06/1935				Giulio De' Rossi: “La conciliazione e il Risorgimento”		
11/06/1935			T. Tasso:	Ugo Nanni: “Che cosa e’		

			“Gerusalemme liberata”	l'Etiopia”		
13/06/1935						E. Canevari e G. Comisso: “Il Generale Tommaso Salsa e le sue campagne coloniali – Lettere e documenti”
14/06/1935		Mario Cavalli: “La Terra del miracolo” Francesco Jovine: “Racconti scelti” Aldo Passetti: “Kun – kun” Gino Rocca: “Novelle” Jorich: “Scritti inediti”		Lorenzo Vigo Fazio: “Bellini aneddótico” Lorenzo Vigo Fazio: “Bellini, sa vie ses ouvres ses amours” Gino Cornali: “Pagine di guerra” Cornelio Di Marzio: “Viaggi” Mario Ferrigni: “Uomini e Paesi” Michele Saponaro: “In montagna”		
15/06/1935		C. Giardini: “Lo strano caso del D'Eon”				Celestino Arena: “Corso di Economia del lavoro - Volume I: Le teorie del salario” Celestino Arena: “Corso di Economia del lavoro – Volume III: L'organizzazione del mercato del lavoro, con particolare riguardo a quella corporativa italiana”
19/06/1935			Pietro Rosa: “Poemetti Lucani”	Varo Varanini: “L'Abissinia attuale” Pietro Rosa: “Risonanze manzoniane in alcuni versi del Pascoli”		

21/06/1935		Lina Terzi: "Poker di donne"	F. T. Marinetti: "Aeropoema"			
22/06/1935		A. Varaldo: "Un grand'uomo e una gran donna" Aldo Palazzeschi: "Le sorelle Materassi"		Antonio Ferro: "Salazar, il Portogallo e il suo capo"		Εκδ. G. B. Paravia: "Per i concorsi magistrali"
25/06/1935			A. Godoy: "Il dramma della passione"	Salvatore Di Giacomo: "Storia del Teatro S. Carlino"		
27/06/1935				L. Romanini: "I principi del Fascismo nel campo dell'educazione"		
28/06/1935		Dino Buzzati: "Il segreto del bosco vecchio"				
16/07/1935		V. Piccoli: "Il martirio di N. Sauro" D. H. Lawrence: "Il serpente piumato"		Renato Quinton: "Massima sulla Guerra" Corrado Alvaro: "I maestri del diluvio" Maraffa Abate: "Aquila di Roma" Maraffa Abate: "Colloqui coi giovani" Vincenzo Catte: "L'orbace sardo"		
18/07/1935				Giuseppe Grossi: "Legge e potenza del Numero"		A. Hitler: "Main Kampf"
19/07/1935			G. Carducci: "Rose scelte"			
20/07/1935			Εκδ. Zanichelli: "Edizione Nazionale delle Opere di Giosue' Carducci - IV Volume"			
01/08/1935						Amerigo Montemaggiori: "Dizionario della

						dottrina fascista”
02/08/1935				Carlo Antonio Avenati: “La riforma sindacale dell'anno XII”		
03/08/1935			Giuseppe Longo: “Momos”			
06/08/1935				Giuseppe Aloisi: “Il problema agrumario Italiano e i Consorzi dei produttori” Andr? Tardicu: “Sur la pente”		
13/08/1935				Guido Manacorda: “Contrafforti”		
21/08/1935			Bice Crispi: “Canzoni e fantasie”			Διάφοροι συγγραφές : ”Il ragguaglio” (Istituto di Propaganda Libreria)
22/08/1935				Angelo Cammarata: “Pedagogia di Mussolini”		
27/08/1935	Gemma Molino: “I martiri italiani”	Guiscardo Grammatica: “Italia mia!” Angelo Brighetti: “La vittoria di un popolo”				
30/08/1935		Tito Lori: “Dono del sangue”	A. Alessi: “Rime e versi”	G. A. Verrasi: “Aniello Calcara”		
		Iolanda Milani Lelli: “Quando il destino comanda”	O. Dini: “Tormenti e consolazioni”	M. Renzulli: “Il peccatore”		
		Jgnotus Tiberio: “Povero jesus”	F. Giovinazzo: “Fioretti azzurri”	Ugo Romagnoli: “Balilla”		
		R. Fusilli: “Ho ucciso lo zio Giocondo”	A. Baccelli: “Lucciole del sentiero”	A. Zamboni: “L'anima e l'arte di O.Dini”		
		Salvatore Sibilia: “La marcia di Ronchi”	L. Fiumi: “Poesie scelte”			
		Ezio Camucoli: “Olga				

		Oliana”				
		D. G. De Simone: “La bilancia sullo scrittoio”				
		R. P. De Medici: “La morte del falco”				
		D. Costantino: “Scrittori e opere del dopoguerra”				
31/08/1935		Giovanni Berchet: “Lettera semiseria di Grisostomo”		Italo Maione: “Profili della Germania romantica”		
03/09/1935				Carlo Conti Rossini: “Italia ed Etiopia dal trattato di Uccialli alla battaglia di Adua”		
04/09/1935				Guido Mattioli; “Mussolini aviatore”		
05/09/1935						Ubaldo Degli Uberti: “L'Ammiraglio Luigi di Savoia duca degli Abruzzi”
09/09/1935				Romano von Prochazka: “Abissinia: pericolo nero”		
10/09/1935			Amelia Gasparetta: “Tempo di Meriggio”			Guido Edoardo Mottini: “Storia dell'Arte Italiana”
11/09/1935						
12/09/1935		Jose Maria De Pereda: “Sotileza”		Costanzo Sandreani: “In difesa del molin artigiano”		
		Carlo Delcroix: “Un uomo, un popolo”				
13/09/1935			Renzo Pezzani: “Belvedere”	Franco Ciarlantini: “Viaggio nll'Oriente Mediterraneo”		
				Virgilio Silvestrini: “Giuoco del Ponte”		

15/09/1935		Mario Battistrada: "Rievocazioni"	Olindo Dini: "Tormenti"	Lamberto Vitali: "Incisione Italiana moderna"		Roberto Plaribeni, Valerio Mariani, Beatrice Serra: "Arte italiana"
		Mario Battistrada: "Francesca da Rimini"				
		Mario Battistrada: "Antonio Bonfini"				
16/09/1935					στον Giovanni Boine	
17/09/1935				Roberto San Marzano: "Dal Giuba al Margherita"		Εκδ. Istituto Editoriale Moderno: "Nuovissima Enciclopedia Italiana illustrata"
18/09/1935						De Francisci: "Sotto il segno di Elio"
19/09/1935				Guido Mattioli; "Mussolini aviatore"		Koenig : "Il sistema tributario dei comuni e delle province in Italia"
						Schafer: "Esercito e milizia in Italia"
24/09/1935						Zelmira Arici: "Luisa di Savoia reggente in Francia"
						Zelmira Arici: "Bona di Savoia duchessa di Milano"
27/09/1935				Otto Corbach: "Mondo aperto"		Giovanni Calendoli: "Il Canale di Suez" - Storia diplomatica e documenti"
28/09/1935						
30/09/1935				Rinaldo De Benedetti:"Vittorio Bottego e l'esplorazione dell'Omo"		

03/10/1935				Alfredo Oriani: "Lotta politica in Italia"		
04/10/1935						Fernando Palazzi: "Enciclopedia degli Aneddoti"
05/10/1935				Guida d'Italia, del T.C.I.: "Lazio"		
				Mary Tibaldi Chiesa: "Mussorgsky"		
				Arnaldo Cipolla: "L'Abissinia in armi"		
15/10/1935				Gino Paolantonio: "La politica bancaria fascista"		
18/10/1935		Paolo Monelli: "Ghiottone errante"				
		Alfredo Fabietti: "Sole di Novembre"				
21/10/1935				Ignazio Guidi: "Roma negli scrittori arabi"		
23/10/1935				Marianne Leibl: "Grafologia psicologica"		
24/10/1935		Mihali Foldi: "L'Uomo Nudo" Lucilla Antonelli: "La seconda Aurora" Pier Angelo Soldini: "Alghe e Meduse" G. e C. Tharaud: "Un regno di Dio" Teodoro Fontaine: "L'adultera"		Francesco Soro: "Splendore e miserie del cinema"		
26/10/1935		Augusta Viola Perriconi: "Nel Paese dei Somali"				
02/11/1935		Mario Parodi; "I tormentati"				
09/11/1935		Emilio De Bono: "La guerra come e dove l'ho"				

		vista e combattuta io”				
14/11/1935		Paolo D'Agostini Orsini di Camerota: “Dal Delta del Nilo all'Acrocoro Etiopico”				
21/11/1935						Angiolo Biancotti: “Emanuele Filiberto – Testa di Ferro”
22/11/1935						
23/11/1935		Angiolo Biancotti: “I Venturieri del Signore”				
28/11/1935				Giuseppe Grossi: “Legge e potenza del numero”		
29/11/1935						
30/11/1935		Mario Dei Gaslini: “Zingari delle sabbie e delle stelle”		Angelo Cammarata: “Pedagogia di Mussolini” Luigi Fossati: “Artigli e Zanne”		A. Iacono: “Armand Godoy”
02/12/1935		Milly Dandolo: “Il dono dell'innocente” Milly Dandolo: “Come agnelli tra i lupi” Milly Dandolo: “Il vento nella foresta” Milly Dandolo: “Il dolore degli altri” Milly Dandolo: “Tempo di amare” Emy Mascagni: “S'inginocchi la piu' piccina”				
03/12/1935						Άγνωστος συγγραφέας: “Libro di casa”
04/12/1935						Stradelli A. : “Condizionamento”

						dell'aria
05/12/1935						Vittorino Facchinetti: “Con San Francesco in volo”
06/12/1935		Mercedes Astuto: “Gli alfieri”		Lanzetta: “La battaglia decisiva della Sernaglia”		
11/12/1935						Alfredo Bajocco: “La Marcia su Roma” Alfredo Bajocco: “La Grande Guerra madre del Fascismo”
13/12/1935				Frangipani A.: “L'Equivoco Abissino” Guetta P. : “Il canto nel suo meccanismo”		Ferruccio Antongini: “Le vie dell'Italia e del mondo”
16/12/1935	Adele Morozzo della Rocca: “Vrr....”					
27/12/1935			Guido Gozzano: “I colloqui e altre poesie”			

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1936

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
20/01/1936				M.A. Brunialti: “I Solitari di Napoleone, ed altri giuochi di pazienza”		
23/01/1936			Εκδ. Casa Editrice Quaderni di Poesia: “Donne Luce d'Italia”	Della Corte A. E Pannain G.: “Vincenzo Bellini. Il carattere morale. I caratteri artistici”		

06/03/1936				Gastone Silvano Spinetti: "Mistica Fascista"		
16/03/1936		Riccardo Bacchelli: "Il rabadomante, ovvero quando si nasce con la disdetta" Riccardo Bacchelli: "Il filo meraviglioso di Lodovico" Riccardo Bacchelli: "Lo sa il tonno" Riccardo Bacchelli: "Il Diavolo al Pontelungo" Riccardo Bacchelli: "Don Giulio d'Este" Riccardo Bacchelli: "Mal d'Africa" Riccardo Bacchelli: "Oggi, domani e mai"				
20/03/1936		Angelo Della Masea: "A braccetto con Marte"		Botto-Micca: "Le terme romane in Italia"		
24/03/1936		Lewis: "Avventura in Canada"		Luigi Aldovrandi: "Guerra diplomatica" F. M. Taliani: "Petrogrado" 1917"		Giuseppe Gabrieli: "Notizie statistiche storiche bibliografiche delle collezioni dei manoscritti oggi conservati nelle biblioteche italiane"
27/03/1936				Antonio Zischka: "La guerra segreta per il cotone" Antonio Zischka: "La guerra segreta per il petrolio"		Roberto Almagia: "L'africa Orientale" Emilio Duilio: "Vademecum per l'A.O."

01/04/1936		Virgilio Brocchi: "Gente simpatica" Francesco Chiesa: "Tempo di Marzo" Luigi Pirandello: "Non si sa come"		Renato Quinton: "Massime sulla guerra" Corrado Alvaro: "I maestri del diluvio" Franco Ciarlantini: "L'oriente mediterraneo" Maurizio Rava: "Parole ai coloniali" Luise Diel: "La generazione di Mussolini"		
04/04/1936				Manlio Lo Vecchio: "L'Opera di Gabriele D'annunzio"		
07/04/1936		Dante Dini: "L'ultima amante"				
09/04/1936		Gorani: "Memoires pou servir a l'histoire de ma vie" Marc Monnier: "Un avventurier italien du siecle dernir" Salvatore Aponte: "La vita segreta dell'Arabia felice" Arthur Van Schendel: "Jan Compagnie"				Brigante Colonna: "La Nepote di Sisto V"
10/04/1936				Luigi Cocchi: "L'insegnamento del canto ai bambini"		Luigi Cocchi: "Dieci canti per bambini"

13/04/1936						Istituto per gli Studi di Politica Internazionale I.S.P.I. (a cura di): “Il Sudan anglo-egiziano” Istituto per gli Studi di Politica Internazionale I.S.P.I. (a cura di): “Indirizzi costituzionali post-bellici”
15/04/1936		Paola Drigo: “Fine anno in compagnia” Paola Drigo: “Alberi al torrente” Giovanni Linnankoski: “Fuggiaschi” Giuseppe Adami: “Dina Galli racconta...” Juan Valera: “Peppina Jimenez”		Matteo Marangoni: “Saper vedere” Ivon De Begnac: “Alla scuola della Rivoluzione antica”		
24/04/1936		Raffaele di Lauro: “Tre anni a Gondar” Manlio Dazzi: “Citta”	Ascanio del Mazza: “Con l'amore e senza”	Gerlando Lentini: “Conversazioni di Letteratura Italiana”		
08/05/1936		Virgilio Brocchi: “Gente simpatica”		Bulygin: “La fine dei Romanov”		
12/05/1936		Cesare Maria De Vecchi: “Orizzonti d'Impero – Cinque anni in Somalia”			στον Ottorino Respighi	
13/05/1936		Ferenc Molnar: “La barca abbandonata”				
16/05/1936	Michele Mastropaolo: “La vita che ci fa forti”	Aldo Mayer: “La commedia dei proverbi”				
22/05/1936			Armand Godoy: “Triste e tenero”	Raffaele Riccardi: “Le sanzioni e i sanzionisti”	στον Giuseppe Gelardi	
28/05/1936						Εκδ. Casa G. B. Paravia e C. Di Torino: “Catalogo speciale per biblioteche civiche, popolari,

						dopolavoristiche”
06/06/1936		Liala: “L'ora placida” Ernest Wiechert: “La signora”	Angiolo Silvio Novaro: “La madre di Gesu” Angelo Gatti: “I canti delle quattro stagioni” Ada Negri: “Dono”			Fran?ois Mauriac: “La vita di Gesu”
23/06/1936					στον Guido Milanesi	
27/06/1936		Virgilio Brocchi: “Gente simpatica” Richard Alding: “Le donne devono lavorare” Virgilio Brocchi: “Il signore di buona famiglia” Isak Dinesen: “Una notte a Parigi” Sinclair Lewis: “Dottor Arrowsmith”	Bruno Revel: “L'affare Dreyfus”			Fulop Miller: “Capitani fanatici e ribelli”
06/07/1936				Angelo Chiarini: “L'organizzazione dell'Esercito motorizzato”		

07/07/1936		Maxim Gorky: "L'albergo dei poveri" Maxim Gorky: "Quarant'anni" R. M. De Angelis: "Inverno in palude" Virgilio Brocchi: "Il destino in pugno" Luigi Pirandello: "Uno, nessuno e centomila" Luigi Pirandello: "Sei personaggi in cerca d'autore" Luigi Pirandello: "Non si sa come" Colette: "La vagabonda"				
17/07/1936				Maria Luisa Fiumi: "Il libro di Luca Signorelli"		
18/07/1936					στον Jack La Bolina	
01/08/1936		Guido Milanese: "Sancta Maria"				
29/08/1936		Milly Dandolo: "E' caduta una donna" Paola Drigo: "Fine d'anno"				
15/10/1936				Michele Alajmo: "Come si addivenne al moderno spadismo"		
21/10/1936		Antonio Robida: "Viaggi straordinarissimi di Saturnino Farandola nelle 5 o 6 parti del mondo"				
23/10/1936				Teresio Grossi: "Cecco Angiolieri e i burleschi del '200 e del '300"		

07/11/1936						Maria Sevi Lopez: “Bartolomeo D'Alviano”
14/11/1936						Luigi Lamberti: “Elementi di diritto edeconomia politica”
25/11/1936						Giovanni Altieri: “Le cinque battaglie”
16/12/1936						Achille Dardano (a cura di): “Atlante d'Africa”
21/12/1936				Leonino Da Zara: “La Storia del Volo”		
23/12/1936		Mario Parodi: “I tormentati” Michele P. Arzibascef: “Milioni” Emi Mascagni: “S'inginocchi la piu' piccina” Giovanni Linnankoski: “Fuggiaschi”				
29/12/1936	Giovanni Reichelt: “Il mondo degli animali”					
31/12/1936						εκδ. Editori Bemporad – Firenze: “Almanacco della Donna Italiana”

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1937

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
05/01/1937	Tibaldi Chiesa M. : “Alla rosa dei venti”					Eugenio Albini: “Gli strumenti musicali moderni”
08/01/1937						Ezio Garibaldi: “Rapporto alle Camice Rosse”

11/01/1937						Mario Granata: “Facino Cane e la sua compagnia”
15/01/1937	Lorenzo Vigo-Fazio: “Il Decamerone dei Piccoli”	Pippo Rizzo: “Cenacoli, paesaggi, incontri”				Εκδ. La Rivista Agricola: “L'Almanacco degli Agricoltori”
19/01/1937				Amerigo Ruggero: “Italiani il America”		
20/01/1937						Umberto Gozzano: “Alberto da Giussano”
21/01/1937		Stanis Ruinas: “La Montagna”				
22/01/1937		Adone Nosari: “Quando gli aeroplani rombano”				
26/01/1937		Paola Boni Fellini: “Il cuore sulla bilancia” Luigi Gaudenzio: “Pensione universitaria”				
27/01/1937				Corrado Petrone: “Storia e Dottrina del Fascismo”		
28/01/1937						Clemente Assum: “Vittorio Emanuele II”
03/02/1937						Edoardo Predame: “L'Educazione rurale”
04/02/1937					στον Anton Giulio Barrili	
06/02/1937					στον Alfredo Bacelli	
08/02/1937						εκδ. Touring Club Italiano: “Guida Breve d'Italia”

15/02/1937		Vadal?: “Fiamme d'argento in Abissinia” Manlio Pompei: “Paese che vai.....” Raffaello Biordi e G. D'Amato: “La Duchessa di Ceri” Giorgio Berlutti: “Facciamo alla guera” εκδ. Casa Editrice Nicola Zanichelli: “Il Parini minore”	Alfredo Baccelli: “Le Lucciole del Sentiero”	Riccardo del Giudice: “Problemi del lavoro”		Guelfo Civinini: “Sulle orme di Vittorio Bottego” Piero Zama: “L'Eroe di Cassala” Nicola Festa: “La fondazione dell'Impero”
16/02/1937				Egmont Colerus: “La matematica romanzata” Giotto Bizzarrini: “Longevit?”	στον Gerolamo Folengo	
17/02/1937						A. Della Corte: “Pergolesi”
18/02/1937						Andrea Della Corte: “Un Italiano all'estero: Antonio Salieri”
19/02/1937		Carlo Linati: “Sinfonia Alpestre”		A. Porro e R. Pinchetti: “Lineamenti di Cultura e di Arte Militare”		εκδ. Casa Editrice Zanichelli: “Lirica e storia nei secoli XVII XVIII – vol. XV”
23/02/1937		Marcello Gallian: “Racconti per la gente” Caravella: “Ma qual ? mia moglie?” Agostino Tar?: “Calibro 12”				

24/02/1937		Flavia Steno: “Il gioiello sinistro” Valerio Pignatelli: “Sua Maesta' Don Chisciotte” Valerio Pignatelli: “Dona Luz” H. Rider Hsggsrd: “Nada il Giglio”				
25/02/1937					στον Alessandro Varaldo	
01/03/1937		Mrs. Craik: “Vita per Vita” Annibale Arano: “Costantina”				
04/03/1937						εκδ. Touring Club Italiano: “Umbria”
						εκδ. Touring Club Italiano: “Marche”
05/03/1937		Carlo Antonio Avenati: “XXI Aprile – Taccuino di un volontario in A. O.”				
10/03/1937					στον Vincenzo Gioberti	
12/03/1937		Mansueto Lombardi Lotti (a cura di). Vittorio Alfieri: “Vita” Mansueto Lombardi Lotti (a cura di). Vittorio Alfieri: “Saul”				
22/03/1937				Amedeo Tosti: “Dalla spada all'aratro”		

23/03/1937				Buondelmonti: "Insularum" Vittorio Guerin: Ile de Rhodes"		Giovanni Hedenborg: "Storia dell'isola di Rodi dalle origini fino ad oggi, con uno sguardo storico dei popoli greci, romani, arabi, franchi e turchi che hanno governato l'isola, con una raccolta di molte iscrizioni, come pure di molte illustrazioni di mon
30/03/1937						Εκδ. Zanichelli: "Parini maggiore"
02/04/1937					στον Angelo Della Messea	
06/04/1937		Titanya: "Una donna fra i cacciatori di teste"		Francesco Sava: "Ospedaletto da campo in Somalia"		
07/04/1937		Alja Rachmanowa: "Matrimoni nella bufera rossa"				
12/04/1937						Pina Ballario: "Come ho visto la Russia"
14/04/1937				Vittorio Parisi: "Difesa dell'Arte"		
16/04/1937						Edoardo Savino: "La Nazione Operante"
23/04/1937				Angelo Piccioli: "Tripolitania scuola di energia"		
26/04/1937					στον Ferenc Kormendi	
27/04/1937						
28/04/1937		Pusckin: "Eugenio Oneghin"				

29/04/1937		Sem Benelli: "L'amorosa tragedia" Sem Benelli: "Il ragno" Virgilio Brocchi: "Il volo nunziale" Virgilio Brocchi: "Il sapore della vita" Lucio d'Ambra: "I due modi di aver vent'anni" Guido Milanese: "L'amore di Ja-nu" Guido Milanese: "Il decameroncino del cacciatopediniere Enea" Annie Vivanti: "Mea culpa" Jakob Wassermann: "L'avvocato Landiu" Hervey Allen: "Antonio Adverse"		Ignazio Balla: "L'Ungheria e gli ungheresi"		Lino Guarnieri: "Giulio Cesare" Sebastiano Visconti Prasca: "Giovanna d'Arco"
01/05/1937				Franco Ciarlantini: "Il Marocco com'?"		Angelo Gatti: "Un italiano a Versailles"
08/05/1937		G. Schatz: "Codice dell'amore"				
10/05/1937				Paul Reboux: "Attention aux enfants"		
11/05/1937		Vittoria Colonna Duchessa di Sermoneta: "Memorie"				
13/05/1937				Gislero Flesch: "Sport e fatica" Alexis Carrel: "L'uomo questo sconosciuto"		

17/05/1937		A.A. Fumarola: “Il maschio e' protagonista”		Corrado Zoli: “La conquista dell'Impero” Ettore Lo Gatto: “Il teatro russo”		
21/05/1937		Alfredo Baccelli: “La vita senza maschera”				
22/05/1937					στον Luigi Pirandello	Carlo Conti Rossini: “Storia d'Etiopia”
24/05/1937					στον Fazil Bey	
25/05/1937				Annibale Luigi Corvi: “Giuda nella criminalita' e nell'arte”		
28/05/1937						Carlo Weidlich: “Ritratto di Vittorio Locchi”
29/05/1937						Vincenzo Rossetti: “Dalle paludi a Littoria”
01/06/1937				Campione: “L'istinto materno” Pietro Opanti: 'Il condottiero”		
03/06/1937				Antonio Cornazzaro: “I commentari” Pietro Spino: “Historia”		
11/06/1937				Benito Mussolini: “Dottrina del Fascismo”		Giuseppe Esposito: “Manuale di filosofia e di pedagogia”
14/06/1937				Benito Mussolini: “Dottrina del Fascismo” Carlo Antonio Avenati: “Italia d'oltremare” Giuseppe Giovanazzi: “La scuola primaria fascista”		Εκδ. Zamboni: “La Letteratura italiana dal Risorgimento al Fascismo” Augusto Lizier: “La storia Italiana dal Risorgimento al Fascismo”

19/06/1937		Leo Torrero: "Un po' di onde" Camilla Bisi: "Il mio principe"				
21/06/1937				Elena Bassi: "Giannantonio Selva architetto Veneziano"		
23/06/1937		Virginia Neuhaus: "Nella pi? lontana terra dell'Impero" A. Perricone: "Ricordi Somali" Gaetano Arcoleo: "Quando ero medico in Africa"		Bruno Frandolini: "Africa d'oggi" Franco Monile: "Africa Orientale" Leopoldo Traversi: "L'Italia e l'Etiopia" Gaetano Arcoleo: "Da Assab a Ual Ual" Puccini: "Le popolazioni Indigene della Somalia" Martino Mario Moreno: "La dottrina dell'Islam" Giorgio Maria Sangiorgi: "Impero Italiano nell'Africa Orientale" Carlo Zaghi: "Le origini della Colonia Eritrea" Renato Lefevre: "Politica Somala" Corpo Indigeni: "In Somalia sul fronte Meridionale" Carlo Enrico Rava: "Ai Margini del Sahara" F. Lattanzio e D. Besenti: "Le nostre terre d'oltremare" Paolo D'Agostino		Luigi Messedaglia: "Uomini d'Africa"

				Orsini di Camerota: “L'Italia nella politica africana”		
28/06/1937		Riccardo Bacchelli: “Iride”		Umberto Santini: “Luigi Maria D'Albertis e l'esplorazione della Nuova Guinea”		
06/07/1937					στον Garibaldi Alessandrini	

07/07/1937		Ferruccio Coppi Bentivegna: "Valentina Visconti Duchessa d'Orleans"				Giuseppe Tassinari: "Scritti di Economia Corporativa"
16/07/1937				Adamo Koc: "La Polonia contro il bolscevismo"		Arnaldo Mussolini: "Scritti e discorsi"
21/07/1937						Giovanni Hankiss: "Storia della letteratura ungherese" Oscar Mariffy: "Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura"
28/07/1937				Pietro Barile: "Colonizzazione fascista nella Somalia Meridionale"		
29/07/1937				Carlo Scarfoglio: "L'Inghilterra e il Continente"		
30/07/1937		Vincenzo Palmieri: "Solchi" Alfredo Baccelli: "La vita senza maschera" Eugenio Bravetti: "Memorie di Eugenio Bravetti"	Alfredo Baccelli: "Le Lucciole del Sentiero"	Giuseppe Barbera: "L'Africa non fa paura"		J. E. Neale: "Regina Elisabetta"
09/08/1937				Mario dei Gaslini: "Paradiso nell'inferno"		

11/08/1937						Comitato per La Piccola Industria e Ente Nazionale per l'Organizzazione Scientifica del Lavoro (a cura di): "La organizzazione razionale nella piccola industria" Roberto Mendel: "Noi e l'Universo"
13/08/1937				Guido Faldella: "L'automobilismo in Italia" Guido Faldella: "L'automobilismo nei suoi aspetti politici, economici e sociali"		
17/08/1937				Camillo Barbarito: "Lo sport fascista e la razza"		
18/08/1937				Augusto Donaudy: "Da Cavour a Crispi"		
25/08/1937		Lionello Fiumi: "Immagini delle Antille"				
01/09/1937		Arnaldo Fraccaroli: "Venti novelle matte, ma non tanto" Alessandro Varaldo: "Pellegrinaggi letterari" Andersen "Figure senza figure"		Juan Esterlich: "La persecuzione religiosa in Spagna"		
06/09/1937		A. M. Ortese: "Angeleci dolori"	Συλλογή ιαπωνικής ποίηση: "Mannyosciu" Συλλογή ιαπωνικής ποίηση: "Kokinsciu"			

09/09/1937				Gino Loria: "Storia delle matematiche" D. Merezkovski: "L'Atlantide"		
10/09/1937		Giacomo Leopardi: "Lo Zibaldone"		Thomas Mann: "Giuseppe in Egitto"		
11/09/1937				E. Giovannetti: "La religione di Cesare"		
13/09/1937						Oreste Campese: "Trattato pratico di colture tropicali"
15/09/1937				Gino Doria: "Storia dell'America Latina"		
17/09/1937						G. Guidi e G. Guzzoni: "La corrosione dei metalli. Cause – Effetti – Protezioni"
18/09/1937						Εκδ. Ulrico Hoepli: "Simplicius: chi fa da se'...."
20/09/1937		Alessandro Varaldo: "Pellegrinaggi letterari" Georges Simeon: "I Pitard e Quartiere negro" Gaston Cherau: "Il suo destino"		Andree " Con l'Aquila verso il Polo"		
23/09/1937			Orazio: "Satire ed epistole"			
28/09/1937		Edoardo Rhein: "Il miracolo delle Onde"				Εκδ. Zanichelli: "Edizione Nazionale Delle Opere Carducciane"

30/09/1937		Francesco Chiesa: "Tempo di Marzo" Michele Saponaro: "Peccato"		Gino Doria: "Storia dell'America Latina" Ugo Ojetti: "Cose viste" Graziani: "Pace romana in Libia" Ettore Bastico; "Il ferreo terzo Corpo in A. O."		
01/10/1937		Jos? M. De Pereda: "Sotileza" Andre Maurois:"L'istinto della felicita"		Badoglio: "La guerra d'Etiopia"		
07/10/1937		O. Pia Stigaud: "Donne sul venti"		Maria Barbano (a cura di): "La sete e la sorgente"		
08/10/1937				Teodoro Konovaloff: Con le armate del Negus" Adriano A. Micheli: "Il duca degli Abruzzi le sue imprese"		
09/10/1937				Marieno Piero: "L'Esperimento Roosevelt e il movimento sociale negli Stati Uniti d'America" Mario Loreti: "Raffaele Paolucci, chirurgo in A.O."		
13/10/1937		Rada Jaconis Gorrieri: "Creature d'amore"				
14/10/1937		Hervey Allen: "Antonio Adverse" Hervey Allen: "Azione ad Aquila"		Antonio Monti: "La giovinanza di Vittorio Emanuele II"		Carlo Agrati: "Da Palermo al Voltorno"

15/10/1937		Lucio d'Ambra: "La sosta sul ponte"		Artemisia Zimei: "Il fascismo nell'opera di Lucio D' Ambra"		
19/10/1937				G. Peri: "Illuminazione moderna"		Visconti Prasca: "Giovanna D'Arco"
22/10/1937				Romolo Murri: "L'idea universale di Roma"		
27/10/1937						Εκδ. Treccani: "Enciclopedia Italiana"
03/11/1937						Consociazione Turistica Italiana (a cura di): "Attraverso l'Italia - Puglia - Lucania - Calabria"
10/11/1937		Giuseppe Vigoni: "Viaggi e memorie" Διάφοροι συγγραφείς : "Ali" Luigi Ghedini: "Novelle alate"		Giuseppe Ghedini: "Curiosita' nella vita degli animali" Giuseppe Ghedini: "La caccia nell'arte"		
24/11/1937		Διάφοροι συγγραφείς : "I commentari della vittoria" Διάφοροι συγγραφείς : "I commentari dell'Impero"				
25/11/1937		Raffaello Biordi e G. D'Amato: "La Duchessa di Ceri" Διάφοροι συγγραφείς : "I commentari dell'Impero" Giuseppe Barbera: "L'Africa non fa paura"	Alfredo Baccelli: "Le Lucciole del Sentiero"	Giorgio Berlutti: "Cuore d'Italia" Giorgio Berlutti: "Facciamo la guerra"		

26/11/1937		Emilio Radius: "Nati per vivere" Carolina Rispoli: "La Torre che non crolla" Giovvy Segattini: "Un uomo guarda il Danubio" Renigio Sabbadini (a cura di): "L'Eneide di Virgilio"		Giovanni Cenrato: "Itinerari provinciali" Pier Silvio Rivetta: "Preferire i prodotti nazionali" Luigi Bignami: "Francesco Sforza"		Διάφοροι συγγραφείς: "Lombardia Romana"
27/11/1937				Giovanni Bitelli: "Benito Mussolini"		
02/12/1937						Armando Zamboni: "Giovanni Pascoli"
07/12/1937		Visconti Prasca: "Giovanna D'Arco"		Lorenzo Bianchi: "Mussolini scrittore e oratore"		
17/12/1937		Giaconia Landi: "Crocrossina in A. O." Rafael Sabatini: "Cavalleria" Valerio Pignatelli: "La pattuglia segreta" Giovanni Aicard: "L'illustre uomo"	Giosue' Carducci: "Bozzetti e scherne"	Leone Vivante: "Studi sulle precognizioni" Rina Maria Pierazzi: "Il tronco senza rami"		Luca dei Sabelli: "Storia di Abissinia" Leo Wollerberg: "Storia della diplomazia italiana" Grazioli e Volpe (a cura di): "La guerra e la Milizia negli Scrittori Italiani d'ogni tempo" Ussani (a cura di): "Res Romanae"
29/12/1937				Mirko Ardemagni: "La Francia sara' fascista?" Carlo Weidlich: "Ritratto di Federico Tozzi"		Tomaso Silani: "La rassegna italiana" Leo Wollerberg: "Storia della diplomaza italiana"
30/12/1937				Mario Ruffini: "I poeti del dolce stil novo"		
31/12/1937						Segreteria Generale della Camera Fascista (a cura di):

						“Contributo ad una bibliografia della guerra mondiale”
--	--	--	--	--	--	--

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1938

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΛΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
05/01/1938			Elio Taddei: “L'Impeto”	Carlo Weidlich: “Sagome e profili” Gaetano Montefusco: “Diritti e doveri del pubblico impiegato” Filippo Lo Bianco Riveros: “La Sicilia dalla leggenda alla realta”		Giuseppe Volpi di Misurata: “Industria e autarchia” Saverio Laredo de Mendoza: “Gabriele D'Annunzio marinaio e aviatore navale”
11/01/1938				Varo Vannini: “Le nostre imprese coloniali narrate ai giovani” Varo Vannini: “L'Abissinia attuale sotto tutti i suoi aspetti”		
12/01/1938				Mariano Pierro: “Roosvelt e il movimento sociale negli Stati Uniti”		
14/01/1938		Alja Rachanova: “La fabbrica degli uomini nuovi”				Εκδ. Casa Bemporad: “Almanacco Italiano” Εκδ. Casa Bemporad: “Almanacco della donna italiana” Εκδ. Casa Bemporad: “Almanacco agrario”
15/01/1938		Rada Jasconis Gorrieri: “Creature d'amore”		Giovanni Algranati: “Una nuova e facile cura della		

				febbre”		
19/01/1938						Confederazione Fascista dei Lavoratori dell'Industria (a cura di): “Norme per il rilascio del libretto di lavoro”
20/01/1938		Clemente Assum: “Il conte di Carmagnola” Roger Du Gard: “Giovanni Barois”			στον Luigi Pirandello	
22/01/1938		Giosue' Carducci: “Confessioni e battaglie”	G. Cultrera: “I tre calici”	Giuseppe Fanciulli: “I nostri ragazzi” Ugo d'Andrea: “Mussolini Motore del secolo”		
04/02/1938						Corrado Petrone: “Principi di diritto fascista – La Proprieta”
09/02/1938						Dante Milani: “Dizionario di fraseologia e terminologia idiomatica della lingua inglese”
16/02/1938	Maria Bersani: “La piu' felice – Novelle tradotte e ridotte da Maria Bersani”			Giannina Keinz Cattaneo: “Presso la culla in dolce atto d'amore” Riccardo Gualino: “Pionere d'Africa”		
17/02/1938						
18/02/1938		Domenico Giuliotti: “Racconti rossi e neri”				
02/03/1938					στον Gabriele	

					D'Annunzio	
03/03/1938					στον Gabriele D'Annunzio	
04/03/1938		Giosue' Carducci: "Confessioni e battaglie"		Pietro Mormino: "Byrd al Polo Sud"		
08/03/1938					στον Luigi Federzoni	
11/03/1938		G. V.Rossi: "Oceano"		A. De Rinaldi: "Verdi e Morelli" E. Magaldi: "Orme di Roma nel Fezzan"		G. Peri: "Luci notturne nelle strade cittadine"
16/03/1938						Εκδ. Casa Bemporad: "Almanacco Italiano - Il taccuino segreto -" (Luigi Pirandello)
22/03/1938						Διάφοροι συγγραφείς: "Storia della Chiesa" (εκδ. A. Flicher e V. Martin)
26/03/1938				Paolella: "Cinema sperimentale"		
30/03/1938						Bruno Lavagnini: "Lirici greci" Bruno Lavagnini: "Aglea, Nuova Antologia della lirica greca"
02/04/1938						Tolomei: "Archivio per l'Alto Adige"
06/04/1938		Nicola Lisi: "L'Arca dei Semplici"				
12/04/1938				Harold Nicolson: "Peace making"		
13/04/1938				Nello Enriquez: "La voce di Allah"		Piero Nardi: "Antonio Fogazzaro"

10/05/1938		Achille Starace: “La Marcia su Gondar” Mario Puccini: “Amore di Spagna” Ester Lombardo: “La donna senza cuore” Emilio Zola: “Terra” Gabriele D'Annunzio: “Il piacere” Edmondo De Amicis: “Cuore” Marienella Lodi: “Terra d'approdo” Giuseppe Giacosa: “Tristi amori” Giannino Antonia Traversi: “La Madre” Lorenzo Ruggi: “Occhio di pollo” Cesare Giulio Viola: “Fiore sullo stagno” Giovanni Ortolani: “L'avvocato alla luce della ribalta”				
20/05/1938				Badoglio: “La Guerra di Etiopia”		
02/06/1938					στον Gabriele D'Annunzio	
09/06/1938		Magda De Grada: “Terra di Siena” Itali Zingarelli: “Vecchia Austria”		Ward Price: “Io conosco questi dittatori”		Giorgio Rosso: “Orma di Mussolini”
11/06/1938						Alfredo Rocco: “Scritti e discorsi”
28/06/1938				Giorgio Bernanos: “I grandi cimiteri sotto la luna”		

16/07/1938		Riccardo Bacchelli: "Il mulino del Po" Salvato Cappelli: "Arrivo nell'ultima notte"		Ugo Ojetti: "Cose viste" Ugo Ojetti: "Piu' vivi dei vivi"		Lucio D'Ambra: "Remo Mondadori"
22/07/1938				Giuseppe Villaroel: "Realta' e mito di Mussolini"		
23/07/1938					στον Oscar Wilde	
08/08/1938				Umberto Renda: "Le realizzazioni del fascismo" Umberto Renda: "Lo statuto del Partito nazionale fascista"	στον Giovanni Pascoli	
18/08/1938					στον Luigi Pirandello	
19/08/1938				Alfredo Rosemberg e U. Fleischhauser: "Protocolli" Giovanni Preziosi: "La vita italiana" U. Fleischhauser: "Die echten protokolle del Weisen von Zion" Giovanni Preziosi: "La Germania alla conquista dell'Italia"		
22/08/1938		Dohuet: "La guerra aerea del 19....."		Dohuet: "Il dominio dell'aria" Dohuet: "Probabili aspetti della guerra futura"		Dell'Aria (a cura di): "La guerra integrale"
25/08/1938				Giuseppe Bottai: "Incontri"		
01/09/1938				William Foss e Cecil "Arena Spagnola"	στον Ezio Camucoli	
12/09/1938						Ministero dell' A. I. (a cura di): Gli Annali dell'Africa Italiana"

21/09/1938		Asvero Gravelli: "Uno e molti"				
04/10/1938					στην Grazia Deledda	
06/10/1938						Carlo Montu': "Storia dell'artiglieria Italiana"
10/10/1938				Giuseppe Bottali: "Incontri"		
25/10/1938				Graziani: "Fronte sud"		
02/11/1938				Arnaldo Frateili: "Polonia" Orazio Predazzi: "Castelli di Boemia e di Moravia" Giuseppe Camposapiero: "Poesia italiana" Ignazio Calandrino: "Rapisardi" Enrico Falqui: "Pezze d'appoggio" Enrico Falqui e Elio Vittorini: "Scrittori nuovi" Enrico Falqui e Aldo Capasso: "Il fiore della lirica italiana"		
05/11/1938				Francesco Algarotti: "Viaggi in Russia"		

08/11/1938					<p>Bernini e Bianchi: "Limpide voci" Castellino: "La lingua del si" Campanini: "Discendere et audire" Longo: "La Lupa" Gribuadi: "L'uomo e il suo regno" Scire': "Aritmetica pratica" Scire': "Geometria intuitiva" Bernini: "Dizionario di lingua italiana" Zingarelli : "Vocabolario" Sciuto: "Il fiore dell' Iliade e dell' Odissea" Terzagli: "Minerva memor" Paganini e Macchi: "Je lis j'apprends" Rubrichi: "Sintassi latina" Bianchi e Nediani: "Aperti orizzonti" Mannucci: "Eneide" Allulli: "I classici latini" Zenoni: "Grammatica" Marinelli e Desideri: "Antologia greca" Valeri: "Scrittori francesi" Manaresi: "Oriente, Grecia" Gribauidi: "L'uomo e il suo regno (I Continenti extra europei)" Scir?: "Algebra per ginnasi superiori" Vergerio: "Geometria Elementare" Cardi: "Gerusalemme Liberata" Corneille: "Horace" Carli e Silati: "Scrittori italiani" Dante Alighieri: "Divina Commedia" Rostagni: "Storia della Letteratura latina" Virgilio: "Bucoliche" Livio: "Libro XXII" Rostagni: "Letteratura greca" Omero: "Odissea VI" Erodoto: "Storie VIII" Cognasso: "Graecia" Calderaro: "Vita vissuta" Mottini: "Storia dell'Arte Italiana" Guzzo: "Breve storia della filosofia" Platone: "Gorgia"</p>
------------	--	--	--	--	--

					<p>Baffi: "Elementi di algebra per i licei" Federico: "Tavole dei logaritmi" Della Beffa: "Nozioni di Scienze Naturali" Ariosto: "Orlando Furioso" Machiavelli: "Il Principe" Orazio: "Odi ed Epodi" Tacito: "Germania" Virgilio: "Georgiche IV" Cammelli: "Antologie della lirica greca" Platone: "Jone" Maresi: "Storia moderna" Pascal: "Pensieri" Fanfani: "Il significato del corporativismo" Fermi: "Fisica per i Licei" Flores: "Elementi di fisica e mineralogia" Orazio: "Satire" Orazio: "Epistole scelte" Cicerone: "Opere filosofiche" Colombo: "Opere cristiane" Sofocle: "Antigone" Rosmini: "Breve schizzo di Filosofia moderna" De Franchis: "Trigonometria piana"</p>
09/11/1938					<p>στον Luigi Pirandello</p>
10/11/1938		Stendhal: "Le rouge et le noir"		Alberto Lombroso: "Fame usurpate"	
15/11/1938				Federico Masson: "Napoleone e le donne"	
22/11/1938	Frances Hodgson Burnett: "Giardino misterioso" Montgomery: "Incompreso" Alcot: "Piccole				

	donne”					
23/11/1938		Valentino Brosio: “Francesco Gonzaga marchese di Mantova”				
24/11/1938						
25/11/1938		Hudson Lowe: “Il contromemoriale di Sant’Elena”				
30/11/1938					στον Giuseppe Parini	
02/12/1938						Mario Bassi: “La medaglia d’oro Marino Fabbri”
03/12/1938		Marco Sobrero: Di padre in figlio” Hudson Lowe: “Il contromemoriale di Sant’Elena”				
06/12/1938					στον Emilio Salgari	
07/12/1938		Giacomo Belsito: “Il castello di sabbia” Cosimo Giorgeri Contri: 'L'amore sottole stelle” Domenico Mantellini: “Sentieri del mattino” Garibaldi Marussi: “Gente qualunque”				
10/12/1938		F. Moroncini (a cura di): “Epistolario di Giacomo Leopardi”				
14/12/1938						Giuseppina Spampanato (μετάφραση): “Vita di

						Napoleone scritta da lui stesso”
15/12/1938				Manlio Pompei: “L'autarchia nel settore dei grassi”		
16/12/1938	Eleonora Torosi: “Un allegro terzetto”			Giuseppe Serra: “Cecoslovacchia, mosaico in frantumi”		
17/12/1938						Jung: “Bonaparte et son temps d'apres les documents inedits”
19/12/1938		Massimo D'Azeglio: “Ettore Fieramosca”				Εκδ. Libreria dello Stato: “Codice Civile”
22/12/1938				Paolo Orano: “Inchiesta sulla razza”		
24/12/1938	Giuseppe Fanciulli: “La barca della fortuna”			Giovanni De Stampa: “L'ebreo in maschera”		
30/12/1938				Gino Gario: “L'arena soagnola”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1939

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΛΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
02/01/1939				Giovanni Bitelli: “La Santa degli italiani”		S. E. Marinetti: “Almanacco cucinario”
03/01/1939				Amedeo Tosti: “Bandiere bianche”		Giuseppe Ulivi: “Indice del Marzocco”
04/01/1939				Benigno Palmerio: “Con D'Annunzio alla Cappuccina” Concetto Pettinato: “Francesi e tedeschi”		

05/01/1939	Luigi di S. Giusto (a cura di): Michele Saavedra, "Don Chisciotte". Collana "Bei libri" per fanciulli e giovinetti.	Mario Luigi Fietta: "Un'ala nella notte"	Mario Luigi Fietta: "Ballate del Trovatore Ignoto"			
09/01/1939				Massimo Bontempelli: "Pirandello" Massimo Bontempelli: "Leopardi" Massimo Bontempelli: "D'Annunzio"		
12/01/1939				Edmondo Giovane: "Francesco De Sanctis"		
13/01/1939			Valentino Piccoli: "Leopardi"			
14/01/1939						Napoleone Bonaparte: "Vita di Napoleone"
27/01/1939				Εκδ. Casa Editrice Sonzogno: "Parla il dottor Amal....su piante medicinali"		
01/02/1939				Εκδ. Domus: "Libro di Casa 1939" Alberto Viviani: "Guido Boggiani alla scoperta del Gran Chaco"		
02/02/1939						Εκδ. Bernardo Carlo Tosi: "Enciclopedia Biografica e Bibliografica italiana"
03/02/1939					στον Gabriele D'Annunzio	
08/02/1939				Gustavo Traglia: "Italiani in Francia: I Musicisti"		
09/02/1939				Giovanni Papini: "Leonardo"		Franco Ciarlantini: "Il mondo d'Oggi"

13/02/1939		Rudyard Kipling: “La Guerra sulle Montagne”				
15/02/1939					στον Gabriele D'Annunzio	
18/02/1939		Bianca De Maj: “Portineria!”				
24/02/1939		Pina Ballario: “Le case del diavolo”				
25/02/1939		Giulio Verne: “La stella del Sud”				
01/03/1939		Filippo Crispolti: “Politici, guerrieri, poeti”				
04/03/1939		Anna Maria Ortese: “Lume solitario”				
08/03/1939					στον Gabriele D'Annunzio	Εκδ. Paravia: “L'italia nuova”
13/03/1939					στον Francesco Domenico Guerrazzi	
14/03/1939		Εκδ. Zanichelli. Giosue' Carducci: “Ceneri e Faville”				
15/03/1939						Domenico Galdi: “L'almanacco dell'Avvocato”
18/03/1939				Antonio Monti: “La giovinezza di Vittorio Emanuele II”		
20/03/1939					στον Ugo Foscolo	
27/03/1939		Demetrio Mereskovski: “Pietro il Grande” Beatrice Grimshaw: “Gli dei rossi”				
04/04/1939				Filiippo Corridoni: “Sindacalismo e Repubblica”		
07/04/1939					στον Carlo Goldoni	

08/04/1939					στον Emilio Zola	
11/04/1939					στον Giosue' Carducci	
12/04/1939				Aldo Gamla: "Gli Ebrei di Brescia nei secoli XV e XVI"		Giuseppe Caprarelli: "Opinioni politiche"
14/04/1939		Antonio Del Mastro: "I miei amici vegetali" Leonida Repaci: "Ribalte a lumi spenti"		Giuseppe Castelli: "Vittorio Emanuele II" Giuseppe Castelli: "L'Ospedale maggiore di Milano e la festa del patrono" Oreste Cimatori: "Tre donne della storia" Raffaele Calzini: "Festival asiatico"		Gastone Silvano Spinetti: "Spirito della Rivoluzione Fascista"
17/04/1939			Nicola Moscardelli: "Il canto della vita"	Jules Kornis: "L'homme d'etat" Piero Domenichelli: "Mussolini aneddótico"		
25/04/1939				Massimo Scaligero: "La razza di Roma"		
26/04/1939					στον Antonio Beltramelli	
27/04/1939				Francesco De Sanctis: "Studi sopra Emilio Zola"		
02/05/1939		Antonio Cecchini: "Aurore"				
03/05/1939						Gianfranco Doria: "Arcilunario Italiano"
04/05/1939		Augusto Traxler: "I diavoli sotto la luna"		Piero Bargellini: "Citta' di pittori"		Franco Di Napoli: "Taranto che scrive"
05/05/1939						
06/05/1939				Mario Pazzi: "La Difesa contro le aggressioni aeree" Vasco Ronchi: "La storia della luce"		

12/05/1939				Umberto Renda: "Studio sul Boccaccio"		
25/05/1939				Manlio Lo Vecchio Musti: "L'Opera di Luigi Pirandello"		
26/05/1939		Auro D'Alba: "Tonici"	Corrado Gavoni: "Poema di Mussolini" Ernesto Caballo: "Anima della citta"	Gabriel Hanolux: "Il Canada, cerniera di due civilta', punto di unione della Francia e dell'Inghilterra" A. Santelli: "Il primo italiano nelle testimonianze straniere"		
31/05/1939				Giovanni Cenni: "Il dramma di Alfredo Oriani"		
05/06/1939				Valentino Tocci: "Duelli Aerei"		
07/06/1939						A. Untersteiner e G. G. Bernardi: "Storia della musica"
15/06/1939				Pancrazi: "Note autobiografiche di Giuseppe Mazzini"		
20/06/1939				M. Musella: "Salute 900 . - La vita italiana si allunga?"		
22/06/1939				Guido Stacchini: "Voci del tempo nuovo"		
28/06/1939		Renzo Segnala: "Collegio sul Po" Bonaventura Tecchi: "Idilli moravi"				
03/07/1939		Gabriele D'Annunzio: "Solus ad solam" Annibale Arano: "Il balcone fiorito"				

07/07/1939						Cristoforo Colombo: "Giornale di Bordo (1942-93)
12/07/1939				Διάφοροι συγγραφείς: "Le forze armate della Italia fascista"		
13/07/1939		Cipriano Giachetti: "La tragica avventura dei Concini" Fabio Tombari: "Tutta Frusaglia"		Ulderico Tegani: "Il vostro cane puo' scrivere"		
14/07/1939				Fernando Gori: "Cammini del Sud" Adolfo Baiocchi: "La grande luce"		
18/07/1939				Ulderico Tegani: "Il vostro cane puo' scrivere"		
19/07/1939		Antonio Aniante: "Ricordi di un giovane troppo presto invecchiato" Paolo Monelli: "In Corsica"				
02/08/1939						Salvatore Di Giacomo: "Settecento Veneziano"
04/08/1939		Knut Hamsun: "Il cerchio si chiude"		Giovanni Bitelli: "La Santa degli italiani"		
12/08/1939				Armando Lodolini: "Storia della razza italiana"		
22/08/1939		Gino Cucchetti: "Storia di Trento" Gino Cucchetti: "L'Ungheria di fronte al problema slovacco"				

25/08/1939				Aldo Cabiati: “La storia dell'arte Militare moderna da Federico II, ai nostri giorni” Emilio Bobbio: “Le guerre per l'unita' della Germania” Cesare Reisoli: “La Grande Guerra sul fronte Orientale dal Baltico al Mar Nero” Arturo Vacca Maggiolini: “Le Campagne di Napoleone”		
14/09/1939		De Zuani: “Cieli del Sud – Periplo aereo del Sud America”				
23/09/1939				Ermanno Amicucci: “Nizza e l'Italia”		
28/09/1939				Ekδ. Nippodempo, Tommaso Sillani (a cura di): “Italia”		
30/09/1939						Giuseppe Pennesi: “Atlante geografico”
07/10/1939						Augusto B?guinot (a cura di): “Botanica”
11/10/1939			Angiolo Biancotti: “Teatro di poesia”			

14/10/1939		Attilio Crepas: "Gli angeli senza ali" A. Locatelli : "Luigi Antonio de Bougainville e il suo viaggio di circumnavigazione" Sem Benelli: "La mia Leggenda" N. Anconetani: "Passeggiata sui tetti" N. Anconetani: "Come diamante" N. Anconetani: "La vita e i sentieri" N. Anconetani: "L'offerta"	Εκδ. Mondadori. Giovanni Pascoli: "Tutte le poesie italiane" Carlo Capodiecì: "Squadrista"	Raffaello Riccardi: "Pagine squadriste" Romolo Caggese: "Il duecento e il trecento"		Εκδ. Ceschina: "Nuovissimo dizionario della Lingua Italiana"
19/10/1939		Tommaso Landolfi: "Pietra Lunare"		G. L. Omarini: "Razzismo fascista" Piero Bargellini: "Citta' di pittori"		
20/10/1939				Ernesto Daquanno: "Mistica autarchica"		Dardo Battaglini: "Le arti del libro"
21/10/1939		F. T. Marinetti: "Patriottismo insetticida" Ada Negri: "Erba sul sagrato" Francesco Chiesa: "Passeggiate"				
16/11/1939		Maria Kuncewiczowa: "La straniera" Fabio Tombari: "La vita"		Francesco Ercole: "Storia del Fascismo"		

18/11/1939		Luigi Marrocco: “L'ombra del milite ignoto”		Luigi Barzini: “Evasione in Mongolia” Giuseppe Zoppi: “Presento il mio Ticino” Giovanni Papini: “Italia mia””		Alberto Viviani: “Il Poeta Marinetti e il Futurismo”
21/11/1939				Edgardo Sulis: “Rivoluzione ideale” Icilio Petrone: “Il Problema delle aristocrazie e il popolo nel Novecento”		
25/11/1939				Paola M. Arcari: “La Ragion di Stato i un manoscritto inedito di Alessandro Anguissola” Gaetano Falzone: “Fra' Giovanni da Pian del Carpine” Giovanni Cardella: “Tempi di vita fascista” Jaime del Burgo: “Ideario” Malinski e De Poncis: “Guerra occulta. Armi e fasi dell'attacco ebraico-massonico alla tradizione europea” D. De Paoli: “La crisi musicale italiana”		J. B. Beck: “Le melodie dei trovatori” F. Torrefranca: “Il segreto del Quattrocento”

02/12/1939				Sandro Piazzoni: "Le Frecce Nere nella guerra di Spagna" Ed. Societa' editrice di Novissima Roma: "In nome del Duce-Galeazzi Ciano nella Spagna vittoriosa"		
23/12/1939	Daria Banni Malaguzzi: "Jagul e Pali" Luigi di S. Giusto (a cura di): Michele Saavedra," Don Chisciotte". Collana "Bei libri" per fanciulli e giovinetti. Nicola Wiseman: "La chiesa delle catacombe" Marcellina Cappelli Bajocco: "Trottolina gira, gira..." Giuseppe Fanciulli: "La barca della fortuna" Omar Salgari: "Storia del mago Magon" Francesco Formigari: "Piccole storie del Grande Impero" P. Bianchi: "Leonardo il precursore di mirabili conquiste" Riccardo Balsamo Crivelli: "Scommetto il ciuco!"		Ida Alliaud: "Per il mio bambino"			
30/12/1939		Attilio Crepas: "Gli angeli senza ali"		Alberto Viviani: "Guido Boggiani alla		

				scoperta del Gran Chaco”		
--	--	--	--	--------------------------	--	--

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1940

HM/NIA	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
05/01/1940						Giovanni Bitelli: “Parini”
13/01/1940		F. E. Sillampaa: “Silja” Alexi Kivi: “I sette fratelli”	Elias Lonnrot: “Kalevala” August Oksanen: “Sakenensa”	Giovanni Papini: “Italia mia”		
20/01/1940	M.Montgomery: “Marigold: la bimba dal cuore esultante”			Pietro Pancrazi: “Studi su D'Annunzio”		
27/01/1940				Stanis Ruinas: “Viaggio per le citta' di Mussolini”		
10/02/1940				T. Parodi: “Giosue' Carducci e la letteratura della nuova Italia” Michele Amaturò: “Le vie d'Italia”		
14/02/1940		Luigi Marrocco: “L'ombra del Milite Ignoto”				
24/02/1940		Norma Tincani: “Debiti”				
02/03/1940		F. T. Marinetti: “Patriottismo insetticida” Giovanni Bitelli: “La Santa degli Italiani” Franco Ciarlatini: “Stagioni” G. Somalvico: “Il marito fantasma”		Temistocle Celotti: “La storia di Spagna”	στον Francesco Guicciardini	
09/03/1940		Attilio Crepas: “Il romanzo della strada”	Nino Burrascano: “Nel Castello di Psyche”	Ivon de Begnac: “Tempo d'attesa”	στον G. B. Bodoni	
16/03/1940				Gioacchino Volpe: “Storia del movimento		

				fascista”		
23/03/1940		<p>Gianna Manzini: “Rive remote”</p> <p>Carlo Bernard: “Quasi un secolo”</p> <p>Louis Bromfield: “Un eroe moderno”</p> <p>Louis Bromfield: “L'uomo che aveva tutto”</p> <p>George Eliot: “Il mulino sulla Floss”</p> <p>Pearl Buck: “Buona Terra”</p> <p>Romano Bilenchi: “Conservatorio di Santa Teresa”</p> <p>Arrigo Chiara: “Motivi del tempo”</p> <p>Ettore De Zuani: “Sala Emigranti”</p> <p>Arrigo Chiara: “Motivi del tempo”</p> <p>Giuseppe Marotta: “Questa volta ti sposo”</p> <p>Adne Nosari: “La fanciulla del Serton”</p> <p>Mario Puccini: “Una donna sul Cengio”</p> <p>Nino Savarese: “Il capo del popolo”</p>	Mario Luzi: “Avvento Notturmo”	<p>Giorgio Pini: “Mussolini”</p> <p>Oscar Giamberdino: “L'individuo nell'etica fascista”</p> <p>Piero Gadda Conti: “Vocazione mediterranea”</p> <p>Ignazio Dell'Oro: “Papa Alessandro IV”</p>		

30/03/1940	Mario Gastaldi: "Battaglie per la poesia"	Giovanni Lupi: "Doriana" A Ghedini: "Note d'arte"		A. Ravazzini: "Raffaello" Benito Mussolini: "Scritti e discorsi dal giugno 1938 al 18 novembre 1939" Eugenio Ferraguto: "L' Educazione Fisica nella Educazione Giovanile Fascista"		Pio Luigi Marini: "I condottieri"
06/04/1940		Giovanni Papini: "Figure umane" Enrico Pea: "Trenino dei sassi" Romano Romanelli: "Romanticismo velico" Armando Meoni: "Povere donne" Paolo Cesarini: "Viaggio in diligenza" Alfonso Gatto : "La sposa bambina" Vasco Pratolini: "Cronache di poveri amanti" Rodolfo Gazzaniga: "Ragazzo alla finestra" Renato Zavataro: "Gratena"		Arrigo Benedetti: "Misteri della citta" Oreste Macri: "Esemplari" Domenico Giullotti: "Penne, pennelli, scalpelli" Arrigo Chiara: "Motivi del tempo" Piero Domenichelli: "Mussolini aneddodico"		Camillo Sbarbaro: "Calcomanie"
13/04/1940		Εκδ. Mondadori: "Tutto il teatro di Gabriele D'Annunzio" Sinclair Lewis: "Velocita"		Jaques Deleque e Cesare Giardini: "Gordon e il dramma di Khartum" Alfredo Edmondo Brehm: "Nel regno degli animali"		
23/04/1940		Antonio Manuppelli: "L' amore piu' forte"	G. Contenau: "L'epopea di			

			Gilgamesh”			
24/04/1940				Carlo Scarfoglio: “La vera croce”		
04/05/1940				Armando Lodolini: “La storia Sociale del Lavoro”		
18/05/1940				Ettore de Zuani: “Sala emigranti”		
31/05/1940						G. Giacoma: “Lineamenti e principi per un ordine economico nuovo”
01/06/1940		Lolita Moreno: “Mura”				
01/07/1940		Carlo Pastorino: Il canto dell' uccello migratore” Giovanna Gulli: “Caterina Marasca” Gianeri Gec: “La vita e' dura ma e' comica” Rinaldo K?fferle: “Giuliano l' Apostata” Daria Banfi Malaguzzi: “Il cerchio d'oro”	Bruno Cicognani: “L'eta' favolosa”	Nino B?ssoli: “Nel paese delle renne”		Margherita Yeo: “San Carlo Borromeo”
22/07/1940				G. de' Rossi: “L'ebraismo contro l'Europa”		
01/08/1940		Pier Angelo Soldini: “Duri a morire”				
02/08/1940		Erskine Caldwell: “Piccolo campo”		Massimo Lej: “Il genio dell' Italia”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1941

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
28/02/1941					στον Gabriele D'Annunzio	
01/08/1941						Καινούργια έκδοση της Βίβλου (στην Αγγλία)
23/08/1941		Alessandro Manzoni: “I promessi sposi”				
23/10/1941		Alessandro Manzoni: “I promessi sposi”				
07/11/1941				Alexis Carrel: “L'uomo, questo sconosciuto”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1942

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
27/01/1942		Benito Mussolini: “Parlo con Bruno”				
11/03/1942				Paolo Orano: “Benito Mussolini sullo sfondo della storia”		
01/05/1942				Komintern: “All'ombra dello spionaggio sovietico”		
09/07/1942				Papini: “Italia mia”		
23/07/1942		Benito Mussolini: “Parlo con Bruno” (γερμανική έκδοση)				
05/08/1942				Artemisia Zimei: “Garibaldi nella poesia italiana”		
29/10/1942		Benito Mussolini: “Parlo con Bruno” (σουηδική έκδοση)				

21/11/1942		Mario Lago: “E intanto lavoriamo”				
02/12/1942				Cristoforo Guglielmo Hufeland: “L'arte di prolungare la vita”		

Πίνακας προπαγανδιστικών συγγραμμάτων από τα τεύχη της εφημερίδας «Il Messagero di Rodi» του 1943

ΗΜ/ΝΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ	ΠΟΙΗΜΑΤΑ	ΔΟΚΙΜΙΑ	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΕ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΛΟΙΠΑ
24/03/1943						Benito Mussolini: “Scritti e discorsi del Duce”
02/04/1943		Benito Mussolini: “Parla con Bruno” (φιλανδική έκδοση)				

